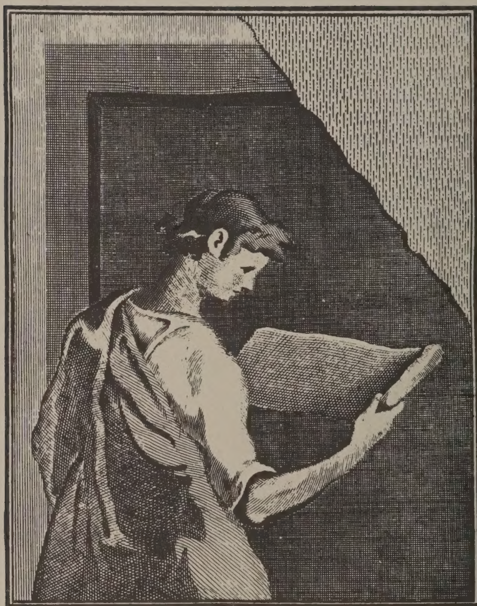

ANTWERPSCH
ARCHIEVENBLAD

UITGEGEVEN BIJ OPDRACHT VAN
— HET GEMEENTEBESTUUR —
———— DOOR DEN ————
DIENST DER STADSARCHIEVEN.

TWEEDE REEKS

6de Jaargang
1931

1ste Aflevering.
JANUARI

Het Archievenblad verschijnt in Januari, April, Juli en October. — — — — De inschrijvingsprijs is 30 frank.

INHOUD:

ANTWERPEN
Boekhandel « VERITAS » Huidevettersstraat, 21
Uitgever van den Dienst der Stadsarchieven

ANTWERPSCH ARCHIEVENBLAD

TWEEDE REEKS

6de Jaargang

1931

UITGEGEVEN BIJ OPDRACHT VAN HET GEMEENTE-BESTUUR DOOR DEN DIENST DER STADSARCHIEVEN

ANTWERPEN

Boekhandel « VERITAS » Huidevettersstraat, 21

Uitgever van den Dienst der Stadsarchieven

Het Antwerpsche Tuchthuis, een Hollandsche navolging.

Een bijdrage tot de geschiedenis van het Gevangeniswezen

te Antwerpen in de 17e eeuw.

door A. HALLEMA.

I. HET ANTWERPSCHE STEEN.

Nu Antwerpen vooral door zijn Wereldtentoonstelling in het brandpunt der belangstelling staat, (1) België zijn honderdjarig bestaan als onafhankelijke staat viert en de toepassing der vrijheidsstraffen in den loop der tijden ook daar heel wat ontwikkelingsphasen heeft doorloopen, is het wel eens aardig, om aan de hand der gegevens uit de stadsarchieven van Antwerpen aan te toonen, hoe ook deze stad ten tijde der Republiek haar gevangenisstelsel ontleende aan het Hollandsche voorbeeld, gelijk we dit eveneens weten van de Duitsche Hanzesteden Hamburg, Bremen, Lübeck, ja zelfs van Kopenhagen, Warschau en andere tot aan de schepping van Jan Pietersz. Coen toe in het gebied der V. O. C.

Wie Antwerpen bezocht heeft, kent natuurlijk ook het Steen, de gevangenis van Antwerpen gedurende de Middeleeuwen. Van het Willem- en Bonapartedok bereikt men langs de Scheldekaden (Jordaenskaai) gemakkelijk en spoedig dit beroemde Museum, dat met zijn hooge, zware muren, ingemetselde vestingtorens en massieve donjon nog een geheel Middeleeuwsch karakter draagt. Wat binnen dit sombere, grijze gebouw te zien is, behoef ik U dus niet meer te vertellen, doch wel moge opge-

---

(1) Dit stuk werd geschreven in den loop van 1930.

merkt worden, dat het Steen in de geschiedenis der Scheldestad een belangrijke rol heeft gespeeld, achtereenvolgens als burcht, sterkte in de rij der vestingwerken, gevangenis, nijverheidscentrum, vischmarkt (t. w. in de kelders) tot aan zijn huidigen staat van dienst als Museum van Oudheden toe.

In de 13de eeuw reeds als gevangenis in gebruik zijnde, werd het Steen in 1520 van den grond af geheel gerestaureerd op last van Karel V door twee beroemde bouwmeesters uit dien tijd, de Waghemakere en Keldermans, om er een openbare gevangenis (carcer publicus, gelijk Grammaye zegt) van te maken. Blijkens de rekeningen van Jean Sterckx, destijds ontvanger der domeinen in de Scheldestad, was inzonderheid bouwmeester Rombout Keldermans van Mechelen bij deze restauratie werkzaam, die «15 stuyvers grooten» verdiende wegens vacatie van *vier* dagen, «die hij had gedaan tot stichting van een nieuw gevangenhuis».

Wat de inrichting en het gebruik van dezen kerker betreft, daarover moeten we kort zijn, wijl ons doel met dit opstel voornamelijk is iets te vertellen van het Antwerpsche Tuchthuis tijdens de Republiek. Doch iets over het Steen als gevangenis mogen we ook al weer niet verzwijgen, daar meerdere ketters uit de *Noordelijke* Nederlanden in den tijd der godsdienstvervolging en in den 80- jarigen oorlog daarmee hebben kennis gemaakt.

Het Steen te Antwerpen is als «le Steen de Malines» (Mechelen) «le Steen de Bruges» (Brugge), «la Steenporte à Bruxelles» (de Steenpoort te Brussel) en de Noordnederlandsche gevangenissen onder dienzelfden naam, nl. de Graven*steen* te Middelburg, Zierikzee, Leiden, Haarlem, enz. het bewijs, dat men deze oudste gevangenissen in de Nederlanden al van *steen* bouwde in tegenstelling met de vele houten openbare gebouwen in de steden gedurende de 12de-16de eeuw.

In het Antwerpsche Steen was een afdeeling, welke men den naam van de «gemeen of plat steen» had gegeven, het gewone verblijf voor de arme en behoeftige gevangenen, die hun onderhoudskosten in de gevangenis moesten bekomen uit de giften en gaven der weldadig gezinde medeburgers. Deze speciale «armengevangenis» was gelijkvloersch met den beganen grond, terwijl de pistole, inzonderheid voor de gijzelaars wegens schuld, zich bevond op de eerste étage in de zg. «poorterscamere» of «chambre des bourgeois». Alle Antwerpsche burgers hadden namelijk het recht, om ingeval zij in de gevangenis het Steen werden ingesloten, te eischen, dat zij op een der «poorterscameren» wer-

den ingesloten, ten minste als ze hun eigen kost konden koopen en hun verblijfkosten vermochten te vergoeden (Coutumes d'Anvers, Titre III). Er waren verder cachots benedengronds, puits à voleurs of diefputten genoemd, welke nog in onzen tijd getoond worden en waarin werden opgesloten zij, die wegens verzet en weerspannigheid zich niet wilden onderwerpen aan de normale gestichtsdiscipline of die wegens een «zwaar crimen» met bijzondere zorg moesten worden bewaakt. Slechts een enkele dezer diefputten had een luchtgat in het midden der zoldering, terwijl de andere van elk ventilatiemiddel gespeend waren en geen de minste opening lieten zien, zoodat de daarin opgesloten verdachten een langzamen verstikkingsdood stierven. De deuren ter dikte van 8 à 9 duim waren doorzeefd van een twintigtal kleine gaten om nog aan een weinigje lucht toegang te verleenen.

Tot de bijzondere gebeurtenissen, welke in en rondom de Antwerpsche gevangenis het Steen gedurende de 16de eeuw hebben plaats gegrepen, kan men de volgende rekenen. Trots de strenge bewaking, den hechten bouw en de schrikwekkende bedreigingen op ontvluchting namen in 1545, den 22sten Februari, *maar even* 32 gevangenen van de gelegenheid misbruik, door te ontvluchten. Zij hadden daartoe den meesters der gayoles (donkere hokken) de sleutels met geweld afgenomen, doch werden volgens een oude kroniek spoedig weer gevat met uitzondering van een Spaanschen kapitein.

Verder maken de Antwerpsche annalen melding van talrijke executies in het Steen. De 22sten Mei 1557 werden er o. a. vijf Anabaptisten ter dood gebracht. Joos Touwaert, hoewel reeds 80 jaar oud, werd er nog in 1559 onthoofd, terwijl twee jaren later Jean Bosschaert eveneens in het Steen werd verdronken in een kuip. Het lust ons niet deze enkele opgaven uit de lijst van gefolterden en omgebrachten nog met een groot aantal te vermeerderen, wat anders te gemakkelijker valt, als men bedenkt, dat het Steen in de droevige periode der godsdienstvervolging terecht is genoemd een abattoir voor den Bloedraad en een hoofdkwartier voor de Inquisitie. In het tegenwoordige Museum ter plaatse vindt men nog tal van voorwerpen, die aan deze sombere tijden vol onschuldig bloed en tranen herinneren, als zijnde gebruikt tijdens de folterprocessen en gruwelijke tormentaties.

Liever memoreeren wij, op welke wijze ook in dezen kerker in de 15de en 16de eeuw gewerkt werd aan de zedelijke verheffing der gevangenen door den steun des geloofs en den bijstand der geestelijken. Volgens een reglement van 1539 werd 's morgens

om acht uur op het Steen de H. Mis voor de gevangenen gelezen, waartoe een kapel in het gesticht was ingebouwd evenals in de kerkers te Vilvoorden, Gent en Mechelen. De gevangenen waren verplicht deze godsdienstoefeningen bij te wonen, te Gent op straffe van 10 gros boete (reglement van 1656, art. 4); te Antwerpen werden zij in geval van verzuim beboet met drie dagen water en brood. De H. Mis werd hier gevolgd door een sermoen van den dienstdoenden geestelijke, waarbij eveneens alle gezonde gestraften tegenwoordig moesten zijn. Merkwaardig is de mededeeling, dat gedurende het celebreeren van de Mis de deuren der gevangenis gesloten moesten blijven, hetgeen oogenschijnlijk den indruk wekt, alsof men hier nog al in- en uit kon loopen. Extra-verzekerde gevangenen, zij, die ziek waren of terechtgesteld zouden worden om de doodstraf te ondergaan, werden door den geestelijke apart bezocht en getroost; vandaar dat men vooral in de stadsrekeningen uit de eerste helft der 16de eeuw posten tegenkomt van gratificaties en honoraria aan priesters vanwege heeren schepenen wegens diensten, door die geestelijken gedaan « int visiteren van de ghevanghenen.... sulx als den noot verheest heeft». (1)

II. HET ANTWERPSCHE TUCHTHUIS.

Ofschoon het Steen te Antwerpen tot aan het jaar 1823 als gevangenis heeft dienst gedaan, achtte men het ook hier in de 17e eeuw noodig, de barbaarsche strafmethoden der Middeleeuwen te laten varen, de misdaden der menschheid te beteugelen en de criminaliteit te bestrijden door toepassing der vrijheidsstraffen in een tuchthuis op een wijze, gelijk Amsterdam daarin was voorgegaan met het bouwen van zulk een nieuw strafinstituut, eerst een rasp- of tuchthuis voor mannen aan den Heiligenweg aldaar in 1595 en een paar jaren later een spinhuis voor vrouwen

---

(1) Over de Belgische gevangenissen in dit tijdvak vergelijke men vooral de (in het Fransch geschreven) verhandeling van den Heer L. Stroobant, Notes sur le Système Pénal des Villes Flamandes du XVe au XVIIe siècle (in «Bulletin du Cercle Archéologique, Littéraire et Artistique de Malines,» tome septième 1897). Merkwaardig is zeker, dat hierin met geen enkel woord wordt gerept van het Antwerpsche Tuchthuis.

ter plaatse, waar thans het Hoofdbureau van Politie is (1). Nauwelijks was dan ook door tusschenkomst van den Franschen gezant Jeannin in 1609 (9 April) binnen de Scheldestad het Twaalfjarig Bestand gesloten in den vorm van een wapenstilstand, waardoor vooral Antwerpen voor zijn handel en nijverheid spoedig weer contact met het Noorden zocht en verkreeg, of er werd in de vergadering der Antwerpsche schepenen besloten, om in de Hollandsche steden een onderzoek in te stellen naar de resultaten van het hier ingevoerde tuchthuissysteem.

Door nog niet volkomen opgehelderde oorzaken belandden de Antwerpsche deputaten ook in de stad Gouda, waar men sedert 1610 eveneens werkte aan de oprichting van een gecombineerd tucht- en spinhuis, waarvoor in 1611 en '12 de diverse instructies waren opgesteld geworden, nl. den 27sten April 1611 die voor de binnenvader en moeder, omstreeks denzelfden tijd die voor de tuchtelingen en den 12 Januari 1612 die betreffende het tuchthuis in 't algemeen met een aanhangsel daarvan op den 13den d.a.v. Al deze instructie werden nu gecopiëerd voor de te bouwen gevangenis te Antwerpen, zoodat men nog heden de copieën der oudste Goudsche tuchthuisordonnanties kan vinden in het Antwerpsche Gemeente-Archief, evenals die betreffende het overeenkomstig strafinstituut van Amsterdam in dat van Danzig.

Zoo werden dan in den aanvang van het jaar 1613, den 9den Februari, de eerste of provisioneele statuten «opt feijt vanden *dwinghuyse* binnen der stat van Antwerpen» opgesteld en goedgekeurd in de vergadering van het bereids benoemde regentencollege over de stichting, waaruit reeds het eigen karakter van het nieuwe «huis der gevangenen» in de Scheldestad spreekt. Den naam «*dwinghuis*» (en «*dwingelingen*») in den zin van het Noordnederlandsche *tuchthuis* (en *tuchtelingen*) vonden wij *niet* in het Woordenboek der Nederlandsche Taal (2) en toch is dit de gewone aanduiding van het Antwerpsche Tuchthuis en zijn bewoners in de 17de eeuw, met dezelfde bedoeling als waarvan

(1) Zie mijn studie «Merkwaardige voorstellen tot oprichting van het eerste Nederlandsche Tuchthuis te Amsterdam uit de jaren 1589-1595,» in het 25ste Jaarboek v. h. Genootschap «Amstelodamum», 1927, bl. 63-105.

(2) Vgl. aldaar dl. III, 24ste afl., koll. 3742/3748, Den Haag-Leiden 1916.

Maria van Reigersbergen blijk geeft in de Brieven aan haar beroemden echtgenoot Hugo de Groot en verwanten: «Zouden de kinderen niet best doen haer vaders oordeel ende ghenegentheyt te volgen? Onze meeninge is niet u daertoe te dwyngen; ghij hebt jaren dat ghij verstand behoort te hebben.» En spreekt ook Van Vaernewijck in dit verband geen verstaanbare taal: «Men dwanck niemant te commen, daer hij niet zijn en wilde, dan met goede vermanijnghen ende dierghelijcke» ?

Zij die in het nu te Antwerpen gestichte dwinghuis zouden worden *gedwongen*, werden echter op nog iets meer getracteerd dan enkel vermaningen, enz. Dit blijkt voldoende uit de elkaar aanvankelijk snel opvolgende ordonnanties, waaruit we vervolgens slechts enkele grepen kunnen doen. (1) Het soort der opgenomen verpleegden typeert reeds dadelijk het strafgesticht: «te weten degene, die tot den dwinghuyse bij vonnisse van mijne Heeren (de Schepenen) sullen worden gewesen; item die als vagabonden ofte bedelaers int tselve huys sullen worden gebrocht ende ten derden die van quaden leven ende regimente syn ende bij hunne ouders ofte vrienden inden voors. dwinghuyse sullen worden gestelt,» (art. 5, Ordonn. 9 Februari 1613). Door deze drie categorieën van verpleegden werd het Antwerpsche dwinghuis een hybridische strafinrichting, nòg meer dan de Hollandsche tucht- en spinhuizen, omdat in het Antwerpsche instituut werden gecombineerd: strafgevangenis, werkinrichting, opvoedingsgesticht en bedelaarsasyl in den zin van de huidige instellingen onder dien naam. Vooral de bestrijding der bedelarij, tewerkstelling van arbeidsschuwen, verpleging van onmaatschappelijke individuen en afzondering van sociaal hinderlijke en ongeschikte personen vormden een inhaerent onderdeel der tuchthuisverpleging in Antwerpen.

Het bestuur van het Tuchthuis werd aanvankeiijk gevormd door twee leden uit den Magistraat, die alle jaren als superintendenten van het Dwinghuis na het verzetten der Wet door het voltallige college van stasbestuurders moesten worden ge- of herkozen. Dezen hadden een huismeester, tuchtmeester, «conchierge» in Holland binnenvader geheeten, onder zich, die geassisteerd door zijn knechts, sluiters genoemd (vgl. cipier), moest zorgen voor de dagelijksche leiding in het gesticht, den binnendienst

---

(1) Stadsarchief Antwerpen. Bundel stukken in dossier met opschrift «Tuchthuis».

waarnemen, surveillance en tewerkstelling der verpleegden («dwingelingen») regelen enz., in 't algemeen de besluiten der beide superintendenten (college van regenten) uitvoeren en doen wat hem van hunnentwege werd opgedragen. In geval van reclame kon de huismeester zich wenden tot het college van burgemeesteren en schepenen.

Minstens tweemaal in de week kwamen de superintendenten in het dwinghuis om contrôle te houden, klachten aan te hooren, zaken te regelen en «om kennisse te nemen vant tgene aldaer passeert ende op als ordre te geven naer behooren». Natuurlijk moest de tuchtmeester zorgen baas over de verpleegden te blijven, hen «wel te regeren», voor een goede distributie hunner spijzen en dranken te zorgen en in al hun lichamelijke behoeften, kleeding en liggingstukken incluis, te voorzien. Buiten deze omvangrijke taak werd dezen manus-van-alles dan nog opgelegd, om met zijn assistenten de Antwerpsche straten te zuiveren van bedelaars en vagebonden «met macht ende last van deselven te apprehenderen ende deselve ten dwinghuyse te brengen».

De eerste categorie der hierboven aangeduide verpleegden moest door den tuchtmeester zonder meer en overeenkomstig het vonnis der schepenen in het dwinghuis worden opgenomen en eveneens ingevolge daarvan worden ontslagen zonder de betrokkenen een dag langer te mogen houden. Wanneer een persoon van de tweede categorie, bestaande in bedelaars, landloopers, vagebonden e. d., werd binnengebracht, moest de huismeester aanteekening houden van 's mans woonplaats, ouderdom, geboorteplaats, afkomst, ambacht en leven, daarvan onmiddellijk opgave verstrekken aan de beide superintendenten, «opdat by deselve terstont orde mach worden gegeven naer gelegentheyt van der saecken.» De superintendenten waren dus ook hier de mannen, die aan de touwtjes trokken als ten onzent de tuchthuisregenten, wier wil en bevelen door den binnenvader onverwijld moesten worden opgevolgd. In den loop der 17de eeuw werd dit in het Antwerpsche dwinghuis echter anders, gelijk we hierna nog wel zullen aantoonen.

De derde categorie van kwaadwilligen en wegens ernstige redenen van misnoegen uit het ouderlijk huis verwijderde onmondige kinderen mocht door den huismeester nimmer zonder voorkennis van de superintendenten worden opgenomen, door diens knechten aangehouden of gearresteerd worden, aangezien voor een dergelijke plaatsing een contractueele verbintenis tusschen partijen moest worden aangegaan, de regenten eenerzijds

en de ouders, bloedverwanten of voogden der te plaatsen pupil anderzijds, waarbij dan een zeker bedrag aan «inkomstgeld» bij wijze van borgtocht gestort werd.

Merkwaardig is verder, dat de huismeester niemand, wie ook, bij de «dwingelingen» mocht toelaten zonder consent der superintendenten, zoodat in dit Antwerpsche gesticht niet die misselijke vertooning, dat kijkspel, plaats vond als in de Noordnederlandsche tuchthuizen gebruikelijk was, waar ter gelegenheid van de kermis, op marktdagen, enz. aan de nieuwsgierigen tegen betaling van een kleinigheid gelegenheid werd gegeven, om de tuchtelingen te «zien», welke beschouwingen dikwijls overgingen in plagerij, insinuaties en tergende hateljkheden. Doch de Hollandsche koopmansgeest en zucht om negotie te doen, overal munt uit te slaan, verloochende zich ook in de tuchthuisexploitatie niet, zeer tot schade der ingesloten gestraften! Dit slechte voorbeeld nam Antwerpen in elk geval *niet* over. Verder had de huismeester te zorgen voor de censuur op de in- en uitgaande brieven of geschriften, althans deze te laten nazien door de superintendenten.

Natuurlijk moesten ook deze gevangenen werken, maar omtrent den aard van het in 't Antwerpsche dwinghuis verrichte werk blijkt althans in den aanvang weinig: spinnen, netten breien, zeilen en zakken herstellen, breien en touwpluizen. Ook over den omvang van dien arbeid en de door elken verpleegde af te werken taken, de arbeidsmethoden en daarbij gebruikte hulpmiddelen wordt zoo goed als niets gezegd. Alleen had ook weer de huismeester te zorgen, dat ieder z'n taak kreeg en die elken dag afmaakte. Wie niet werkt, zal niet eten, werd ook hier toegepast, wijl de luie en arbeidsschuwe in zijn maag moest ondervinden de weldaden van den arbeid. Hielp inhouding van een deel der portie niet, dan volgde «stricte gevangenisse» in een donkere cel «ende ander gracelyck castyment». Doch de huismeester mocht met zijn disciplinaire straffen niet komen «tot groote rigeur tensij by wete, consent ende ordre vande voorseyde heeren Superintendenten». In zoo'n geval werd geeseling aan de paal op het binnenplein van het tuchthuis toegepast.

De dagindeeling was nagenoeg gelijk aan die der Hollandsche strafgestichten met de volgende uitzonderingen. 's Morgens liet de huismeester zijn sluiter (cipier) of bij diens afwezigheid een der andere suppoosten (assistenten) alle «dwingelingen» wekken met een belle ofte andersins», des zomers om vijf en des winters om zeven uur. Daarna werd gelegenheid gegeven voor

het gebed, door ieder in zijn hok of cel te doen. Deze morgenaandacht was verplichtend en bestond op zijn minst in «het lesen van den Pater Noster, Ave Maria ende de artikelen des geloofs», waarna de arbeid een aanvang nam, blijkbaar in gemeenschap, want de sluiter, die de verpleegden naar den arbeid geleidde, moest ze niet alleen aan het werk helpen doch ze des avonds ook weer van het werk halen en opsluiten. In het Amsterdamsche en andere Hollandsche tuchthuizen werden daarentegen de materialen in de hokken der raspers gebracht, die dus in hun cel ook hun dagtaak moesten verrichten evenals de meeste wevers, nettenboeters, breiers, enz.

Misschien staat daarmee in verband de strenge bepaling in de dagorder van den huismeester, die zich minstens eens per dag had te overtuigen, of de verpleegden ook breekwerktuigen, wapenen, of andere gevaarlijke instrumenten bij zich droegen of onder hun kleeding verborgen hadden, voorts de slaapgelegenheden der verpleegden te visiteeren, en bij ontdekking van een en ander daarvan melding te maken of verslag uit te brengen aan de superintendenten, na bereids de noodige maatregelen te hebben getroffen. Verder treffen we hier voor het eerst aan de godsdienstige verzorging der gevangenen in Katholieken geest, door de Hervorming onderbroken en in de Noordnederlandsche tucht- en spinhuizen natuurlijk in Protestantschen geest gewijzigd. De plicht van den huismeester dienomtrent luidde: «des Sondaechs ende Heylichdaechs sal den voors. huijsmeester besorgen, dat de dwingelingen den dienst der missen ende naer noen ('snamiddags) het sermoen, dat in de capelle van den voorseyden huyse sal gedaen worden, waertoe niemande anders en sal acces (toegang) gegeven worden sonder express consent van een van de voorseyde Superintendenten.» Ook het gebed vòòr de maaltijden, de dankzegging daarna en het uitspreken van het avondgebed waren verplichtend, alles volgens orde, regel en formulier, als daarvoor werd verstrekt.

De zorg voor de financiën van het gesticht maakten ook hier de voornaamste taak der Superintendenten uit, meer dan de paedagogische leiding en sociale opheffing der gedetineerden, welke laatste taak grootendeels op de schouders van den huismeester neerkwam. Ter versterking van de magere inkomsten buiten het subsidie der stad volgde men te Antwerpen nog de Middeleeuwsche methode, om speciaal de armste gevangenen te kleeden uit de gelden, die door collecten werden verkregen blijkens art. 13, dat we om die reden hier in originali laten volgen:

«Item sal aen den voors. dwinghuyse gestelt worden een busse om te ontfangen de aelmoessen, die de goede lieden den armen dwingelingen sullen gunnen, diewelcke bij de Superintendenten sal worden geopent, alst hun sal believen ende tgene, dat daerinne sal worden gevonden, sal bekeert worden tot het maecken ende onderhouden van cleederen, lijnen ende wullen van deselve arme dwingelingen.»

De vergoeding wegens spijs, drank en ligging ten behoeve der ingekochte verpleegden, d.w.z. zij die op verzoek van ouders en voogden geplaatst waren, bedroeg op zijn minst drie stuivers per dag, een en ander nader bij contract en ten overstaan van Superintendenten te regelen, met dien verstande dat bij opname ook nog eenig huisraad, voldoende kleeding, inkomstgeld en andere noodzakelijke dingen moesten worden meegebracht. Bij uitzondering konden ook kinderen vvan arme ouders of volwassen lieden van onvermogende bloedverwanten worden opgenomen zonder eenige vergoeding, die dan echter behandeld en getracteerd werden als de bedelaars en landloopers van de 2de categorie.

Een ander deel der inkomsten werd gevonden uit de opbrengst van den gevangenisarbeid, berekend over vaste taken, aan elk der verpleegden opgelegd. Wie meer deed dan zijn taak, trok daarvan de profijten «om daermede hun van cleederen te mogen versien ende somwijlen hunne portie van spijse te doen verbeteren, doende halen wittenbroot in plaetse van roggebroot ofte andersins al met consent van den huysmeester.» Deze faciliteit geeft aanleiding te veronderstellen, dat in het Antwerpsche tuchthuis reeds toen een cantine of iets in dien geest was, waar de gevangenen zich een weinig meer luxe konden permitteeren.

De lichamelijke verzorging inzake reinheid, bad e. d. voor de verpleegden was nog vrij primitief. Elk was verplicht zich in zijn eigen vertrek van «ongedierte te reynigen», verblijfkamertje en werkzaal schoon te houden en geregeld die reiniging bij te houden. Wie gemeene taal sprak, vloekte, bezwoer of den duivel aanriep, zich verzette en opstand uitlokte tegen den huismeester en andere suppoosten, werd zwaar gestraft «de andere ten exempele.» Uitbraak uit de inrichting of poging daartoe kostte den daarbij betrokken en opnieuw gevangen man meestal het leven en anders langdurige gevangenisstraf. Gingen eindelijk de poorten weer voor hem open om uit te gaan, dan mocht hij niets medenemen dan zijn kleeding. Van uitgaanskassen der verpleegden leest men voor dien tijd nog niets.

Tegelijk met deze algemeene ordonnantie en instructie voor

den binnendienst en het bestuur der stichting werd een contract opgesteld, gesloten met Jacob Jansen Boy als huismeester en concierge van het Antwerpsche tuchthuis. Hij kreeg vrij wonen en ontheffing van stedelijke belastingen en tot salaris 1200 gulden 's jaars, om het kwartaal te voldoen. Verder werden van stadswege verstrekt de matrassen, hemden en verdere kleeding voor de arme dwingelingen en voor de eerste maal eveneens de gereedschappen, instrumenten en andere benoodigdheden voor den arbeid. (1) Doch ten laste van den huismeester kwamen de kosten wegens voeding en onderhoud der gestraften, waarbij bedongen werd, dat de gevangenen vier maal per dag van eten en drinken zouden worden voorzien: om 8 uur v.m. en 4 uur n.m. elken keer «twee goede sneden roggenbroot met vlaemschen ofte anderen kees ofte boter», des middags en 's avonds nog andere warme spijs, «als pottagie van botermelck, boecweytbrij, eerten, boonen, soppe, coolen, bierenbroot, ofte diergelijke, behoudelijck dat hy des Sondaechs ende Donderdaechs *buyten den vasten* hun sal sculdich syn te geven elck een stuck gesouten vleesch ofte speck ende inden vasten op deselve daghen harinck, stocvis ofte gesouten vis». Op deze wijze werd ook hier voor het eerst de spijsvoorziening der gevangenen met inachtneming der kerkelijke voorschriften geregeld. De drank der gevangenen moest bestaan uit bier van vier en twintig stuivers de ton en hooger niet, om te voorkomen, dat zij niet dronken gevoerd werden. Indien particulieren of leveranciers uit de stad Antwerpen de gevangenen van werk wilden voorzien, moest de huismeester daarbij behulpzaam zijn, terwijl hem wederkeerig alle vruchten en profijten van dien arbeid ten goede kwamen, met uitzondering dan van hetgeen de tuchtelingen boven hun gewone taak als overwerk verrichtten, waarvan zij zelf de voordeelen genoten.

Een andere bron van inkomsten voor den huismeester was het «inkomstgeld», betaald door de ouders of voogden, wier kinderen, verwanten of pupillen op verzoek geplaatst werden, benevens de daarvoor ontvangen kostgelden en hetgeen zij bij het ontslag uit het gesticht achterlieten. Doch te zijnen laste kwam dan weer het salaris voor den cipiersknecht of sluiter en drie assistenten, sergeanten, bedelvoogden of rakkers, die de straten der stad moesten zuiveren van alle «onnut gespuis», door het in het

---

(1) Zie echter hierna in zijn verweerschrift op ingekomen klachten en loopende geruchten.

dwinghuis te brengen. Allen moesten in handen der Wet den eed zweren ten overstaan van stadsmagistraten, om «den voorscreven huyse getrou te sijne, tselve te voorderen daer het hun doenlijck sal sijn, dordonnantiën bij de Heeren van der Wet ende Superintendenten respective gemaeckt oft te maecken, tobserveren ende te doen observeren, goede acht op de dwingelingen te nemen, *deselve in deucht te oeffenen* ende al te doen, dat een getrou huysmeester ende assistent sculdich ende gehouden syn te doene.» Het kwam dus wel in hun werkprogramma voor, om de tuchtelingen op het pad der deugd te brengen en zedelijk op te heffen, maar hoe vaak bleef men ook destijds verre van dat ideaal verwijderd! Ja, nog erger, de lichamelijke en geestelijke verzorging der gevangenen door den huismeester Jacob Janssen Boy liet al spoedig veel te wenschen over. Althans, zoo klaagden verschillende burgers in de stad Antwerpen, waartegen deze functionaris zich met een verweerschrift, nog in het stadsarchief voorhanden, richtte tot het college van Burgemeesters en Schepenen. Toen ik ambtshalve de vergadering van Uw college had bezocht op Maandag in de tweede week van September 1617, vertelt hij in zijn contraremonstrantie, werd ik aangesproken door de dekens van de hoofdambachten in deze stad, die mij verweten «de groote clachten ende opsprake van de gemeynte ten aensien, dat ik de gevangenen binnen denselven dwinghuyse soe ten regarde van het wercken, sieckte, honger, coude, slagen ende anderssints te seer hert buyten alle redenen ende conscientie was tracterende als oock de cleyne debooiren (plichten) om de stadt soewel van wegen de menichte bedelaeressen als bedelaers suyver te houden.» Dat was dus nog al een aanklacht, van groote beteekenis en ernstig gnoeg om er over te spreken.

In zijn verweer merkte de huismeester echter verder op, dat hij genoeg bewijzen en feiten had, om het tegendeel aan te toonen. Wat de behandeling der zieken en de hun te verleenen geestelijken bijstand betrof, had hij er de Burgemeesteren en Superintendenten bij herhaling op gewezen «dat het grootelijck van noode was op het huys te hebben eenen goeden Cappellaen, om deselve nyet alleenlyck op Sondage ende Heyligedagen te leeren ende onderwysen de artickelen des geloofs, maer ook principalyck in hun sieckte ende dootsnoot in tijts te biechten ende de heylige Sacramenten te administreren ende oock de dooden *opt gewydt kerckhoff van denselven dwinghuyse* (om de groote opsprake te verhueden) te begraven, midtsgaders oock te maken een sieckca-

mer met vijff ofte ses coetsen (1) apaert met een deel strooe bultsacken (2) ende hooftpeuluen met slapelakenen om te beter te liggen, hetwelck oock groote opsprake ende hakelinge vande gemeynte causeert, gelijckerwys oock doet den grooten stanck door faulte vande secreten».

Er ontbrak dus nog al wat aan de verpleging in dit Zuidnederlandsche tuchthuis, waardoor het aantal zieken abnormaal groot was en de lichamelijke verzorging veel critiek uitlokte! De huismeester had gepoogd, den ellendigen toestand zoo veel hij kon te verbeteren «om syn conscientie wel te quiteren». Het aantal zieken op de nog geen honderd tuchtelingen steeg van 6 tot 10 en 15 en bedroeg soms 18 en 20 en werd meest veroorzaakt door «alderhande corruptiën ende vuylicheyt, soe van pocken, cravagie, sweren, clapooren (3) ende andere lelycke accidenten». Om de gevaren van besmetting, daaruit ontstaande, zooveel mogelijk te weren, had de goede man reeds op eigen kosten een «doctoor» en «barbier» aangenomen «ende gegaigeert, den eenen tot 50 ende den anderen tot 36 gulden jairlijckx, omme dagelyck, jae, dickmael twee soe drymael sdaechs deselve te connen visiteren, vermaken ende cureren.»

Bovendien had de huismeester de door deze geneeskundigen voorgeschreven medicijnen en verplegingsartikelen moeten bekostigen, die met geen driehonderd gulden jaarlijks waren te betalen. Evenmin werden hem vergoed de uitgaven «om de gevangenen soe in den couden winter als andere ordinaerlycke coude van vierte (4) te versien», ook meer dan 50 gulden jaarlijks beloopende, «soe aen colen ende vierteylen (5) avermidts (door) de menichte de(r) gevangenencamers ende plaetsen apaert». Deze laatste omstandigheid wijst zoowel op de grootte van het strafgesticht als op de indeeling daarvan in onderscheiden vertrekken, die combinatie van cellulaire opsluiting en plaatsing in gemeenschap mogelijk maakte.

Als getuigen voor staving dezer beweringen en dus ter zake van zijn goede zorgen ten behoeve der gevangenen beriep de huismeester zich op het oordeel van den doctor en den barbier, als-

---

(1) Koets in de oude beteekenis van bed; vgl. Fransch: couche.
(2) Stroozakken.
(3) Venerische liesgezwellen.
(4) Vuur, verwarming.
(5) Vuurpannen, waarin gloeiende kolen of turven lagen voor de verwarming; vgl. «vierstede», vuurhaard.

mede op den Superintendent Jonker Pauwels van Halmale, «die hetselve huys nu over de 2 jaren lanck continuelyck heeft gefrequenteert ende op alles wel gelet ende ondersoeck gedaen heeft.»

Ingevolge het door hem met de stad aangegaan contract achtte hij zich rechtens echter niet verplicht deze uitgaven uit eigen zak te bestrijden, «te meer dat hy ter regarde van de hemden, cousen, schoenen, cleeren, sargiën ende anderssins voor meerder somme dan de 175 gulden jaerlijks, *die hij van de aelmoesseniers maer alleenlyck is treckende,* boven dien oock vuyt syn eygen borse moet betaelen.» Het tuchthuis ontving als godshuis met half philanthropische, half penitentiaire bestemming dus ook nog subsidie van de aalmoezenierskamer, wijl de bedelarij door de stichting van het dwinghuis te Antwerpen ten voordeele der plaatselijke armenzorg aanzienlijk beperkt werd, geheel analoog met de gelijksoortige toestanden in de Noordnederlandsche steden.

Ook Jacques Aertssen, een koopman en industriëel, die de tuchtelingen dagelijks van werk voorzag en de daarvoor benoodigde stoffen leverde, kon evenals de interne gestichtsdienaren, in het voordeel van den huismeester getuigen, dat deze «noyt gevangene(n) vuyt hardicheyt ofte passie onbehoirlyck noch met honger, slagen, coude ofte anderssins in eeniger manieren heeft gestraft ofte doen straffen midtsgaders hun taken te hert ofte swaer gestelt maer seer redelyck, diese gemackelyck, cunnen wercken ende voldoen». Zelfs had hij, de huismeester, voor de eerste materialen gezorgd, na vergeefsche pogingen daartoe te hebben aangewend bij het schepencollege zoowel als bij de tresorierskamer, door 24 groote weefgetouwen en een ongenoemd aantal kleine aan te schaffen en in het Antwerpsche dwinghuis te doen opstellen, welke hem wederom buiten de vervoerkosten 900 gulden hadden gekost. Doch de toeloop der gevangenen, speciaal van de bedelaars, landloopers en zwervers, meest afkomstig uit Antwerpen, was zòò groot, dat hij voor veel meer werkgelegenheid had moeten zorgen dan oorspronkelijk in de bedoeling lag «opdat de gevangenen bij gebreck van werck nyet ledich en souden sitten ende oock bovendien hen ambacht te leeren, daermede sy vuytcomende (1), den cost souden connen verdienen ende *soe totter deucht geraecken, gelyck in sulcke huyse nootsakelyck behoort te geschieden*». Ziedaar de aanvankelijke doelstelling der vrijheidsstraffen:

(1) Ontslagen zijnde.

door arbeid, harden en eentonigen arbeid tot zedelijke verbetering en opheffing; arbeid als louterend element in de vrijheidsstraf. (1)

De arbeidsprestaties der gevangenen waren dan ook geheel beneden de verwachting en wat voor den huismeester het ergste was, beneden de financieele raming gebleven en leverden trots het groote aantal aan het werk gestelde en door den ijverigen meesterknecht voor een vak opgeleide tuchtelingen nauwelijks meer dan 1200 gulden op. Door de superintendenten werden de tuchtelingen «by middel van rechtveerdige correctie ende castydementen sonder eenichsins door den vinger te sien wel promptelyck op hun taeck ende goet werck» gehouden, maar de uitkomsten van den gevangenisarbeid, ingesteld om het dwinghuis buiten bezwaar der stedelijke financiën in stand te houden, waren verre van gunstig, gelijk het «taeckboeck», jammer genoeg niet bewaard gebleven, voldoende uitwees. Wie kon dan nog met goed fatsoen volhouden, dat de huismeester in zijn plicht te kort schoot, hetzij door de gevangenen te veel en te zwaar te laten werken, hetzij door niet ijverig genoeg te zijn in het vangen en insluiten van bedelaars e. d.? Veeleer had hij ten laste van de stad zoowel als voor eigen rekening de lediggangers zonder aanzien des persoons en onafhankelijk van hun herkomst laten arresteeren en binnen het dwinghuis brengen, wat hem volgens het contract, met de stad gesloten, was opgelegd en vergund.

De hooge onkostenrekening van den huismeester moest dan ook worden goedgemaakt uit de kostgelden van in verpleging opgenomen onhandelbare en kwaadwillige minderjarigen en onmaatschappelijke volwassenen, «hoewel het seer luttel heeft te bedieden.» Doch zonder deze had hij het gesticht al lang van armoede moeten verlaten.

«Want hoe soude het mogelyck syn het huys met sulcken swaren last op naert wercken van de arme gevangenen, geconsidereert soe hun sieckte, ongewillicheyt ende anderssints sonder eenen stuyver van de stadt tot dien behoeve te strecken, connen onderhouden, sonder dat daertoe eenen stuyver geappliceert can werden van de 1200 gld. gagie, die menich jaren aen de sargeanten gegeven sijn om maer alleenlyck lancx der straten te gaen, vuyt

(1) Vgl. de inaugureele rede van Prof. Mr. Simon van der Aa, «De arbeid als element in de vrijheidsstraf», Groningen 1907.

dien hy daermede soe ten behoeve van deselve sergeanten, die hy moet betalen, meesterknecht binnen den huyse, sluyter, maerten ende cnapen (1) met oock syn selven te onderhouden, nyet toe en compt, soe dat oversulcx de stadt daerby geen schade en heeft geleden maer grootelycx geproffiteert?» vroeg de huismeester met recht. Reeds twee jaren had hij zonder eenig succes geremonstreerd en gerequestreerd, terwijl de toestand hoe langer hoe meer onhoudbaar werd «soe op het punct vant wercken, vuytbreken, vloecken, bannen ende andere onbehoorlycke acten, onder den gevangenen binnen den huyse dagelyckx geschiedende».

Een andere grief van den huismeester en een inderdaad groote tekortkoming in het Antwerpsche gevangenisstelsel was het ontbreken van een spinhuis te dezer stede, een speciale gevangenis en werkinrichting voor vrouwen, gelijk de meeste groote Hollandsche steden er hadden. De huismeester lichtte dat gebrek als volgt toe. Onder de bedelaars en vagebonden, die door de dienaren van den huismeester in het dwinghuis werden gebracht, waren veel «onnutte vrouwspersoonen», wat in de taal dier tijden beteekende: vrouwen van lichte zeden en zij, die als bedelaressen met kinderen op den arm of aan de hand de plaatselijke armenzorg te ernstige concurrentie aandeden.

Als nu die «onnutte vrouwspersoonen» allen in het dwinghuis zouden worden gebracht, bleef daarin geen voldoende ruimte of gelegenheid over tot insluiting van de mannelijke gestraften, terwijl dit gesticht ook niet voldoende was ingericht voor opname en scheiding van beide seksen. De huismeester stelde voor, om met toestemming der Aalmoezenierskamer voor de op te nemen vrouwen een apart gesticht te bouwen, dus een spinhuis, al weer naar het model der Hollandsche steden, «in der vuegen, gelyck men tot Amsterdamme, Harlem (1) ende andere plaetsen in dier gelycke huysen punctuelyck sonder eenichsins door den vingeren te sien, observeert ende daermede hunne steden suyver houdt». Tot dusverre had men te Antwerpen dit soort vrouwen «vuyt compassie ende groote medelijden» meest verjaagd en verbannen om

---

(1) Maerten, dienstmaagd, bewaarster; cnape, gerechtsdienaar, bewaarder; vgl. Verdam, Mnl. Wdb. i. v.

(1) Uit mijn boekje «Haarlemsche Gevangenissen», (Haarlem, Erven Bohn), hfst III, blz. 67 v. v. blijkt voldoende, dat ook aldaar de gevangenissen voor mannen en vrouwen onder één dak waren en dat Haarlem dus *geen* apart spinhuis had.

ze niet aan de onteerende straffen van schavotteering, geeseling e. d. ingevolge de bestaande placcaten bloot te stellen, doch deze uitbanning had weinig effect gesorteerd, dewijl ze telkens terukkeerden. Volgens het oordeel van den huismeester zou zoo'n spinhuis binnen een maand en voor den prijs van 800 à 1000 gulden kunnen worden opgebouwd, doch dan werd het voorzeker geen pendant van het Amsterdamsche, dat duizenden had gekost en waaraan men van 1595-'97 arbeidde.

De huismeester was verder bereid ook over dit gesticht den scepter te zwaaien, mits een college van regenten of superintenden ten zich belastte met de opperste leiding en dat hem «ten regarde van de groote rusen (1), cost ende swaren last gelegen sijn, soe in het aenveerden, onderhouden, tracteren ende regeren van de voers. vrouwepersoonen *met hunne menichte kinderen* ende anderssins boven de voors. 1200 gulden gaigiën noch ter sommen van ses hondert gulden jaerlycx sal worden toegevuecht.» Voor deze toelage verbond hij zich de zorg op zich te nemen over het te stichten vrouwentuchthuis nevens die over het reeds bestaande dwinghuis en bij gebreke van de goede waarneming dezer functiën stelde hij zijn salaris en voorschotten ter beschikking van de Superintendenten en het stadsbestuur.

Een commissie van twee personen, Jonkheer Hendrik van de Werve, Jonkheer Pauwels van Halmale, beiden leden van het schepencollege, kregen de opdracht de voorstellen van den huismeester in studie te nemen en daarover aan het stadsbestuur rapport uit te brengen.Dit rapport schijnt niet bepaald gunstig te hebben geluid, althans niet in het voordeel van den huismeester, want twee jaren later, in 1619 werd deze uit zijn ambten ontzet en moest hij den inventaris der gebouwen en andere administratieve bescheiden in handen stellen van gecommitteerden uit het stadsbestuur. En dit belastte op zijn beurt een commissie van drie, de oud-aalmoezeniers Melchior Peeters, Peter van Horne en Jan van den Broecke als nieuwgekozen Superintendenten van het gereorganiseerde tuchthuis met de leiding en het bestuur daarover voor den tijd van twee jaren. De genoemde drie heeren werden gemachtigd om een voldoend aantal «dienders oft knapen», elders bedelvoogden en roedragers genoemd, aan te stellen, om de straten te zuiveren van bedelaars en landloopers en den geheelen inventaris van meubelen en gereedschappen over te nemen. Ook

(1) Moeiten, drukten, lawaai; Verdam, Mnl. Wdb. i. v.

kregen zij het benoemingsrecht om het dwinghuispersoneel aan te stellen «als hun goetduncken ende gelieven sal, over dewelcke sy sullen hebben ende gebruycken alle gewoonlycke ende behoorlycke authoriteijt».

Het soort der op te nemen verpleegden zou hetzelfde blijven, als sinds de oprichting was overeengekomen. De opbrengst van den gevangenisarbeid en de onderhoudskosten der «ingekochte» verpleegden kwamen in de algemeene kas, door de superintendenten beheerd, waaruit de salarissen en andere uitgaven werden bestreden. Het gesticht met zijn bewoners werd wederom vrijgesteld van accijnsen en andere belastingen, burgerwacht en desbetreffende lasten, terwijl «daerenboven aen de voors. superintendenten oft deghene, die sy sullen ordineren tot onderstant ende onderhout van den voors. dwinghuyse vander stadtswegen alle maenden worden getelt sooveele als telcker reyse sal worden bevonden by henlieden vuytgegegeven te sijne meer als sullen bedraghen de partyen in de voorgaande articulen deser begrepen«, m. a. w. d stad vulde aan wat er aan inkomsten te weinig binnenkwam, zoodat door deze subsidie de tuchthuisexploitatie niet geheel afhankelijk werd gesteld van de wisselende uitkomsten van gevangenisarbeid en kostgelden, een gezondere financieele basis dan bij de meeste tucht- en spinhuizen van Noord- en Zuid-Nederland.

Aan deze ingrijpende bestuursveranderingen en gewijzigde financieele regeling danken we ook een inventaris van meubelen en werktuigen, gereedschappen en andere benoodigdheden, aanwezig in het Antwerpsche dwinghuis ten jare 1619, te merkwaardiger, daar een dergelijke lijst van andere 17de eeuwsche tuchthuizen tot heden niet werd gevonden. Daardoor krijgen we ongeveer het volgende overzicht van de ambachten, in dit tuchthuis beoefend, en van de aankleeding der verschillende vertrekken. Op den zg. «cleynen winckel» stonden twee weefgetouwen van achten, twee getouwen van twaalven met elk twee lampen, scheren en treden. In den «grooten winckel» vond men vijf getouwen van achten, twee getouwen van zestienen met toebehooren, een «weeckhoute casse, daer men de scheeren ende andere gereetschappen des avonts insluyt», een houten rolleken, om den inslag te scheren en andere kleine gereedschappen.

Daarna volgt een opsomming der getouwen, aanwezig in diverse genummerde kamers, b. v. in kamer No 17 twee getouwen van twaalven; in kamer No 18 twee getouwen van achten; in kamer Nos 19, 20 en 21 eveneens resp. twee getouwen van achten

met toebehooren en in kamer No 22 twee getouwen van twaalven. Die indeeling van genummerde cellen of gevangenverblijven wijst er op, dat de wevers hier niet als hun vakgenooten in het Amsterdamsche rasp- of tuchthuis in gemeenschap doch meest afzonderlijk of twee bij twee werkten zooals daar de raspers.

Van kamer No 22 kwam men op den «florettewinckel», waar halfzijde, filozel voor floretgaren, band of lint gemaakt en waartoe dienden een weekhouten getouw van zestienen, twee spigiliënmolens, twee dubbele lintgetouwen, een scheerraam en drie of vier enkele getouwen. Beneden in het pakhuis bevond zich een balans of groote weegschaal met zeven stukken gewichts, twee groote «bresilie raspen», waarop het harde brasilie-hout geraspt moest worden door de sterkste en zwaarst gestrafte mannen. «Een yseren spigilliën draeymeulen met het cruys» voltooide het geheel. In het bakhuis of de bakkerij werden een groote molen, een paard met tuig, arreslee, huif e. d. benevens 13 spinwielen aangetroffen, terwijl in het «schrijnwerckers huysken «twee nieuwe getouwen van twaalven, vervaardigd uit weekhout, zeventien schrijnwerkersschaven, vier boren, een zaag, twee houten en een ijzeren hamer, acht beitels» bijeengebracht waren.

De kerk, elders kapel genoemd, was versierd met drie schilderijen «van waterverwe», terwijl van een altaar geen melding wordt gemaakt doch wel van een «casken van devotie», vermoedelijk dienende tot opberging van de altaarbenoodigdheden. Op de binnenplaats stond een slijpsteen, om de bijlen, scharen, beitels en messen, gebruikt bij den arbeid, te kunnen scherpen. Schotten of afschuttingen van week- en hard hout, schapraais of spinden en rekken om etensgerei op te bergen, losse schoorsteenmantels van hout e. d. in diverse kamers en in den keuken gaan we maar zonder meer voorbij, doch wel mag vermeld worden, dat speciaal de keuken ruim voorzien was van het benoodigde materiaal, zoowel houten schotels als «houte bierkitten met ijsere banden, drie kuipen met vleesch, groote ijzeren potten voor de spijsbereiding, enkele stukken spek en geroosterd vleesch in de «schommelcamer», die grensde aan de keuken. Ook was er een zg. «meulenhuys», gebruikt als waschhok, waar vier groote waschtobben stonden, terwijl in de kamer «neffens de pompe» «een hangende coetse van nieuw weeckberdt» geborgen was.

Geeft deze opsomming van meubelen en gereedschappen reeds eenig idee over de indeeling van het dwinghuis en het gebruik, dat er van zijn diverse vertrekken werd gemaakt, wij krijgen daarvan een nog beter overzicht door een beschrijving van het

gebouw omstreeks 1650 (1) in handschrift. Hierin wordt het «dwinghuis» voor het eerst «tuchthuis» genoemd en zou de naam rasphuis evenzeer gepast geweest zijn, daar in dien tijd de gedwongen arbeid van het raspen der harde houtsoorten tot bereiding van verfstoffen, gelijk dit in de tuchthuizen van Amsterdam, Haarlem, Delft, Roterdam e. a. Hollandsche steden geschiedde, naast de weverij een belangrijke plaats had ingenomen. Het daarvoor gebruikte Braziliaansche hout, (ook Pernambuco of «herdt hout» genoemd), schijnt via Amsterdam te Antwerpen zijn aangevoerd.

Bedoelde beschrijving der gebouwen van het tuchthuis nu wordt als volgt ingeleid. «Het tuchthuys is twee vierkanten hooch ende is bynaest vierkant, hebbende int midden een tamelick pleyn. Het eerste en onderste vierkant is verdeelt in vier quartieren. Teerste quartier is voor de raspers ende haere hocken, dewelcke verdeelt zijn in seven plaetsen, yeder voor twee menschen nde tusschen yeder hock is een raspbanck, aen dewelcke met twee persoonen, ten wedersyde een, wert gearbeijt ende het brasiliënhout geraspt. In tweede quartier is het gemeene rasphuys, (2) daer men met vyff bancken ende thien parsoonen arbeyt, waeraen vast es de schoole, doch affgesepareert, onder dewelcke de kelder is, alwaer tot een straffe in gebracht werden diegene, die haer misgaen hebben ofte niet arbeyden willen nae behooren ende werden alsulcke op waeter ende broot gestelt voor een tyt nae gelegentheyt van hun misdaet tot discretie van de regenten.» Een dergelijken kelder hadden vele tuchthuizen, o. a. die te Amsterdam, Bremen en Danzig, waarin dan nog pompinstallaties, om de gestraften door een onvrijwillig bad te dwingen het hoofd in den schoot te leggen.

In het derde kwartier vond men verder de waag en het pakhuis, waarin het geraspte en gewogen hout werd bewaard, totdat het verkocht was aan de textielfabrikanten en verfbereiders voor het kleuren van stoffen. Ook de onbewerkte houtsoorten, de gezaagde en gekloofde blokken werden hier opgeslagen, waarop toezicht gehouden werd door een der meest vertrouwde tuchtelingen. Naast dit pakhuis en de waag was nog een werkzaaltje, dat ook tot het derde kwartier behoorde en waarin eenige raspers

(1) Ook dit ms. berust ten archieve der stad in den bundel gemerkt «Tuchthuis». (2) Hier werd namelijk in gemeenschap gewerkt.

stonden te werken. In het vierde kwartier beneden waren ten slotte de eetzaal en slaapcellen van de wevers, verdeeld in drie appartementen «met ettelicke camerkens», terwijl de raspers, meerendeels de zwaarst gestraften en ruwste gevangenen, in hun werkhokken sliepen, die thans evenals in het Amsterdamsche tuchthuis eet-, werk- en slaapvertrekken tegelijk waren.

Het bovenste vierkant of de tweede verdieping was verdeeld in drie deelen, alle drie in beslag genomen door de weverijen als werkpaatsen der wevers. Ook was hier nog een vierde afdeeling die echter alleen diende als opslagplaats van turf en hout, boven de slaapgelegenheden der wevers.

Het bestuur over het tuchthuis was in dien tusschentijd ook veranderd, wijl er omstreeks 1650 vier regenten of buitenvaders en twee buitenmoeders, door de burgemeesters benoemd, telkens voor een jaar en herkiesbaar, aan het hoofd der inrichting stonden. De regenten zorgden voor het beheer en de financiën, namen de gevangenen aan of ontsloegen ze, pasten disciplinaire straffen toe en regelden personeelsaangelegenheden, terwijl de regentessen of buitenmoeders het toezicht hadden op lijnwaad, andere kleeding, voedselvoorziening, keukengerei en verdere huishoudelijke diensten. De suppoosten, welke destijds het tuchthuis dienden, waren achtereenvolgens de binnenvader en -moeder met hun beide dienstboden, twee werkmeesters-wevers, belast met het opzicht en de leiding der werkzaamheden op de weverij, een werkmeester-rasper voor het toezicht op de rasperij en een «meester, die acht neemt op de schoole, om de kinderen te instrueren, welck ampt nu tertyt gelyck by de raspmeester werdt bedient», wijl deze veel meer vrijen tijd had dan zijn collega's op de weverij. Behalve volwassenen waren er dus ook hier nog steeds een aantal minderjarige tuchtelingen in het gesticht. Het soort was trouwens ook veranderd blijkens de volgende mededeeling in het overzicht en de beschrijving van het gebouwencomplex, dat zoo merkwaardig veel overeenkwam met het Utrechtsche tuchthuis (1) : «Die tuchtelingen, die in dit huys gestelt werden, zijn tweederley; eenige werden over haer misdaet by de Magistraet daerinne gestelt ende voor een tyt gecondemneert daer te blyven arbeyten; andere werden by *d'ouders* daerinne gebracht ende alsulcke moeten voor haer incomen ofte acces ten minste vier hon-

(1) Zie mijn beschrijving van dit strafgesticht in het «Jaarboekje van Oud-Utrecht», 1926.

dert guldens eens geven met alle tgene dat hun van noode is tot cledinge ende slapen ende moeten evenwell zoowell d'eene als dandere arbeyten, welck alles tot profyt van het huys is». Het tuchthuis was dus ontheven van de bestrijding der bedelarij en had daardoor een meer zuiver karakter als strafgesticht gekregen.

De binnenvader of concierge woonde met zijn vrouw en twee interne dienstboden naast het tuchthuis, daarvan afgescheiden doch tevens door drie deuren er mee in verbinding staande, welke toegang gaven tot de keuken, waarin de spijzen voor de tuchtelingen werden bereid; een waschplaats, «daer alle onreyne wercken werden gedaen», en het «cantoor, daer de regenten hunne bijeencomste hebben ende boecken houden», natuurlijk buiten de eigenlijke woon- en slaapgelegenheid van den binnenvader en zijn gezin. Hij genoot tractement, vrij wonen, ontheffing van stedelijke belastingen, terwijl ook de meesterknechts, die niet interu waren, doch wel vrij wonen hadden buiten het gesticht, salaris en ontheffing van belastingen kregen.

Blijkens dit nieuwe bestuursstelsel en de leiding van de gestichtszaken rechtstreeks door de stadsmagistraten had men zich dus te Antwerpen omstreeks 1650 los gemaakt van het aanbestedingssysteem der gevangenissen, waarbij een cipier, concierge of huismeester a. h. w. onafhankelijk werd in de behandeling en leiding der gevangenen. Doch dit laatste stelsel was natuurlijk goedkooper voor de stad en openbare kas dan de regeling rond 1650 ingevoerd, waarbij men niet in de eerste plaats bedacht was op tuchthuisexploitatie met een jaarlijksch winstsaldo doch om de gevangenen vakbekwaam en reclassabel te maken, terwijl ook daarom de bestrijding der bedelarij in combinatie met tuchthuisverpleging en tewerkstelling verviel. Doch de toenemende werkeloosheid te Antwerpen in de tweede helft der 17de eeuw, meermalen herhaald in de 18de eeuw, de daarmee gepaard gaande bedelarij en vermogensdelicten, last not least de slechte toestand der stedelijke financiën, ongunstige economische toestand en algemeen verval van het welvaartspeil waren al te samen oorzaken, die den magistraat noodzaakten de stadshuishouding zoo zuinig mogelijk te voeren en daarom keerde men reeds in de tweede helft der 17de eeuw weer tot het stelsel der aanbesteding terug.

Dit blijkt voldoende uit een paar aanbestedingscontracten, door Steven Ververckt (1) gesloten met den Antwerpschen Ma-

---

(1) Zijn naam luidt elders Verwect, Verweckt en Verveckt.

gistraat inzake het gouvernement en onderhoud der tuchtelingen, respectievelijk in 1674 en 1686, wijl het eerste gelijkluidend is met dat, door Jacob Janssenboy den 9 Februari 1613 met de stedelijke regeering aangegaan en hiervoor uiteengezet. Ook dat van 1686 komt met het voorgaande in hoofdzaak overeen, en wijkt daarvan in zooverre af, dat ten behoeve van de bestrijding der bedelarij en vagebondage het corps der surveillanten werd uitgebreid, echter zonder vermeerdering der gezamenlijke salarissen. Ook werd de instructie voor den huismeester aangevuld met de bepalingen, dat altijd een der assistenten of «officieren» binnen het tuchthuis bleef om orde en tucht te handhaven onder de dikwerf woelige geconfineerden. De benoeming der officieren geschiedde telkens voor één jaar en zij hadden vooral tot taak, om de bedelaars en vagebonden op te brengen en te werk te stellen. De concierge mocht gebruik maken van den molen «staende opt voors, tuchthuys, die van wegen den stadt sal worden onderhouden naer behooren,» zoodat deze inrichting evenals de Amsterdamsche, Rotterdamsche en Bremer zusterinstellingen van rond 1686 ook een zg. tuchthuismolen had om 't harde hout door wind of waterkracht te zagen en te klooven, waarna het in het tuchthuis door de raspers verder met de twaalbladige raspzagen werd bewerkt.

Wat betreft de godsdienstige verzorging der gevangenen in het tuchthuis van Antwerpen omtrent dezen tijd werd den concierge voorgeschreven, dat hij «dagelycx goede toesicht moest nemen en dat de gevangenen des smorgens, des snoenens ende des savonts worden geleyt *naer de cappelle tot het doen van eenige gebeden.*» Wanneer een R. K. geestelijke er op periodieke of ook ongeregelde tijden de H. Mis celebreerde, mocht de huismeester «oock niemant vremts aldaer admitteren om misse mee te hooren noch om aldaer te drincken». Doch overigens bleven de voorwaarden gelijk aan die bij de oprichting des tuchthuizes gesteld.

Zoo werd in de 17de en 18de eeuw te Antwerpen de bestrijding der criminaliteit, bedelarij en lediggang binnen het raam der tuchthuisverpleging opgevat, niet beter doch ook niet veel slechter dan in de Hollandsche steden, die daarvoor het voorbeeld en model hadden verstrekt. Dat het systeem intusschen veel gebreken had als gevolg van localisatie en de meer economische dan penitentiaire doelstelling, meenen we, wat Antwerpen betreft, door de voorgaande mededeelingen eenigermate te hebben toegelicht. En verder blijkt dat wel afdoende uit de telkens herhaalde

klacht ter inleiding van elk volgend aanbestedingscontract, aldus luidende: «alsoe het betaemt ende ten wttersten (1) convenieert voor de welvaert deser stadt ende gerusticheyt van alle goede borgers ende ingesetenen, dat deselve stadt van alle vagabonden, vremde bedelaers ende andere diergelycke ledige persoonen, *die men alhier dagelycx in groote menichte lancx de straeten siet bedelen*, al ist dat sy bequaem syn om eenich handtwerck oft andere exercitie te doen, wort gesuyvert ende dat oock de jonckheyt, die ter oorsaecke van deboches ende ongehoorsaemheyt aen hun ouders, momboirs ofte vrienden (2), continueren in hun quaet leven ende voornemen worden getemt», zoo moet daarin noodzakelijk en ten spoedigste voorzien worden door het beste gebruik, dat van het Antwerpsche tuchthuis gemaakt kon worden en de meest doeltreffende toepassing der vrijheidsstraffen. Jammer, dat daarbij ook telkens als een conditio sine qua non werd gesteld: maar zoo goedkoop mogelijk! Het gesticht en de gevangenen mogen de stedelijke gemeenschap geen of zoo weinig mogelijk geld kosten! En dat heeft zich gewroken tot diep in de 19de eeuw; daardoor werd de bestrijding der criminaliteit nimmer voldoende een voorwerp van sociale zorg en overheidsbemoeiing, noch aangevoeld als groot maatschappelijk belang en zedelijke plicht! Doch daarover hier nietmeer. Wel hebben we ons voorgenomen later in dit orgaan nog eens iets te publiceeren over het Antwerpsch Bagno in den aanvang der 19de eeuw en omtrent de daarvoor door Koning Willem I in de plaats gestelde correctioneele gevangenis Saint Bernard aan de Schelde, thans militair depôt, waar de uitwerking der vrijheidsstraffen wel een andere was dan in het voormalige tuchthuis, doch niet steeds een betere!

Ginneken 1930.

---

(1) Uiterste. (2) Bloedverwanten.

Antwerpsche akten uit den tijd van Hertog Jan II.

(1294-1312)

In het Archievenblad 1930 (blz. 33-77 en 100-123) konden we reeds niet min dan 97, tot dan toe ongepubliceerde, stukken meedeelen, van Antwerpschen oorsprong of bestemming, uit de jaren 1300-1312. Onze bronnen waren daarbij niet uitgeput geraakt. Nog een groot getal stukken kunnen we aan de eerste reeksen toevoegen. De helft ervan laten we hier reeds volgen. En we durven hierbij de aandacht opnieuw inroepen op de belangrijkheid dezer teksten. We mochten vooral stukken van economische beteekenis ontdekken. Wijzen we aldus op de «capsa» uit het archief der oude St-Michielsabdij, waarin de huishuurcontracten van het begin der XIVde eeuw bewaard waren, welke verzameling betrekkelijk volledig is gebleven, en nu berust in het archief te Averbode. Het weze ons geoorloofd hier onzen oprechten dank uit te spreken jegens den zeer eerwaarden heer kanunnik Valvekens, archivaris te Averbode, die ons alle deze stukken te leen bezorgde.

Niet minder belangrijk is de reeks uit het archief van O. L. V. kerk te Antwerpen die we in volgend nummer nader hopen bekend te maken.

De verzameling dezer stukken laat ons toe een soort Cartularium voor Antwerpen 1300-1312 op te maken, vermeldende, samen met de nu gepubliceerde stukken, ook alle de reeds vroeger gedrukte. We zullen dit «cartularium Antwerpiense» meedeelen als aanhangsel bij onze teksten.

Uit deze teksten zijn op te maken de lijsten der overheden, geestelijke en wereldlijke, die Antwerpen in die dagen hebben geregeerd. Vooral de lijst van de schepenen is van beteekenis.

Sinds de schepenlijst, opgemaakt door *Mertens* en *Torfs* rond 1845, en die niet «herzien en vermeerderd» werd, is er heel wat gevonden. Vooral de stukken uit het archief van Averbode hebben het mogelijk gemaakt de oude lijst aanzienlijk aan te vullen.

Er is natuurlijk uit deze teksten nog veel meer, en veel belangrijkers te halen. Het privaatrecht vindt er zijn gading in, niet minder dan de toponymie, de genealogie, de economische geschiedenis, de philologie enz.

Dankbaar herinneren wij hier ook wijlen P. J. Goetschalckx, wiens nagelaten excerpten uit het archief der kapelanen van O. L. V. ons naar menig stuk den weg wezen.

98

22 SEPTEMBER 1301.

Kanunnik Hugo de Cnocke vermeerdert de goederen der door hem gestichte capellanie, met land in Stertinghen en met een cyns op het huis van Gilles van Snacken.

Noverint universi tam presentes quam futuri quod ego magister Hugo de Cnocke, decanus ecclesie beate Marie Antwerpiensis compos mentis et rationis mee do, lego et confero propter Deum Hugoni de Cnocke, perpetuo capellano ecclesie beate Marie Antwerpiensis et suis in dicta capellania successoribus in aucmentum dicte capellanie cujus redditus in litteris hisce connexis sunt inserte, duas petias terre jacentes in Stertinghen quas quondam coluit Lovys et quas erga heredes Egidii quondam dicti Wilmaer comparavi. Item in aucmentum dicte capellanie do et confero quadraginta solidos quos habui hereditarie super domo et domistadio Egidii dicti de Snacke. In cujus rei testimonium presentibus litteris meum sigillum una cum sigillo venerabilium virorum capituli ecclesie Antwerpiensis duxi apponendum. Et nos capitulum predictum ad preces domini decani nostri sigillum nostrum presentibus litteris apponi fecimus in testimonium premissorum. Datum anno Domini 1301, in crastino Mathei apostoli et evangeliste.

(Oorspronkelijke akte, zegels verloren. Archief O. L. V. capsa 17 capell. No 1).

99

9 FEBRUARI 1303.

De abdij van Sint-Bernards koopt een erfcijns af dien zij aan de stad schuldig was voor de goederen die destijds aan Wouter Volcaert hadden toebehoord.

Universis Christifidelibus presentes litteras inspecturis, scabini et communitas oppidi Antwerpiensis salutem et cognoscere veritatem. Cum viri religiosi abbas et conventus monasterii loci sancti Bernardi, Cysterciensis ordinis, nobis et nostro oppido predicto in duodecim denarios vet. Lov. annui perpetui census hucusque obligati fuerant de quibusdam bonis que quondam fuerant domini Walteri dicti Volcart militis quos usque in diem hodiernum tempore debito legitime persolverunt, vestre universitati notum facimus ac testamur tenore presentium litterarum nostrarum quod nos pro quadam pecunie summa nobis ex integro persoluta predictos religiosos super solutione ac totali debito dictorum duodecim denariorum annis singulis in perpetuum, ex certa scientia quitavimus et quitamus et eosdem super hiis liberos et quitos clamamus ac penitus absolutos retinentes, dicteque quitationis pecuniam in nostram communem et evidentem utilitatem convertimus integraliter et perfecte promittentes ipsis debitam warandiam de eisdem renuntiando expresse omnibus hiis ac si expedientia singula que nobis ad predicta infringenda prodesse possent et premissis religiosis nocere aliquatenus vel obesse. In quorum omnium testimonium sigillum commune oppidi nostri presentibus duximus apponendum. Datum anno Domini 1302, sabbato post purificationem beate Marie.

(Staatsarchief Antwerpen, cart. St-Bern. ad. ann.)

100.

4 JUNI 1303

Ridder Jan Berthout verkoopt een grond en huis bij het kerkhof van O. L. V. in het Cortstraetken aan de Sint- Bernardsabdij.

Universis Christifidelibus presentes litteras inspecturis, decanus totumque capitulum ecclesie beate Marie Antwerpiensis

Cameracensis dyocesis salutem et rei geste cognoscere veritatem. Universitati vestre notum facimus tenore presentium attestantes quod propter hoc in nostra presentia constitutus vir nobilis dominus Johannes Berthout dictus de Berlaer, junior, miles recognovit se legitime vendidisse pro quadam pecunie summa sibi ex integro persoluta viris religiosis abbati et conventui monasterii loci sancti Bernardi Cysterciensis ordinis, mansionem suam posteriorem sitam prope cymeterium predicte ecclesie nostre beate Marie Antwerpiensis id est posteriorem partem totius mansionis que fuit bone memorie domini Rasonis quondam cantoris ipsius nostre ecclesie dum adhuc viveret cum fundo et attinentiis suis omnibus prout ab ipso cymeterio seu immunitate ipsius cymeterii versus vicum vulgariter dictum Cortstraetken se extendit et in quo fundo quondam mansit bone memorie Gertrudis de Filfordia, prout ad eumdem dominum Johannem per mortem sive donationem inter vivos ejusdem domini Rasonis patrui sui devoluta extitit et a nobis tenebatur sub annuo censu sex solidorum Lov. et duarum gallinarum, quam quidem mansionem cum suo fundo, attinentiis et omni jure quod sibi competiit, in eisdem, aut competere poterit in futuro idem dominus Johannes supportavit in manus nostras ad opus religiosorum predictorum cum debita effestucatione resignandi, renuntiando pro se et suis heredibus seu successoribus universis juri quod sibi competiit aut suis heredibus in mansione et fundo supradictis et faciens ad id quicquid ordo juris et consuetudo apud nos hactenus observata requirebat promittens nihilominus dictis religiosis debitam justam warandiam seu warandisiam coram nobis de bonis memoratis, quibus rite peractis, adhibitis omnibus et singulis juris solempnitatibus que in talibus consueverunt adhiberi, nos, de communi consensu nostro, predictam mansionem posteriorem cum fundo et attinentiis suis ac omni jure ad ipsam pertinente predictis religiosis contulimus et conferimus in purum allodium tenendam perpetuis temporibus et habendam, nihil omnino juris nobis aut nostris successoribus in premissis retinendo. In cujus facti recompensationem et census annui de eisdem bonis provenientis commutationem predicti religiosi assignarunt et contulerunt nobis allodium suum situm infra fossatum ville Antwerpiensis, in vico que vocatur Cammerstrate ab orientali parte ipsius vici contigui prope domum et allodium Nicholai dicti Kersemakere quod quidem allodium tenuit ab ipsis usque nunc Michael dictus van der Borch pro sex solidis Lov. et duabus gallinis et spectat ad jus et consuetudinem ville Antwerpiensis, cum omni jure ad ipsum allodium

pertinente secundum quod in litteris super hoc confectis plenius continetur. In quorum omnium testimonium sigillum nostrum ad causas una cum sigillo predicti domini Johannis et sigillis Pauli dicti Bornecolve et Johannis dicti de Pape scabinorum Antwerpiensium ad petitionem ejusdem domini Johannis presentibus litteris est appensum. Et nos igitur Johannes Berthout dictus de Berlaer, junior, miles, nosque Paulus dictus Bornecolve et Johannes dictus de Pape scabini Antwerpienses, ad instantiam ipsius domini Johannis sigilla nostra presentibus duximus apponenda in testimonium omnium premissorum. Datum anno Domini 1303, feria tertia post dominicam in Trinitate.

(Staatsarchief Antwerpen, cart. St-Bern. ad ann.)

101.

21 JUNI 1303.

Het kapittel van O. L. V. koopt van Bouden Boc te Hove twaalf bunders land, waarvan het bedrag op de hand is betaald geworden door den deken van het kapittel, Hugo de Cnocke.

Universis presentes litteras inspecturis, cantor et capitulum ecclesie beate Marie Antwerpiensis veritatis noticiam cum salute. Noverit universitas vestra quod nos ad mandatum venerabilis viri magistri Hugonis de Cnocke, decani ecclesie nostre, emimus et comparavimus erga Balduinum dictum Boc duodecim et dimidium bunaria ac octoginta quatuor virgas cum quarta parte virge terre, sita in prochia de Hovis, pro quadringentis ac octoginta tribus libris et duodecim denariis monete, nunc die quo presentes littere sunt conscripte communiter in Brabantia currentis, quam pecunie summam idem dominus decanus dicto Balduino de sua propria pecunia de dictis terris integraliter contulit et persolvit; idcirco donamus et conferimus dicto decano potestatem faciendi voluntatem suam de dictis terris et recipiendi fructus qui provenient de eisdem, et saltem promittimus solvere eidem decano si vivat seu executoribus suis post decessum ipsius, medietatem dicte summe pecunie, videlicet ducentas quadraginta unam libras cum decem solidis et sex denariis monete predicte extunc infra terminum proximo subsequentem, quam medietatem perpetue videlicet ducentas quadraginta unam libras cum decem solidis et sex denariis monete predicte si non solverimus ipsi decano vel suis executoribus, ut predictum est, tunc ipse decanus seu exe-

cutores sui, poterunt de medietate dictarum terrarum facere suam liberam voluntatem vendendo eas vel in usus alios prout ipsi decano vel suis executoribus melius placuerit convertendo, et ideo nos tenore presentium obligamus ad hoc, et medietatem dictarum terrarum, videlicet sex bunaria, quartam partem unius bunarii, quadraginta duas virgas cum octava parte virge supportabimus et tenebimus supportare, prout justitia secularis de bonis requirit aut requiret illi persone, seu illis personis, de quibus ex parte dicti decani vel suorum executorum fuerimus requisiti, ut dictis terris possint pacifice uti, frui et gaudere, si nos ipsi decano vel suis executoribus non solverimus, termino predicto, pecuniam supradictam, renuntiantes expresse omni exceptioni et omni auxilio juris tam canonici quam civilis quod nobis posset prodesse et ipsi decano vel suis executoribus obesse, in quantum ad veniendum contra premissa seu aliquot premissorum. In quorum omnium testimonium et munimen sigillum nostrum una cum sigillo ipsius domini decani presentibus duximus apponendum. Datum anno Domini 1303, feria sexta ante nativitatem beati Johannis Baptiste.

(Archief O. L. V. Capsa 6 Dominorum No 16).

102.

7 DECEMBER 1303.

«Gift tusschen levenden» van een huis in de Nieuwstraat.

Nos Petrus, vicesgerens plebani ecclesie Antwerpiensis, Egidius, ammannus, Johannes de Winegheem et Petrus de Dilf, scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras inspecturis, quod in nostra propter hoc presentia personaliter constituta, Heilsueta, relicta Raduardi quondam dicti de Thorout, sana corpore et sua capax ratione, una cum suo momburno seu tutore per sententiam sibi dato, palam recognovit coram nobis, quod dominus Stephanus dictus Wilmar, ejus nepos, dicte Antwerpiensis ecclesie capellanus, plura bona de suis bonis exposuit propter eam, assistens ei in pluribus suis necessitatibus ac exhibens plures curialitates eidem, et ne hujusmodi bonum ipsi domino Stephano irremuneratum existet, et ut idem dominus Stephanus in suis orationibus et beneficiis ipsius Heilsute memoriam habeat specialem, ob hoc eadem Heilsuta cum dicto suo tutore, dedit et contulit, donatione inter vivos, dicto domino

Stephano suo nepoti, domum ipsius Heilsuete, in qua ipsa moratur, sitam in Nova Platea, in opposito domus sive mansi Johannis dicti Rufi, cum fundo dicte domus Heilsuete qui est ejus allodium purum, cum appenditiis ejusdem domus et pertinentiis universis, ac predicta Heilsueta cum dicto suo tutore prefatum dominum Stephanum in eisdem investivit et hoc per monitionem nostri ammanni predicti et nostrorum dictorum sententiam scabinorum super hoc latas sive factas, super dictis domo, fundo ac ejus pertinentiis universis, eadem Heilsueta, cum dicto suo tutore, renuntians et effestucans, nichilque juris sivi in eis reservans, ac omnia et singula certa premissa faciens que in alienationibus hujusmodi bonorum debita sunt fieri et consueta. In quorum omnium testimonium et munimen nostra sigilla ad petitionem dicte Heilsuete et ejus tutoris presentibus litteris sunt appensa. Actum et datum anno Domini 1303, in crastino festi beati Nicholai hyemalis.

(Archief O. L. V. Capsa 42 capell. No 1).

103.

1 AUGUSTI 1304.

Johannes Balduini bekent een erfcijns schuldig te zijn aan Peeter Daen.

Universis presentes litteras visuris Everdeius de Lillo et Johannes Drake Antwerpienses, salutem cum notitia veritatis. Noveritis quod Johannes filius Balduini recognovit et confessus fuit coram nobis se teneri et efficaciter esse obligatum hereditarie supra domum suam sitam in Craeywic in platea in qua quondam Johannes Wenemaer commorabatur in proxima mansione pontis ibidem noviter constructi preter unam mansionem in qua quidem domo dictus Johannes nunc moratur, et supra omne jus suum fundi et domus ejusdem Petro dicto Daen in viginti solidos parve monete bone et legalis pro tempore in Brabantia communiter in bursa currentis annui census dandis et solvendis singulis annis in perpetuum semper in festo beati Bavonis. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1304, die beati Petri ad Vincula.

(Archief O. L. V. Capsa 97 capell. No 1).

104.

1 NOVEMBER 1304.

Jan Pond van Antwerpen ontvangt geld van de abdij tegen een erfcijns.

Universis presentes litteras visuris Nicholaus Canteman et Andreas Macharii scabini Antwerpienses salutem cum notitia veritatis. Noveritis quod coram nobis propter hoc personaliter constitutus Johannes dictus Pond recognovit et confessus fuit se vendidisse legitime viris religiosis abbati et conventui monasterii sancti Michaelis Antwerpiensis ordinis Premonstratensis supra domum ipsius Johannis in qua nunc moratur et supra appenditia domus ejusdem sitam in platea dicta vulgariter Cammerstrate in fundo religiosorum predictorum viginti solidos parve monete bone et legalis in Brabantia pro tempore communiter in bursa currentis annui et perpetui census, singulis annis dictis religiosis a predicto Johanne Pond et suis successoribus in die Nativitatis beati Johannis Baptiste in perpetuum persolvendis, pro quadam certa pecunie summa, dicto Johanni Pond a dictis religiosis plenarie perhibita. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1304, in festo omnium sanctorum.

(Zegel van Andreas Macharius verbeeldend schild met dubbelhoofdigen arend)

(Archief Averbode Fonds Sint-Michiels No 57).

105.

17 JANUARI 1305

Kapelaan Willem Bernecolve erkent zich verplicht jegens de St Bernardsabdij wegens het huis dat hij bewoont in het Cortstretken bij het kerkhof.

Universis Christifidelibus ad quos presentes littere pervenerint, Everdeyus de Lillo et Arnoldus de Molendino scabini Antwerpienses salutem et super re gesta noticiam veritatis. Noverint universi tam presentes quam posteri, quod in nostra propter hoc presentia personaliter constitutus, dominus Willelmus dictus Bernecolve, presbyter et capellanus in ecclesia beate Marie Antwer-

piensis, voce viva et expresse, recognovit quod de domo et domistadio, ac pertinentiis ad eamdem domum spectantibus, religiosorum virorum domini abbatis et conventus monasterii loci sancti Bernardi Cysterciensis ordinis prope Scelle, sita in vico dicto vulgariter Cortstretken versus atrium beate Virginis, que quondam fuit domini Rasonis cantoris predicte ecclesie, quam idem dominus Willelmus a memoratis religiosis accepit ad vitam suam possidendam conductionis titulo tantummodo et habendam, ipse tenetur, promisit, et tenebitur annis singulis quamdiu vixerit, pro predicta domo cum pertinentiis ab eo conducta ut premittitur, prefatis religiosis de loco sancti Bernardi, centum solidos communis et legalis pagamenti in quolibet termino solutionis ab eo faciende, pro una medietate in nativitate beati Johannis Baptiste proximo, et pro altera medietate in Natali Domini proximo secuturo, et sic continuando solutionem dictorum solidorum annis singulis ad vitam suam deinceps, absque molestia qualibet et querela, hoc condicto et ab eodem domino Willelmo firmiter promisso coram nobis, quod idem dominus Willelmus in predicte domus hereditate seu domistadio infra presentis anni terminum triginta libras pagamenti ponet et expendet, ac tenebitur expendere in edificiis noviter construendis, ita quod omnia edificia ab eodem seu de ejus mandato ibidem construenda sive constructa, post mortem suam immediate una cum prefata domo ab eo conducta, cum domistadio et pertinentiis premissis religiosis remanebunt libere, contradictione cujuslibet non obstante, nec heredes seu successores ipsius domini Willelmi vel etiam quicumque alii, premissis religiosis dumtaxat exceptis, sibi jus aliquod vendicare poterunt vel clamare. In quorum omnium testimonium et memoriam, sigilla nostra ad preces et instantiam domini Willelmi supradicti presentibus duximus apponenda. Datum anno Domini 1304 sabbato post octavam Epiphanie.

(Archief St-Bernardsabdij, Cartul. I-II. M. rub. 23).

106.

28 MAART 1305.

De Sint-Bernardsabdij geeft zeven dagwant gronds op Sint-Willibrordsveld in erfpacht aan een groep van zeven personen, die de verplichting opnemen een bepaalde som gelds te besteden aan de gebouwen die er op staan.

Universis Christifidelibus ad quos presentes litteras pervenerint, Arnoldus de Molendino et Jacobus de Bruxella, scabini Antwerpienses, salutem cum notitia veritatis. Vestre universitati notum facimus ac testamur tenore presentium quod propter hoc in nostra presentia personaliter constitutus Petrus filius Hugonis dicti Haghens, Willelmus dictus Bonaert et Laurentius ejus consanguineus, Johannes dictus Bertram, Clarissia dicta van den Bome, Johannes van Winengheem et Arnoldus filius ejus, coram nobis recognoverunt se hereditarie recepisse a viris religiosis domino abbate et conventu monasterii loci sancti Bernardi, Cysterciensis ordinis, quoddam allodium eorumdem religiosorum situm apud Antwerpiam in campo beati Willibrordi juxta locum qui vulgaliter dicitur Aiendike, continens septem diurnalia terre duas virgas cum dimidia minus, quodlibet diurnale pro sexaginta solidis communis monete semper tempore cujuslibet sue solutionis in generali pagamento pro Brabantia currentis et legalis, singulis annis in perpetuum in die beati Stephani prothomartyris memoratis religiosis in ipsorum hospitio Antwerpiensi ab ipsis et eorum successoribus absque difficultate qualibet censualiter persolvendis ita quidem quod quilibet predictorum sex hominum de diurnali terre sue quod a dictis religiosis recepit sexaginta solidos predicte monete, statuto die ipsis solvet annuatim vel sui successores, Johannes vero de Winegheem qui duas virgas cum dimidia terre minus habuit quam diurnale, quinquaginta et octo solidos et sex denarios prefate monete ipsis tantummodo solvet annuatim; et successu ipsorum cum aliquis de premissis bonis vendi contigerit, vitiari vel alienari, aut post mortem consanguineorum defunctorum a consanguineis eorumdem viventibus aliquis contigerit suscipi, quilibet de predictis bonis aliquid recepturus vel habiturus, eisdem religiosis solvet in unaquaque variatione seu susceptione cujuslibet portionis predictorum bonorum tres solidos predicte monete, promisitque quilibet ipsorum in suo diurnali quod recepit, ponere sex libras Turonenses in edificio ad minus, ante primam instantem collationem seu perceptionem fructuum sive proventuum de dicta terra provenientium, aut memoratis religiosis cautionem vel certam fidejussionem ponere quod omnino id faciant infra annum. In quorum omnium testimonium et memoriam sempiternam ad petitionem et instantiam predictorum sigilla nostra presentibus litteris duximus apponenda. Datum anno Domini 1304, dominica qua cantatur Laetare Jherusalem.

(Staatsarchief Antwerpen. St-Bernards, ad ann.)

107.

3 MEI 1305.

Hendrik Bode begiftigt de abdij van St Michiels.

Nos Johannes dictus Drake et Folpertus dictus Codde scabini Antwerpienses notum facimus universis presentes litteras inspecturis quod in nostra presentia personaliter propter hoc constitutus, Henricus dictus Bode resignavit ac supportavit sponte ac libere domistadia et terram quam tenuit a venerabilibus religiosis abbate et conventu beati Michaelis Antwerpiensibus ad jus seu consuetudinem ville Antwerpiensis ad opus dictorum religiosorum cum omni jure quod habuit in dictis domistadiis et terra, liberaliter supportando nichil juris sibi ac suis successoribus reservatis in terra et domistadiis predictis, excepta quadam petia terre jacentis retro horreum ipsius Henrici situatum juxta dicta domistadia in stega que cedit versus terram que dicitur Hovinghe quam petiam terre tenet idem Henricus ad jus ville Antwerpiensis a dictis religiosis pro annuo censu trium solidorum secundum consuetudinem ville Antwerpiensis ipsis religiosis post decessum ipsius Henrici et Margarete ejus uxoris ab eorum successoribus seu heredibus solvendorum. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1305 in die inventionis sancte Crucis.

(Met de zegels van Drake en Codde.)

(Archief Averbode. Fonds Sint-Michiels, No 59).

108.

25 SEPTEMBER 1305.

Seger Kersmakere koopt van de St-Bernardsabdij een erf in de Koepoortstraat tegen een eeuwigen jaarcijns van 12 sch.

Universis presentes litteras visuris Reinerus Bode et Willelmus Buc scabini Antwerpienses salutem cum notitia veritatis. Noverint universi quod in nostra propter hoc presentia personaliter constitutus Segerus dictus Kersmakere recognovit se a viris religiosis domino abbate et conventu monasterii sancti Bernardi ordinis Cysterciensis, domistadium quoddam scilicet allodium dictorum religiosorum jacens in plathea dicta vulgaliter Coepor-

testrate super quod ipse Segerus ad presens commoratur, recepisse hereditarie possidendum et habendum sub annuo censu duodecim solidorum talis pagamenti boni et legalis quale dominus noster dux de censu suo hereditario in opido Antwerpiensi recipi faciet annuatim, singulis annis in perpetuum dictis dominis abbati et conventui a predicto Segero Kersmakere suisque successoribus in die beati Bavonis solvendorum. Incujus rei testimonium sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1305, sabbato post diem beati Matthei apostoli.

(Staatsarchief Antwerpen. Cartarium van St-Bernards ad ann.)

109.

1 OCTOBER 1305.

Erkentenis van huishuur van kanunnik Johannes Daen.

Nos Willelmus Drake et Laurentius Madre, scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras visuris quod in nostra presentia personaliter constitutus, magister Johannes Daen, canonicus ecclesie Antwerpiensis recognovit coram nobis se habere quoddam domistadium cum ejus orto ante hospitale ville Antwerpiensis, in quo domus sua est sita, a viris religiosis abbate et conventu monasterii beati Michaelis Antwerpiensis, Premonstratensis ordinis, ad jus et consuetudinem ville Antwerpiensis, pro quatuor solidis annui census monete talis videlicet qualis de domistadiis qui ad consuetudinem dicte ville possident communiter solvunt, singulis annis solvendis dictis religiosis a dicto magistro seu suis successoribus in die beati Stephani, et cum idem magister Johannes terram que ad dictum domistadium pertinebat in qua tres domus sunt edificate quibusdam dedisset ad predicte ville consuetudinem possidendam, absque ipsorum religiosorum voluntate et consensu, ipse magister Johannes Daen dictam terram cum omni jure quod in ea habebat ipsis religiosis sponte et libere supportavit, nichil juris in eadem sibi aut suis successoribus reservando, salvo sibi jure predicto in predictis domo, domistadio cum ejus orto pro quatuor solidis ad consuetudinem predictam possidenda. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus sunt appensa. Et ego magister Johannes Daen predictus ad majorem confimationem premissorem sigillum meum una cum sigillis predictorum scabinorum, presentibus litteris duxi

apponendum. Datum anno Domini 1305, feria sexta post festum sancti Michaelis.

(Archief Averbode Fonds Sint-Michiels Nr 60).

110.

31 MAART 1306.

De zoon van Godefridus, scholaster te Brussel, draagt aan Sint-Bernardsabdij twee bunders moer over die te Oorderen gelegen zijn.

Universis presentia visuris, Andreas Tuclant et Andreas de Hoboken, scabini Antwerpienses, salutem cum notitia veritatis. Noveritis quod Godefridus quondam filius domini Godefridi scolastici Bruxellensis, supportavit coram nobis Gilberto dicto de Halle duo bonaria mori que quondam fuerunt domini Godefridi patris sui predicti, ad opus religiosorum virorum dominorum abbatis et conventus sancti Bernardi prope Scelle, ordinis Cysterciensis, in moero de Ordren effestucans et renuntians coram nobis super moero predicto, salvo jure illius qui..... moerum in moero predicto In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1305 in cena Domini.

(Staatsarchief Antwerpen. Cartarium St-Bern. ad ann.)

111.

29 JULI 1306.

Claus Strubolle in Groot Coppenhol ontleent geld van Sint-Bernardsabdij tegen een erfcijns, en stelt zijn huis in pand.

Wi Ard van der Molen ende Willem van der Dilft, scepenen in Antwerpen, maken kond allen denghenen die dese lettren selen zien ochte horen lesen, dat vore ons comen es in propren personen Claus Strubolle de oude-cledervercopere in groet Coppenholle, ende verliede dat hi vercocht heeft den godshuse van sente Bernaerds op thuus daer hi in woende dat staet op svorghenoemds godshus eighen, dat hi hout ter stat rechte van den vorghenoemden godshuse, twintigh scellinghe swerter tornoise sjaers erfleke omme ene summe van ghelde die hi verliede dat hem wel vergelden was te gheldene telken sente Bavesdaghe of de

waerde daer af in andren payemente behoudelike den cenze die tvorghenoemde godshuus heeft in dat eighen daer tvorscreven huus op staed. In orkonscape van deser ding zo hebben wi onze zeghele ghehanghen an dese lettre, die was ghemaect int jaer ons Heren als men screef 1306, svriedaegs na sent Jacobsdagh ende sente Christoffers.

(Staatsarchief Antwerpen. Cart. St-Bern. ad ann.)

112.

6 AUGUSTI 1306.

Geldontleening met inpandstelling van erfpachtrecht, door Gosuinus Smale van Wesele in de Vlamincstraat.

Universis presentes litteras inspecturis vel audituris, Arnoldus de Molendino et Petrus dictus Daen, scabini Antwerpienses, salutem et rei geste noscere veritatem. Vestre universitati notum facimus ac testamur tenore presentium litterarum nostrarum, quod propter hoc in nostra presentia personaliter constitutus, Gosuinus dictus Smale de Wesele, coopidanus noster, recognovit se vendidisse viris religiosis abbati et conventui loci sancti Bernardi, Cysterciensis ordinis, Cameracensis dyocesis, pro quadam summa pecunie sibi ex integro persoluta, ac teneri eisdem quadraginta solidos nigrorum Tur. parvorum vel eorum valorem annui et perpetui census, super domo sua, domistadio, orto ac omnibus attinentiis ad eamdem spectantibus sita apud Antwerpiam in vico qui vulgaliter Vlamincstrate nuncupatur, super allodio dictorum religiosorum, inter hereditatem Dyonisii dicti Kiken et Symonis dicti Scuddehoeft, quam idem Gosuinus a predictis religiosis, hereditatis titulo, super annuo censu viginti solidorum monete semper currentis tempore ac termino cujuslibet sue solutionis habet et tenet et hactenus tenuit et possedit, ita quidem quod dictus Gosuinus seu heredes et successores, de predicta hereditate sua, eisdem religiosis supradictis vel eorum certo nuntio, in festo beati Bavonis proximo futuro ac deinceps eodem die, singulis annis, semper quadraginta solidos nigrorum Tur. parvorum vel eorum valorem, una cum 20 solidos monete currentis quos in dicta hereditate ac eodem termino prius supradicti religiosi receperant ut est premissum, solvere ac, contradictione qua-

libet non obstante, respondere plenarie tenebuntur. In quorum omnium testimonium, robur et memoriam ad preces et instantiam memorati Gosuini sigilla nostra presentibus sunt appensa. Datum anno Domini 1306, sabbato post beati Petri ad vincula.

(Staatsarchief Antwerpen, cart. St-Bern. ad ann.)

113.

13 AUGUSTI 1306.

Erfpachtbrief voor hofstede in de Coeperstrate.

Wi Jan van de Werve ende Symon Sprong, scepenen in Antwerpen, maken kond allen den ghenen die dese lettren zullen zien ochte horen lesen dat vore ons comen es in propren persone Maes die backere ende verliede dat hi sculdech ware des godshuse van sente Bernaerds, van der hofstad die leeght in de Coeperstrate tusschen Zeghers Kersemakers huus ende Willem Vlas huus, vier pond zwarter tornoise sjaers erfleke ochte die waerde der af in ander payemente te gheldene telken sente Stevensdaghe in de Karsdaghe. In orkonscepen van desen dinghe so hebben wi onze zeghele ghehanghen an dese lettren die waren ghegheven int jaer ons Heren als men screef 1306, tsaterdaghe vore onser Vrouwen daghe in den Ouste.

(Staatsarchief Antwerpen, cartarium St-Bern. ad ann.)

114.

9 OCTOBER 1306.

Huishuur-erkentenis jegens de St Michielsabdij van Katarina, weduwe Claes Noezeken.

Universis presentes litteras visuris et audituris Nicholaus Canteman et Johannes Wilmaer dictus Rode scabini Antwerpienses, salutem cum notitia veritatis. Noveritis quod in nostra propter hoc presentia personaliter constituta, Katherina relicta Nicholai quondam dicti Noezeken cum tutore sibi ad hoc per juris equitatem dato, recognovit se a viris religiosis abbate et conventu monasterii sancti Michaelis Antwerpiensis legitime recepisse domum cum fundo seu domistadio ejusdem in qua ipsa Katherina nunc moratur sitam juxta dictum monasterium in proxima domo

Johannis dicti de Daelhem (?) tenendam et possidendam ad usum et consuetudinem ville Antwerpiensis pro viginti solidis parvorum nigrorum turonensium bonorum et legalium annuatim dictis religiosis a predicta Katherina suisque successoribus annis singulis in die beati Johannis Baptiste solvendis. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1306, die beati Dyonisii.

(Archief Averbode. Fonds Sint-Michiels Nr 61).

115.

12 NOVEMBER 1306.

Huishuur-erkentenis voor woonst in de Zilversmidstraat.

Nos Nicholaus de Winengheem et Arnoldus de Molendino scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras visuris et audituris quod in nostra propter hoc presentia personaliter constituta Natalia relicta Johannis quondam dicti Tinhs (?) una cum tutore sibi ad hoc per sententiam data, recognovit se recepisse a viris religiosis abbate et conventu monasterii sancti Mychaelis Antwerpiensis domum sitam in plathea aurifabrorum in proxima domo Dyonisii de Speculo versus castrum cum parte fundi seu domistadii ejusdem domus ad dictos religiosos spectante, habendam et possidendam ad usum et consuetudinem ville Antwerpiensis pro duodecim solidis parvorum nigrorum turonensium annuatim dictis religiosis singulis annis a dicta Natalia suisque successoribus in die beati Gertrudis persolvendis. In cujus rei testimonium sigilla nostra ad petitionem dicte Natalie suique tutoris litteris presentibus duximus apponenda. Datum anno Domini 1306 in crastino beati Martini hyemalis.

(Archief Averbode. Fonds St-Michiels Nr 62).

116.

20 NOVEMBER 1306.

Verpachting door de St-Bernardsabdij van moergrond in Wilmarsdonk die toegehoord had aan kanunnik Godfried Wilmaer de Rode.

Wi Pieter Daen ende Arnoud van der Molen scepenen in

Antwerpen maken kond allen den ghenen die dese lettre zullen zien ochte horen lesen, dat voor ons comen ziin in propren personen her Gillis van Campenhout ende broeder Heinric die Buschere ende verlieden voor ons dat zi van sabtsweghe ende van scovents weghe van sente Bernaerds van der ordene van Cystens ghegheven hebben Pietren Arnouds zone van Ordren ende Woutren Bortsarde van Wilmaersdonc twee buenre moers luttel min ochte meer, welke twee buenre moers wilen waren sher Godevaerds Roden canonec was in Onzer Vrouwen kerke tAntwerpen, ende daer na Godevaerds Roden zijns zoens, om viertiene viertalen arder evenen erfleke te gheldene ende te livererene den voorghenoomden abt ende de voorghenoomden covente van Pietre ende van Woutre voorghenoomt ende van haren nacomelinghen in de viercarsdaghe alle iare bi der Andwerpscer mate in hare huus te Andwerpen. Voord ane gheloveden voor ons Pieter ende Wouter voorghenoomd te gheldene allen den cins diere ute gaet, ende ooc gheloveden zi dit voorghenoomde land te houdene ende te dikene ende al den cost te doene die dit land sculdegh es te doene ghelijc den lande datter an beden ziden an leghet, zonder cost ende scade sabts ende scovents voorghenoomd. Voord ane waer ooc dat zake dat den abt ende den covente voorghenoomt van allen desen voorseiden stucken hiet ghebrake ochte dat Pieter ende Wouter voorghenoomt tvoorseide land lieten varen, zo gheloveden voor ons Pieter ende Wouter voorghenoomt den voorghenoomden abt ende covente twelf pond als tenen onderpande, dewelke twelef pond de abt ende tcovente voorghenoomt innen moghen op Pietre ende Woutre voorghenoomd ende op hare nacomelinghe als haren onderpand, ende hand slaen and voorghenoomde land. Voord ane waer dat zake dat dit voorghenoomde land voor den oust ute ghinghe ende ridende bleve, zo ne zouden eghene cins gheven alze langhe alst rede. Ende waer dat zake dat men tland weder anevinghe ende dikede, zo zouden Pieter ende Wouter tvoorghenoomde land ane vaen ende diken ghelijc den lande dat hem an biden ziden gheleghen is, zonder cost ende scade sabts ende scovents voorghenoomd, ende ghelden de voorghenoomde viertiene viertale evenen alzo alst hier voren ghescreven is. In orkondscepen van deser ding zo hebben wi scepenen voorghenoomd onze zeghele ghehanghen an dese lettre, die was ghegheven int jaer ons Heren als men screef m. ccc. ende zesse, ssondaeghs voor sente Katelinen dagh.

(zegels verdwenen).

(Stadsarchief. Losse schepenbrieven XIVde eeuw.)

117.

27 JUNI 1307?

Stichting eener kapellanie in O. L. V. kerk door Johannes Alleyn.

Universis presentes litteras inspecturis, Johannes Alleyn presbyter commorans Antwerpie, salutem in Domino cum noticia veritatis. Notum sit universis quod ego divini cultus augmentum intimo cordis amore prosperare desiderans, de bonis meis acquisistis michi a Deo concessis, perpetuam capellaniam fundare cupiens ae dotare ob remedium et salutem anime mee ac meorum progenitorum, do et assigno bona, redditus ae proventus infrascripta nomine dotis unius perpetue capellanie quam in ecclesia collegiata beate Marie Antwerpiensis in capella et altari consecratis sub nomine et honore sancte Trinitatis a latere australi chori dicte ecclesie consistentibus fundare et dotare sufficienter intendo et hoc de consensu venerabilium virorum decani et capituli dicte ecclesie Antwerpiensis adhibito ut inferius est expressum. In primis igitur ad fundandam ac dotandam hujus modi capellaniam do et assigno domum et domistadium situm apud plateam dictam Veemarct inter domum meam quam inhabito ex uno latere et domum Johannes Ghiselberti fabri ex altera latere, una cum parte orti retro domum eandem usque ad locum quem determinabo, Domino annuente, retinens michi viam lateri domus mee contiguam; item ad fundationem et dotationem hujusmodi capellanie do et assigno census annuos ac perpetuos consistentes Antwerpie in platea dicta Vlaemincsvelt, in domibus ac fundis et ceteris pertinentiis ex progenitoribus meis michi devolutis qui et que allodiale jure censentur, in primis in fundo, domo et pertinentiis quos tenet Michael dictus Timmerman, unde solvit annuatim ad jus et consuetudinem ville Antwerpiensis quinque solidos censualium et duas gallinas; item Elisabeth Moelnaers de suis fundo et domo quam tenet quinque solidos censualium et tres capones; item Elisabeth dicta de Bruesele de suis fundo et domo quinque solidos censualiam et unam gallinam; item Egidius dictus Vreise de suis fundo et domo 33 solidos usualium et sex gallinas; item Willelmus dictus de Conteke de suis 52 solidos usualium et tres gallinas; item Henricus dictus Proesdt de suis fundo et domo 12 grossos veteres turon. et tres gallinas; item heredes Johannis dicte Bode senioris de suis 2 gr. vet tur. et 2

gallinas; item Nicholaus dictus Pellis de suis 8 sol. cens. et duas gallinas; item dominus Johannes dictus Gortteil presbyter de suis 10 sol. cens. et duos capones; item Maria Haeremaeckere de suis 12 sol. cens. et 5 gallinas; item Johannes dictus Van der Dilf de suis 4 sol. cens. et duos gallinas; item Katherina Heyns de suis 3 denarios Lovan. veteres; item Elisabeth Hoedemakers de suis 5 sol. usualium et unam gallinam; item Willelmus dictus van der Haghe faber, 4 gallinas et Theodoricus dictus Van der Haghe de suis fundo et domo 4 gallinas; hunc autem censum ac redditum in annualibus et usualibus denariis, in grossis tur., gallinis et caponibus solvent michi dicti censuarii annuatim in festo Nativitatis dominice de allodio meo quod in dicto loco cum edificiis ac domibus suis tenent a me ad jus et consuetudinem ville Antwerpiensis et eodem jure cedent ad dotem capellanie predicte; item ad fundationem ac dotationem capellanie predicte do et assigno terras meas infrascriptas que jure rerum mobilium censentur et donari licite sic possunt, in primis apud Wilmarsdonc medietatem 13 mensuris terre et apud Ordren moer medietatem de tribus mensuris terre dicte Moer que medietates solvunt michi annuatim in avena magna tria sextaria et dimidium; item apud Wilmaerdonc terram et domum cum fundo que fuerunt Laurentii quondam dicti Bluwel, que solvunt michi annuatim quatuor sextaria avene magne et quatuor capones et continent sex mensuras; item apud Ackeren in loco dicto Moesibroec terram meam que fuit avie mee que continet sex mensuras et solvit michi annuatim quinque sextaria avene parve; item apud Winterlinghen terram meam que continet mensuram cum dimidio et solvit michi annuatim decen firtellas avene magne; hec igitur dona predicta, census, redditus annuos et terras et omne jus quod michi hactenus competere potuit in eisdem, do et assigno in presentia testium subscriptorum ac transfero in usus dicte capellanie et in dotem ejusdem prout michi licitum est facere et in effectu facere possum de jure et consuetudine locorum ubi dicta bona consistunt, cujus siquidem capellanie collationem seu presentationem et provisionem de consensu dictorum venerabilium virorum michi reservo quamdiu vixero, quotiens de capellania ipsa provisio fuerit facienda et de eadem providendum duxi Johanni filio Henrici de Almael et Margarete ejus uxoris legitime, clerico, quem ad hoc spero fieri ydoneum, ipsumque clericum ad eamdem capellaniam admittendum dictis venerabilibus viris presento, ita quod quamcito ipsum ad sacrum presbyteratus

ordinem promotum esse contigerit, fructus, redditus, et proventus predictos, serviendo in eadem capellania percipiet, et erit ipse et quilibet in perpetuum capellanus ejusdem capellanie, aut serviens in eadem obligatus ad frequentationem chori ecclesie Antwerpiensis in horis canonicis atque missis et ad celebrationem specialis misse in dicto altari sancte Trinitatias alternatis diebus et precipie dominicis et festivis diebus et ad subjectionem et obedientiam dictis venerabilibus viris impendi consuetam ab aliis dicte ecclesie capellanis; et post meum obitum collatio et provisio dicte capellanie ad predictos venerabiles viros decanum et capitulum ejusdem ecclesie patronos perpetue devolvatur petens et exorans eosdem dominos decanum et capitulum quatenus dictas capellanie fundationem dotationem et institutionem admittere approbare et confirmare velint ac Johannem clericum prenotatum cui de ipsa capellania providere volo ac quantum in me est provideo per presentes, recipiant et inducant in corporalem possessionem ejusdem, prout in dicta ecclesia est consuetum, adhibitis solempnitatibus debitis et consuetis. Et in signum et notitiam premissorum litteras suas sub eorum sigillo in formis ad hoc aptis conficere ac tradere michi et dicto clerico procurent; item quod salvum sit michi percipere et levare dictos fructus redditus et proventus quamdiu dictus clericus vel alius ad titulum capellanie predicte in presbyteratum sit promotus. Acta sunt hec Antwerpie in presentia domini Johannis Braecman, presbyteri, publici imperiali auctoritate notarii necnon venerabilium virorum dominorum Willelmi Lose cantoris ac Willelmi Lose canonicorum ecclesie predicte (1) Willellmi Drake et Johannis Drake, scabinorum oppidi Antwerpiensis et aliorum testium ad hoc in testimonium vocatorum. In testimonium vero et robur eorumdem ego Johannes fundator et dotator predictus sigillum meum duxi presentibus apponendum requirens dictum tabellionem publicum suumque implorans officium quatenus hec premissa in publicam formam redigat suumque signum una cum subscriptione testium presentibus imponat. Datum anno Domini 1307, feria tertia post nativitatem beati Johannis Baptiste.

Et ego Johannes dictus Braecman de Antwerpia, Cameracensis dyocesis, publicus imperiali auctoritate notarius qui premissis omnibus et singulis datis et assignatis ordinatis, dispositis ad

(1) Sic. Er zijn dan twee kanunnikken die den naam Willelmus Lose dragen.

fundationem et dotationem predictas, nominatisque, petitis et requisitis prout superius continetur presens interfui una cum valentibus personis silicet testibus prenotatis tanquam persona publica ad hoc a dicto fundatore adhibita anno Domini predicto, indictione quinta pontificis sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Benedicti divina providentia pape XIImi, anno tertio mensis Junii die XXVIJ hora tertia vel quasi, hoc presens instrumentum publicum ad preces ejusdem confeci et signum meum consuetum una cum subscriptione testium predictorum et cum sigillo dicti fundatoris appenso, in testimonium veritatis apposui, vocatus ad hoc specialiter et rogatus. (1)

(Subscriptionem in quarta decima linea ubi dicitur item heredis Johannis Bode senorius de suis 11 gross. vet. Turon. et duas gallinas approb.)

(Archief O. L. V. kerk, Testamenta antiqua I).

118.

23 SEPTEMBER 1307.

Testament van kanunnik Renaldus de Regiteste. (2)

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, Amen. Ego Renaldus de Regiteste, canonicus beate Marie Antwerpiensis, compos mentis et rationis mee cupiens anime mee providere saluti de bonis a Deo michi collatis, condo ordino et dispono meum in hunc modum testamentum seu meam ultimam voluntatem. In primis et ante omnia volens et ordinans quod injurie mee et debita que debeo de quibus executoribus meis infrascriptis constare poterit quoquo modo de promptioribus bonis meis integraliter persolvantur quorum injuriarum seu creditorum nomina aliqua inferius sunt scripta. Item do, lego et assigno pro injuriis et debitis vagis de quibus injuriati seu creditores non poterunt inveniri 30 lib. per manus et de consilio executorum meorum piis et religiosis personis et locis super hoc a domino papa privilegiatis confero. Item lego domum meam in qua moror venerabilibus viris decano et capitulo ecclesie beate Marie Virginis Antwerpiensis predicte ut dicta domus, cum facultas se obtulerit, semper vendetur uni de collegio predicto, plus pro eo dare volenti ad vitam

(1) Het notariëele onderschrift blijkt van 1337 te zijn. Is de hooger gegeven datum 1307 een vergissing? — (2) Regneste?

ipsius ementis possidenda, ita quod emens et possidens dictam domum semper eam conservare teneatur in statu stabili ac decenti nec eam in aliqua sui parte ruinam pati vel cadere permittat, pecunia autem sive precium de secunda, tertia, quarta et sic deinceps in perpetuum venditionibus proveniens suo tempore semper in emptionem certorum reddituum annuorum convertatur ad augmentum parvarum distributionum cotidianarum singulis horis tamdiurnis quam nocturnis ac missa faciendarum canonicis personaliter presentibus in ecclesia predicta, ita quod qui venerit ante psalmum *Quicumque vult* in prima, et in aliis horis ante *Gloria* secundi psalmi, et ad missam ante epistolam, habeat distributionem predictam alioquin nichil percipiet, quacumque necessitate detentus; volens et ordinans quod mei executores infrascripti post meum decessum domum meam predictam uni de collegio predicto vendent ad vitam ipsius possidendam, et pecuniam ex prima venditione provenientem habeant ad solutionem mei testamenti. Item lego 50 lb. pro anima nobilis domicelle Aleidis de Perweis, domine quondam de Hoboken, prout ipsis executoribus meis magis ad salutem anime ipsius videbitur expedire. Item lego Waltero de Londercele et Elisabeth de Vure 30 lb. tur. parv. que defalcari debent de jam dictis 50 lb. nisi de bonis meis tantum super creverit quod persolutis omnibus et singulis in presenti meo testamento contentis, ac aliis persolvendis, predicta pecunia commode persolvi possit. Item lego fabrice ecclesie Antwerpiensis 4 lb. Item lego mense sancti Spiritus in eadem ecclesie 9 lb. Item lego decano et capitulo in eadem ecclesia 10 lb. ad comparandos annuos redditus convertendos ad meum anniversarium observandum. Item lego capellanis in ecclesia Antwerpiensi 40 s. quibus redditus comparabunt pro anniversario meo observando. Item lego hospitali Antwerpiensi 100 solidos. Item lego domui leprosorum 40 s. Item lego duabus infirmariis tam super Triscum quam in curti beghinarum Antwerpiensium 40 s. ad pitantiam. Item lego monialibus prope Andwerpiam 40 s. Item lego mense sancti Spiritus in castro 20 s. Item lego quatuor capellanis ibidem 40 s. ad redditus comparandos quibus meum anniversarium observabunt. Item lego monachis sancti Michaelis Andwerpiensis 40 s. ad anniversarium meum observandum. Item lego predicatoribus in Andwerpia 40 s. ad pitantiam. Item lego conventui monasterii de Oudergheem 20 lb ad comparandos redditus quibus meum anniversarium in perpetuum observabunt. Item lego domicelle Katherine de Brake moniali ibidem 5 lb. Item lego leprosis juxta Andwerpian 22 s. nomine restitutionis. Item lego

cuilibit presbytero non beneficiato in Andwerpia 30 den. Item lego Clementie de Londerszele 12 lb. Item lego Ode 40 s. Item heredibus Symonis Wale 8 s. Lov. Item lego Symoni Piscatori qui mecum mansit 15 s. Item lego capitulo Anderlectensi 5 lb. quibus redditus comparabit pro meo ibidem anniversario observando. Item lego 40 s. distribuendos pauperibus pro animabus illorum canonicorum defunctorum qui fuerunt canonici in ecclesia Anderlectensi quando canonicus fui ibidem. Item lego 60 s. distribuendos pauperibus et aliis piis locis et personis pro anima magistri Henrici de Geldonia. Item lego 60 s. distribuendos piis locis et personis pro anima magistri J. de Cateyo. Item volo quod Hugoni de Borghwalle satisfiat de omni debito quod dicit me debere eidem. Item lego decem solidos distribuendos piis locis ac personis pro anima quondam Parisii capellani de Pregneyo. Item lego 10 s. distribuendos pro anima domini Andree quondam ibidem capellani. Item lego 60 s. qui mihi remanserunt ex parte J. de Cateyo, capitulo Andwerpiensi, si de jure teneatur habere. Item dominus Andreas Polsiane bone memorie mihi concessit de oblationibus 4 s. Item mihi concessit 28 d. volens ut dicti solidi et denarii distribuantur piis locis et personis pro illis qui eos de jure tenentur habere. Item lego presbytero de Berendrecht 3 lb. Item lego cuidam mulieri de Lovanio seu ejus heredibus de scotellis plumbeis vel stagneis 6 s. Item lego Henrico Muel 6 s. Item lego domino H. decano christianitatis 10 s. quos mihi dedit ad Ouderghem. Item lego filie Porcelian juniori 10 lb. Item lego Laurette nepte mee 10 lb. Item lego filie sue in elemosynam unam peciam terre quam habeo in territorio de Saluy que vocatur vulgaliter «en la comme». Item lego eidem aliam peciam terre que vocatur «a la cossie». Item lego Henrico de Ho boken 10 lb. Item Margarete sorori sue 6 lb. Item lego domino Johanni Gallo 3 lb. Item lego Petro Vos 20 s. Item lego Petro Boele 10 s. Item lego domino Waltero Boc 20 s. Item lego domino plebano ecclesie beate Marie Virginis Andwerpiensis 20 s. et ejus subplebano 10 s. Item lego Egidio de Dunst 15 s. Item fabrice sancti Willebrordi 5 lb. Item mense sancti Spiritus ecclesie de Hoboke 20 s. Item presbytero ibidem 20 s.Item custodi ibidem 10 s. Item fabrice capelle ibidem 5 s. Item Eleisabeth sorori Henrici 20 s. et ejus filii 10 s. Item pro orationibus acquirendis 5 lb. Hujus autem mei testamenti seu ultime mee voluntatis executores eligo et constituo Johannem plebanum, dominum Thomam Goedman, Hugonem de Knocken perpetuos capellanos ecclesie beate Marie Antwerpiensis necnon Volperdum dictum Codde et Hugonem

de Borgwalle in quorum manibus pono et obligo omnia bona mea mobilia et immobilia ubicumque locorum et in quibuscumque rebus existentes quocumque nomine censeantur, ut exinde debita mea et injurias solvant et restituant, exequias meas decenter et honeste faciant ac presens meum testamentum debite executioni demandent, contradictoribus presentis mei testamenti vel infringere ipsum intentibus si qui fuerint quod absit de bonis meis viriliter resistant, ac omnia et singula premissorum fideliter adimpleant et persolvant, dans eisdem meis executoribus potestatem meum presens testamentum addendi, minuendi, mutandi et subtrahendi ubi eis videbitur expedire, prohibens ante omnia ne aliquis meorum heredum seu aliquis alia persona ecclesiastica vel secularis cujuscumque status vel dignitatis fuerit, executoribus meis bona mea in parte vel in toto sibi attrahat vel assumat seu de eis se aliquatenus intermittat. Si quis autem meum presens testamentum contradicere aut infringere in parte vel in toto nisus fuerit quod absit, si illi contradictori seu contradictoribus aliquid in meo presenti testamento legatum fuerit seu donatum volo quod ille seu illi omni carent et partes eorum que legata seu donata medietate ad reverendum patrem dominum Cameracensem episcopum ac pro alia parte ad illustrem principem dominum ducem Brabantie devolvi volo ut ipsi meos executores juvent ad executionem omnium premissorum expensas vero quascumque sive oistas quas meos executores pro expeditione presentis mei testamenti facere vel exponere contigerit volo quod de bonis meis sumant super quibus ac omnibus aliis in meo testamento contentibus ac dispositione omnium bonorum meorum, volo quod credatur et fides adhibeatur eorum plane dicto, si vero non omnes executores mei predicti executioni premissorum interesse possint, duo vel tres volo quod nihilominus exequantur; preterea volo quod summa pecunie quam dixi seu detexi domino Hugoni de Knocken predicto mittatur pro cruce redimenda cujusdam defuncti in terram sanctam, super quo volo quod credatur eidem; rogans predictos meos executores ut onus executionis premissorum in se suscipiant et ob hoc eorum sigilla presenti testamento una cum meo sigillo apponant; rogo insuper discretos viros dominum Johannem Pypenpoy, dominum Hildegerum de Colonia, domnium Willelmum filium Theodorici dicte Lose canonicos in ecclesie beate Marie Antwerpiensis predicta, ut ipsi sua sigilla presenti meo testamento apponant in robur et testimonium premissorum; rogo insuper honestos viros Arnoldum de Molendino ac Symonem dictum Spronc scabinos Antwerpienses ac discre-

tum virum dominum Johannem de Aertbrugghe presbyterum ut et ipsi sua sigilla presenti testamento apponant in majus robur et testimonium premissorum. Nosque Johannes plebanus, Thomas, Hugo capellani, Volpertus ac Hugo executores predicti ad preces predicti testatoris onus executionis premissorum pro nostro posse in nos suscipimus et ob hoc nostra sigilla presenti testamento apposuimus; nosque Johannes Pypenpoy, Hildegerus, Willelmus canonici predicte ecclesie Johannes de Ardbrugghe, Arnoldus de Molendino et Symon Spronck scabini predicti, testes vocati ac rogati sigilla nostra presenti testamento apposuimus una cum sigillo ipsius testatoris in robur et testimonium premissorum. Actum et datum anno Domini 1307, sabbato post festum beati Matthei apostoli et evangeliste.

(Archief O. L. V. Testamenta antiqua).

119.

18 NOVEMBER 1307.

Stichting van een erfcijns ten bate eener kapellanie in de Infirmerie van het Klapdorp.

Wi Claus van Winengheem ende Pauwels Bornecolve, scepenen in Antwerpen, maken cont allen den ghenen die dese lettre selen zien ochte horen lesen dat vore ons ende vor die lantheeren comen es Jan van Oerdren ende heeft op ghedreghen Janne den Wayere ende sinen nacomelinghen syn huys dat hi heeft staende in die Zilversmitstrate tusschen Peters van der Leyen ende Claus van Hackendoncs ende alt recht dat hire ane heeft, tenen pande over tiene pont tsjaers te ewelaken daghe den groeten ouden tornoysen van sconings munte van Vrankerike goet ende custbare gherekent vore vyftien penninghe swerter tornoise, behoudelake der lantheeren rechte, dats te verstane dat tlant daer thuys op staet, staet der stat rechte, die welke tien pont tsjaers voerghenoemd, behoeren selen tere capelrien die men vrdienen sal in die firmarie in Claepdorp ende men sal se ghelden te tween tide tsjaers, die eene helft in sente Jans daghe in midden somere ende die andre helft telken kersavende, die welke capelrie te verdienne Jan die Wayere voerghenoemd ochte syn hoyr dat na hem blyft eenen papen hueren sal alre jare misse te segghene elcs daegs toter tyt dat dese provende so groet es ende also goet dat mense eenen pape op wien mach, ende dan sal die gichte van deser

capelrien ierst werven te ghevene staen an Jan den Wayere voerghenoemt ochte an syn hoyr ende dat bi den rade der gheerre die dese provende beteren selen, ende die pape die dese provende verdienen sal moet alle daghe misse segghen ende alse hi ghene misse en segghet dagelics so en sal die niet hebben vore dien daghe maer die firmarie zaelt hebben. In oerconde van desen brieve beseghelt met onsen seghelen. Dit was ghedaen int jaer ons Heren alse men screef 1307 op den andach van sente Martyns daghe in den winter.

Onder deze akte staat:

Lecta fuit hec littera in camera capituli ecclesie Antwerpiensis anno Domini 1313, mensis Junii die XXVA indictione undecima presentibus discretis viris magistro Johanne Tuclant, Egidio de Busengheem, Jacobo de Curia, Petro Daen, Nicholao de Winegheem, Johanne Cant, Johanne Wayere, Petro de Leyen et pluribus aliis.

(Archief O. L. V. capsa capell. 141 No 1).

120.

13 DECEMBER 1307.

Martinus kapelaan in het begijnhof verkoopt zijn huis in de Vliestrate tegen een erfcijns.

Nos Paulus Bornecolve et Nicholaus Canteman, scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras inspecturis quod propter hoc in presentia nostra personaliter constituti Johannes dictus Vint (?) et Elisabeth ejus uxor, recognoverunt se recepisse a domino Martino, perpetuo capellano curtis beghinarum Antwerpiensium, domum suam sitam in Vliestrate in manso quondam Henrici Winders in fundo decani et capituli ecclesie Antwerpiensis ac domini Thome dicti Guetman et quidquid juris habent in eisdem domo et fundo, tenendam et possidendam hereditarie pro viginti solidis monete currentis pro tempore singulis annis in festo natalis Domini, Elysabeth de Kerrebruch beghine quamdiu vixerit, et post ejus mortem predicto Martino et suis in capellania quam tenet in curti predicta successoribus perpetuo persolvendis et tenebuntur predicti conjuges et eorum successores solvere annuatim censam de dicto fundo debitam decano et capitulo ac domino Thome predictis. In cu-

jus rei testimonium sigilla nostra presentibus duximus apponenda. Datum anno Domini 1307, in die beate Lucie virginis.

(Archief O. L. V. capsa 131 capell. No 8).

121.

19 JANUARII 1308.

Dat een kanunnik die zijn huis nalaat aan het kapittel het verhuren mag aan een kapelaan tot aan dezes dood.

Universis hec visuris decanus et capitulum ecclesie beate Marie Antwerpiensis notitiam veritatis cum salute. Competentibus nobis in capitulo nostro et die competenti ad hoc assignato, concorditer extunc statuitur a nobis et statuimur, a nobis et a nostris posteris pro ecclesie nostre utilitate deinceps observandum, ut si quis ex nobis canonicus, volens in ultima sua voluntate disponere de domo sua quam possidet hereditarie sitam infra immunitatem cymeterii nostri ad usum et utilitatem unius capellani ac ad vitam ejus sub censu annuo qui competens nobis videbitur, libere poterit et ei licebit dummodo tamen post vitam dicti capellani dictam domum predictus canonicus nobis leget et extunc a nobis vendi possit dicta domus uni ex concanonicis nostris ad vitam suam et pecuniam tunc exinde proveniens de dicta domo et in posterum, tociens vendita fuerit, converti debet in usum nostrum et profectum ad faciendas distributiones prout conceperit canonicus sic disponens; hec autem statuimus salvis consuetudinibus et statutis de domibus canonicorum vendendis hactenus observatis. In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus est appensum. Datum anno Domini 1307, feria sexta post octavos Epyphanie Domini.

(Archief O. L. V. capsa 4 dominorum, No 8 (6).

122.

17 APRIL 1308

Kan. Johannes ex Curia sticht een kapellanie in O. L. V. kerk op het altaar van Sinte Barbara.

In nomine Domini Amen. Ego Johannes ex Curia, canonicus ecclesie beate Marie Antwerpiensis, compos mentis et rati-

onis mee, de bonis a Deo mihi collatis et concessis, ob remedium animarum mee, parentum meorum, ac omnium benefactorum meorum, ad divini cultus aucmentum, ac Domini nostri Jhesu Christi, ipsius Matris gloriose, omniumque sanctorum gloriam et honorem, condo fundo doto, creo et instituto perpetuam capellaniam in dicta ecclesia beate Marie Antwerpiensis, per sacerdotem ydoneum et me quamdiu vixero, et ab una persona a me eligenda, post meum decessum a venerabilibus viris dominis decano et canonicis prefate ecclesie canonice seu temporaliter statuendum, qui sacerdos alternatis diebus, hora competenti, in altari beate Barbare de novo in dicta ecclesia Antwerpiensi fundato et constructo, missam pro defunctis celebrabit, dominicalibus diebus et solemnibus festis dumtaxat exceptis, quibus de dominicalibus officiis et de ipsis festis missam celebrabit, in eamdem semper anime mee memoriam specialem facere non omittens. Erit nihilominus capellanus, dictam capellaniam deserviens, canonice seu temporaliter ad frequentationem chori dicte ecclesie Antwerpiensis et ad horas canonicas in eodem choro decantandas, ac ad subjectionem dictorum venerabilium virorum decani et capituli obligatus. Ad predictam vero perpetuam capellaniam dotandam, do lego et assigno bona mea jacentia infra thimum parochie de Wezele, in quibus bonis ecclesia Antwerpiensis est investita, videlicet quatuor bonaria terre infra dictum thimum de Wezele jacentia, que colit Arnoldus dictus de Bruxstrate hereditario jure, scilicet quodlibet bonarium pro 15 solidis tur. parv. et uno pullo in festo beati Stephani dandis et solvendis, et de eisdem bonis colit Walterus, dictus de Bulle, duo bunaria et dimidium bunarium terre ibidem jacentis, quodlibet videlicet bunarium pro 15 solidis monete predicte, singulis annis in festo beati Stephani dandis et solvendis. Ad eamdem etiam capellaniam fundandam do, lego et assigno bona mea jacentia infra parochiam Antwerpiensem juxta curtem beghinarum Antwerpiensium, dicta communiter Hemede, qui emi erga villam Antwerpiensem, et que habeo communia cum Johanne dicto Canteman de quibus bonis habeo pro mea parte tres libras cum dimidio, annui et hereditarii census sicut census hereditarius............... Ad eamdem perpetuam capellaniam fundandam et dotandam, do, lego et assigno peciam terre mee jacentis infra dictam parochiam Antwerpiensem juxta terram Petri quondam dicti Pape, quam coluit Colinus dictus de Wilrike, dum vixit, ac de qua pecia terre habeo singulis annis tres libras, quinque solidos et duos pullos. Item ad dictam perpetuam capellaniam dotandam, do, lego et assigno allodium me-

um jacens in Outserwele, videlicet tres hont moeri quod allodium singulis annis valet, communi et legali estimatione proportionando unum annum alteri anno octo sextarios evene............ Ad eamdem perpetuam capellaniam fundandam et dotandam, do, lego et assigno decem et septem domistadia jacentia infra parochiam Antwerpiensem in vico dicto.............. quorum quodlibet domistadium solvit et valet singulis annis quinque solidos pro tempore monete currentis. Item lego ad eamdem capellaniam dotandam, quatuor domistadia jacentia supra Dilf quorum quodlibet domistadium valet singulis annis quinque solidos monete predicte. In cujus rei testimonium meum sigillum duxi presentibus litteris apponendum. Et ut premissa robur obtineant firmitatis, ac debitum consequantur effectum, rogo et requiro viros venerabilis et discretos decanum et capitulum ecclesie memorate ut in premissis omnibus et singulis eorum consensum quem ad ea requiro, adhibeant pariter et assensum. Rogo insuper providum virum fratrem Johannem dictum de Malle, monachum monasterii loci sancti Bernardi juxta Scelle, dominum Johannem decanum, Egidium de Tichelt, canonicum, Jacobum ex Curia, perpetuum capellanum ecclesie beate Marie predicte, Nicholaum de Winegheem scabinum Antwerpiensem et Johannem de Winegheem ejus filium executores mei testamenti seu ultime mee voluntatis, ut mediantibus meis bonis, contradictoribus seu impugnatoribus premissorum seu aliquorum de eis viriliter resistant, et ea faciant ad debitum effectum perduci. Preterea rogo ac requiro honestum virum Arnoldum dictum Nose Everdeium de Lillo, Arnoldum de Molendino, Petrum Daen et Simonem dictum Spronc scabinos Antwerpienses, testes ad premissa vocatos a me specialiter et rogatos ut in premissis si necesse fuerit perhibeant testimonium veritati et ut in premissorum signum ipsorum omnium sigillum presentibus litteris apponent. Et nos decanus et capitulum predicti perpendentes in premissis, dicti domini Johannis ex Curia nostri concanonici, motum salubrem in cultus divini aucmentum in quantum in nobis est, pium adhibemus consensum pariter et assensum, cupientes et volentes ut premissa debitum sortiantur effectum.

(Archief O. L. V. capsa 29 capell. litt. C.)

123.

23 SEPTEMBER 1308.

Niklaas van Wyneghem stelt een weide te pand voor zijn verplichtingen jegens de twee kapellanieën in O. L. V. kerk, gesticht door den broeder van Niklaas, deken Gilles van Wyneghem.

Nos Johannes de Littore et Symon Spronc- scabini Antwerpiensis, notum facimus universis presentes litteras inspecturis quod coram nobis propter hoc personaliter constitutus Nicholaus dictus de Wineghem, noster conscabinus, filius quondam domini Godescalci de Wineghem militis bone memorie, recognovit se teneri et esse efficaciter obligatum ad duas capellanias in altari beate Marie in ecclesie Antwerpiensi, quas ad presens obtinent dominus Mathias Tote et dominus Arnoldus Cupere, quas venerabilis vir dominus Egidius de Wineghem, decanus quondam dicte ecclesie, frater dicti Nicholai, dum vixit fundavit et dotavit, in uno sextario silliginis bone et pagabilis ad mensuram Antwerpiensem annuatim in perpetuum et hereditarie in Antwerpia dando et solvendo singulis annis, in Purificatione beate Virginis, dictis capellanis seu eorum in eisdem capellaniis successoribus, a dicto Nicholao seu ejus successoribus vel heredibus, de quodam prato ipsiis Nicholai jacente in parochia de Scoten in loco dicto vulgariter Wolfshaghe in Scotenshide, continente unum bonarium vel circiter obligans idem Nicholaus ac titulo pignoris ponens coram nobis dictum pratum in manus capellanorum capellanarium predictarum in perpetuum ad solutionem sextarii siliginis antedicte, volens etiam idem Nicholaus et in hoc consentiens quod si ipse vel sui successories vel heredes fuerint successu temporis in defectu solutionis siliginis predicte aliquo termino purificationis beate Virginis predicte quod absit, tunc dictarum capellaniarum capellani qui pro tempore fuerint, poterint si velint dictum pratum sibi attrahere et assumere tanquam suum nisi .... requisita quacumque. In cujus rei testimonium nostra sigilla ad preces dicti Nicholai nostri conscabini una cum ipsius Nicholai proprio sigillo presentibus litteris sunt appensa. Et ego, Nicholaus de Wineghem scabinus predictus omnia et singula premissa sic per me facta vera esse recognoscens sigillum meum una cum sigillis dictorum scabinorum presentibus appendi in majus robur

omnium premissorum. Datum anno Domini 1308 feria tertia post festum beati Mathei apostoli et evangeliste.

(Oorspronkelijke akte op perkament met zegel van Nicholaus van Wineghem. — Archief O. L. V. capsa 36-37 capell. litt. P.)

124.

10 MEI 1309.

Huishuurbrief van Symon Scuddehoeft voor woonst in de Vlemincstrate.

Nos Petrus Daen et Arnoldus de Molendino scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentia visuris quod Symon dictus Scuddehoeft et Margareta ejus uxor recognoverunt coram nobis se teneri abbati et conventui sancti Bernardi Cysterciensis ordinis, Camaracensis dyocesis, in sex solidos annui census monete vulgaliter dicte Witte Vleemsche et duabus gallinis atque tribus libris usualis monete, quolibet die census infrascripti communiter in bursa in Brabantia currentis, supra domum et hereditatem sitam Antwerpie in platea dicta Vlemincstrate, que hereditas cum domo sita in ea, est allodium dictorum religiosorum et hunc annuum censum predictum videlicet sex solidos, duas gallinas, et tres libras promiserunt coram nobis predicti conjuges pro se et suis successoribus solvere et dare legitime singulis annis hereditarie, in festo sancti Bavonis, predictis religiosis viris aut eorum mandato. In cujus rei testimonum presentibus litteris sigilla nostra sunt appensa. Datum anno Domini 1309, sabbato post festum Inventionis sancte crucis.

(Archief der St Bernardsabdij Cart. M. rub. 36).

125.

19 MEI 1309.

Martinus Canter, kapelaan in het Begijnhof, staat een kapitaal af aan Jacob Portere tegen een erfcijns van een veertel rogge.

Nos Symon dictus Spronc et Johannes Bode scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras visuris

quod Jacobus dictus Portere, noster opidanus, recognovit coram nobis se vendidisse legitime unam firtellam siliginis boni et pagabilis, Antwerpie deliberandam, capiendam et recipiendam singulis annis hereditarie de quadam pecia terre jacentis apud Scote juxta locum qui dicitur Borch de Scoten, domino Martino Canter ad opus capellanie sue quam habet in curtim beghinarum Antwerpie pro certa summa pecunie de qua idem Jacobus a dicto domino Martino sibi recognovit plenarie esse satisfactum, et promisit dictus Jacobus dicto domino Martino dictam firtellam siliginis modo predicto warandizare contra quoscumque per annum et diem contra premissa venire volentes. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus sunt appensa. Datum anno Domini 1309, feria secunda post festum Pentechostes.

(Staatsarchief Antwerpen. Cartarium Ternonnen ad ann.)

126.

25 MEI 1309.

De kinderen Wilmaer stellen hun huis bij de Markt te pand voor den jaarlijkschen intrest van het kapitaal dat zij van Wouter van Heembeke ontleend hebben. (Met inschrijving van het commissieloon.)

Wi Niclaus van Winnengheem ende Arnout van der Moelen, scepenen in Antwerpen, maken cond alle denghenen die dese lettre zullen zien ochte horen lesen, dat vore ons comen siin in propre persoene Everdei ende Gillis Wilmaer, ghebroedere, ende Yde hare zuster, met Clause haren wetteghen man ende haren mombore, ende hebben bi manessen des rechters ende bi vonnesse der scepenen opghedraeghen Woutren van Heembeke in sine hand, hare eyghene, hare woninghe die geleghen es tuschen dat huus dat men heet *de Roeze* ane die ene zide ende dat huus dat men heet *de Lelye* ane die ander zide alzo alze gheleghen es van vore ane de marct tote achter toter Potterstraten, beide huuze ende hofstat, land ende grond, ende al dat recht dat si daer ane hebben, te eenen onderpande erfelick, vore zestyen pond erfachtechs tciens, enen ouden groeten coninx tornoisen van des coninx munten van Vranckerike, guet ende gherecht, over zestyene penninghe gherekent ofte die waerde daer af, dien si ende hare nacomelinghe sculdech siin erfelick elcs jaers te gheldene ende te ghevene Woutren ende sinen nacomelinghen, die eene helft daer af te Kersavende dat naest toecomende es, ende die ander helft te

sente Jans misse daer naest toe comende, ende aldus voerdane altoes die eene helft telken Kersavende ende die andere helft telken sente Jans misse te gheldene erfeleck. Waert oec sake dat Woutren ochte sinen nacomelinghen hierane lit ghebrake, zoe mochte Woutre altoes ofte sinen nacomelinghe diin hand ane sinen pand slaen, alze vore tghebreck van desen voreghenomden erflecken tcens. Ende hier boven, zoe zelen oec dese voreghenoemde Everdei, Gillis ende Yde gheldene Colkenere die zone was Gherards van Tighelt, tiiene scellinghe elcs jaers erfeleck te sente Bamisse, eenen ouden groeten coninx tornoisen guet ende gherecht ghetelt over zeventiiene penninghen ochte die waerde daer af. In orconscape van dezen dinghen hebbe wi deze lettre bezeghelt met onsen zeghelen. Dit was ghedaen int jaer ons Heren alze men screef 1309 op den dach van der Heiliger Drievoldecheit.

(Oorspronkelijk stuk. Archief O. L. V. capsa 30 capell. litt. A)

(Op de keerzijde staat: De domo et fundo Bartholomei Canteman, juxta forum spectante ad beneficium Nicholai Strael).

127.

8 AUGUSTI 1309.

Huishuur-erkentenis voor woonst in Kipdorp van wege Godfried van Dornehoven.

Nos Symon Spronc et Johannes Bode scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras visuris quod in nostra propter hoc presentia personaliter constitutus Godefridus dictus de Dornehoven recognovit se legitime recepisse a viris religiosis abbate et conventu sancti Michaelis Antwerpiensis domum cum fundo seu domistadio sitam in Kyepdorp inter domum Walteri de Waerloos ex una latere et domum Nicholai dicti Contbeke ex alio hereditarie possidendam et habendam pro triginta et duobus solidis annuatim dictis religiosis a dicto Godefrido suisque successoribus annis singulis in die beati Stephani in tali pagamento bono et legali quale pro tempore communiter currit in bursa solvendis. In cujus rei testimonium sigilla nostra ad petitionem dicti Godefridi litteris presentibus sunt appensa. Datum anno Domini 1309, feria sexta ante diem beati Laurentii.

(Archief Averbode. Fonds St-Michiels, Nr 65).

128.

5 FEBRUARI 1310.

Huishuur-erkentenis voor woningen bij het gasthuis van wege Gilbertus de Hoedemakere.

Universis presentes litteras visuris Arnoldus de Molendino et Johannes Bode scabini Antwerpienses salutem cum notitia veritatis. Noveritis quod in nostra propter hoc presentia personaliter constitutus Gilbertus dictus Hoedemakere recognovit se recepisse a viris religiosis abbate et conventu monasterii sancti Mychaelis Antwerpiensis quinque domistadia cum mansionibus et attinentiis suis sita juxta hospitale Antwerpiense inter mansionem Johannis dicte Haye ex una latere et Johannis de Hove ex alio possidenda et habenda ad usum et consuetudinem ville Antwerpiensis pro quadraginta solidis, grosso antiquo turonensi de moneta regis Francie pro decem et novem denariis computato, seu in moneta equivalente dictis religiosis annuatim in Nativitate beati Johannis Baptiste persolvendis necnon et pro viginti octo solidis talis pagamenti quali de censibus ad usum et consuetudinem dicte ville debitis annuatim recipitur, ipsis etiam religiosis ad eosdem usum et consuetudinem annis singulis in nativitate Domini conferendis, hoc salvo quod predictus Gilbertus quoadvixit et non ultra dictas mansiones cum opus fuerit reparare et in dictis domistadiis edificare seu edificari poterit sine dictis censibus augmentandis non obstantibus usu et consuetudine ville Antwerpiensis antedicte. In cujus rei testimonium sigilla nostra ad petitionem dicti Gilberti litteris presentibus sunt appensa. Datum anno Domini 1309, die beate Agathe.

(Archief Averbode. Fonds St-Michiels Nr 66).

129.

1 MAART 1310.

De weduwe en kinderen van Gillis van der Borch geven twee derden van twee hofsteden op den Driesch in erfpacht aan Jan van den Bosch.

Nos Nicholaus Canteman et Johannes Wilmaer dictus Rufi scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras

inspecturis, quod in nostra presentia propter hoc personaliter constituti Ermegardis relicta quondam Egidii dicti de Castro ac Egidius et Nicholaus, liberi Egidii quondam et Ermegardis predictorum, una cum Willelmo de Castro, nostro conscabino, ipsorum Ermegardis, Egidii et Nicholai predictorum tutore per sententiam eis dato, dederunt et contulerunt Johanni dicto de Busco duas tertias partes duorum domistadiorum ipsorum sitorum in Trisco, quorum videlicet una jacet versus Coporte in qua idem Johannes domum fundavit, reliqua vero tertia pars jacet versus aggerem, hereditarie tenendas et habendas pro quinquaginta solidis annui census monete usualis termino solutionis infrascripto singulis annis communiter in bursa currentis solvendis a predicto Johanne et suis heredibus sive successoribus singulis annis Ermegardi, Egidio et Nicholao predictis, seu eorum heredibus sive successoribus, in nativitate beati Johannis Baptiste, et tenebitur Johannes predictus in tertia parte predicta in qua domus non est sita, domum fundare et situare sine custibus et expensis relicte et liberorum predictorum. In quorum omnium testimonium sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1309, dominica Quinquagesime.

(Archief O. L. V. capsa 113, capell., No 2).

130.

1 MAART 1310.

De weduwe en kinderen van Gillis van der Borcht geven een derde van twee hofsteden gelegen op den Driesch in erfpacht aan Philips van den Bosch.

Nos Nicholaus Canteman et Johannes Wilmaer dictus Rufi, scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras inspecturis quod in nostra presentia propter hoc personaliter constituti Ermegardis relicta quondam Egidii dicti de Castro ac Egidius et Nicholaus, liberi Egidii quondam et Ermegardis, una cum Willelmo dicto de Castro, nostro conscabino, ipsorum Ermegardis, Egidii et Nicholai predictorum tutore per sententiam eis dato, dederunt et contulerunt Philippo dicto de Busco tertiam partem duorum domistadiorum ipsorum sitorum in Trisco mediam scilicet inter duas partes quas Johannes de Busco frater predicti Philippi tenet hereditario jure a predictis Ermegarde, Egidio et Nicholao, hereditarie tenendam et habendam pro vigin-

ti quinque solidis annui census monete usualis tempore solutionis infrascripto singulis annis communiter in bursa currentis, solvendis a predicto Philippo et suis heredibus sive successoribus singulis annis Ermegardi, Egidio et Nicholao seu eorum heredibus sive successoribus in nativitate beati Johannis Baptiste, et tenebitur prefatus Philippus in predicta parte domum fundare et situare sine custibus et expensis relicte et liberorum predictorum. In quorum testimonium sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1309, dominica quinquagesime.

(Archief O. L. V. capsa 113 capell. No 1).

131.

21 APRIL 1310.

Huishuur-erkentenis van wege Jan Lambrechts voor woonst in de Steeg bij de Hoogstraat.

Nos Nicholaus Canteman et Johannes Bode scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras visuris et audituris quod in nostra propter hoc presentia personaliter constitutus Johannes filius Lamberti carpentator, recognovit se legitime recepisse a viris religiosis abbate et conventu monasterii sancti Mychaelis Antwerpiensis domum cum fundo seu domistadio ejusdem sitam juxta fossatum alte plathee in quodam vico vulgaliter Steghe inter domum Martini dicti Oneffene ex uno latere et domum Johannis dicti Palinc ex alio possidendam et habendam pro vigintiduobus solidis, sex denariis et pullo annuatim, ad usum et consuetudinem ville Antwerpiensis singulis annis dictis abbati et conventui eorumque successoribus a dicto Johanne filio Lamberti suisque successoribus in festo beati Bavonis persolvendis in tali pagamento bono et legali quale annuatim dicto termino communiter currit in bursa. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1310 feria tertia in diebus paschalibus.

(Archief Averbode. Fonds St-Michiels Nr 67).

Floris PRIMS.

(wordt voortgezet).

De Insolvente Boedelskamer.

(Vervolg van blz. 261).

III.

PIETER DE WANNEMAECKER

apotheker en koopman.

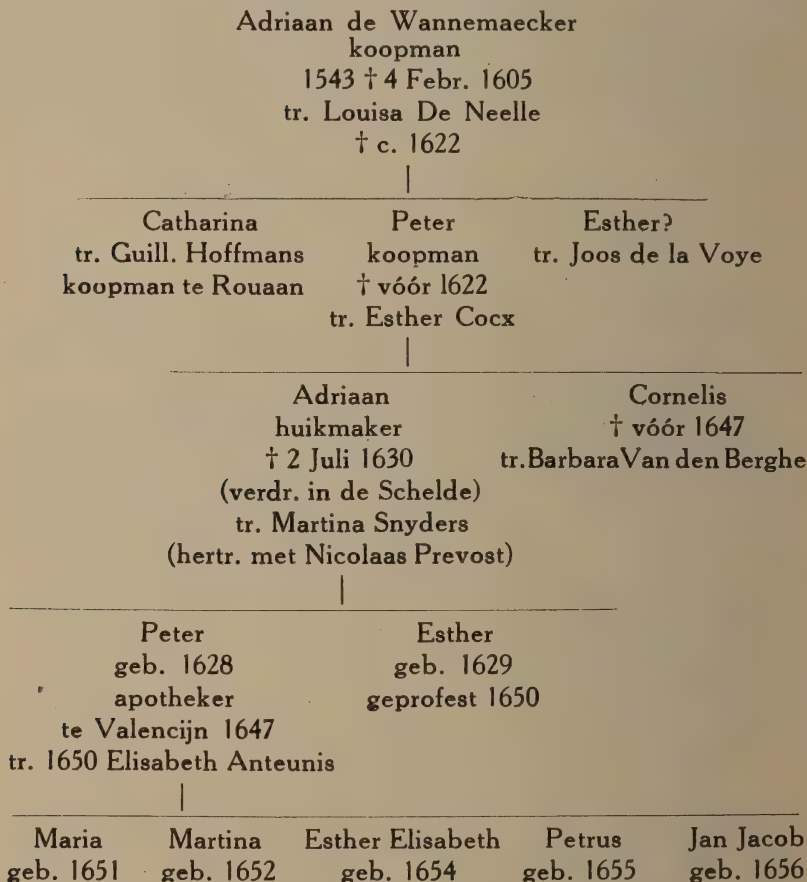
Van den oorspronkelijken boedel zijn enkel overgebleven: één register, vele procesacten en tallooze losse stukken, van 1622 tot 1716, betrekking hebbend op vijf geslachten van de Wannemaecker's, kooplieden en apothekers. Uit handelsgeschiedkundig oogpunt bieden ze niets heel belangrijks aan, wel voor de studie van de boekhouding van een aanzienlijk apotheker, deken van de Antwerpsche gilde. Liassen rekeningen van geleverde artsenijen zijn bewaard gebleven, gerangschikt volgens familie, en verwijzend naar de zoek geraakte grootboeken van de jaren 1679-1687. Peter de Wannemaecker had zijn beroep geleerd te Valencyn, in Frankrijk, bij apotheker Nicolas Meurisse, rond 1647, en had daarna te Antwerpen de artsenijzaak overgenomen van Meester Jan-Baptista Marquis, den bekenden apotheker in de Hoogstraat, bij de Vlasmarkt, in het huis «de Griffioen».

Tegelijk met die zaak, deden de Wannemaeckers's aan grondspeculeering, aan verhuring van weiden voor hoornvee. In 1622 verhuurde Peter's weduwe Jouffrouw Esther Cocks, verschillige hoeven te Borgerhout. In later jaren bezat de familie haar meeste goederen in het Land van Waes, onder Zwyndrecht en Melsele. Hierover ontstonden processen rond 1687 die wel tot het bankroet van den apotheker kunnen aanleiding gegeven hebben. Over zijn insolventen boedel werd zijn neef, Jeremias Cockx (zie vorig artikel), als curator aangesteld. (1) Tot in 1696 had deze veel last met de talrijke schuldeischers.

Het eenige register dat deel uitmaakt van het archief heeft eenen lateren Peter de Wannemaecker toebehoord, handelaar in

stoffen, kanten, juweelen en waaiers, uit de jaren 1712-1716. In 1729 schijnt hij eveneens bankroet te zijn gegaan, volgens de nota op den band van het memoriaal geschreven: gecons. per Procurat. van Pieter de Wannemaecker actum 20 April 1729.

Genealogische schets der familie.

(1) De oude Jeremias Cockx werd in 1630 aangesteld als momber over de kinderen Peter en Esther, van Adriaan de Wannemaecker, wier vaderlijke oom hij was. In 1652 had Jouffrouw Sara Leerse, weduwe van Salomon Cockx, die verplichting overgenomen, stelde echter in haar plaats haren zoon Cornelius Cockx aan.

INVENTARIS

No 204. *Memoriaal* 1712-1716. Gehouden door Peter de Wannemaecker. Register in folio, 184 bl. waarvan 90 wit, en enkele losse stukken. Alph. index vooraan. Op folio 41: verkoop aan monfrer Cornelens, monfrer Fransus, masseur Beatrijs. Verder nog vermeld: monfrer greffier Salicatie, masseur Bello, masseur de Bes, masseur Pelgrom, matant Mol en van Os. — Handel in stoffen: laken, damast, fluweel, kant, waaiers, katoen, juweelen. — Perk. band, katoenen snoer. Op achterkant: 1712, Verkoop Bock C.

No 1232. Notulen voor Jeremias Cock als curateur van den insolventen boedel van Pieter de Wannemaecker, 1696. — «Eenighe papieren van Mijnheer Cromphout» aan P. de W., 1684-85. — Briefjes en in-foliolijsten van geleverde medicamenten, 1683-87. — Rekeningen van pacht en weiden te Zwyndrecht, Melsele, van af 1676; perceelen land op Luisbekelaer, buiten Antwerpen, toebehoorende aan de Wed. Adriaen de Wannemaecker. Sterfhuis Peter de W.; rekeningen aan de Weesmeesters van af 1648; een van de kinderen, Esther, geprofest in 1650. In 1685 treedt een dochter van Peter de W. junior, oud 21 jaar, in het klooster van O. L. V. Presentatie, mits 3300 gulden en het leveren van medicamenten aan al de religieuzen van het klooster en een jaarlijksche rente van 24 g. voor Elisabeth.

No 1233. Gedrukte quittanties van den Rentmeester-generaal en den Tresorier der stad voor huishuurgeld, 1672-88. Huishoudelijke rekeningen, voor huis te Antwerpen en hofstede te Melsele, 1688. Procesacten van Mathys van de Perre, Zwyndrecht, 1675-82. — Verhuring van hoeve te Borgerhout, door Jouffr. Esther Cocx wed. wijlen Peter de W., aan Hans Willemsens. — Acte voor notaris Simon Ruttens, Amsterdam: Guill. Hoffman, koopman te Rouaan, geeft volmacht aan zijn vrouw Catharina de Wannemaecker en Joosen de la Voye, zijn zwager, om de goederen te aanvaarden uit het sterfhuis van Jouff. Loyse de Neele, haar moeder, te Antwerpen overleden. — Proces over de goederen in Vlaanderen, door procureur Philips de Smet, te Rupelmonde, 1687.

II.

HENDRIK BERTELS

koopman in specerijen.

Geen enkel register, niets dan losse stukken, processen en acten waaruit het zeer bewogen leven van Hendrik Bertels tragisch aandoet.

Zijn vader, eveneens Hendrik geheeten, had Antwerpen vòòr het verdrag van Munster verlaten, en zich te Amsterdam gevestigd, waar hij op 22 Juli 1639 den poorterseed aflegde. Kort nadien, op 25 September 1639, werd onze Hendrik geboren. Hij werd voor den handel opgeleid, heette «factoor in boter». We zien hem inderdaad te Amsterdam groote hoeveelheden boter verhandelen. Hendrik Bertels was rond 1660, eenigen tijd in de leer geweest te Bordeaux, in Frankrijk. Hij trad in 1663 in het huwelijk met Margaretha Auxbrebis, van Waalsche of Fransche afkomst (veel van de brieven zijn Fransch) en protestant, evenals de familie Bertels.

Hendrik voelde zich aangetrokken tot het Katholicisme, ondanks al hetgeen zijn «voorouders om de religie al hebben uytgestaen», schrijft hem zijn vrouw. Hij deed ook zijn dochter, eenig kind, in de oude leer opvoeden. Was dit de reden van de oneenigheid in het huishouden? Was het zijn karakter «a l'humeur un peu prompte et cholérique» ? Hij verliet — of liever vluchtte uit Holland dit jaar en kwam zich te Antwerpen vestigen — met zijn minderjarige dochter. Het hof te 's Gravenhage sprak tegen den insolvent verklaarden koopman de scheiding uit met zijn vrouw «van bedde, tafel, bijwoning en goederen» en dwong hem zijn dochter, Eva Maria, aan zijn vrouw af te staan.

Te Antwerpen woonde Hendrik Bertels bij den groot-koopman, Andries Erckens, op de Brabantsche Coremerkt. Van dezen zijn een heel stel brieven bewaard over specerijhandel met Italië, namelijk met Genua. Bertels werd zooveel als zijn vennoot. Te Amsterdam had hij zijn broeder Wybrandt procuratie gegeven om zijn zaken, ook die met zijn familie, te regelen. Wybrandt Bertels is een veel interessanter figuur dan zijn broeder Hendrik. Koopman in koloniale waren, reisde hij naar de Noordelijke zeeën en landen. Zijn brieven, verzonden uit Hamburg, Riga, Arckhangel, Moskou, Smolensk zijn van niet gering belang voor den handel op Rusland in de 17de eeuw. Alhoewel hij Hendrik's vrouw niet in 't gelijk stelde (hij spreekt van diens «valsche

vrouw»), moest hij zijn broeder gedurig vermanen beter op zijn zaken te letten: «Ick bidde wil in uw affaires niet suymen maer toonen aen alle de werelt dat ue saeken opreght syn».

Na Hendrik's bankroet te Amsterdam had hij dezes schuldenlast op zich genomen (f. 12.600) en de schuldeischers weten tevreden te stellen (April 1672). Daartoe had hij Hendrik's schilderijen-verzameling verkocht, die o. a. stukken van Rembrandt, van Dyck, Titiaan, Brueghel en Wouwermans bevatte. Toen Engeland dit jaar aan de Republiek den oorlog verklaarde, rustte hij terstond een kaperschip uit «doordien de Engelschen van mij schelmachtig hebben gestolen».

Wybrand Bertels werd door zijn broeder slecht beloond. Om de erfenis van hun moederlijken grootvader, Gerrit Henrickse, deed Hendrik hem een proces aan, eveneens tegen zijn zwagers, dat tot in 1675 aansleepte. Ondertusschen was Hendrik te Antwerpen openlijk tot de Roomsch Katholieke kerk overgegaan (zie Bijlage). In de eigen familie hadden zijn zusters of broeder nooit zijn inzicht daaromtrent beknibbeld. Het geval werd te Amsterdam druk besproken; men beweerde noch min noch meer dat hij kanonnik geworden was en zijn dochter in 't klooster had geleid. De waarheid is dat hij Eva Maria te Brussel in het klooster «de la Visitation Sainte» had ondergebracht, en dat hij zelf te Antwerpen in den handel was. Hij woonde hier bij zijn nicht Maria Kan, eerst op de Meir, daarna in de Lombaerdevest. Ook hier vervolgde hem het noodlot. Geweigerd hebbend zijn dochter af te staan, deed de ambtman hem op 31 Maart 1677 aanhouden. Heeft hij toen een manslag bedreven, zoo gezegd om zijn leven te verdedigen? De zaak is duister. Zijn vriend en raadsman te Amsterdam, Jean van Huegla, schrijft hem op 5 April 1677:

.... Je vois comme Madlle vostre fille s'est rettirée de vous sans que sachiés ou elle est à présent, que on vous a executé, par ordre de Son Excellence, pour livrer vostre fille au Resident Carburg, aiant ordonné au Magistrat de vous refuser justice par voie d'opposition, estant contre les Privileges ainsi que la bourgeoisie a prins vostre cause....

Zijn broeder, en zelfs de familie van zijn vrouw boden zich aan om hem bij te staan, op voorwaarde dat zijn dochter bij haar moeder te Amsterdam zou komen, en in de Katholieke leer zelfs blijven. Hij zou het land verlaten, naar Oost-Indië trekken en daar zijn leven herbeginnen. Heeft hij hierin ten slotte toegestemd? Het laatste schrijven aan hem gericht is van 1678 en laat

vermoeden dat zijn schulden hier en in Holland geregeld waren. De Antwerpsche vonnisboeken bevatten niets over hem....

INVENTARIS

No 822. *Brieven en rekeningen* aan Hendrik Bertels, over zijn insolventen boedel te Amsterdam, 1673, van Pieter de Loo, Corn. Hallius, Gerrit Haeck, nicht Elisabeth Marijn, neef Pieter Marijn, zijn broeder Wybrand, te 's Hertogenbosch. Rekeningen van af 1675 van verzendingen boter, tabak, olie, spek, zoute visch; salarissen van advocaten, 1675. Brieven uit Emden, 1670, van Aldrich Stapelmaer; uit Genua, 1671, van F. van Ewijck en B. Lenaert (specerijen); uit Livorno, 1672, van Langer, ook aan Andries Erkens gericht; uit Marseille, 1672, van Martens; uit Cadix, 1671, van P. Eyer en Abr. de Sadeler (saaien); uit Lissabon, 1670 van Abr. van Eschwiler (kaas); uit Amsterdam, van Hendr. Riedt, 1673. Prijslijsten uit Messina, 1672, van specerijen, en brieven van Gio Ercken; wisselbriefjes en geprotesteerde wissels; onkosten rekeningen.

No 1234. *Idem.* Veel stukken uit Amsterdam, c. 1672, van Hendr. Brouwers, Corn. J. Hallius. Betalingen aan de Oost-Indische Compagnie (o. a. van kabelyhout, 1668). Rekeningen aan procureur van Tongerloo in proces met zijn broeder Wybrand, 1668-74, uit Hamburg, Danzig, Riga, Archangelsk, Moskou; van zijn nicht Elisabeth Maryn, 1672. Testament van Gerrit Hendrickse, 3 Aug. 1649, die als testamentuitvoerders zijn zwagers aanstelt : Hendrik Bertels, Pieter Maryn en Philips Steen. Reeks briefjes van Gerloff Ryerues Perlsina, uit Bolswert, over verzendingen boter aan Hendrik Bertels, facteur tot Amsterdam, 1662-4.

No 1235. *Idem.* Brieven van Heugela, zaakwaarnemer van Bertels te Amsterdam, 1673-6. Extracten uit Grootboek van Hendrik Bertels, betreffend zijn broeder Wybrand, 1663-71. Proces tusschen de twee broeders en de zwagers Jacobus Schuyt (getr. met Barbara Bertels) en Daniel Smout (getr. met Elisabeth Bertels) over sterfhuis Gerrit Hendrickse, moederlijke grootvader van Hendrik Bertels 1674-5. In het jaar 1674 berustten bij Daniel Smout de volgende handelsboeken van Hendrik Bertels vader : 19

kasboeken 1634-62, 5 grootboeken 1640-61, 8 winkelboeken 1640-62, 8 kleine notitieboeken van wissels, 2 bankboeken 1639-60, 9 schippersboeken 1640-62. Inventaris van 1662-65 met balans uit grootboek van 10 Dec. 1665. Testament van Hendrik Bertels vader, 20 Sept. 1655 te Amsterdam (5 kinderen: Hendrik, Barbara, Gerrit, Lysbeth, Wybrand). Lijsten, rekeningen van medicamenten (1673-4), bier, stoffen, koloniale waren, sterfhuis vader Bertels 1662-5.

No 1236. *Idem.* Brieven uit Amsterdam, 1670-1673, voornamelijk van zijn broeder Wybrand, over Hendrik's zaken en familieaangelegenheden. Brieven van Hendrik's vader aan zijn zoon die in 1660 in de leer is te Bordeaux; ook van Hendrik's grootmoeder 1672, die ook schrijft aan haar kleindochter Eva (zie Bijlage). Familiebrieven van nichten Henriette en Elisabeth Marijn en schoonbroeder David Smout, 1671. Processtukken over scheiding met zijn vrouw, 1672. Brievenkopij uit Antwerpen, 1673. Sterfhuis grootvader Bertels. Brieven en rekeningen uit Lissabon, 1671, van Guill. en Coenraed Becker. Lang verhaal aan zijn oom over het gebeurde met Hendrik's vrouw, 1676.

BIJLAGEN.

1. *Bewijs van Catholiciteit van Hendrik Bertels.*

Nos infrascripti attestamur quod anno Domini 1673 die Prima Junij ipso festo Corporis Christi, in Ecclesia nostra Fratrum tertij ordinis sancti Francisci de poenitentia nuncupatus Henricus Bertels haeresim in qua usque ad annum ætatis trigesimum septimum vixerat abiuraverit, et professionem Sanctæ Romanæ fidei fecerit, nobis presentibus coram Venerabili Sacramento (quod in summo altari tunc temporis erat expositum) et se ad mortem usque in eadem perseveraturum promiserit, in quorum fidem hoc ei testimonium manu nostra subsignatum dedimus. Antverpiæ in Coventu nostro Sancti Joannis Baptistæ hac tertia Martij Anni millesimi sexcentesimi septuagesimi septimi. Dico 1677.

(Onderteekend:) Fr. Norbertus Labaes phil. professor.
Fr. Jacobus Vander Biest Religiosus et Confess. Tertij ord. S. Franc.

2. *Grootmoeder Bertels aan Eva Bertels, over haar bekeering.*

Ady 13 Desember 1672 In Amsterdam.

Beminde dochter Eva Bertels, naer wensinge alles goets, soo gelydt dese onder het Convoy van ue waerde Oom Wybrandt Bertels een nieuw Jaerkoeck. Gelieft deselve op mijn gesondtheyt te eeten. Ick ben seer verwondert dat ick niet een woordt van ue. en hoore. Het is of ghij niet meer in de werelt waert, dat my seer bedroeft. Ick hadde niet gedaght dat ue. soo langh wegh gebleven soudt hebben. Wij hadde anders soo nogh niet geschijde. Nu ick hoope even wel hoewel ick swack en tot hoge jare ben gekomen ue. nogh eens met ue. vader hier te zien, dat mij opt hooghste aengenaem zou weesen. Ick hebbe ue dan in mijn absentie niet anders te recommanderen als dat ghy Godt vreest en hem alleen voor oogen houdt, hem biddende om zijn rijke zege. Ick hoope niet dat ghij u over sult leeve naer de vervloeckte afgoderije van de papiste, dewijle zulcks een grouwel is voor Godt en de mense, die hem reght vreese. Ick hebbe voor Godt belooft ue te opvoede en te onderwijze in de waere leere die naer de godtsaligheyt is en dewijle ick in het afwese van ue sulckx niet met woorde en kan doen soo versoeck ick dat ghij mijn schriftelijck vermaen niet wilt verwerpen maer dit behertige opdat mijn gebet voor ue niet vrughteloos en is en dit versoeck ick oock aen u beminde soon dat ghij in het geen daer haer oordeel in te kort dat te onderstutte volgens de hoope der Saligheyt die in u is gelijck ghij neffes mij belooft hebt te doen, in welck goet werck dan hoope en bidde ick ue bijde van Godt almaghtigh sijnen zegen mueght ontfange en zijt van mij en Mottie Steen neffens de nighte hertlyck gegroet. De groetenis van Anneke night uyt de naem von ue grootmoeder

Lysbet.

(Adres:) Eerbare dughtsame Juffr Eva Bertels, Tot Antwerpen

L.

TILLEMANS,

vleeschhouwer.

No 1042. *Kasboek.* 1754-1755. Gehouden door de weduwe Christiaen Tillemans, vleeschhouwer. Met vele losse rekeningen van af het jaar 1727. Belastingbriefjes betreffend polders,

borgerlijke wacht, Confrerie Ons-Lieve-Vrouw van Goed Succes. In quarto, niet gepag., veel witte bl.; perk. band met lederen snoer.

No 1043. *Memoriaal*, 1734-35. Verkoop van vleesch en huishoudelijke uitgaven. In octavo, niet gepag., perk. band.

No 1238. *Bundel brieven en rekeningen*, 1721-1759. Afkomstig voornamelijk van de weduwe Christiaen Tillemans, wonende in de Kuipersstraat, hoek Palingbrug (1734-1750). Gedrukte formulieren als lid van de Confrerie van O. L. V. van Goed Succes in de Burchtkerk, en voor betalingen van poldergeld op Austruweel, 1760. Brieven van haar dochter Theresia, begijn te Mechelen, 1751. Fragmenten van een handelsjournaal, 1750; wisselbrieven op Christiaen Tillemans, 1721; massa kleine papiertjes met rekeningen voor geleverd vleesch. — Stukken betrekking hebbend op de familie Jan Asteurs, of Hasteurs, 1737-1741, met gedrukte huishuurbriefjes.

LI.

PAUWEL LUYDINCX

huidevetter — rentmeester.

Een zevental bundels, waarvan de meeste stukken geen eigenlijk belang aanbieden voor den handel en de economie van de 16de eeuw. Pauwel Luydincx, ook Luyckx geheeten, was oorspronkelijk huidevetter in de eerste helft van de 16de eeuw te Antwerpen. Zijn zoon Pauwel, dacht hij voor den handel op te leiden, en werd te Rijssel in de leer gedaan bij een zijdelakenkoopman. Daarna verbleef hij te Londen en te Valencia, in Spanje. Teruggekomen, schijnt hij een half officieele betrekking vervuld te hebben als rentmeester. Vele rekeningen betreffend den bouw van het stadhuis in 1565 en den heropbouw in 1579, zijn in zijn dossiers bewaard gebleven: levering van steen, hout, lood, enz., zoodat men zou meenen met een bouwmeester's nalatenschap te doen te hebben. In 1579 huwde hij Laurentia Hoecx en deed zijn vader's huidevetterij op de Meir in een prachtig woonhuis, *De Linde*, verbouwen.

Een massa afrekeningen, groote en kleine, vullen de bundels, gericht aan collegas voor het leveren van bouwmaterialen,

aan de Weeskamer, als momber van de kinderen der familiën de Coninck, Proostmans, Jacobs, waaruit verschillige processen sproten. Een langdurig geding ontstond over de nalatenschap van den vader, overleden 4 Dec. 1586, met de testamentuitvoerders Frans Le Fort en Severijn Rubbens. Tot de interessantste papieren behooren de documenten, brieven en rekenigen, die afkomstig zijn van Luydincx' rentebetalingen aan Jean Salmon, «maistre d'hotel» van de gravin van Hornes te Mechelen, en waarvan sommige stukken een algemeener historisch belang hebben.

Een andere, nog aanzienlijker groep documenten betreffen de gilde van den Ouden Voetboog, waarvan Paul Luydincx lange jaren deken is geweest. Hij schijnt in geen geur van rechtgeloovigheid te hebben gestaan. In een stuk van rond het jaar 1580 heet het, in groote letters: Luydincx nihil valet quia non frequentat ecclesiam (Luydincx deugt niet want hij gaat niet naar de kerk).

De rekeningen en brieven omvatten de periode van 1540 tot 1586. Van het jaar 1591-92 is een onkostenlijst overgebleven waaruit blijkt dat de zoon Pauwel Luydincx nog steeds twee mombers had die in zijn onderhoud voorzagen. (zie Nr 625 van den *Inventaris.)*

INVENTARIS

No 608. *Brieven en rekeningen.*

Brieven van den zoon, Pauwel Luydincx, aan zijn vader, uit Valencia (Spanje) 1569, en uit Ryssel, 1564. — Rekeningen aan Pauwel Luydincx als pantmeester en deken van den Ouden Voetboog, 1567, o. a. nopens de kapel van de gilde. Testamenten van Elisabeth Nys en Laurentia Hoecx, zijn huisvrouwen, 1570 en 1579. Veel volksremediën tegen ziekten. Schuldbekentenissen, 1595; rekeningen voor levering van timmerhout.

No 610. *Idem.*

Rekeningen van af het jaar 1544. Vooral stukken betreffende de nalatenschap van Juffr. Eva Jacobs, weduwe van Everaert de Costere, 1569, waarvan Pauwel Luydincx en Machiel Mathys de testamentuitvoerders waren. Idem voor de nalatenschap Peter Proostmans, zijn neef en Frans de Coninck.

No 625. *Idem.*

Rekeningen, rekwesten, reglementen betreffende de gilde

van den Ouden Voetboog, rond 1670. Inkomstberekeningen, renten van Pauwel Luydincx, o. a. een renteboekje, No 10 (Dit is den boek wanneer mijn renten verschijnen enz.), waarin zijn betrekkingen met Jacob en Jan de Pape voorkomen. Brieven van Peter Proostmans uit Engeland, 1555, over diamant. Processtukken van Pauwel Luydincx tegen François Le Fort en Severijn Rubbens over sterfhuis van vader Luydincx. Brieven aan Gillis van Kessel, zijn «Compere», over het leveren van balken, 1579. Lijst van uitgaven, 1591-92, «verteert bij sijn momber Jan de Laet ter afrekeninge... ontfangen by my hier onderschreven wt handen van Peter Fabri dese somme hier boven geruert desen 23 Jan. 1592 (onderteekend Lambrecht Buyx).

No 626. *Idem.*

Memories van renten en rekeningen, extracten uit de gebotboecken der stad, 1538, op het leveren van steen en kalk; kosten door Luydincx gedragen voor de weesmeesters; tallooze kleine papiertjes met afrekeningen in betrekking op hooger vermelde sterfhuizen waarin Luydincx betrokken was.

No 633. *Idem.*

Afrekeningen over renten met kozijn Jan Salmon, beheerder der goederen van de gravin van Hornes en stukken betreffende de gravin van af 1539 (o. a. van Jehan de Hornes). Stukken over afbraak van het oud stadhuis, 1565, en den heropbouw van het verbrande stadhuis, 1579, o. a. extracten uit het Memorieboek gehouden opde Camer van de Gecomitteerde totter herbouwinge van den verbranden stadthuyse. Stukken van af 1547, nopens Pauwel Luydincx, huidevetter. Rekeningen als momber van de kinderen de Coninck en Proostmans. Register van het sterfhuis van Pauwels Luydincx, overleden 4 December 1586 (47 bladen), door François Le Fort en Severijn Rubbens, als testamentuitvoerders gehouden, 3 Juli 1587.

J. DENUCÉ.

Het Archief van het Brouwershuis.

INVENTARIS

In het Brouwershuis op de Brouwersvliet is in den loop der tijden een omvangrijk archief te samen gekomen. Daar was toch sinds de XVIde eeuw de «brouwerscamer» d. i. de zetel van de Brouwersnatie. En dit was in de laatste eeuwen van het Oud Regiem wel een der belangrijkste ambachten der stad. De bieren brachten toch de grootste sommen op in de accijnsen, en leverden dan ook het dikwijlst gelegenheid tot accijnsprocessen! Anderzijds was het brouwersambacht met zijn accijnswezen zoo financieel belangrijk dat het zelf leeningen aanging op het corpus van zijn bezittingen en lijfrenten verkocht. En dit bracht een vloed van geschriften bij.

Maar het brouwershuis was niet alleen de «camer» der natie, het was ook het «Waterhuis» der stadsbrouwerijen d. i. der gewezen brouwerijen van Gillebert van Schoonbeke die door de stad waren aangeslagen geworden. Deze brouwerijen betaalden in den onderhoud van het waterhuis naar gelang ze water haalden. Dit heeft wederom veel archief verwekt.

Nu hebben én waterbedeeling én natie én accijnswezen van af de dood van Gillebert om allerhande twistigheden processen gevoerd, en de stapel «processale stukken» die er uit is gegroeid overtreft de massa van alle de andere papieren te samen.

Aan dit archief ontbrak wel iets. In den tijd der Fransche Republiek had ook de Brouwersnatie op bevel van Dargonne hare boeken in te brengen; en zoo kwam er een eerste gedeelte van het Brouwersarchief in het algemeen stadsarchief terecht. De groote massa echter bleef op het Brouwershuis.

In den loop nu der maand December 1930 zijn eindelijk alle de archiefstukken van het Brouwershuis, bij akkoord tusschen de stad en den vruchtgebruikhebbende van het waterhuis, naar het stadsarchief overgekomen. We hebben ons dadelijk aan de inventorieering van die massa gezet en bieden hier een beknop-

ten inventaris van deze nieuwe aanwinst. Alle de dossieren zijn gevoegd geworden bij hetgeen we reeds van het Brouwersarchief bezaten, en in de Privilegiekamer, afdeeling Gilden en Ambachten, ondergebracht. De nummers die we de nieuwe registers en dossieren gegeven hebben schakelen deze in op de plaats die ze in het gezamenlijk Brouwersarchief dienen te bekleeden.

Privilegie- en Ordonnantieboeken:

4408 (1) Ordonnantieboek 1493-1702. Aangelegd in de XVIIde eeuw.
(2) Liber privilegiorum. Littera A. (Ordonnantieboek loopende over de jaren 1408-1586. Enkele latere inschrijvingen tot 1603.)
(3) Privilegieboek. Littera B. (1587-1741).
(4) Privilegieboek. Littera C. (1742-1787).
(5) Diversche ordonnantien geschreven door notaris Bollaerts 1625. Littera D. (1546-1640).
(6) Ordonnantieboek (1535-1579).
(7) Ordonnantieboek (1578-1680).
(8) Ordonnantieboek Littera H. (1587-1596).
(9) Register van gedrukte ordonnantien.
(10) Ordonnantien op het stuk van de bieren (geschreven in 1557. Loopt over 1551-1561, met tafel en nota's). Littera E.
(11) Rekwesten aan Magistraat.
(12) Ordonnantie op het stuck van de bieren (27 Maart 1587).
(13) «Groot Boeck» of privilegieboek loopende over de jaren 1537-1584).
(14) Klein ordonnantieboek in zwart leder (1537-1621).
(15) Bundel gedrukte ordonnantien. (1648-1787).
(16) Eerste boeck van de Buyten-neeringhen... in de dorpen vermelt in het Placcaet van 10 November 1685. Met Index op den Buytenneyenboeck van de Brouwersnatie.
(17) Tweeden Boeck van de Buyten-neeringhen....
(18) Derden Boeck van de Buyten-neeringhen....
(19) I & II Gedrukte plakkaten.

Resolutie- en rekeningboeken van het ambacht.

4447 (1) Resolutieboek I (1647-1725).
(2) Resolutieboek II (1725-1785).
(3) Resolutieboek van de Kamer (1641-1787).

(4) Resolutieboek van de Kamer (1672-1678).
(5) Resolutieboek van het Waterhuis (1727-1778).
(6) Resolutieboek (1819-1822).
(7) Rekenboeken der Brouwersnatie: «Rekeninghe, bewys ende reliqua....
1. 1572-1583.
2. 1584-1597.
3. 1597-1616.
4. 1617-1642.
5. 1642-1674.
6. 1675-1705.
7. 1705-1731.
8. 1731-1757.
9. 1757-1794.
10. Rekeningen der brouwersnatie 1794-1844.
Hierbij: Rekeningen van den directeur der stads-watermolens 1822-1825.
(8) 1. Rekenboeck van den Waterhuyse, beghinnende in den jaere 1572 in November ende eyndende Ao 1596.
2. Rekenboeck.... (1654-1677).
3. Rekenboeck.... (1699-1714).
4. Rekenboeck.... (1715-1736).
5. Rekenboeck.... (1737-1773).
(9) Boeck der waterrekeninghen (1772-1795).
(10) Grootboek van het waterhuis (1830-1846).
(11) Grootboek van het waterhuis (1847-1860).
(12) Kasboek van de Brouwersnatie (1674-1678).
(13) idem (1697-1698).
(14) idem (1698-1794).
(15) Kasboek van het Waterhuis (1672-1679).
(16) idem (1761-1780).
(17) idem (1780-1794).
(18) idem (1840-1844).
(19) idem (1845-1861).
(20) Notitieboek van het Waterhuis (1830-1851).
(21) Breukboek gehouden door Fr. Van de Velde (1751).
(22) Rentebrieven, transporten van renten, enz.
(23) Boek der renten en lijfrenten (1756-1779).
(24) Inventaris van de obligatiën en annexe stucken (1709).

(25-30) Quittantiën van Renten en Lijfrenten, XVIIIde eeuw. Zes bundels.
(31-41) Quitantiën van Kamer en Waterhuis. Elf bundels.
(42-56) Lijsten van het watergeld. (15 bundels).

Processale stukken.

4475 (24) Copyboek van brieven voor de Brouwersnatie (1721-1738).
(25) Proces der stad Antwerpen/kinderen van Schoonbeke.
(26) (59) «Het proces van den Schellinck» (Begonnen 1630).
(27) Processen van den schout tegen bijzonderen over bier-zaken.
(28) Proces P. de Man en J. B. Kin/Anthoni Scheer (1711).
(29) Dossier Jacobus Diercxsens, collecteur (1659-1660).
(30-104) Processen (75 bundels, nader te inventorieeren).

4476 (2) Varia. (Polders, Accijnslijsten, Plannen, Jaarschriften).
(3) I-II Varia. Briefwisseling XIXde eeuw.
(4) Verzameling alphabetboeken.
(5) Inventaris van alle de stukken ende papieren berustende in de comme van de Brouwersnatie, staende op de camer van twaterhuys (geschreven rond 1635).
(6) Gedenkboek van het Brouwershuis (begonnen bij de herstelling der Brouwerszaal in 1908. (Is teruggeplaatst op het Brouwershuis).

Nota. — Aan het archief is dus toe te voegen de archiefverzameling door ons geinventorieerd en opgenomen in onzen inventaris op het archief van gilden en ambachten, Nrs 4408-4476. Met de nu bijgewonnen 180 registers en bundels, vormt dit archief verre uit het omvangrijkste van onze Antwerpsche ambachten. De verzameling der privilegieboeken en rekeningen is volledig.

Floris PRIMS.

Nota's en Mededeelingen.

AANWINSTEN VOOR HET ARCHIEF.

Gift van den Heer G. De Ridder, bouwmeester:

Handelsregisters en papieren van den wijnkoopman Renson, einde 18de en begin 19de eeuw. Twee lijvige Journalen en een Grootboek, benevens een massa losse stukken. Een des te belangrijker aanwinst omdat we in ons Economisch archief geen boekhouding van een aanzienlijk koopman in wijn bezaten. Afkomstig eigenlijk van de firma Peyrot, die lange jaren het Vleeschhuis in eigendom had en het tegenwoordig Museum tot wijnkelder en magazijn had ingericht.

Gift van Mevrouw Alexandre Caulliez, te Rijssel.

Twee groote schilderijen op paneel, de Meir voorstellend rond 1650, door Erasmus De Bie, Antwerpsch schilder (1629-1678) van wien onze Muzea geen stuk bezitten dat wij weten. De twee zichten stellen de Meir voor, gezien van de Leysstraat naar de Meirbrug, en omgekeerd. Geen enkel persoon is er bij afgebeeld, zoodat de schilderijen zuiver architektonisch voorkomen, in tegenstelling met De Bie's twee andere Meirgezichten, bij Van den Branden beschreven. Het zijn twee waardevolle aanwinsten, omdat we nu voor de eerste maal in alle details, de heerenwoningen van de Meir afgeteekend zien van onze voorname patriciërs- en koopliedenfamiliën van de 17de eeuw. De twee schilderijen hadden geprijkt in de tentoonstelling van Oud-Vlaamsche Kunst en daarna in het Paviljoen der stad Antwerpen op de Wereldtentoonstelling. Aan de vriendelijke bemiddeling van den Heer René Vos heeft de stad voor een goed deel deze milde gift te danken.

Portret van koopman Carlos, of Charles.

Het College van Burgemeester en Schepenen heeft het prachtig portret van den stichter van het Vlaamsche St Andries Godshuis te Madrid, dat in het Paviljoen van de stad Antwerpen een van de kapitale stukken uitmaakte van de economisch-historische tentoonstelling (afdeeling Spanje) doen copieeren door Juffrouw Aldernagt. De bedoeling is het stuk in een van de Archiefzalen te plaatsen, als een soort zinnebeeld van de luisterrijke rol die de Antwerpsche kooplieden in vroeger eeuwen gespeeld

hebben in het Iberisch schiereiland op handels- en koloniaal gebied. Het St Andries Godshuis, gesticht in 1607 ten behoeve van de noodlijdenden der 17 Nederlandsche provinciën in Spanje, is al dien tijd Belgisch eigendom gebleven. Alleen heeft men het oorspronkelijk gebouw gesloopt in 1876 en het nieuwe, herbouwd in modernen stijl in de Coelhostraat, met veel praal in 1878 ingehuldigd.

VOOR EEN HISTORISCH-ECONOMISCH MUSEUM TE ANTWERPEN.

De onverwachte bijval van de Antwerpsche historisch-economische tentoonstelling in het Paviljoen van de stad, is een van de verheugendste feiten geweest gedurende de Wereldtentoonstelling. Alle standen van de bevolking hebben zich geinteresseerd aan deze eerste poging om het handelsverleden van Antwerpen terug op te roepen. De meest vooraanstaande handels- en scheepvaartvereenigingen hebben bij de overheden aangedrongen om de tentoongestelde documentatie in een gebouw van blijvenden aard onder te brengen. Verscheiden Belgische en vreemde vaktijdschriften hebben geestdriftige besprekingen gewijd aan de tentoonstelling; wij bezitten een aantal brieven van autoriteiten op economisch gebied die eveneens aansturen op hetzelfde doel: een blijvende tentoonstelling van het Antwerpsche handelsverleden.

De Stad heeft voorloopig beslist de geweldige verzameling op te bergen in het archief en de Muzea. Maar we weten dat er aan gedacht en gewerkt wordt het geopperde denkbeeld te verwezenlijken. Voor het oogenblik wordt aan de inrichting en de uitbreiding van het Scheepvaart-Museum de laatste hand gelegd. In nederige omstandigheden geboren, is het nu, dank aan den ijver van Emile Beuckeleers-Donche, tot een verrassende ontwikkeling gekomen. Wel zal het in de eerste jaren nog niet kunnen in vergelijking komen met gelijkaardige inrichtingen in Holland, Frankrijk, Engeland, enz. Een Antwerpsch historisch handelsmuseum zou van den eersten dag iets eenigs wellicht zijn in de wereld, dank aan de overvloedige documentatie die nu reeds voorhanden is. Waarom de inrichting van een Handels- en Scheepvaart-Museum niet tegelijkertijd aangevat?

Wij herinneren er hier terloops aan dat, nevens het Nederlandsch economisch-historisch Archief en Museum in Den Haag, en min of meer soortgelijke instellingen te Keulen, Parijs en Londen, op dit oogenblik te Munchen getracht wordt een Zuid-Duitsch historisch-economisch Museum te vestigen, op initiatief

van Prof. Jacob Strieder, ook bij ons gunstig gekend door zijn onlangs verschenen werk over de Antwerpsche notarisarchieven.

J. D.

KOSTBARE HERDRUK VAN EEN ANTWERPSCH BOEKJE.

Te midden van de vele uitgaven die op de boekenmarkt verschijnen, doet Mercator's traktje over het Latijnsch schrift van 1540 als een juweeltje van smaak en typographische schoonheid aan. Voor den geschiedschrijver van belang voor zijn inhoud, verdient het meer nog de aandacht van den bibliofiel. Met een inleiding van Jan Denucé en notas van Stanley Morison, den gekenden specialist in oude schriftkunde, heeft het boekje het uitzonderlijke voorrecht genoten op de handpersen van de Officina Bodoni, te Verona, de beroemdste oude drukkerij der wereld, gedrukt te worden. Ook het uiterlijke, in groen satijn, is tot in de puntjes verzorgd. Het boek strekt tot eer van de Antwerpsche firma, *De Sikkel*, die het initiatief van de uitgave gehad heeft, en ze na drie jaar heeft weten klaar te krijgen, in overleg met het voorname Parijsche huis «Les éditions du Pégase». Het werk is in het Engelsch verschenen: «*The treatise of Gerard Mercator*», en kost 525 frank (in plaats van 600 fr. zooals in het prospectus).

Dr KONRAD'S MEISTERWERKE DER SKULPTUR IN FLANDERN UND BRABANT.

Van dit merkwaardig werk zijn ons door de uitgeversfirma *Imago*, Berlijn, de afleveringen 3 tot 6 toegekomen. Vooral wat Antwerpen betreft, brengt de geleerde kunsthistoricus verrassende nieuwigheden, o. a. de prachtige beelden uit het Vleeschhuis, voor het meerendeel van onze stadgenooten onbekend, zooals de groepen van Christus' graflegging, Salomon als rechter, de altaartafel van Averbode door Laureys Keldermans (gedetailleerd in verschillende platen) en het steenen portret van Albrecht Durer. Verder leeren we uit de Antwerpsche privaatverzameling Meyer-van den Bergh eenige middeleeuwsche groepen kennen van nooit vermoede schoonheid.

Van niet minder belang zijn de karakteristieke beelden van het voormalig kerkgestoelte van Hoogstraten, waaronder de eigenaardigste afbeelding van Reintje de Vos die we kennen. De schrijver dient nogmaals gelukgewenscht voor zijn fraaie afwerking van iedere aflevering en voor de regelmatigheid van haar verschijnen.

ANTWERPSCH ARCHIEVENBLAD

UITGEGEVEN BIJ OPDRACHT VAN
— HET GEMEENTEBESTUUR —
— DOOR DEN —
DIENST DER STADSARCHIEVEN.

TWEEDE REEKS

6de Jaargang
1931

2de Aflevering.
APRIL.

Het Archievenblad verschijnt in Januari, April, Juli en October. — — — — De inschrijvingsprijs is 30 frank.

INHOUD:

ANTWERPEN
Boekhandel « VERITAS » Huidevettersstraat, 21
Uitgever van den Dienst der Stadsarchieven

UITGAVEN VAN HET ANTWERPSCH STADSARCHIEF.

Oude Reeks.

HET ANTWERPSCH ARCHIEVENBLAD

Volledige verzameling: 30 boekdeelen, elk van 480 blz. aan 15 fr. per boekdeel. In deze reeks verschenen de volledige teksten van

Het Clementynboeck (1288-1414), deelen XXV en XXVI. Pr. 30 fr.

Het *Register van den Dachvaerden* (1450-1480), deelen XIX, XX en XXI. Prijs 45 fr.

Het *Oudt Register met den Berderen*, (1336-1439) en het *Tweede Oudt Register* (1438-1459). Samen 5 deelen (XXVI-XXX). Prijs 75 fr.

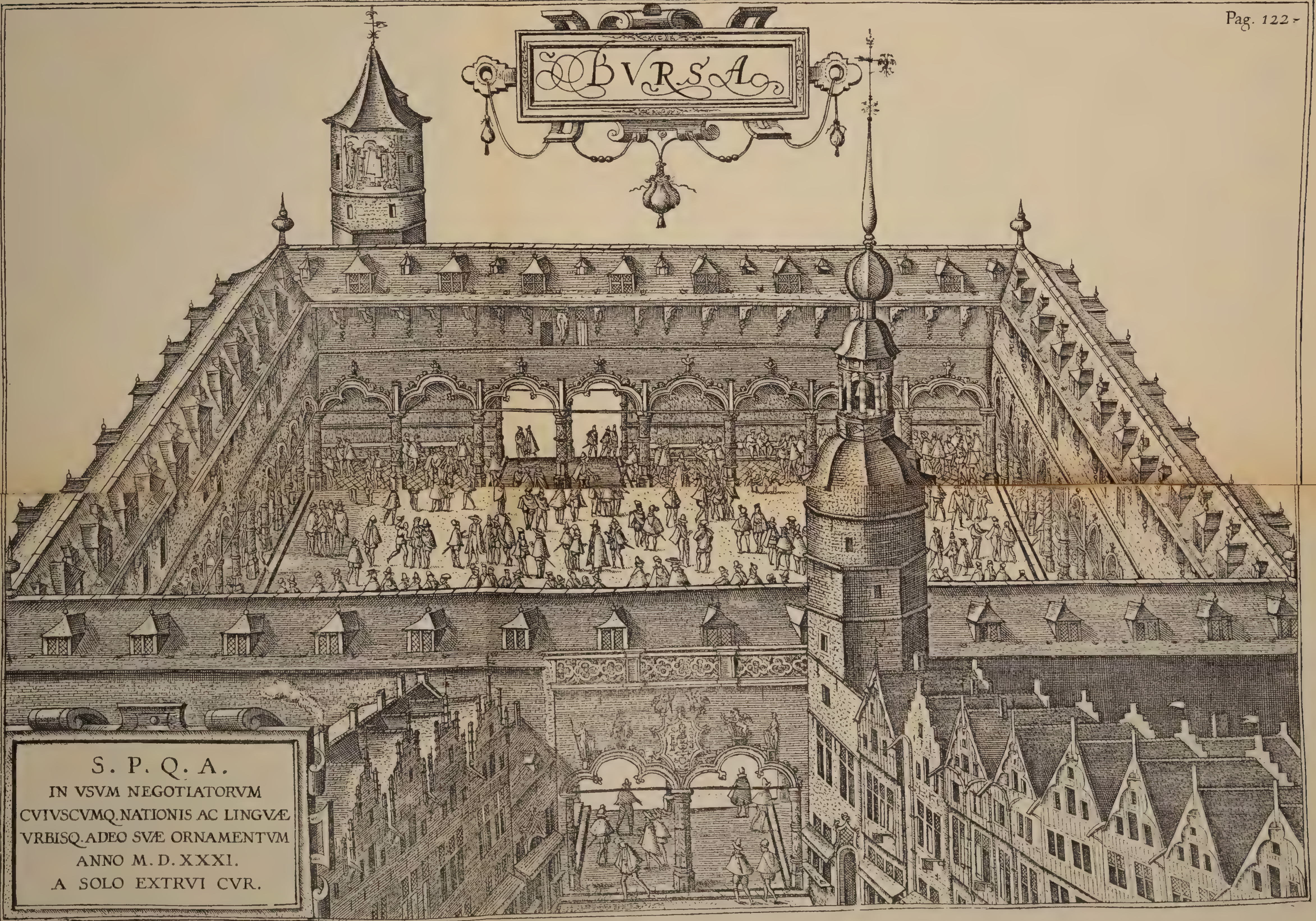
Aanwijzer op de Stadsprotocollen, 1e deel, 480 blz. (1517-1620). Prijs 15 fr.

NIEUWE REEKS.

1. F. PRIMS. *Het Antwerpsche Stadsarchief en zijn Inventioriëering*, overgedrukt uit de *Bijdragen tot de Geschiedenis*, gevende de beredeneerde lijst van de geschreven inventarisser tot dan toe bestaande. — (Uitgeput).
2. ID. *Inventaris op het Archief van Gilden en Ambachten*, omvattende het archief van de lakenhalle, van de 26 gepriviligiëerde ambachten, van de niet geprivilegiëerde beroepsgroepen, van de zes gewapende gilden, en van de burgerlijke wacht. Met inleidende studie op dit archieffonds. Prijs fr. 12.50.
3. ID. *Inventaris op het Archief der Generale Indische Compagnie* (Cie d'Ostende), omvattende het archief van het Comptoir generaal te Antwerpen, van de scheepskapiteins en van de Indische factoryen. Prijs fr. 5.
4. ID. *Inventaris op het Archieffonds van Handel en Scheepvaart*, omvattende het Archief «Raeckt den Handel», de archieffondsen van de vreemde natiën, van de posterijen, de gezworen boden en de vrije voerlieden. Met inventaris op den bundel *Juridictie op de Schelde*. Prijs 2.50 fr.
5. F. PRIMS. *De briefwisseling tusschen het Antwerpsch Magistraat en zijn gedeputeerden te Brussel*, Juli 1565-Paschen 1566. — 114 blz. Prijs: fr. 6.
6. ID. *Beknopte Geschiedenis en Inventaris op de Archieffondsen van den Drossaard en van de Schepenen van het Kiel* (Hoog en Laag Kiel en Beerschot). Met plans en illustratie. Prijs: 6 fr.
7. J. DENUCÉ. *De loop van de Schelde van de Zee tot Rupelmonde in de XVe eeuw.* — Studie op de landkaart van 1504 bewaard in het Stadsarchief. Met photographische weergave van deze kaart en van de oorspronkelijke te Brussel. Prijs: 15 fr.
8. J. DENUCÉ. *Inventaris op het Plantijnsch Archief.* Museum Plantin-Moretus. Prijs: 10 fr.
9. ID. *Inventaris van de Vierschaar of Jurisdictiekamer.* Stedelijk Archief van Antwerpen.
10. ID. *De Beurs van Antwerpen.* Oorsprong en eerste ontwikkeling, 15e en 16e eeuwen.
11. Dr VAN SCHEVENSTEEN. *Het archief van het Chirurgijns- en Barbiersambacht.*
12. *Het Antwerpsch Archievenblad.* Nieuwe reeks. — Prijs: 30 fr.

Alles te bekomen bij: UITGEVERSMAATSCHAPPIJ « VERITAS », HUIDEVETTERSSTRAAT, 21, ANTWERPEN.

Pag. 122 -

De Nieuwe Beurs van Antwerpen van 1531.

(naar L. Guicciardini, Descrittione, 1581)

Cliché vriendelijk medegedeeld door het huis J. E. Buschmann.

De Beurs van Antwerpen.

OORSPRONG EN EERSTE ONTWIKKELING

15e en 16e EEUWEN.

De instelling van de nieuwe Beurs van Antwerpen, nu vierhonderd jaar geleden, is een datum van werkelijk belang in de economische geschiedenis van West-Europa in de 16e eeuw. Zij heeft als voorbeeld gediend voor de koopmansbeurzen van Londen en Amsterdam, die beiden van hare grootheid geërfd hebben. Haar oprichting verdiende op deze plaats herdacht en nader toegelicht te worden. (1)

Wie over de geschiedenis van de Beurs spreekt, is door de traditie gedwongen den oorsprong van het woord «beurs» op te halen en het aandeel van de Brugsche en Antwerpsche families «van der Borze» daarbij niet te vergeten. (2)

Wij zullen er enkel aan herinneren dat het woord «borze» van in de vroege middeleeuwen een gewoon gemeen naamwoord was, met vele beteekenissen, o. a. die van een lokaal waar handelaars en studenten in gemeenschap leefden. Ook in een menigte Antwerpsche akten, van af de 13e eeuw, komt het woord in uitdrukkingen voor als: «alse ghemeenlike loept in borsen in die poert van Antwerpen (jaar 1297); alsoe selcs payementen alse van jare te jare in borssen gaen (1303); de communi bursa (1336). Het Middelnederlandsch woordenboek van Verwijs en Verdam biedt er een treffelijke reeks andere uit die jaren aan.

Het woord «ter borze» beteekende eenvoudig: bij handelsverrichting, gangbaar bij. Van daar de uitdrukking toepassen op

---

(1) Gedeeltelijk voorgelezen op de Jaarvergadering van den Oudheidkundigen Kring van Antwerpen, op 23 Januari ll.

(2) Ridder Léon de Burbure en P. Génard hebben in 1860 het begin van een *Monographie de la Bourse d'Anvers* bij J. E. Buschmann laten verschijnen. Na de 16 eerste bladzijden is de uitgave stop gezet. Op het Internationaal Archeologisch Congres van Antwerpen 1866-1867, bracht P. Génard een verslag uit over den stand van het nooit verschenen werk. Zie *Compte-Rendu*, Bruxelles, 1868, bl. 149: *Quelle est l'origine des Bourses de commerce?*

het lokaal waar handelsverrichtingen plaats grijpen, schijnt ons geen roekelooze stap. Het bestaan van beurzen klimt dus waarschijnlijk op tot den tijd van de vroegste economische-financieele handelingen in onze streken. De eerste koopmansbeurs in onze gewesten, die van Brugge, zou nochtans eerst onder graaf Lodewijk van Male opgericht zijn. (1)

Een algemeene of officieele beurs, in modernen zin, werd te Antwerpen ontworpen op het einde van de 15e eeuw. In het jaar 1485 namelijk, vroegen en verkregen de kooplieden van Antwerpen het recht zich tot een corps of Natie of syndicaat te organizeeren en een gemeene beurs te mogen oprichten. Het gewichtige stuk, de bazis van de instelling onzer handelsbeurs, of «Ordinantie van de Nacien van Antwerpen», deelen we als *Bijlage* Nr 1 mede. De Antwerpsche overheden hebben zonder twijfel haar woord gestand gedaan, zoodat, in 1485 of het volgende jaar, de eerste koopmansbeurs werd opengesteld, zeer waarschijnlijk tegenover de reeds bestaande Borze van de Meerseniers die uitkwam op de Groote Markt en de Bullinckstraat (thans Oude Beurs) en in den blok huizen lag die den hoek uitmaken van de Groote Markt en Wisselstraat rechts.

Vòòr 1485 werden de beursverhandelingen op verschillige plaatsen gehouden. Wij denken aan de private beurzen, gelijk die van de Meerseniers, aan de Panden en aan de wisselaarskamers, uit wier versmelting wij de moderne Beurs meenen te mogen afleiden.

I. *De Borse van 1353.* — Een bezondere, niet gemeene beurs, bestond reeds te Antwerpen in 1353. Het is bovengenoemd lokaal, «de Borse», gelegen tusschen de woonhuizen «Groote Regenboog» (Groote Markt) en «Kleine Regenboog» (Oude Beurs) en met een gang leidend naar «den Luypaerd», vereenigingsplaats sedert 1452 (en tot 1529) van de machtige gilde der Meerschen, waarvan vele kooplieden deel uitmaakten, alhoewel onder Meerseniers, volgens Geudens, eigenlijk te verstaan is: winkeliers, uitverkoopers. Dit zou dus de oudste Antwerpsche beurs zijn. Het ambacht der Meerseniers, of liever de dekens en gezworenen van de St Nikolaas-gilde zooals ze zich heetten en waarvan we verder spreken, waren er meester sedert 1452. Vòòr dien tijd had

(1) P. BEAUCOURT. *Beschrijving van den Brugschen koophandel.* Brugge, 1775, bl. 52.

het eigendom «de Borze» verschillige familien toebehoord. (1) De St Nikolaas-gilde zou er zelfs den wisselkoers geregeld hebben. (2) Toen de stadsoverheid in 1485 besloot een algemeene Beurs op te richten, aan den overkant van de straat, werd de Meerseniersbeurs, de *Oude Beurs* in den volksmond.

II. De Panden. — Pand en beurs worden wel eens verward. Onder de vele beteekenissen die het woord pant of pand bezit, onthouden wij alleen die van « staalkamer », een rechthoekige open plaats met gaanderijen voor het uitstallen van koopwaren. In 't Fransch vertaalde Plantin «pant» door: gallerie, lieu oú on vend quelque marchandise. (3) Als kloosterpant komt de uitdrukking eveneens in de vroege middeleeuwen voor. Het zijn inderdaad de kloosters en kerken geweest die hunne panden aan de kooplieden en ambachtslieden verhuurden. We kennen er eene kleine reeks te Antwerpen, alle van vòòr 1485.

De *Ons Lieve Vrouwepand* bestond reeds in 't jaar 1460, (4) tusschen het kerkhof en de Lombaardevest; hij werd ook *Kraemhuis* geheeten. Vooral kunstwerken, boeken en schrijnwerk werd er verkocht, tot in 1550 het kerkbestuur meerdere huizen op de gronden van den Pand liet bouwen en de kooplieden in kunstvoorwerpen naar den pand van de Nieuwe Beurs overgingen.

Niet minder bekend is de *Predikheerenpand,* in de Zwartzusterstraat, rechts van de St Pauluskerk, op de plaats waar nadien onze eenig-typische Kalvarieberg werd opgericht. De Predikheeren hebben twee panden bezeten: een in hun klooster, de an-

---

(1) Willem Wilmaer (1405), Jan van der Ryt (1430), Jan van den Dale die het in 1479 verkocht aan Bartholomeus van den Eynde; Theodaar Houtappel (1515), Jacob Borrewater (1531).

(2) DE BURBURE & GENARD, *Monographie,* vòòrlaatste blad van de drukproef.

(3) Ook Guicciardini kende geen juiste vertaling van het woord Pant, en spreekt eenvoudig van «Il Panto» (delle tappezzerie).

(4) Anno Domini 1460 werd tAntwerpen gemaect Onser Vrouwen Pant voor boecken, schilderien, beeldesnyers ende schrynwerke te coop te stellen. In *dBoec der tyden,* bl. 208, volgens *Willems' Historisch onderzoek,* bl. 83. Ligt hier de oorzaak van Beeteme's vergissing die beweert dat in 1460 de eerste Beurs te Antwerpen ontstond? *Antwerpen, Moederstad van handel en kunst,* bl. 44.

dere daar buiten. Deze klimt op tot het jaar 1455. (1) Die panden werden door de geestelijken verhuurd aan een consortium, St Lucas- of St Nikolaasgilde geheeten. Uit een geding tusschen de St Lucasgilde en de Predikheeren in October 1479, vernemen we dat dit jaar de nieuwe pand in het klooster gebouwd was, maar dat het syndikaat ook over den ouden pand wilde beschikken. (2) De *Predikheerenpand* heeft bestaan tot in de 16e eeuw; een groot deel van zijn kliënteel is toen verhuisd naar den befaamden *Tapissierspand*, in 1545 gebouwd aan den Driehoek, nu Komedieplaats.

Nog ouder is de *Engelsche pand*, in het Noordelijk gedeelte van de tegenwoordige Oude Beurs, over de Braderijstraat ongeveer, op de plaats waar in de 14e eeuw reeds het erf «Enghelant» stond, met stapelhuizen van Engelsche wol. Hiervan de namen Engelsche straat en Wolstraat, in vele acten gebruikt voor Bullinckstraat. Op 7 Juli 1474, verleende de Stad aan den «gemeynen nacien van Engelandt» in die straat een groot huis «voor zoolang de natie hier gevestigd bleef». Het was het Engelsch Huis of *Engelsche Pant*. (3) Het strekte zich uit van de Oude Beurs tot aan de Zirkstraat, over de nog niet bestaande Koraalberg, een zeer aanzienlijk erf dus dat in 1502 nog vergroot werd met twee huizen in de Zirkstraat, eveneens door de Stad aan de Engelschen in gebruik gegeven. Men noemde het «deser stadt nieuwen Pant». Evenals die van de Predikheeren werd hij door een consortium of syndikaat van handelaars uitgebaat: de Gulde ende Natien van deser stadt nijeuwen pande, gemaeckt op d'erve dwelck de oude huysinghe vanden Engelschen te wesen plach, gestaen inde Wolstrate boven d'oude borsse alhier. (4).

De *Engelsche Pant* mag niet verward worden met de *Engelsche Beurs*. In 1550 inderdaad deed de stad ten gerieve van de Engelschen op het groot Coppenhol (bij de Minderbroedersrui, nu nog Engelsche Beurs geheeten) een bezonder lokaal voor hen

---

(1) Anno 1455 doen was eerst die Preeckheerenpant volmaect daer die cooplieden in de twee jaermarkten met costelijke goederen en silverwerk in staen. *Hs. Kronijk op het Stadsarchief.*

(2) E. GEUDENS. *La rue des Sœurs Noires à Anvers.* Anvers 1913 (Extr. Ann. Ac. r. Arch. Belg., bl. 7).

(3) *Groot Pampieren Privilegieboek*, f. 234, VERACHTER, *Inventaire*, bl. 159 en GEUDENS' *Straten van Antwerpen*, 1908, bl. 167-9.

(4) Schepenbrieven, 1562, 11 Juli, vol. 2, R & H.

inrichten, nogmaals in den aard van de vroegere panden: een vierkante open plaats, van de straat gescheiden door een eenvoudige afsluiting of leuning, maar die niettemin *Engelsche beurs* heette: la gratiosa piazza della Borsa de gli Inghilesi, noemt ze Guicciardini. Acht jaar later eindelijk werd het uitgestrekte Engelsche huis in de Prinsenstraat, het oude hof van Liere, aan de Engelschen afgestaan, (1) al bewijzen van de voorname positie die de Britsche handel hier ter plaatse had ingenomen. Ter vollediging voegen wij hier aan toe dat, tijdelijk, de *Engelsche pand* in 1553 door de stad aan de juweliers en kooplieden in edelgesteenten werd afgestaan en hij toen *Juwelierspand* genoemd werd. Weer niet te verwarren met den *Zilverpand,* lokaal van het Zilversmedenambacht, met een gang uitkomend in de Koepoortstraat, gang die tevens leidde naar de latere Koopmansbeurs van de Hofstraat.

Van jongeren datum is de schitterende *Spanje-Pant,* in de Spanjepandsteeg, achter het huis van Kreglinger op de Groote Markt, eigendom van de Oude Voetbooggilde. Hij werd met veel kosten opgericht in 't jaar 1514, en was ook bestemd voor de juweliers, in syndicaat vereenigd voor het huren van dezen pand. Het reglement betreffend deze staalkamer wordt door Geudens medegedeeld. (2) Wij komen er later op terug, want deze Pant werd uitgespeeld door de geburen van de Oude Beurs in de Hofstraat toen de stad de Nieuwe Beurs in 1531 ging oprichten.

Al die verschillende panden, geschaard rond de Bullinckstraat, waren als vòòrportalen voor de Gemeene Beurs van 1485.

III. *De Wisselaarskamers.* — Alhoewel we over het vroegste bedrijf van de wisselaars te Antwerpen minder goed zijn ingelicht, schijnt het wel dat zij in dezelfde omgeving hun «camers» hadden. We spreken niet van de Lombarden die meer uit het centrum woonden, en hun huis hadden op de Eeiermarkt-Beddenstraat. Sedert 1387 deed de stad in een straat, loopende van

(1) In 1567 door Guicciardini op het stadsplan in zijn *Descrittione* betiteld: La borsa degli Inglesi. De officieele naam, sedert 18 Juli 1564, luidde: «House of the Governor, Assistants and Fellowship of Merchant Adventurers of England».

(2) *Straten van Antwerpen,* bl. 26. Zie ook Schepenbrief van 11 Aug. 1515, en Thys, Recueil des Bull. de la Propriété, 1883, bl. 119. Het is de eenige monumentale pand die vermeld staat op het groote reedezicht van Jan Liefrinck, 1556.

de Markt naar de Bullinckstraat, vijf bezondere huizen of cameren bouwen die verhuurd werden aan geldwisselaars. Wisselhandel was in de middeleeuwen een monopool geweest, tot in 1306, hertog Jan II aan alle Antwerpsche burgers toestond «wissel te houden te openbaere banc». Lange jaren hadden de wisselaars de openbare opinie geërgerd door hun bijeenkomsten op Ons-Lieve-Vrouwkerkhof en tot in de kerk zelf. Ook vrouwen zouden het beroep uitgeoefend hebben. Door een acte van 16 September 1336 werd aan dien misstand paal en perk gesteld. (1) Toch bleef het Groenkerkhof in later jaren, namelijk ten tijde van de druk bezochte jaarmarkten, de uitverkoren plaats om, met goedkeuring van de bisschoppen, «coopmansscap te doen» en er een menigte kramen op te richten. (2) We moeten hier niet ingaan op de evolutie van het wisselaarsambt, op de uitgave van wisselbrieven, op het in deposito ontvangen van geldwaarden, op het bestaan te Antwerpen van een officieelen «Stadwissel» in de 14e eeuw. (3)

Wij willen er hier op wijzen hoe, op het einde van de 15e eeuw, de verschillende factoren aanwezig waren uit wier groepeering in één lichaam de moderne beurs is ontstaan. Antwerpen was de stad waar nieuwe organismen, beantwoordend aan de nieuwe handelsvereischten, moesten ontstaan. Op korten tijd waren vele vreemde kooplieden hier gekomen, bezonder veel Italianen, die op 't gebied van bank- en beurswezen onze handelaars vooruit waren.

In 1488 had koning Maximiliaan openlijk de kooplieden van de Hanze, Spanje, Portugal en de Italiaansche steden uitgenoodigd van Brugge naar Antwerpen te komen. (4)

De overzeesche ontdekkingen der Portugeezen en Spanjaards kwamen Antwerpen meer ten goede dan eenige andere Europeesche haven. Kustvaart was tot oceaanvaart ontwikkeld; krediet, assurantie en makelaarswezen kregen een enorme uitbreiding. De

---

(1) Inventaire des anciens chartes et privilèges... de la ville d'Anvers, par F. Verachter, bl. 36.

(2) Ibidem, bl. 125: toelating o. a. van Jan van Burgondië, bisschop van Kamerijk, van 29 Maart 1448. Na 1468 mocht men ze niet meer vol «cramen» zetten.

(3) F. DONNET. *Coup d'œil sur l'histoire financière d'Anvers au cours des siècles.* Anvers, Buschmann, 1926, bl. 18.

(4) F. VERACHTER. *Inventaire,* bl. 173-174.

vroegere handelingen in de hallen en panden kwamen in verval; deze konden nog als stapelplaatsen dienen of ten hoogste voor uitstallingen van kostbaarheden en kunstwerk. Dit verklaart het posthume voortbestaan van Tapissiers-, juweliers- en schilderijpanden. Maar de Beurs werd het middenpunt van den algemeenen handel en finantieele operaties.

De Beurs van 1485-1531. — Het initiatief voor de oprichting van deze Beurs was uitgegaan van de gemeyne kooplieden, inwoners van Antwerpen, die zich «buitenlands met koophandel bezighielden». Zij vroegen dus in 1485 om zich in een Gemeen Collegie of Gezelschap (door andere natiën een Consulaatschap geheeten) te vereenigen, en een «gemeyne Borze op te settten». Deze koopmansnatie was in den grond een vereeniging voor de verdediging harer belangen in den vreemde en in Brabant. In kern was de moderne Handelskamer geboren, onder de leiding van vier notabele regeerders of meesters. (1) Alle kooplieden zouden in de oprichting van de Beurs tusschenkomen voor een redelijke som of quote, te betalen ieder naar zijn staat.

Te dien einde werd een grond bestemd die langs vier zijden uitkwam: in de Bullinckstraat (Oude Beurs), Hofstraat, Zirkstraat en door den Zilversmidsgang in de Koepoortstraat. (2) Zij was gelegen tegenover de eerste of Meerseniersbeurs. Het is de nog bestaande *Oude Beurs,* waar tegenwoordig de bureelen van het Stedelijk onderwijs en het Schoolmuseum zijn ondergebracht, een van de parels van het oude Antwerpen. Oorspronkelijk zag de plaats er veel eenvoudiger uit: een open binnenplaats met een gaanderij langs de vier muren, waarschijnlijk in hout. Steenen pilaren en het nog bestaande torentje kreeg ze eerst in 1515 na een algeheele vernieuwing, (3) volgens de plannen van stadsbouwmeester Dominicus de Waghemaekere, onder het burgemeesterschap van Jan van de Werve en Willem Draeck.

---

(1) Deze vier regeerders doen denken aan de Consules de Marchadanti of raadsheeren van de kooplieden die te Venetië een vaste plaats aan de Beurs hadden voor het slechten van conflicten. Volgens *Jan Ympijn's Nieuwe Instructie,* van 1543.

(2) Gelegen tusschen de erven den Grooten Rhyn, den kleinen Rhyn, den Vliegende Hert (bewoond door Jan Marin) en de Zilversmidsgang.

(3) *Chronyck der Stad Antwerpen,* door notaris G. Bertryn.

Zonder twijfel wilde men het nieuwe lokaal nog toonen aan den jongen Karel V bij zijn Blijde Intrede te Antwerpen. De vorst bezocht inderdaad de Beurs, die dus wel een van de zienswaardigheden der stad als gebouw en als instelling moet geweest zijn. (voorjaar 1515).

Wij staan alleen verstomd over de beperkte ruimte van die eerste wereldbeurs. Wij kunnen ons moeilijk voorstellen langs welke van de smalle gangen men er den Keizer deed binnentreden. Beide ongemakken werden meer en meer gevoeld naarmate de zaken een steeds grooter uitbreiding namen. Ook over de veiligheid ter beurs werd met recht geklaagd: bij nacht en bij dag was de ingesloten plaats een welkome samenkomst voor rabauwen die het den kooplieden zoo lastig maakten dat de stadsoverheden met geweld tegen de ruststoorders moesten ingrijpen. Uit een van de winkels die op de Beurs bestonden, werd op 23 October 's nachts een zoo kostbaar koffer met juweelen gestolen dat de stad 200 Philipsguldens uitschreef voor wie ze zou terugbrengen. (1) Van 1513 dagteekent het oudste ons bekende politiereglement op de Beurs, tallooze malen naderhand vernieuwd en uitgebreid. (Zie *Bijlagen* 2 en 3).

In de jaren 1526-27 was de toestand niet meer duldbaar en verzochten de kooplieden om een ruimer beurslokaal. *(Bijlage 4)* De keus van het Antwerpsch Magistraat viel op een groot terrein, «d'erve ofte hof van der List» tusschen de Meir en de Lange Nieuwstraat gelegen dat in 1528 nog toebehoorde aan de erfgenamen van Jan van Ymerseele, en op een blok huizen «den Inghel» daar aanpalend op de Meir, die de stad toebehoorden en o. a. een brouwerij bevatten. De nieuwe, nog bestaande Beurs op de Meir, was in princiep aanvaard.

De Beurs van 1531. — De zaken werden grootsch opgevat door een Magistraat dat opgewassen was voor de schitterende tijden die Antwerpen te gemoet ging. En toch is er geen ellendiger geschiedenis dan die van de protestbeweging tegen den bouw van de Nieuwe Beurs. De geburen van de Oude Beurs voerden een ongehoorde campagne tegen het voorstel van den Raad die, om zich te dekken, het geval aan den Keizer ten slotte voorlegde.

---

(1) *Gebodbock* A, fol. 79. In April 1525 plakten ketters op de muren van de Beurs «zekere famose libellen in latyne jegens sommige geestelycke persoonen vol infamien ende ketteryen». *Ibidem*, fol. 116.

Ook de belanghebbenden bij de Oude Beurs richtten zich tot de opperste macht in den Staat, deden de gunstige ligging van de Beurs in de Hofstraat uitschijnen, dicht bij de Werf, bij de Markt, bij de Hoofdkerk, omringd van de nieuwste panden en de kantoren van verschillende vreemde natiën. Ook de gilde van Sint Joris, de ambachten der Meersche, der Schippers, der Smeden, der Kuipers en der Vleeschhouwers voegden zich bij de protestbeweging. In een gezamenlijk protest (zie *Bijlage)* kwamen zelfs de natien van de Antwerpsche kooplieden (die de oprichting van de vroegere Beurs gevraagd hadden) met die van de Duitsche, Spaansche, Engelsche, Siciliaansche, Genueesche, Florentijnsche, Lukkeesche en Milaneesche natiën tegen de verplaatsing der Beurs op. Eigenaardig is het argument als zou de Oude Beurs gelegen zijn op het hoogste punt van Antwerpen, in 't beste en levendste deel, dicht bij den waterkant, gelijk de Borze in andere groote koopsteden als Venetië, Genua, Napels, Palermo, Lyon en Brugge. Vooral de machtige gilde van den Ouden Voetboog deed gelden dat zij in haar lokaal, onlangs nog, een grootschen pand had ingericht, uitkomende in de Bullinckstraat, langswaar de kooplieden in den kortst mogelijken tijd de Beurs konden bereiken. Er werd op gezinspeeld dat de bouw van de Nieuwe Beurs een grondspeculeering was waaruit sommige leden van het Magistraat alleen voordeel zouden halen: deze zouden tot den bouw besloten hebben zonder den Raad te kennen. (1) Het antwoord van den Keizer, op 17 Februari 1533, was een verplettering van al die looze beschuldigingen. Hij verzocht enkel de Stad aan de klagers te willen vergoeden hetgeen ze werkelijk bijgedragen hadden bij de oprichting en vergrooting van de Oude Beurs.

Dit is, kort samengevat, de geschiedenis van dien komischen strijd, waarvan we in de *Bijlagen* een paar markante stukken mededeelen.

De nieuwe op te richten Beurs was niet in 't hartje van de stad gelegen, zooals de vroegere. Eerst in 1541 werd de Meir-

(1) De bouw van de Nieuwe Beurs «seulement sollicité par aulcuns particuliers de ladite loy, lesquels ont aulcuns maisons auttour dudit lieu nommé la Court de List sans en avoir communicquer au commun conseil dicelle ville comme on est accoustumé de faire en semblables affaires». F. Donnet, *Supra,* bl. 143-4, die met welgevallen de incidenten beschrijft die voortsproten uit de grondspeculeeringen rondom de Beurs door de hoogste Antwerpsche overheden.

poort, eertijds stadsbuitenpoort, afgebroken, zoodat de Nieuwe Beurs nog tien jaar «extra muros» in onze moderne omgangstaal, zou gestaan hebben.

Dominicus de Waghemakere, de oude stadsbouwmeester, leverde opnieuw de plannen voor de Nieuwe Beurs. De gebroeders Adriaan en Pieter Spillemans namen de uitvoering van de werken aan voor de som van 16.000 gulden. De kosten zouden gedekt worden door den verkoop van de gronden die van de erven ter List en den Ingel overschoten en 67 roeden bedroegen. De werken waren ondertusschen slecht aangevat geworden. Op advies van de Rentmeesters werden de muren versterkt en verzwaard, zoodat naderhand op de zolders, zalen zouden kunnen komen waar honderd kramen konden plaats vinden. Voor de totale onderneming werd aan de gebroeders Spillemans 19.399 gulden (of 300.000 kronen) betaald. De 67 overblijvende roeden werden verkocht aan 300 gulden de roede, te zamen 19.618 gulden, zoodat de aannemers Spillemans na de voltooiing van de Beurs het jaar nadien aan de stad 217 gulden moesten afbetalen. Voor de stadsregeering bleek het ten slotte een goede zaak, ondanks den bedekten en openlijken blaam van de tot 't laatste oogenblik verwoede geburen van de Bullinckstraat.

Het gebouw is feitelijk een repliek van de Oude Beurs: zelfde stijl, vier ingangen, zelde inrichting, met bovengaanderij gedragen door kolommen met drielobbige bogen en wapenschilden — behalve de afmetingen die aanzienlijk grooter waren: 51 meters lengte op 40 breedte. Vooral de pand langsheen de vier muren werd bewonderd. «Op welcke panden, zegt Guicciardini, staen met gelijcke wijdde seer groote overdecte huysingen, van alle zyden vol winckels, al t'samen geheeten de Schilderij-pant, want daer besonderlijck allerleye schilderije verkocht wordt». Over den schilderijpand, opgesteld sedert 1540, verder iets meer.

Oorspronkelijk waren er vier torens. Twee ervan zouden zijn afgebroken bij het doorbreken van de Israëlieten- en Korte Klarenstraten. Op het plan van Virgilius Bononiensis van 1565 staan er maar twee, evenals op de klare afbeelding van de Beurs in Guicciardini's *Descrittione* van 1581 die we hierbij geven. (1) De Zuidelijke toren, naar de Meir toe, was de hoogste. Daar hing het uurwerk, met de befaamde oude klok van 1468 die als op-

(1) Vriendelijk afgestaan voor deze studie door het huis J. E. Buschmann.

schrift droeg: Nyclaes es mynen naem, ic was ghemaect ynt yaer 1468. En daar stond tegen de klok de beroemde houten man die de uren sloeg. Het geheel moest het prachtigste lokaal ter wereld voor den koophandel worden.

In 1532 werd de Nieuwe Beurs ingehuldigd, met den traditioneelen Antwerpschen luister, door burgemeesters Arnold van de Werve en Arnold Schoyte, in 't bijzijn van vertegenwoordigers van de eigen en vreemde koopliedennaties. Men mocht inderdaad boven de ingangen het opschrift plaatsen dat Guicciardini op zijn prent van de Beurs vermeldt:

S. P. Q. A.
In usum negotiatorum
cuius cumq. nationis ac linguæ
urbisq. adeo suæ ornamentum
Anno M. D. XXXI
a solo extrui cur.

Moet men de kronijk van notaris Bertryn gelooven, dan betrokken de kooplieden eerst op 29 Mei 1533 de nieuwe Beurs «want die oude Borse wert affgeschut met sperren ende berden ende affgebrocken!»

Guicciardini is de eerste en bevoegde schrijver over de Nieuwe Beurs geweest, die hij plaatst in 't midden van het economisch leven te Antwerpen in de 16e eeuw en de prachtigste plaats van de stad noemt. Wel zijn sommige beweringen met eenig voorbehoud te aanvaarden, o. a. waar hij het heeft over den oorsprong van de Beurs. In zijn tijd (vòòr 1567), zegt hij, gingen de kooplieden 's morgens en 's avonds «ter ghesetter uren» naar de Engelsche Beurs, waar in een uur ongeveer door middel van makelaars van alle talen, in 't bezonder warenhandel gedreven wordt. Daarna gaan ze, wat later, naar de Nieuwe Beurs, en hier werd ook door toedoen van talrijke makelaars, gedurende een uur, «van wissel ende leeninghe ghehandelt».

Iedere natie had er een min of meer vaste plaats: de Engelschen namen het midden van de Beurs in, de Franschen stonden links; Italianen, Spanjaards en Portugeezen rechts, vooraan de Duitschers, vanachter de Burgondiers, de Hollanders en de kooplieden uit het Noorden. (1) Waren de kolommen van de

(1) Volgens het gedicht van Daniel Rogerius op de Beurs, in *Sweertius, Monumenta et inscripsiones ducatus Brabantiae.* Antwerpen, 1613, bl. 42. Zie *Bijlage* XXXII.

gaanderij misschien genummerd, zooals in de latere Amsterdamsche beurs, waar men iedere natie of groep van handelaars bij deze of gene kolom zeker was aan te treffen? De Portugeesche en Duitsche Joden hadden te Amsterdam afzonderlijke plaatsen. Te Antwerpen waren ze niet toegelaten, maar de Spaansche, en vooral de Portugeesche natiën hadden bij oogenblikken een zeer groot getal Nieuw-Christenen en Judaïzeerenden onder haar leden.

Strenge maatregelen zorgden voor de inwendige orde. De Beurs ging open om 11 uur 's morgends, sloot 's middags, en was weer toegankelijk 's avonds van 6 tot 7 uur.

In 1544 werd het openingsuur, op aanvraag van de Portugeezen, op 10 uur gebracht. Maar de eigenlijke beurstijd werd toch maar voor goed in 1580, t'accoord met de kooplieden, vastgesteld *(Bijlage* XV). De hoogste overheid, die van den Keizer, was er in 1541 noodig om aan enkele schreeuwende misbruiken die op de beurs heerschten paal en perk te stellen. Door zijn edikt van 16 November van dit jaar regelde Keizer Karel de betalingen van wissels en andere handelsobligatiën, den eed van de makelaars, en richtte hij zich vooral tegen het zoogenaamde wedergeven van wissels bij weddingen of «changes escomesses». (1)

Het jaar na de opening van de Nieuwe Beurs, in 1533, werd de toegang verboden aan spelers, oud-kleerkoopers, reizende boekventers. Van in 1550 hadden de kooplieden zelf hun verlangens aan de overheid doen kennen: verbod gedurende den beurstijd met wagens door de beurs te rijden, zooals vòòr den brand (van 1540?) en er alle rumoerig volk uit te houden dat er de plaats van de kooplieden inneemt, ze hindert in hun negotiën en er «onnoemlijken stank en infectiën causeren» *(Bijlagen).*

Door ordonnantie van den 15 Mei 1557 werden alle handelaars in fruit, groenten, gevogelte, instrumenten en nieuwigheden verplicht uit den omtrek van de Beurs tot aan de Meirbrug, Lange Nieuw- en Hochstetterstraten te trekken. In 1611 moest opnieuw verboden worden met steenen in de Beurs te werpen, te tuischen, te kaatsen, getier te maken «op de peene van zyn opperste kleed tsy hoet of mantel te verliezen indien hy die is hebbende».

---

(1) *Ordonnantie ende Statuyt... ende voor een eeuwich edict wtghegeven, Soe opt stuck van... Retour... ende oock desghelijcx opt abuys vander officien oft handel van makelaerdien.* Antwerpen, Jan Grapheus, 1541, 23 November.

Onder de kooplieden zelf ter Beurs ging het er niet altijd vreedzaam toe. Gevechten met het blanke wapen, echte dramas grepen er plaats die een eigenaardigen dunk van de zeden bij het welhebbendste deel der bevolking geven. De ordonnantie van 27 Augustus 1513, vernieuwd in 1535 en 1538, (1) strafte bedreigingen met wapens met 50 gulden boet of het verlies van een vingerlid. Hij die zijn tegenstander kwetste kreeg 500 Carolus gulden boet en verloor een heele hand. Buiten de Beurs wachtten de twistenden malkaar af en gingen, vooral de Zuiderlingen, er met degen en dolk op los. Iedereen kent de geschiedenissen van Simon Turchi en Ducci.

Als gevolg van die aanslagen kwam het verbod van de overheid om nog met wapens op de Beurs te verschijnen. De maatregel werd aanzien als een aanslag op de persoonlijke vrijheid en de aloude privilegiën. De Portugeesche factor, kampioen van de ridderlijke vrijheden, weigerde het reglement na te leven, beriep zich op zijn koning. In 1562 moesten Stad en Gouvernante zich voor zijn argumnten buigen — voorloopig. De aartshertogen wisten het verbod echter in 1601 door te drijven; zij stipuleerden daarbij dat de kooplieden met geen lijfknechten, alias betaalde doodslagers, ter Beurze mochten verschijnen of deze in de zijstraten opstellen. Op schitterend blikken platen werd het verbod aan de vier straten gehangen die toegang tot de Beurs verleenden. (2)

Dit is de tragisch-comische kant van de zeden en gewoonten ter Antwerpsche Beurs. Hij mag ons niet doen vergeten wat voornaam middenpunt van Europeesch economisch leven de Beurs in de 16e eeuw beteekende. Ze was de vergaderplaats van een koopmansstand die toen over de hoogste invloeden in den Staat beschikte. Personaliteiten als de Fuggers, als de reeders de Haro, als de Affaitati's, als de Gresham's, als de Rodrigues d'Evora later, als de Hooftman's hebben hunnen tijd beheerscht, zoolang ze te Antwerpen verbleven. Dit hier uit te wijzen ligt niet in onze bedoeling.

Van de vreemde namen, is die van Sir Thomas Gresham echter het innigst met de geschiedenis van de Beurs verbonden. Hij was «Royal agent of Kings Merchants» van Engeland en ontving en betaalde misschien de geweldigste sommen die ter

---

(1) *D. Papebrochius. Annales Antverpienses,* II (uitg. 1845). bl. 188.

(2) *Plakkaatboek van Brabant,* IV, bl. 1. Zie de *Bijlagen.*

Beurs verhandeld zijn geworden... tot in 1566. Toen kloeg hij dat bij de Antwerpsche bankiers geen geld meer te krijgen was, zelfs niet bij Fugger, Schetz, van Daele, Redlinger, Tucher en de anderen die hij enorme winsten met zijn geldleeningen had bezorgd. Dit zelfde jaar nog deed hij dan de Londensche beurs bouwen, op het model van de Antwerpsche, in rooden baksteen, met materiaal gedeeltelijk van hier afkomstig, en waarvan het maket te zien was in het Engelsch Paviljoen van de Wereldtentoonstelling. In 1566 was inderdaad het hoogtepunt van den bloei der Antwerpsche handelsbeurs voorbijgestreefd. Paniekgeruchten over het op handen zijn van de inquisitie deden sedert 1565 de ronde op de Beurs en veroorzaakten een eerste exode van kooplieden.

Enkele jaren na het doortrekken van de Korte Klaren- en Israëlietenstraten waardoor de Beurs haar vier blijvende toegangen verkreeg, op 24 Februari 1581 brandde zij omtrent heelemaal af. Het was een ramp die alleen kan vergeleken worden met den laatsten brand van de Beurs in 1858. Maar de eerste maal handelden de stadsoverheden met beslister energie. Alhoewel ten zeerste beproefd door de Spaansche Furie en den brand van het stadhuis, beval het Magistraat onmiddellijk den heropbouw van de Beurs aan te vatten. Herstelling van Stadhuis en bouw van de Werfpoort werd stilgelegd. Materialen afkomstig van St Bernardsabdij moesten tot den heropbouw van de Beurs aangewend worden. De bouwmeester Pauwel Luydincks werd met de werken belast en voerde ze in allen spoed en bekwaamheid uit. *(Bijlagen* 17-19).

Het voornaamste slachtoffer van den brand was de pachter van de Beurspand geweest, Bartholomeus de Momper. Het heele bovenverdiep was door hem ingenomen en tot verkoopzaal van schilderijen ingericht. De wereld door was deze Antwerpsche schilderspand bekend. Al de kunstwerken, ettelijke honderden, waren in den brand gebleven.

Het gebouw herrees uit zijn asch, maar de gloriedagen van de vroegere Beurs keerden niet meer weer. Nog bleef ze in Europa een faam genieten die verdiend was, en verdrongen er zich de kooplieden tot in 't begin van de 17e eeuw. Dit blijkt op verrassende wijze uit een tweede fantastische strijd tusschen twee groepen kooplieden, ter gelegenheid van de hernieuwing der ordonnantie op het luiden van het klokje van de Beurs, in 1599. Na het gelui van dit klokje: 's middags, in zomer en winter, en 's zomers om 7 uur 's avonds, mocht niemand meer in het lokaal blijven, op straf van 25 stuivers en nietigverklaring van den ge-

danen koop of verkoop. De beurswereld splitste zich in twee groepen. De eene verlangde kortweg de verwijdering van het klokje. De andere was voor het behoud. Beide groepen zonden aan de stadsregeering ernstig gemotiveerde rekwesten. Wij hebben er aan gehouden deze stukken in de *Bijlagen* af te drukken, niet om de zaak van het klokje, maar om de vele geschiedkundige namen die in beide rekwesten voorkomen, een haast volledige opsomming van de voornaamste firma's die nog ter plaatse waren, inheemsche en vreemde. De meeste dier namen zijn ons goed bekend sedert de werken van Goris, Van der Essen en onzen inventaris van de Insolvente Boedelskamer. Alle kooplieden hebben persoonlijk een van de merkwaardige stukken onderteekend, prachtige zwierige handteekeningen meestal, een eenige reeks van machtigen der aarde, zooals er nog geen andere stad in West-Europa ze vermocht voor te brengen.

Na het verdrag van Munster, midden van de 17e eeuw, is natuurlijk de rol van de Beurs snel verminderd. Het gebouw werd weldra te groot voor het getal bezoekers. Men dacht er aan het tot andere doeleinden te gebruiken en men richtte er werkelijk met de jaren de Stadsboekerij, de kunstacademie, concerten, tooneelvoorstellingen en kermissen in. De vermelding hiervan behoort niet meer tot de eigentlijke geschiedenis van de Handelsbeurs.

Het eerbiedwekkend gebouw bleef ongeveer drie eeuwen in zijnen oorspronkelijken staat, totdat in den nacht van 2 op 3 Augustus 1858 een reusachtige brand de Beurs totaal vernielde met al wat het bevatte aan archieven, boeken, kunstwerken, o. a. de pas voltooide muurschilderingen van Guffens en Swerts. Het was een nationale ramp. 's Anderdaags werden enkele voorwerpen, enkele relikwieën van de oude Beurs bijeengeraapt, en opgeborgen op het Stadsarchief.

Tien jaar verliepen eer de stadsregeering het over den heropbouw van de Beurs eens was. In zitting van 26 Juni 1868 aanvaardde de Gemeenteraad het ontwerp van bouwmeester Schadde, den oprichter van de huidige Beurs. Zij werd ingehuldigd op 19 Augustus 1872. In de groote lijnen en in menig detail roept ze levendig het beeld van de Antwerpsche beurs van de 16e eeuw te binnen.

In kronijkvorm deelen wij, in de laatste *Bijlage,* de feiten mede sedert 1531, tot 1881, waarvan de Beurs het tooneel is ge-

weest. De reeks is heel onvolledig; ieder lezer kan ze naar believe aanvullen. Over de rijke iconographie van de Beurs hopen wij nog iets te zeggen bij gelegenheid van de Beurs-tentoonstelling, ontworpen door den Antwerpschen Archeologischen kring in de maand Augustus.

BIJLAGEN

I.

STICHTINGS-ACTE VAN DE BEURS, 1485.

(Ambachtsboek: 1436-1562, fol. 63).

Ordinancie van der Naciën van Antwerpen.

Allen denghenen die dese letteren selen sien oft hooren lesen, Jan van Ranst, Heere van Canticroode te Mortssele ende te Eeghem, Schoutet van Antwerpen ende Mercgreve slands van Ryen, ende Burgermeesters, Scepenen ende Rade vander stad van Antwerpen Saluyt; doen cond alsoe de ghemeyne cooplude inwonende deser voers. stad van Antwerpen hen buytenlants metter hantieringen van der coopmanscapen geneerende, ons te kennen hebben gegeven, hoe zy ende elc van hen soe hem dat aengaet na syn gelegentheyt om de oeffeninge, hantieringe ende exercicie van derselver coopmanscapen, soe by henselven, soe by huere knechten, factueren ende dieneeren in diversen landen, conincryken ende contryen, te watere ende te lande, dagelycx reysende, treckende ende verteerende oft zeilende syn, brengende ende vuerende over ende weder over diverse goeden ende coopmanscapen, dairby dese voirs. stad ende andere alhier comende van alrehande diversen goeden gestoffeert wordt, ende binnen jaeren herwaerts gecomen is in meerder neeringhen ende welvaert ten grooten orbore ende proffyte van den ghemeynen besten, in welke neeringhe ende loop van der coopmanscapen hen dagelycx ende soe lanc soe meer diverse letsele, belastingen ende bejegentheiden dicwille gebuert syn ende dagelix gebueren in andere landen als in Oegstlant, Noorwegen, England, Scotland, Francryke ende Duytslant etc. by vele ende diverse ongelden tollen ende andere exactiën, mitsgaders diversen geboden, verboden ende restrictiën opte coopluden ende goeden van herwaertsovere van nieus opgeset, geordineert ende gestelt, om de cooplude van desen lande van daer te weeren ende te keeren; ende oic dat meer

is by diversen aentasten, roovingen ende nemingen huerer goeden dairby sy tot groote bederffelycker scaden comen syn ende langere soe meere mochten comen, tegen welke nieuwicheiden, belastingen ende inconvenienten, soe voermaels gesciet, soe oec die namaels gebueren mochten elken van hen die dat zoe gebuert is oft gebueren soude, bysundere by hemselven alleene nyet wel moogelic en ware by rechte oft anders remedie oft restitucie te suekene oft wervene, ons daerom oetmoedelic biddende dat wy hen verleenen souden willen een gemeyn collegie oft geselscap ende eene gemeyne borse te moegen opsetten ende houden, om alsoe van desselfs geselscaps wegen de voirs. hindere, scaden, beletten ende nieuwicheiden met allen behoerlycken wegen af te volgen met sekeren anderen pointen ons by hen in gescrifte overgegeven, soe doen wy te weten dat wy alst behoirlic is, geneyght zynde toten loope, exercicie ende hantieringe van der coopmanscap, dairvut de gemeyne welvaert risen ende meerderen mach, den voirs. coopluden thuerer voirs. ernstiger bede gegeven, gegunt ende verleent hebben, geven, gunnen ende verleenen mids desen de poenten ende op de vuegen hierna volgende:

In den iersten dat de voirs. cooplude zelen moegen insetten, opstellen ende onderhouden een geselscap oft bruederlycke vergaderinge, by manieren van eenre naciën oft collegiën, te wetene van coopluden, poerters ende ingesetenen van Antwerpen, aldaer buycvast wonende, ende hen buytenlants, te watere oft te lande metter hantieringen van der coopmanscapen generende, sonderlinge die in dat geselscap begheeren te comen ende ontfangen te zyne, sonder ennige andere daerinne te moegen nemen oft ontfangen. Item dat tvoers. geselscap oft nacie geregeert ende bestiert sal worden by viere notable regeerders ofte meesters die gecosen ende aengenomen selen worden in deser manieren; te wetene dat de voirs. van der naciën ende geselscape by gemeynen overdrage oft by den meesten stemmen ende gevolge van hen, ons nu terstont vter selver naciën ende geselscape met gescrifte overbrengen sullen VIII persoonen vut hen, dairaf wy de viere kiesen ende hen deputeren sullen tot meesters oft regeerders van hueren voirs. geselscape vore dit toecomende jaere, ende sal tvoers. toecomende jaer geleden zynde, een van den voers. viere regeerders oft meesters alsoe van jaere te jaere de outste van eede afgaen ende verlaten wardden ende dandere drie bliven dienende, ende omme eenen vierden regeerder oft meester in dies verlaten stede te stellene, sullen alsdan by gemeynen overdrage oft meesten stemmen ende gevolge van hen van jare te jare ons ende onsen nacomers, Scouthet, Burgermeesters ende Scepenen

met gescrifte overbrengen twee persoonen vuyt hen, dairaf wy ende deselve onse nacomers eenen kiesen ende hen deputeren sullen omme metten anderen drien die na den ondersceyde voirscreven sullen bliven dienende regeerdere ende meester van hueren voirs. geselscape te zyne, welke regeerders ende meesters ende elc van hen nu ende namaels zynde thueren aencommen voere ons ende onse nacomers eed doen zelen den dienst dair zy toegecosen ende geacht zyn wel ende trouwelic te regieren ende exerceren, na inhoud der ordinanciën hierna verclaert. Item dat de voers, viere meesters by advyse, gevolge ende overdrage van den meesten deele van den voirs. geselscape ende by wetene ende consente van ons ende van onse nacomers zelen moegen hebben ende maken een gemeyne borse van eenre graceliker ende redeliker sommen oft quoten, die sy by advise ende geconsente als boven na gelegentheyt huerer saken ende lasten op elken van hen na sinen staet ende hantieringe zelen moegen setten ende doen heffen by deghene die zy dairtoe vut hueren geselscape jaerlycx ordineren sullen om dairmede te vervolgen alle behoirlicke provysiën, restituciën, reparaciën, recompensaciën ende alle andere behoeften van remediën die hen ende elken van hen dienen zelen moegen alsoe wel tegen de nemingen, scaden, achterdeelen, injuriën ende vercortingen die hen het waere particulierlic oft int gemeyne aengedaen mochten zyn, als tegen de nieuwicheiden ende andere beswaernissen die opten loop van der coopmanscapen bynnen corten jaeren herwaerts ende noch dagelycx meer ende meer boven der ouder costumen vuten lants voertgekeert ende opgestelt zyn ende hiernamaels voertgekeert ende opgeset mochten worden; welke imposiciën oic oft contribuciën sy niet en zelen moegen veranderen oft hoogen sonder onsen oft onse nacomers wetene oft consente. Item zoe wie van den voirs. geselscape hem weygerde te contribueren ende inne te leggen om de voirs. gemeyne borse te helpen onderhouden na de ordinancie boven verclaert, dat die telken verbueren sal noch alsoe vele als hy geset ende schuldich is op te leggen ende te contribueren om die verbuerte in drien gedeelt te worden, een derdendeel den Heere, dander der stad ende tderde derdendeel der fabriken van Onser Liever Vrouwen kerck tAntwerpen. Item dat de ontfangers van der voirs. gemeynder borsen schuldich selen syn vore die van den voirs. geselscape ende vore de gedeputeerde van der wet der voirs. stad elcx jaers goede wettige rekeninge ende bewys te doene van hueren ontfange ende vutgevene der voirs. penningen, ende alsdan ons ende onsen nacomers

over te brengene de name ende toename van den persoonen in hueren geselscape wesende. Item dat de voirs. goede mannen van den voirs. geselscape gehouden zelen syn tallen tyden als zy des van hueren regeerders ende meesters vermaent sullen worden, te vergaderen ende byeen te comen om te helpen ramen ende adviseren alle saken die dienen souden moegen ter salicheyt, welvaert ende profyte van der gemeynder coopmanscapen ende loop derselver, om die by rade ende advise van den Heere ende van der stad gevordert te moegen worden ten besten dat men sal connen ende moegen. Item soe wanneer die goede manne van den voirs. geselscape ennich geschil van coopmanscapen onderlinge hebben, dat dan de voirs. regeerders deselve partyen voere hen selen ontbieden ende vereenigen ende verlyken opdat zy connen ende partyen hen dairtoe geven ende vuegen willen; maer oft de partiën oft deene begheerden trecht oft oic dat de voirs. regeerders die nyet vereenigen en consten dat zy dan de sake ende partyen sullen versenden voer ons ende onse nacomers wethouders van deser stad ten tyde synde omme die aldair gevuyt te wordene na recht; behoudelic dat zy onder dit schyn gheen kennisse nemen en selen moegen van gheenrehande saken dair crime oft broeke inne gelegen mochten zyn, het en waere by wetene ende consente van ons Scoutet ende wethouderen ende onse nacomers ten tyde zynde. Item dat de voirs. regeerders oft meesters sullen moegen eeden alle deghene die in derselver naciën ende geselscap comen ende ontfangen selen worden dat zy onder tschyn van den voirgenoemden geselscape oft nacien gheenen persoon die int selve geselscap niet en is bescudden, bevryen oft verantworden en selen in gheenre manieren in sinen persoen oft in zyn goede; ende en sullen oic de voirs. regeerders, meesters oft nacie gheene persoonen moegen ontfangen, bevryen oft verantworden van den lasten oft brueken die syn in calaengiēn jegens ons, Scoutet, Burgermeesters ende Scepenen oft onse nacomers by tyde wesende oft daer ons ende hen moeysel, cost oft last vut soude moegen comen; ende oft by hen oft yemande van der voirs. naciën yet ter contrarien voertgekeert oft gedaen wordde, ddat wy dairover correxie doen sullen alsoe wy na gelegentheyt der saken dat bevinden sullen dienende; behoudelic in desen dat tvoers. geselscap gheene privilegiën oft verleeningen verwerven en sal moegen van ennigen princen, vorsten, heeren, landen, steden oft gemeynten, noch oic onderlinge ennige statuten oft ordinanciēn maken die ennichsins souden moegen contrarieren den rechten, privilegiën oft costumen van den lande van Brabant oft

van der voirs. stad oft die souden moegen afnemen de gemeyne pollicie oft welvaert derselver stad; maer selen gehouden zyn deselve privilegiën die zy van ennigen princen, heeren, vorsten, landen oft steden vercrigen zelen te thoonen ende laten visiteren by ons ende onsen nacomers, Scouthet, Burgermeesters ende Scepenen ten tyde zynde, ende ons ende hen copie auctentyck dairaf te ghevene ende diere nyet gebruycken moegen tot dat die by ons gevisiteert bevonden selen wesen duechdelic zynde ende nyet contrarierende oft afnemende tgene des voirs. staet. Behoudelic oic dat zy met gheenen wegen van faite op yemande oft yemants goede en selen moegen procederen sonder ons oft onser nacomers weten ende consente; maer sullen alomme daert hen gelieft altyt moegen volgen met rechte ende dat zyliede van der voirs. naciën oft geselscape, hetzy dat zy in ennigen ambachten zyn of nyet, gehouden sullen zyn in scot ende lot ende andere ongelde ende laste van der stad poerteriën oft ambachten gelyc andere in deselve nacie oft geselscap niet zynde; ende behouden oic ons ende onse nacomers, Scouthet, ende wethouderen ten tyde zynde in allen ende iegelycken der voirs. verleeningen, poenten ende ordinanciën onse ende huere, meerderen, minderen, interpreteren, veranderen ende wederroepen, alsoe ons ende hen dat na gelegentheyt van den tyde ende saken goetduncken ende gelieven sal. In orconden der waerheyt ende vesticheden der dingen voirs. soe hebben ic, Jan van Ranst, Schoutet voirs., mynen properen zegel, ende wy, Burgermeesteren, Scepenen ende Rade van der stad van Antwerpen voirs. derselver stad zegel ten saken hierane doen hangen opten vyfsten dach van Meye int jaer Ons Heeren als men screef duysent vierhondert vive ende tachtentich.

Achtervolgende desen, soe warden bi den Heere ende bi der Stad, meesters ende regeerders gemaect voere dit jaer LXXXV.

Actum VIIIa May 84.

Jan Biers
Merten Janssone
Laureys Thymans
Ysbrant van Aemstel.

(Gedeeltelijk reeds verschenen in Emm. Van Meteren's *Historien der Nederlanden,* 1e boek).

II.

DE BEURS IN 1506.

Gebodboek, litt. A, 89-1539, fol. 34v).

Geboden ende uytgeroepen By Gielise van Bouchout onderschoutet, Burgermeesteren, Scepenen ende Raid van der stad van Antwerpen, opten lesten dach van Augusto Ao 1506.

Overmidts dien dat ter kennissen van den heeren ende van der stad comen is, dat desen nacht de clauwen ende stocken van den bellen van den goeden lieden doeren afgesneden syn, ende gebracht ende gehangen opte Borsse, dwers over de strate, met eenen stroowisch daer op stekende, ende oick eenige bardekens, daer inne gescreven stont: *dit huys oft winckele is te verhuerne,* in groeter cleynicheden ende vituperien van der stad ende van den coepman, Soe eest dat men gebiedt van sheeren ende van der stadwegen, dat soe wie dat voertbrengt de ghene tvoirscreven stuck gedaen hebbende dat men dien gheven zal van der stad een pondt ouds, makende 10 Rynssche guldenen eens; Ende oft deghene die dat gedaen hebben dat selve nyet voort en brenghen oft te kennen en gheven binnen den 3en daghe naestcomende ende men dat namaels metter waerheyt bevonde, dat die verbuert sal hebben zyn een hant.

III.

EERSTE POLITIEREGLEMENT VAN DE BEURS, 2 OCTOBER 1513

Gebodboek, litt. A, 1489-1539, fol. 55.

Geboden ende vuytgeroepen by Gielise van Boechout, Onderschoutet, Burgemeesteren ende Scepenen der stadt van Antwerpen den IIen dach Octobris anno XII (1513).

Overmits dat opte borse alhier ende daer omtrent den goeden coopluyden dese stadt frequenterende ende huere conversacie houdende by diverschen personen dic ende menichwerven vele oploopingen, vechtinge ende injurie gebueren ende men alle alsulcken plaetsen dair sulcke vergaderingen gebueren, behoort in peyse en vrede tonderhoudene ende soe onlancx geleden seke-

re oploopen ende vechtingen gebuert syn ende noch meer gebueren souden en warde hier inne nyet versien, Soe eest dat men gebiet van sHeeren ende van der stadt wegen dat nyemant wie hy zy van bynnen oft van buyten hem en vordere oft en pyne enighen cooplieden oft anderen opter voers. plaetsen van der borsen oft dair omtrent enigen oploop te doene met woerden oft met wercken in eniger manieren, opte peyne, te wetene van den ghenen die in evelen moede een mes trocke ende iemande dairmede quetste, van synder eender hant oft hondert Bourgoensche guldenen dairvoere, ende soe wie oick in gelycken evelen moede een mes trocke ende nyemande dairmede en quetste dat die verbueren sal syn vorste lit oft vyftich Bourgoensche guldenen dairvoere te bekeerene, ende alle andere brueken de peynen na advenant.

IV.

KEIZERLIJKE GOEDKEURING VOOR DE OPRICHTING DER NIEUWE BEURS, 25 Juni 1531.

De par Lempereur, Chiers et bien amés, nous avons receu vos lectres du IXe du present mois contenans vostre responce et advis sur celle que vous avions escript requestes et pieces y jointes touchant la mutacion et translacion du lieu et place de la bourse de nostre ville Danvers, laquelle translacion comme contiennent vos dictes lectres après plusieurs communicacions par vous sur ce tenues trouvez seront fort prouffitables pour le bien publique et quelle se fere au lieu nommée la Court de List, en la dicte ville Danvers et que par ce la marchandise et negociacion dicelle seroit en toute ladicte ville multipliée et augmentée. A ces causes et pour autres raisons et bonnes consideracions mentionnées en vostre lectre de l'effect de ladicte translacion. Et desirans que conforme a vostre dict advis elle se face, tant pour la bonne volonté quavons au bien prouffit et melioracion de nostre dicte ville, que de la comodité des marchans y residans, hentans et trafiquans, vous escripvons et advertissons que nostre intencion, vouloir, et bon plesir est, que ladicte translacion et mutacion du lieu de ladicte bourse, se face selon et ensuyvant vostre dict advys, Et vous requerons et neantmoins ordonnons de en ce proceder et faire ladicte translacion de bourse incontinent et sans delay ensuyvant ce que dessus. Et nous l'aurons pour bien aggreable. A

tant chiers et bien amez nostre Seigneur vous ait en sa saincte garde. Escript en nostre ville de Bruxelles le XXVe de juing Anno XXXXI. Charles.

V.

PROTEST TEGEN HET VERPLAATSEN DER BEURS, 31 Juni 1531. (1)

Aen Deerweerdige wyse ende voirsienige heeren Bourgemeestere Scepenen ende Rentmeesteren van de stadt van Antwerpen.

Thoonen in alle oetmoet uwe goetwillige dieneren die dekens gesworen ende ondermans van den scippers van den ouden voetboge, de deken ende oudermans van den smeden, de deken ende oudermans van der meerschen, de deken ende oudermans van den vleeschouwers, de deken ende oudermans van den cuypers, die natien van den coopluyden, als van de Duytsche, Spaegnaerden, Ingelschen, Cecilianen, Jenevoisen, Florentijnen, Lucoisen, Milanoisen, ende andere hanterende ende frequenterende de jegenwoirdige borsse van Antwerpen. Ende oic die gemeine poirters ende alderhande ambachtsluijden die op de borsse besyden ende vans omme de borsse heure huysen wynckelen, pachuysen, cameren ende domicilien, wel ende diere gecocht ende gehuert ende vercregen hebben om de borsse wille, hoe dat sy verstaen hebben dat zeekere dagen gelegen eenege persoonen meer souckende heur singulier proffyt dan tghemeine welvaren deser stadt, hen gevordert hebben te begheren aen uwen Eer, een grooter borsse dan dese die nu tegenwoirdichlic leeght, ende onder tdexel van die die borsse voirs. te verleggen op een ander grooter plaetse daer heur erffve ende goet ontrent gelegen es, sonder taenmerckene die groote ende ontalike scade ende oyck die eeuwyge bederffenisse der sommigen vanden supplianten uwe medeporteren ende bourgeren deser stadt. Die overmidts der plaetsen van der borssen, die by uwer Eer, maer cortelinge geordineert es geweest metten vollen Raedt vander stadt, te weeten by den bourgermeesteren

---

(1) De stukken waarvan de bron niet is aangegeven, bevinden zich in dn bundel en het register *Handelsborze* 1396-1858, Stedelijk Archief.

H. Aert van lire ende H. Willem draeck ter begheerten van den coopluyden van alle natien ende van allen denghenen die de borsse frequenterende zyn oyck die Jenevoisen, Duytschen die groote costen gedaen hebben oock heure huysen groot ontalick goet ende vuytermate dier gecocht. Daer toe costelyck betijmert ende gemaickt, gehuert ende vercregen oft oic sonder taenmerckene oft consideren ende dat de selve borsse is ende leeght inde bequemste plaetse daerse ter commoditeyt van den coopman soude moegen liggen te weten in de binnenstadt ende opt hoochste van Antwerpen bijder kercken, by der merckt, by den stadthuys, by de wage, by de panden ende seer int beste ende levenste van der Stadt ende niet verre vand water. Dwelck soet wel behoirt te syne, want die coopman liever hadde datse naerder den water lage gelyck die borsse in ander groote coopsteden liggen, als tot Venegien, te Jennes, Naples, Palerme, Lyons ende principalick te Brugghe. Die al by den water liggen soudemen dese dan verleggen in de buytenstadt ende soe verre vaden watere.... tot soe grooten scade ende sulcke excessive bederffenisse alsdat die qualic soude remediable wesen ende sonder twyfel tot eeuwige bederffenisse ende ruyne van vele vanden voirs. supplianten, soe verre dat by uwen Eer. nyet gebetert werde ende geremedieert. Ende om deswille dat de voirs. supplianten genoech considereren ende mercken dat die plaetse vander voirs. borssen bequaem genoech is om ter plaets daer die nu staet grootelyck te vermeerderen ja om noch soe groot ende meerder te makene dandie nu is sonder daeromme die te verleggene, soe eest dat dieselve supplianten uwen Eer. hebben willen versuecken ende nerstelyck bidden, midts desen nemende ooge ende consideratie op tghene des voers. is, u gelieven wille De voirs. borsse te latene, Daer die nu staet, Ende soe verre u gelieve die te vermeerderen ende amplieren ghemerckt dat sulckx grootelyck costen sal, syn die selve supplianten wel te vreden ende presenteren ter stont daer inne soe verre te subvenieren, ende daer toe te contribueren van heure eygenen goeden ende yegelyck nae synder qualiteyt, gelyck sy ander tyt gedaen hebben als men bevinden sal dat nae Redelicheyt behoiren sal. Ende by alzoe verre yemandt boven dien in prejudicie vanden supplianten yet seggen woude ende allegeren bidden de selve supplianten oetmoedelyck dat sy moegen gehoort wesen om heure defentie te doene sulcx als sy te rade bevinden sullen etc.

VI.

VONNIS VAN DEN KEIZER BETREFFEND DE OUDE BEURS, 1 Februari 1532 (O. S.)

Kaerle by der gratien Gods Roomsch Keyser etc. etc. etc. allen den ghenen die dese onse brieve sullen zien saluyt.

Alsoe van in de maent van Junio lestleden oft daer omtrent questie ende proces geport ende hangende hadde geweest in onsen rade geordineert in den voers. onsen Lande van Brabant, tusschen Janne Gabriel Boncompte, Anthonise van Bombergen, Daniele van Bomberge, Willeme van Thiere, Lodewycke Studelinck, Arnde van Velbraken, Jacoppe van Berchem, Claesen Janssens, Henricke van Ath, Jacques le Martin, Everarde Everdeyts ende Philipsen van Oostende, alle gebueren van der ouder Borssen gestaen binnen onser Stadt van Antwerpen in de Engelsche strate oft Wollestrate, ende hen in tvoors. proces gequalificeert hebbende voor supplianten ende impetranten, ter eenre; die Borgermeesteren, Wethouderen ende Rentmeesteren der voers. onser stadt van Antwerpen, gedaeghde ter andere zyde. Den voers. impetranten ende supplianten ons by supplicatie gethoont ende te kennen gegeven hebbende, hoe dat voortyden als die selve onse stadt van Antwerpen begonst te prospereren by der applicatie ende arriveringen van diverse schepen Coopmanschappe ende by der negotiantien ende hanteeringen van diversche coopluyden van alrehande vrempde natien, die Wethouderen ende Regeerderen onser voors. stadt ter comoditeyt ende geriefve van den selven coopluyden, ende om die meer te treckene totter frequentacie derselve onser stadt hadden by gemeynen accorde ende rype deliberatie van Rade geordineert sekere plaetse, aldaer die voors. cooplieden souden mogen vergaderen om te tracteren ende communiceren van hueren affairen coopmanscapen ende negotiatien; welcke plaetse men gemeynlyck noempde de Borsse, gelegen wesende int schoonste van der voors. onser stadt, by der Merct ende by der Kercke van onser Liever Vrouwen, ende oock thooft oft den Werff derselver onser stadt, ende alsoo seere gerieffelyck ende proffytelyck wesende allen coopluden hanterende ende frequenterende onse voors. stadt van Antwerpen, om welcke plaetse oft borse te onderhoudene grooter oft meerder te maeckene vele van den selver supplianten oft impetranten oft huere ouders ende voorsaeten ende gebueren rontsomme geseten ende woonachtich wesende by derselver borssen, hadden hier voortyden betaelt ende gecontribueert ge-

hadt diversche groote sommen van penningen, doen maecken ende timmeren tot hueren grooten ende swaeren coste diversche schoone ende costelycke edificien, met winckelen ende bouticquen ende andere comoditeyten, ten gerieve van den voers. coopluden, ende zindert den voors. tyden, te wetene ontrent den jaer vyfthien hondert achthiene, die van der gulden van den voetboghe, ter solicitatie bede ende versuecke van den voors. wethouderen ende Regeerderen der voors. onser stadt van Antwerpen, hadden gecocht seker groot huys ende daer affgemaeckt oft doen maecken eene gemeyne plaetse ende pandt om aldaer te vercoopen alrehande sorten van craemereyen ende andere coopmanschappen, ende daer deur men passeerde ende ginck van der merct der voors. onser Stadt nae de voors. borse, ten grooten gerieve vanden selven coopluyden; daer aene die vanden voors. Gulden over die achthien duysent guldens geemployeert oft bestaeydt hadden. Ter causen van den welcken, ende om die selve gulde te preserveren van schade ende verliese, die voors. wethouderen ende Regeerderen onser voors. stadt, hen hadden geloeft tot eeuwigen daghen in wesene ende in state te houdene ende doen houden die voors. plaetse ende borse, sonder dat sy die selve souden moegen vullen betimmeren oft beletten met hysen oft andere Edificien, gelyck die selve Wethouderen ende Regeerderen oeck te meer stonden hadden geloeft ende toegeseet den voors. supplianten ende impetranten. Nu waest soo dat tzedert eenen jare herwaerts, ter sollicitacie ende vervolge van eenige van den Wethouderen ende Regeerderen onser voors. stadt van Antwerpen op heur te kennen geven by ons geoctroyeert ende gepermitteert ware dat die van der selver onser stadt souden mogen nemen ende kiesen eene andere plaetse, gelyck sy oock dyen naevolgende gedaen hadden, die selve noemende de nyeuwe Borsse, aldaer zy daegelycx deden wercken, hen vanterende dat die selve gemaeckt ende volmaeckt synde, sy die voors. plaetse ende ierste borse souden doen demolieren affworpen ende breken, ende die doen vullen ende betimmeren met huysen ende andere edificien, dwelcke keeren ende redunderen soude ten grooten achterdeele ende prejuditien van den selven supplianten ende impetranten, die welcke daer by in heuren goeden rechte dwelcke sy hadden totter voors. ouder ende ierster borssen, grootelyck souden syn ende wordden vercort, sonder daerop ierst ende voer al in rechte gehoirt te syne; midts den welcken die voors. supplianten ende impetranten ons oitmoedelyck hadden gebeden hen daerop te willen versien van onser behoerlycker provisien ende remedien van justitien daertoe die-

nende. Welcke supplicatie inden voors. onsen Raede gesien, hadden denselven supplianten ende impetranten gegundt ende doen expedieren geweest sekere onse oepene brieven ende uyt crachte van den selven van onsen wegen den voors. Borghmeesteren Wethouderen ende Rentmeesteren onser voors. Stadt van Antwerpen gedaeghde by sekeren onsen officier executeur der voors. oepene brieven bevolen dat sy die voors. plaetse ende ierste borse souden laten in wesene, ende in sulcken state als die doen tertydt was, sonder die selve te demolieren afftebrekene oft met huysen oft andere edificien te betimmerene, vullen oft beletten in eeniger manieren, ende die voors. onse bevelen stadthoudende, emmers soo langhe ende totter tyt toe, dat partyen gehoirt anders soude wesen geordineert, werden die selve Borghemeesteren Wethouderen ende Rentmeesteren der voors. onser stadt van Antwerpen midts heure oppositie gedaeght te syne ende te comparerene in den voors. onsen Raede tot eenen sekeren gelegenen daghe doe toecomende ende nu overstreken, om aldaer die redenen van heuren oppositien op te doene ende te vercleerene, t'antwoerden ende inder saken voorts te procederen ende zien appoincteren des behooren soude; ende naerdyen dat ten dage hierop dienende ende andere daeraff onderhouden ende de voors. partyen inden selven onsen Raede comparerende, soe by hen selven soe by heure procureurs, verscheyden altricatien oft differentien tusschen hen desen aengaende geresen hadden, by den voors. onsen Raede beslicht oft gedecideert, hadde uyterlyck vanwegen der voors. impetranten hierboven genoempt procederende inder voors. sake ende materie principale in substantien verhaelt geweest tgene des voerseyt is, ende daer uyt onder protestatie van heurentwegen gedaen dat soe verre sy van naerdere procuratie consten doen blycken dat heur propositie oock soude gehouden worden alse insgelyckx gedaen te syne geweest voore die persoenen daer aff sy van naerdere procuratie soude doen blycken. Gecontendeert ten eynde van interinemente der voors. oepene brieven, ende dat die interimerende die voors. gedaechde souden by vonnisse van ons ende van den voors. onsen Raide geduempt ende gedwongen wordden die voors. plaetse ende ierste borse te laten in wesene ende in alsulcken state als die nu ware, sonder die selve te demolieren, aff te breeckene oft met huysen oft andere edifitien betimmeren, vullen, oft beletten in eeniger manieren, maeckende heysch van costen by hen gedaen ende te doene in deser instantien, schaden ende interesten, waerop van wegen der voors. gedaechde hadde geantwoirdt geweest ende gecontendeert, ten eynde dat soude

worden geseegt gewesen ende verclaert voor recht dat die voors. oepene brieven by deselve supplianten ende impetranten in desen verworven waren subreptis ende obreptis, dat sy om die verworven ende daer uyt gecontendeert te hebben tot sulcken eynde alsvoer niet en waren ontfangbaer, ende by alsoo jae des neen daerop ierst ende by ordene recht gehadt, dat die voors. oude Borse soude worden getransfereert ter plaetsen daer die nyeuwe borse nu ter tyt lach ende te dyen eynde gedemolieert, achtervolgende den wille van ons, maeckende die voors. gedaechde oock heysch van costen schaeden ende interesten. Den voors. impetranten daerop replicerende ende persisterende inde voors. heure eynden ende conclusien. Ende als aengaende der conclusien van wegen derselven gedaighden hier vore genomen van dat deselve oude Borsse soude gedemolieert worden, sustimeerden dieselve impetranten dat die voors. gedaighde om daer toe te contenderen nyet en waren ontfangbaer. Ende denselven gedaigden by maniere van duplycken ende replycken persisterende respective ter contrarien, ende den voors. impetranten insgelycx persisterende, alles nyet alleen mits den voors. maer oeck meer andere redenen ende middelen by deselve partyen in desen by gebrocht ende in heur voors. proces begrepen. Welcke partyen gehoirt, werde geordineert dat sy die stucken daer mede sy hen in deser selver saken oft processe souden willen ende moegen behulpen, souden overgeven peremptoirlyck met heure voors. redenen in geschrifte bynnen sekeren anderen daghe hen daertoe oock bescheyden. Om dat gedaen ende alles oversien in den voors. saecken oft processe te wordene geappoincteert des behoiren soude. Doen te wetene: dat gesien ende gevisiteert wel ende int langhe in den voors. onsen Raide in Brabant, die voors. oepene brieven acten stucken ende munimenten by de voors. partyen hinc inde overgegeven ende alles gene dat daer by blyckt, met oock geconsidereert tgene des men in desen behoirde te considererene ende dat soude hebben connen ende mogen moveren, Wy met goeder ende ryper deliberatie van Raide, hebben geseegt gewesen ende verclaert, ende by desen osen uyterlycken vonnisse seggen wysen ende verclaeren voor recht, dat die voors. impetranten om gecontendeert te hebbene tot sulcken eynde als sy hebben gedaen ende hier boven geruert, nyet en syn ontfangbaer, ende dat dyen nyettegenstaende die voors. gedaegde sullen metter voors. ouder Borsen hueren wille ende geliefte doen. Behoudelyck dat die selve gedaeghde sullen schuldich syn denselven impetranten op te leggene ende te restituerene alle sulcken penningen als een iegelyck van hen sal

konnen met goeden bescheyde ende documenten bewysen ende doceren, dat sy oft die voorsaten van heur huys oft Erfven gecontribueert hebben gehadt totter erectien oft ampliatien van der selver borsen. Reserverende den voors. impetranten heur actie tegen die voors. gedaeghde oft andere alsoo heuren Raidt sal gedraegen, om te mogen heysschen heure schaden ende interesten, die welcke sy sullen willen sustineren te lydene ter saken van der demolitien van der voers. borse, ende denselven gedaeghden heure defensien ter contrarien. Compenserende die voors. costen by deselve partyen hinc inde geheyscht ende dat om redenen. Ende des t'oirconden hebben wy onsen segel hier aan doen hangen.

Gegeven in onser stadt van Brussel den iersten dach van Februario int jaer ons heeren duysent vyffhondert twee ende dertich, nae costume ons hoeffs ende van onsen Keyserrycken tderde ende van Castilien t XVIJe.

Op de plicque stondt geschreven: By den Keyser ter relatien van den rade, was ondert. H. Huyost ende besegelt met eenen segelen in rooden wassche.

VII.

DE KOOPLIEDEN VRAGEN EEN RUIMER BEURS. KOSTEN VAN DE NIEUWE BEURS, 1531.

1531-32. Item alsoe in vele ende diverse voirgaende jaren ende zunderlinghe in den voirleden jare den Borgemeesteren Scepenen Rentmeesteren ende Raidt dezer Stadt overgegeven hadden geweest vele en diverse supplicatien by de coopluyden gemeynlyck alhier in der stadt residerende ende frequenterende, inhoudende onder andere doleancien ende remonstrancien hoe dat de plaetze *van der borsen, in de Wolstrate gestaen* (midts der menichvuldigheyt der coopluyden der voors. stadt ende borse hanterende meer dan in vorleden tyden) te cleyn was ende dat zy midts der cleynicheyt voirs. niet gevuechlieken met malcanderen van hunne affairen en consten communiceren, dat reeds de voors. plaetze van der borse rondomme lach ende gestaen was tusschen enghe straetkens daer duere zy coopluyden, zoo wanneer zy ter voirs. borsen comen, moesten passeren dwelck zo zy zeyden zeer periculoos was bezundere in den winter des avonts, met meer andere doleancien ende clachten in de voors. supplicatien

begrepen, tenderende de voirs. plaetze *van der voors. Borzen te transfereren* ende te willen zetten op te plaetze geheeten *de erve ofte hoff van der List* ende *van den Engel* gestaen de voirs. erve in de lange nieustrate en in de Mere der voirs. stadt van te voiren toebehoirende.

Welcke voirs. supplicatien by den voirs. heeren tot diversen tyden gevisiteert zynde is by hen altyd de voirs. translatie gedifferеert geweest aenmerckende de groote costen ter zaken derzelver translatie ende erectie *der voirs. nieuwen Borsen* ende den grooten lasten der voirs. stadt.

Dwelck de voirs. coopluyden supplianten aenmerckende ende siende dat tzelve by den voirs. heeren Borgemeesteren ende Scepenen nyet en warde geremedieert, zyn ten leste by supplicatien dachtich gevallen aen de Keyzerleycke Majesteyt tot Bruessel wesende, ende heeft de voirs. Z. Key. Maj. na vele diverse brieven aen Borgemeesteren ende Scepenen gesonden der translatien der voirs. Borsen aengaende den voirs. Borgemeesteren Scepenen ende Raidt bevolen zeere scerpelyck dat zy van stonden aen (nyet tegenstaende eenighe private persoonen daerteghen wilden opposeeren) de voirs. Borse zouden transfereren ende eene nyeuwe borse doen erigeren opte voirs. erve van der List, ter meesten commoditeyt der coopluyden als supplianten.

Achtervolgende welcken bevelen van zynder Maj. alzoo gedaen, hebbe de voors. Borgemeesteren, Scepenen ende Raidtsluyden in haeren raede gesamentlycken vergadert wezende eendrachtelyck bevolen den rentmeesteren der voirs. stadt te doen erigeren een nyeuwe borse int voirs. hoff van der List, vele grooter wezende dan die nu is in de Wolstrate voirs. ende dat op zekeren patroonen daer aff zynde. Ende als aengaende de erve overschietende boven de plaetze *van de galeryen van den Borsen* metter plaetze, wendeltrappen ende straten daer duere gemaeckt, metten eenen eynde comende in de Langenieustrate ende metten anderen eynde comende in de Mere, dat de voirs. Rentmeesters in de name der voirs. stadt die zouden vercoopen ende metten penningen comende van der voirs. vercochter erven betalen tvoirs. werck van den voirs. borzen.

Achtervolgende welcken bevelen heeft men gemeten de voirs. erve ende heeft men bevonden dat er in al was boven de voirs. plaetze van der Borzen met galeryen, plaetze, wendeltrappen ende straten, noch LXVII roeyen een quart ende XL voeten erven. Item hebben de voirs. Rentmeesters na vele ende diverze communicatien gehadt met diversen metzers, tymmerlieden ende an-

dere, zo van dezer stadt zo oick van andere steden ende plaetzen, bestaedt de voirs. Borse te maken ende volmaken ende alle de stoffe te leveren, zoo wel van steen, calck, blauwerck, witwerck, als van tymmeringhe, yzer, loot, scrynwerck, welfsel ende diergelycke, met oick alle den arbeyt *Adriaen* ende *Peeteren Spillemans,* gebruederen, alhier in der stadt residerende, op zekeren patroonen hun overgegeven ende op zekeren conditien ende dat vore de somme van XVIm Carolus gulden (16000 guldens van 20 stuivers).

Maer, want na dat 't voirs. werck op te voirs. patroonen begonst, bevonden was te zeere slecht te zyne, als alleenelyck met eender borstwere van IIII voeten hoghe daer die cappe op gelegen zoude hebben, ende de vensteren alleenlyck dackvensteren geweest zouden hebben, ende dat men tot gheenen tyde metten zolder boven de voirs. galerye egheen profyt en zoude kunnen gedoen, heeft men by advyse van den voirs. heeren *tzelve begonste werck verandert* ende verswaert, ende gemaect dat men in toecomenden tyden boven op ten voirs. zolder zal moghen maken ter voirs. stadt profyte wel C (100) cramen oft meer, die men zal jaerlyckx verhueren, daer off zy zal vele profyt in toecomenden tyden moghen hebben; ende is den voirs. gebroederen vore tvoirs. verswaren van den voirs. wercke gelooft IIIm IIIc XCIX guldens en LIIII stuivers (3399 guldens 4 stuivers), comt tsamen XIXm IIIc XCIX gulden IIII stuivers (19399 guldens 4 stuivers).

Item de voirs. stadt declarerende hen egheen gelt te willen geven in betalinghe maer wilde geven in betalinghe de resterende overschietende erve boven de voirs. plaetze, galeryen ende straten; ende zyn ten lesten de voirs. Rentmeesters metten voirs. gebruderen overcomen, dat zy zouden in betalingen nemen alle de overschietende erve die resteren zoude boven de voirs. galerye, plaetze ende straten, ende dat elcke roye om V brab. erflycker quytinghe den denier XVI oft IIIc XX (320) carolus guldens eens. Ende indien men bevonde dat de voirs. resterende erve meer gedroech dan de voirs. XIXm IIIc XCIX guld. IIII st., zouden der voirs. stadt tzelve opleggen ende betalen, zoo tvoirs. werck volmaect zoude wezen; ende ingevalle de voirs. resterende erve min gedroeghe dan de voirs. XIXm IIIc XCIX guld. IIII st., zoude alsdan de voirs. stadt tzelve hun oplegghen. Welcke voirs. LXVII roeyen een quart ende XL voeten erven, tot IIIc (300) guldens de roeye gedraecht XXIm VcLIII carolus guldens; van welcken LXVII roeyen, een quart ende XL voeten men heeft in

betaelingen gegeven diversen persoonen, ter zaken van mangelingen van erven, daer mede de voirs. borze gemeerdt is, te weten: Clause Verjuys weerdt in *den Muelen,* aan de merct alhier, Jan de Bruyne ende anderen VI roeyen ende XVIII voeten, ende heeft men gelevert den voirs. gebroederen LXI roeyen een quart ende XXII voeten, gedragende, ten voirs. prise van IIIc XX guldens de roeye, ter zommen van XIXm VIc XVIII (19618) guld. Afgecort de voirs. XIXm IIIc XCIX guld. IIII st. van de voirs. XIXm VIc XVIII guldens, blyct dat de voirs. gebroederen sculdich zelen wezen der voirs. stadt, ter zaken van dat de resterende erve meer gedraecht dan de penningen daervore zy de voirs. borze hadden aengenomen te maken, ende moeten betalen zo wanneer 't zelve werk volmaect zal wezen de somme van IIc XVII (217) guld. XVI st. eens, ende zelven gerekent worden als dan in ontfanck ten naesten jare.

(Documenten van ridder Leo de Burbure).

VIII.

NIEUW (POLITIE) REGLEMENT OP HET VECHTEN EN SPELEN OP DE BEURS, 1533.

Gebodboek, litt. A (1489-1539), fol. 179.

Geboden ende vuytgeroepen by Janne van den Werve, Onderschoutet, Burgemeesteren, Scepenen ende Raide van der stadt van Antwerpen opten XXVIIen dach van Augusto anno XVc ende XXXIII.

Overmidts dat opte borse alhier ende dair omtrent den goeden coopluyden dese stadt frequenterende ende huere conversatie houdende by diverse persoonen dicwylen ende menichwerven vele oploopingen, vechtingen ende injuriën gebueren ende men alle alsulcke plaetsen dair sulcke vergaderingen gebueren behoirt in peyse ende vrede tonderhoudene, ende zoe onlacx geleden zekere oploopen ende vechtingen geburt zyn ende noch meer gebueren zouden en werde hierinne nyet versien, Soe eest dat men gebiet van sHeeren ende van der stadt wegen dat nyemant wie hy zy van binnen oft van buyten hem en voordere oft en pyne ennigen cooplieden oft anderen opter voirs. plaetsen van der borsen oft dair omtrent ennigen oploop te doene met woirden noch met wercken in enniger manieren, opte peyne te wetene van den ghenen

die in evelen moede een mes trocke ende yemande dair mede quetste van zynder eender hant oft hondert Bourgoensche guldenen dair voere, ende zoe wie oic in gelycken evelen moede een mes trocke ende nyemande dairmede en quetste dat die verbueren sal zyn vorste lith oft vyftich Bourgoensche guldenen dair voere te betalene ende alle andere bruecken ende peynen na advenant.

Men gebiet voort van sHeeren ende van der stadt wegen dat nyemant wie hy zy out oft jonck hem en voordere voordane opte borsse te caetsen, te bollen met noten oft eenichsins anders te spelen, opte verbuerten van drie Karolus guldenen, te bekeerene in drien, deen deel den Heere, dander der stadt ende tderde de kuermeesters, ende indient kinderen zyn die hier tegens doen zoe sal men dat aen huer ouders verhalen.

Voort gebiet men als boven dat nyemant met ennigen tafeletten oft cramen hem en pyne opte borsse voort te stane noch oic ennigen brieven oft diergelycke aldair ter venten testellene, insgelycx opte pene van drie Karolus guldenen te bekeerene als boven.

Insgelycx dat gheene oucleercoopers noch vuytdraechters opte voirs. borsse ennige waren oft goeden en sullen mogen vuytroepen oft te coope bringen opte pene ende te bekeerene als boven.

Item dat nyemant met peerden, cordewagenen oft brouwetten alhier op oft over de borsse en ryde oft en vuere in enniger manieren tsy ydel oft met ennigen waren oic opte pene ende te bekeerene als boven.

IX.

VERNIEUWD POLITIEREGLEMENT OP DE BEURS, 1536.

Gebodboek, litt. A (1489-1539), fol. 213.

Geboden ende vuytgeroepen by Janne van den Werve, onderschoutet, Burgemeesteren, Scepenen ende Raide van der stadt van Antwerpen opten derden dach in Februario anno sessendertich.

Alsoe opten XXVIIen dach van Augusto anno XVc ende driendertich van sHeeren ende van der stadt wegen ten gerieve van den cooplieden ende anderen merckelycke redenen tot conservatie van den gemeynen besten deser stadt, zyn gestatueert, vuyt-

geroepen ende gepubliceert geweest diverse loffelycke ordinantiën ende statuyten, ende onder dandere dat nyemant wie hy ware out oft jonck hem en zoude vorderen oft pynen opte nyeuwe borsse te caetsen te rollen met noten oft anderssins te spelen, opte verbuerte van drie Karolus guldenen, te bekerene in drien, deen deel den Heere, dander der stadt ende tderde den kuermeesters, ende indient kinderen waren daer tegen doende dat ment op huere ouders zoude verhalen, ende want desen nyettegenstaende tghene des voers. is nyet en wordt onderhouden noch gelaten, maer dat arger is sulcken insolentie ende rumoer daer dagelycx gebuert, soe wel op vierdagen als andere van den kinderen met kaetsen, doppen ende spelen dat men daer nyet en can gehooren noch gesien tot grooten belette, quellinge, achterdeele ende ongerieve van den cooplieden ende noch meer gebueren zoude indien daer op in tyts nyet en warde versien, Soe eest dat men van sHeeren ende van der stadt wegen anderwerf zeere scerpelick gebiet dat nyemant wye hy zy out oft jonck hem en vordere oft en pyne ennich spel opte voers. borsse, tzy met noten, ballen, tappen oft andere in wat manieren dat het zy te doene oft te hanterene opte voers. peyne ende te bekeeren als voere ende daerenboven opte verbuerte van zynen oppersten cleede tot proffyte alsvoere, ende in dient kinderen zyn hiertegen doende, soe sal men tselve op huere ouders ende meesters verhalen zonder verdrach.

Geboden ut supra.

Voert gebiet men als voere dat nyemant hem en vordere oft en pyne dese oft doude ordinantie opte voers. borsse in gescrifte gestelt zynde oft te stellene te schueren, cladden, duerscrabben oft vernielen opte pene te verhalen ende te bekeeren als voere; ende dat de voers. oude ordinantie in allen hueren anderen puncten ende articulen sal blyven van weerden, gelyck ende in alder manieren die zyn geordineert ende gestatueert geweest.

In de marge staat: Renovatio in Decembri anno XLVIII; present den voors. Onderschoutet ende Heeren met adjunctien van dese clausulen:

Ende soe wie daer bevonden sal worden te dobbelen, te tuysschen oft te spelen met teerlingen dat die sal worden openbaerlic gestraft na gelegentheyt der saken anderen ten exemple.

X

DE BEURS NIET TE BESCHADIGEN, 1537, 15 April.

Gebodboek, anno 1537, fol. 220.

Geboden ende uytgeroepen by Janne van den Werve, Onderschoutet, Burghermeesteren, enz.

Men cundicht ende gebiet van sHeeren ende vander stadt weghen dat nyemant hem van nu voordane en vordere... jonck oft out en toppe met nonnen en worpe caetsche oft anderssins in gelycke manieren en spele oft oock en tuyssche opte nyeuwe borsse alhier, Dat oock nyemant inde bancken oft schrynwerck vander borssen hem en vordere met colen cryt oft anderssins met messen te snyden, te scryven oft te teeckenen noch oock heur vuylicheyt te doene op ennighe vanden trappen vander selver borssen opte pene van VI carolus gulden eens ende sal men tselve verhalen opte ouders, indien contrarie van desen by eenighen kinderen gedaen wordt te bekeerene in dryen deen derden den heere dander der stadt ende tderde den aenbrengher.

XI.

NIEUWE GEBODEN VOOR DE ORDE OP DE BEURS, 1538, 17 October.

Gebodboek, anno 1538, fol. 224.

Geboden ende uytgeroepen by Willeme van den Werve, Schoutet Burghermeesteren Scepenen ende Raide der stadt van Antwerpen opten XVII dach van October anno XVc ende XXXVIII.

Overmidts dat opte borse alhier ende daer omtrent den goeden coopluyden dese stadt frequenterende ende heure conversatie houdende by diversche persoonen dicwylen ende menichwerven vele oploopinghen vechtinghen ende injurien gebueren, ende men alsulcke plaetsen daer sulcke vergaderinghen gebeuren behoort in peyse ende vrede te onderhoudene, ende zoe onlancx geleden zekere ooploopen ende vechtinghen gebeurt zyn, ende noch meer gebeuren souden en werde hier inne nyet versien; Soe eest dat men gebiet van sheeren ende van der stadt weghen, dat nyemant wie hy zy van binnen oft van buyten hem en voordere

oft en pyne ennighe cooplieden oft anderen opte voors. plaetzen vander borsen oft daer omtrent ennighen oploop te doene met woorden noch met wercken in enngher manieren, opte pene, te wetene vanden ghenen die in evelen moede een mes trocke ende iemande daer mede quetste van zynder eender hant, ende soe wie oick in gelycken evelen moede een mes trocke ende nyemande daer mede en quetste, dat die verbeuren sal zyn vorste lit, ende van denghenen die iemanden sonder mes oft stocke metter handt sloeghe weder hy bloet laette oft nyet, dat die verbeuren sal insgelycx zyn vorste lit.

Ende indien yemant den anderen aldaer injurieerde ende met quaden woorden overviele oft van der Borssen daechde, dat die daer ane verbeuren sal de somme van XXV goude realen.

Item indien yemant inder manieren voorscr. opte Borse eenen anderen misdade verstopt oft vermontfelt zynde op dat men hem nyet kennen en soude, dat men denselven brenghen sal ter hoogher vierscharen ons genedichs heeren des Keysers alhier, omme aldaer criminelicken aengesproken ende voorts gecorrigeert te wordden naer gelegentheyt van der saken.

Hier inne expresselick gereserveert dat indien men bevindt naer dexigentie ende gelegentheyt van der saken de voorscr. correctie ende bruecken nyet swaer oft groot genoech te zyne, dat de heeren voorscr. deghene die in eenighe saken voorscr. hen misdraghen oft gedelinqueert sullen hebben, swaerdere sullen corrigeren, tsy by banissemente oft anderssins corporelicken ende insgelycx deselve corporele correctien moghen converteren in ghelde ende de pecuniele bruecken meerderen modereren ende minderen, gelyck sy dat in heuren Rade sullen vinden behoorende.

Wel verstaende dat allet ghene des voorscreven is stadt sal grypen insgelycx in beyde de zystraten vast aen oft opte voorscr. Borse responderende, zoe verre hetselve int aencomen oft afgaen van der borssen geschiede. Dwelck staen sal tot interpretacien van den voors. heeren Schoutet Burgermeesteren ende Scepenen.

XII.

TWISTEN ONDER KOOPLIEDEN OP DE BEURS, 1542.

Gebodboek B, anno 1542, 17 October, fol. 40.

Geboden ende vuytgeroepen by Willeme van den Werve, Schoutet, enz.

Al eest soe dat tanderen tyden te meer stonden byden Heeren ende der stadt is gepubliceert ende gestatueert geweest dat nyemant opter borssen van deser stadt oft daer omtrent en soude moegen injurieren, obloqueren, invaderen, slaen, smyten, oft stooten noch oick gheenderhande insolentie bedriven, Ende dien nochtans nyet tegenstaende vele diverse cooplieden ende andere hen vorderen dagelicx zoe lanck soe meer malcanderen ende deen den anderen te dreygene te slagene, te quetsene, te invaderene ende oblatrarene gelyck noch op ghisteren gebeurt is contrarie den voirs. geboden ende in contempte vander justiciën, Soe eest datmen gebiet van sheeren ende vander stadt wegen dat nyemant wye hy sy van binnen oft van buyten hem en vordere oft en pyne eenige cooplieden oft anderen opte borsse oft daer omtrent eenigen oploop te doene in woorden oft in wercken heymelick oft openbaer by hem selven oft anderen, opte pene ende verbeurte te wetene die mes treckt in evelen moede het sy dat hy yemande dar mede quetste oft nyet dat die verbueren sal syn een handt, ende die yemande sloege metter hant, metter vuyst oft metten voete stiete, oft oick eenich mes, poingnaert oft scerpe wapene trocke ten voirs. plaetsen al en waert in egheenen evelen moede dat die verbeuren sal zyn vorste let, oft anderssins daer aff arbitralick worden gecorrigeert nae gelegentheyt vander saken.

Ende oft yemant eenen anderen ter voirs. borssen injurieerde, obloqueerde oft eenigen oploop dede met woorden, dat die gecorrigeert sal worden ter discretie vanden heere ende der stadt soe nae advenant vanden voirs. mesuse bevonden sal worden behoorende. (1)

XIII.

TEGEN HET RUMOER ROND DE BEURS, 1557.

Gebodboek, litt. B., de anno 1539, fol. 218.

Geboden ende uytroepen..... op 15 Mei 1557.

Omme te remedierene diverse clachten gedaen aen mynheeren Schoutet Burgermeesteren Scepenen ende Raidt etc. etc.,

---

(1) Door gebod van 8 April 1562 kwam daar nog bij: korte stokken of andere wapens onder kappen of mantels niet te dragen.

Soo iest dat men gebiet van s'heeren ende van der stadt wegen

1. Ierst dat egeene oudecleercooper wye hy sy hem voordane en pyne oft en vervoirdere ergens bynnen deser stadt voor hem self oft door yemanden anders ennige uytroepinge van ennigen nieuwen huysraet oft ander goet te houdene oft ennich goet op te roepene omtrent der nyeuwer Borssen oft elders etc.

2. Item omme de voors. nyeuwe Borsse ende de straten daer neffens ende omtrent gelegen van alle belemmeringe te ontcommeren tot gerieve van den cooplieden ende passanten, Soe gebiet men van wegen als vore, dat nyemant wye hy sy oft wat ware, goet, fruyt, gedierte, gevogelte, instrumenten oft nyeuwicheden hy te coope hebbende zy, hem voordane en pyne oft en vervordere in enniger manieren daer mede voort te stane oft tselve te thoonene te veylene oft vercoopene opter voors. nyeuwer Borssen noch in de straten neffens derselver noort suyt oft oistwaerts loopende, noch oock inde lange nyeuwstrate, inde meer oft hoochsterstrate noch opde meerbrugge opter straten oft voor der goeder lieden doren opte pene van vier carolus guldenen.

3. Item dat insgelicx geen quacsalvers, rattevangers, vogelvangers, liekensangers, roepers, inyters oft diergelycke hem voerdane en pynen oft en voorderen met hen waren oft anderssins te stane bynnen den straten ende plaetssen voorscr. opte pene ende te bekeerene als voiren.

XIV.

VOLTOOIING VAN DE BEURS IN 1579-80.

De Stadsarchieven bevatten vele rekeningen over den bouw der Beurs en over haar heroprichting na den brand van 1583. Wij geven hier enkel een paar berichten nopens den bouw van de twee torens, van het horlogewerk, van de klokken en van den Man die de klok slaagt.

1. Stadsordonnantie van 16 September 1579.

Op heden datum van desen, is by myne heeren Borgermeesters ende schepenen deser stadt van Antwerpen geordonneert den tresoriers ende rentmeestere te doen hermaecken het Horlogie staende aen de Borsse, sulcx dat tselve, slaende tallen uren, de

gemeynte mach dienen, mitsgaders de twee Thorens aldaer doen repareren, ende den eenen opmaecken, allen tselve van stadswegen te doen betalen. Actum 16 septembris anno 1500 negentseventich.

2. *Uit de rekeningen van den rentmeester der stad, Peter Panhuys:*

De Torens van de Beurs.

Anno 1579, 3 octobri, Ick Fransois Asselberch, metsere, voor gevrocht te hebben voer den rentmeester deser stadt, Mr Peeter Panhuys, aen die twee Torens van der Borse, den sonnewyser voltesetten, ende te calleyen, ende den andren wyser te vermaecken, aen calck ende steen, ende paryse plasetr, compt te samen 11 scel. 8 den.; noch aen dachuren oft arbeyt, 1 pont 4 scel., compt samen 1 pont 15 scel. 8 den.

«Ick Joris Verbrugghen scilder, bekenne mits desen ontfangen te hebben van mynheere den rentmeester deser stadt, de somme van elf pond gr. vls., ende dat ter saecken van het torenwerck op der nieuwer Borse alhier, die ick, geschildert ende gestoffeert hebbe, mits gaders allen thoudt by my daer toe gelevert, tsamen metten arbeytsloon. In kennisse der waerheyt hebbe ick dese onderteeckent, desen 29 meerte 1580.»

«Ick Jan Peeters, draeyer, bekenne mits desen ontfangen te hebben van Myn Heere den Rentmeestere deser stadt, 27 Carol. guld., ter saecken van 8 groote pilaeren, oft colommen, met 82 doppen ende 2 dachnieren vore den toren op den nieuwer Borse alhier. Oirconde myns handteekene desen 15 januario 1580.»

Het Horloge-werk.

«Ic Francoys Van Gheele, orloghije makere, bekenne mits desen ontvanghen te hebben van mynheer den rentmeester deser stadt de somme van 36 guld., tot 20 stuyvers tstuck, ende dat op rekeninghe van een orloghije die ick voor de stadt ghemaeckt hebbe op den thoren der Nieuwer Borse alhier, oock noch voor 259 pond ysers tot 5 guld. het hondert, toirconden mynen name desen 14 novemb. 1579».

«Ick Francoys Van Gheele, oorlogije makere, bekenne ontfangen te hebben, als boven, 6 pond vls en daer en boven 2 pond vls in oudt yserwerck, en 4 pond, te samen 24 guld.

Item voor het slach werck van den Houten man te maecken, met het yserwerck en arbeyt daet toe gedaen 6 guld. 10 stv.

Item voor het oorlogie werck van het water ghetye, 18 guld.

Item noch van een weckker werek, kost 6 pond.

Item van den toren van boven tot beneden schoon te maecken, met ons vyven, 4 guld. Toirconde als boven.»

«Ick Pauwels Guens bekenne ontfangen te hebben van den rentmeester deser stadt, jerst voor den wyser te vergulden boven op den toren, aen goudt ende arbeyt, 10 guld. item verscholen aen goudt totten wyser 400 en ½ bladeren, elck blat tot eenen braspenninck, maekt 28 guld. 2½ stv., item van arbeyt enz., compt te samen 54 guld. 2 stv. actum 1 april 1580».

De Klokken.

«1580 12 october. Betaelt aen Gillis Hooftman voor een Clocke totten thoren van de Borse, wegende 444 pond, aff. 116 pond dat weegde dander clocx en dair teghen gegeven, blyft 328 pond tot 15 guld. thonderd pond, is 49 guld. 4 stv.»

«Ick Matheeus Valck bekenne mits desen ontfangen te hebben van den heer rentmeester deser stadt desen lesten Maerte anno 1580, voor onkosten gedaen, als volgt. jerst aen 6 houten doppen 6 stv.; van de Clocke van den Vrouwen broeders tot Hofmans te voeren 7 stv.; van Hofmans Clocke te voeren aen de Borse, mits eenen arbeyder ende eenen rolwagen, betaelt 10 stv.; voor een rolwaghen vracht van den *Houten man* tot den schilder tv voeren, 6 stv.; voor een sledevracht van den *man* aen de Borse te voeren, 7 stv.; voor houtwerk tot der oorlogye naer de Borse te voeren, 6 stv.; voor 't kuyssen ende keren van de geheele ghaelderrye van der Borse, met 6 personen 7 dagen en met den oncost daer toe gedaen, 10 guld.; somma 12 guld. 19 stv.»

De man die de klok slaet.

«Ick Otmaer van Ommen antyck snyder, bekenne mydts desen ontfangen te hebben van mynheer de rentmeester Peter Panhuys, 12 guld. 16 stv. voor 16 contorsen aen den Toren dair die *man* staet op de nyeuwer Borse, orkonde myns handtekens hier onder gestelt.

Ick Hans Van Campenhowt, Beltsnyder, kenne ontfanghen te hebben wt handen van mynheer den rentmeestere deser stadt de somme van 10 carolus gulden, ende dat voer het fatsoen van eenen *man* van vj voet hooche, in houte.

Wy lezen dat Hans Van Campenhout, in het jaer 1561, als meester-beeldsnyder in de St-Lucas-Gilde was aenvaard, en dat hy in 1556 als leerjongen by Peter Hellaer werkte.

Eindelyk, op 3 Maart 1723 werd geordonneerd van stads we-

gen te betalen «aen J. Claudius de Cock, beldhouwer, 26 guld. eens, voor soo veel dat beloopt syne rekeninge voor het repareeren ende in staet stellen van het *Manneken dat de clock slaet* op de Borse alhier.»

XV.

DE BEURSTIJD VASTGESTELD IN 1580, op 5 Juli.

Gebodboek D, fol. 267.

Geboden ende vuytgeroepen by Jonckheer Symon vande Werve Schouteth, enz.

Ende sal dit gebot beghinnen stadt te grypen ende inne te gaen, opden VIen dach der voorseyder manedt voor de noene.

Alsoomen tot noch toe egheene sekere noch gesette ure en heeft geobserveert binnen den welcken de borsse tyt soude behooren gehouden te worden, maer een yegelyck de selve heeft vertrocken soo spade alst hem heeft gelieft gehadt, tot groot ongerieff vanden gemeynen coopman ende vande natien de Borsse frequenterende, Ende omme daer inne te versiene ende goede ordre te observerene, dat de borsetyden op een sekere ende gesette ure souden moghen voordane gehouden worden, Soo is met voorgaende communicatie vande gemeyne cooplieden soo wel vande natien als anderssins, goet gevonden geweest, datmen de borse tydt voor der noenen voordaene soude houden vande elff uren totten XII uren toe oft een weynich daer naer, soo wel somers als swinters, ende des avonts, te weten in Meert ende April, vanden VI. uren totten VII. Ende in May, Junius en Julius vanden sevenen totten VIIIen. Ende in Augusto ende September vanden sessen totten seven uren, ende de resterende vier maenden selen blyven op heur beloop. Ende ten eynde een yegelyck te beter soude moghen weten waer naer hy hem sal hebben te reguleren, heeft men dese doen drucken ende aen allen de hoecken vander borssen affigeren, ende heeft men sekere horlogien doen maecken op de thorens vander borssen, daer naer een yegelyck hem sal moeten vueghen ende reguleren. Ordonnerende ende bevelende van 'sheeren ende der stadt weghen, eenen yegelyck tsy coopman vande natien oft andere de borsse handelende ende frequenterende, dat niemant hem en sal moghen laten vinden opter borssen

spader ofte naer de uren hier boven gespecifieert, ofte ten lancxsten een weynich tyts daer naer, als wanneer seker cloxken sal beghinnen te clincken ende den cooplieden tselve te adverteren. Ende zoo wie naer het clincken ofte d'advertentie van het voors. cloxken opde borsse zal bevonden worden, sal telcker reysen verbeuren sesse stuyvers eens, d'een helft tot behoeff vande Aelmoesseniers, ende dander helft tot proffyt vande ghene die de caelangie daeraff doen zal. Authoriserende den Officier ende syne dienaers, de Aelmoesseniers ende heure dienaers ende elcken van hen de calaengie daeraff te moghen doene, ende den contraventeurs de pene voors. te moghen terstont affnemen. Ende soo wie weygeringhe dede de zelve pene promptelycken te betalen, sal wesen vervallen in dry dobbel van dyen.

XVI.

GEBOD OP HET WEERBRENGEN VAN GOEDEREN NA DEN BRAND VAN DE BEURS, 2 Maart 1583.

Gebodboek D, fol. 378.

Geboden ende vuytgeroepen by myne Heeren Schouteth, Borgemeesteren, enz.

Alsoo naer de natuerlycke ende gescreven rechten als oyck de costuymen deser stadt wel scherpelyck is verboden eene yegelycken eenige goeden te verbergen, versteken ofte onder te houden, die hem in tyde van brande ofte by dyergelycke quaede fortunen syn in bewaernisse gegeven ofte by yemanden gedepositeert om die gade te slane oft oyck indien brandt vercregen heeft anderen toebehoirende op groote penen daet toe van rechts ende costuymen wegen geordonneert, Ende dat men metter daet bevindt, dat eenige dye alsulcke goeden inden lesten brandt vander nyeuwer borssen syn gegeven in bewaeringe oft die onder syn hebbende, zoo negligent syn van de selve ter rechter hant te brengen, ende oyck soo onbevreest zyn van heur nyet te schamen die opsets wille onder te houden, Soo eest dat men van sheeren ende der stads wegen gebiet ende beveelt wel scherpelyck eenen yegelyck die inden lesten brandt vander nyeuwer borssen eenigen goeden van yemanden hebben aenveert, om die te verborgen oft dyen deselve syn in bewaernisse ofte deposito gegeven om die voor den brant te versekeren oft anderssints eenige goeden vuyt den brant heeft gecregen, hem nyet toebehoirende, dat zy de zelve goeden selen

schuldich wesen terstont bynnen XXIIII uren weder te brengen in handen ende ten huyse, daer hem die gelevert syn geweest, op pene van als dieven ofte fauteurs der selver aen lyff ende goet gestraft oft arbitralyck gecorrigeert te worden naer gelegentheyt vander saecken, Ende zoo verre yemant gelycke goeden soude mogen onder hebben, sonder te weten, van waer hen die gebrocht waren ofte wie die souden mogen toecommenden, sal gehouden wesen de selve goeden te brengen in handen van een vande brantmeesters deser stadt namentlycken Jan van Steenwinckel, Godevaert Montens, Jacob Zuerius oft Lodewyck Bloemaert, om die ter rechter hant bestelt te wordden, op gelycke pene als boven.

XVII.

DE BEURS MOET HEROPGEBOUWD WORDEN VOOR DE HERSTELLING VAN HET AFGEBRANDE STADHUIS, Maart 1583.

Rekwest van de bouwmeesters, met antwoord van de Stadsregeering.

Aen myn Heeren de Borgemeesters Schepenen ende Raedt der Stadt van Antwerpen.

De Bouwmeesters van den verbranden Stadthuyse gesien hebbende de acta van Uw. Eer. in data den XXIIIen Marty lestleden byde welcke hun wordt belast dat zy metten iersten op ende hermaecken souden de affgebrande borse ende daertoe employeren een deel vande middelen die zy ontfanghen tot behoeff vanden Stadhuyse voers., gheven met reverentie te kennen dat de lieffde ende affectie die zy int voorderen ende volveuren van hunne voers. last met alle neersticheyt tot noch toe hebben gebruyckt tot dienste van deser Stadt nyet en is vermindert ende daeromme geerne intgene uw. Eer. ende leden deser Stadt van hun sullen versuecken noch geerne sullen employeren ende quyten naer hun vermoeghen ende gewissen hebbende van uw. Eer. ende leden deser Stadt de authoriteyt ende middelen daertoe noodich ende bequaem wesende maer alsoe uw. Eer. genouch kennelyck is datte middelen by de leden deser Stadt totte herbouwinghe vanden voers. Stadthuyse geconsenteert in diversche manieren syn vermindert ende belast soe met hondert ende vyftich guldens ter

weke voir het traictement van Zyn Ex. als met hondert guldens oyck ter weken tot behoeff vander ruyterye der Collonellen deser Stadt ende daerenboven noch met tweehondert vyftich guldens ter weke in voldoeninghe van elff duysent sevenhondert guldens by de negotianten gefurneert ende byde Stadt geemployeert inden coop van geestelycke goeden sulckx datter apparentelyck luttel oft nyet vanden voers. incomen en sal veroveren, emmers tot dat de voers. leste somme en sal wesen voldaen om tot soe grooten ende lastighen wercke te employeren al souden sekere cleyne resterende wercken ende reparatien aenden Stadthuyse moeten stille staen, Soo eest dat de Remonstranten tselve aen uw. Eer. wel hebben willen te kennen geven ende versuecken voeral indyen uw. Eer. van hunnen goetwilligen arbeyt ende affectie belieft gedient te wesen sulckx als de geleghentheyt vanden tyt sal toelaeten dat de selve gelieve soe vele neffens den Breeden Raedt ende leden deser Stadt te doene ende verworven dat de middelen tot behoeff vanden voirs. Stadthuyse geconsenteert boven de voers. drye partyen daerop gestelt ende belast, nyet meer en sullen wordden om eenigherhande zaecken belast, versedt oft andersins vermindert ende ten goede gemaeckt maer blyven cours ende loop hebbende tot dat de voers. borse sal wesen volmaeckt ende de schulden betaelt ende de penninghen (diemen nootelyck voer het beginsel sal moeten opnemen) metten Intereste voldaen, authoriserende daertoe met behoirlycke acte de voers. Bouwmeesters ten minsten tot eene gelimitteerde somme van acht oft thien duysent guldens, zoe sy die successive nae eysch vanden wercke ende gelegentheyt des tyts sullen moegen van noode hebben. Voorts dat uw. Eer. gelieve den Tresoriers, ende rentmeesters deser Stadt te ordonneren dat sy ingevalle als voeren de Remonstranten sullen laeten volghen nyet alleen allen het loot ende yserwerck dat vande voers. borse is gecomen, maer oyck eenighe balcken, hout, blauw ende witwerck welck inden eeckhoff deser Stadt soude moeghen wesen, ende totten voers. wercke nootelyck bevonden wordden. Dwelck doende zullen de voers. Remonstranten ter eeren ende verchieringhe deser Stadt geerne hennen arbeyt ende moyte, midtsgaders het hout, steen ende andere materialen ende saecken dyer vanden Stadthuyse sullen overschieten employeren.

(Apostillen:) Sy gestelt in handen vanden pensionaris Mr Jan vanden Warck ten eynde hy ten iersten Breeden Raede dese Requeste den leden voordraege om daeroppe geresolveert te wor-

den soe behooren sal. Actum quarta Apprilis 1583. Onderteeckent Martiny.

Borgemeesteren, Schepenen, Tresoriers ende Rentmeesteren, Hooftmannen ende wyckmeesteren ende goede mannen vanden ambachten der Stadt van Antwerpen gehadt hebbende Rapport van dese Requeste ende bevinden noodich dat de affgebrande borse midtsgaders de begonste Warffpoorte werdde opghemaeckt, hebben daertoe gecommitteert ende committeren midts desen, Franchoys Schot, Pauwels Luydinckx ende Jan Daems de middelen gedestineert totten herbouwen vanden Stadthuyse continuerende tot dat de borsse ende warffpoorte sal wesen volmaeckt ende de schult betaelt. Authoriserende de voers. gecommitteerde om te mogen oplichten op behoorlycken interest de somme van acht of thien duysent guldens soe sy die successivelyck selen van doen hebben, ende gelovende de selve middelen nyet te diverteren oft te verminderen oft voorder oft anderssints te belasten dan die belast syn, maer dat die selen blyven cours ende loop hebben tot behoeve als boven. Ordonnerende voorts Tresoriers ende Rentmeesteren de materiaelen hier inne geruert de Suplianten te laeten volghen. Aldus gedaen inden Breeden Raedt gehouden den XVen Aprilis anno XVc dryentachtentich. Onderteeckent J. van Uffele.

Besluit van Burgemeester en Schepenen, 23 Maart 1583.

Myne heeren Borgemeesteren ende Schepenen der Stadt van Antwerpen hebben gecommitteert ende committeren midt desen de Bouwmeesters van desen tegenwoirdighen Stadthuyse dat zy metten iersten op ende hermaecken selen de affgebrande borsse, employerende daertoe een deel vande middelen die zy ontfanghende syn tot behoeff vanden voers. Stadthuyse. Actum XXIIIe Marty anno XVc dryentachtentich. Onderteeckent Hoboken.

XVIII.

MATERIALEN VAN DE ABDIJ VAN St BERNAERTS TE GEBRUIKEN VOOR DE HERSTELLING VAN DE VERBRANDE BEURS.

Collegiale Aktenboek, jaar 1583, fol. 49v.

Geauthoriseert ende geordonneert de Fortificatiemeesters de-

ser Stadt, dat sy in diligentie ende sonder eenich vuytstel selen doen demolieren ende affbreken het clooster van Ste Beernaerts, ende alle de materialen van den selven, hen eenichsints dienelyck synde, aenveerden ende beneficieren totte fortificatie deser stadt, behoudelyck dat sy gehouden selen syn alvoren ende mette ierste ghelegentheyt de plaetse van de affgebrande borsse ten coste van de selver camer op te maecken, daertoe sy vuyte selve materialen hun gerieff selen moighen ghebruycken ende andersints, tot volmaeckinge van den vorsc. warcke, de stoffe becostigen daertoe nootelyck, soo sy tselve selen goetvinden, tselve hun oyck mits desen expresselyck ordonnerende. Actum in den maendachsen raedt XXVIIJe Februarij Anno 1583.

XIX.

HEROPBOUW VAN DE VERBRANDE BEURS.

Opdracht van het College, 5 Mei 1583.

Myne Heeren Borghemeesteren ende Schepenen der Stadt van Antwerpen ghesien het patroon van de borsse, byden Gecommitteerde tot het opmaecken vande borsse voors. in Collegio den voors. regeerders gethoont, hebben tselve patroon goet ende oirboirlyck gevonden ende geordonneert den selven Gecommitteerde daer nae hen te regeleren, ende het dack vander borsse dyen volgende op te bueren, behalvens dat sy tselve nyet en welven oft met wagenschot den hemel bouen en becleeden, doende andersints schaven ende met warcken de dwerse ende streckbalcken mitsgaders het gheruempte ende binnen warck van tselve dack. Actum Va Maij anno XVc dryentachentich.

(get.) Vereycken.

XX.

REKWEST VAN DE KOOPLIEDEN OM ORDE EN RUST OP DE BEURS (rond 1584).

Aen Myne Heeren den Gouverneur, Bourgmeesteren ende Scepenen der Stadt van Antwerpen.

Geven in alder reverentien te kennen, soe wel de coopluy-

den vande vreempte Natien als andere Ingesetene coopluyden deser stadt, de borse alhier hanterende ende frequenterende, hoe dat contrarie de looflycke costuyme van oudts geplogen, sy Remonstranten hoe langer hoe meer dagelycx worden geturbeert ende gemolesteert, soe wel avonts als des snoenens op dordinarise borstyden overmidts het passeren ende rappasseren soe van peerden als cordewagens, geladen ende ongeladen ten grooten pericule vanden voers. negotianten aldaer, het welcke misbruyck voer dafbranden der voers. borsen nyet en plach te geschieden, deur dien de houten staken naerder by malcanderen plagen te stane aen dingangen der selver borsen, dan die nu jegenwoirdichlyck staende syn, sulcx datter maer persoonen passeren en mochten. Ende boven dien soe woirdt de selve borse soe becommert ende geoccupeert by diversche creemer, draiers van syde coorden, brilmakers, dobbeleers, ende diversche andere impedimenten al geduerende de voers. borstyden. Sulcx dat de goede cooplieden nyet alleene gheen plaetse om te sitten en hebben, maer oick geturbeert ende gemolesteert woirden in henne negotien. Oick woirden aldaer opde bancken ende elders buyten borstyden veele natuerelycke vuylicheden als gulsich spouwen ende overgeven gedaen, dwelck daer blyvende ongereynicht liggen is causerende grooten stanck ende infectien. Daer af het remedieren dependeert aen eenen beteren ende gedienstigeren borscnape dan den jegenwoirdigen is, Ende want sy demonstranten naer ouder costuymen den borscnapen altyt hebben onderhoudt gegeven, een iegelyck naer syn qualiteyt ende goede beliefte, boven dextraordinaire verballen daer af dependerende, souden wel willen de selve costuyme van onderhoudingh continueeren soe verre sy van nu voortane beeter gedient ende de voers. borse reyniger onderhouden wardde dan tot noch toe geschiedt is. Bidden daer omme de voers. remonstranten dat U. E. believe op tgene voerscreven is soe te versiene gelyck den noot is verheyschende ende U. E. te Raide selen bevinden behoiren, dwelck doende etc.

(Op den rug:) *Requeste pour les Marchans Danvers.*

XXI.

VERNIEUWING VAN DEN BEURSTIJD, 7 Juni 1586.

Gebotboek D, fol. 478v.

Geboden ende wtgeroepen ut supra opten VIIn Junij XVc LXXXVI.

Alzoe men over sekere jaren heeft gepubliceert sekere ordonnancie by de welcke was gestatueert de ure binnen de welcke de cooplieden de borsse frequenterende, souden gehouden zyn heur borsse te houden, welcke ordonnancie deur lanckheyt des tyts niet en is geobserveert geweest gelyck wel behoorde, Ende omme daerinne te versien ende goede ordre te observeren, dat de Borssetyden op een sekere ende gesette ure souden mogen voortaen gehouden worden, Soo es met voorgaende communicatie vanden gemeyne cooplieden, zoo wel vanden natien als anderssins goet gevonden geweest, dat men den Borssetyt voor der noenen voordaen zoude houden vande elff uren tot den twelff uren toe oft een weynich daer naer, soe wel somers als swinters, ende des avons te weten in Meerte ende April (*zooals het gebod van 5 Juli 1580, behalve het slot dat luidt*): sesse stuyvers eens, deen helft tot behoeff vande Aelmoesseniers ende dander helft tot profyt van sheeren dienaers die de calaengie daer aff doen zelen. Autorizerende de selve dienaers ende oick de Aelmoesseniers ende elcken van hen de calaengie daer aff te doen enz.

Renovatum Xa Juny 1588 ende gedoubleert de breucke van VI st. op XII st. (get. Van der Neesen).

XII.

POLITIE DER BEURS IN 1593.

Collegiale Aktenboek, 7 Mey 1593.

Gheauthoriseert ende authoriseren mits desen de kerckmeesters van onse Vrouwen kercke alhier, dat sy oyck tot proffyt vander fabricquen selen vermoigen te calengieren de cooplieden soo van der natien als andere der Borssen frequenterende, die hun ter Borsse laeten vinden nae het teecken oft verlaeten van tclocxken der selver Borssen, volgende de acten ende ordonnantien van den 22 Junij 1592 alhier gepubliceert, behoudelyck dat omme alle inconvenienten ende misverstanden tusschen den hee-

ren, den voors. kerckmeesters ende den voors. aelmoesseniers te verhueden, de preventie sal plaetse hebben ende stadt grypen. Actum 7 Maij 1593.

XXIII.

ORDONNANTIE OP DE BEURSTIJD, van 19 Mei 1599.

Gebotboek, anno 1599, fol. 127, en *gedrukt stuk.*

Gheboden ende vutgeroepen by mynen Heeren, Onderschouteth, Borghermeesteren, Schepenen, ende Raedt der Stadt van Antwerpen, op den 19 Maij, 1599.

Al eest soo dat tot diversche reysen tot gerieve vanden ghemeynen Coopman is gheboden ede gheordineert gheweest dat de Cooplieden de Borse hanterende op sekeren ghesetten tydt van der Borsen souden scheyden, Ende om den selven tydt te weten men seker cloxken op de Borse hangende, soude doen luyden: ende die daer bleef naer het verlaten van dyen, dat dat de selve Ordonnantie soo wel niet en is onderhouden ghedat de selve ordonnantie soo wel niet en is onderhouden gheweest alst wel behoorde: tot groote versmaetheyt vande bevelen ende Ordonnantien deser Stadt. Waerom soo eest dat men van nieuws ghebiedt van weghen alsboven, dat alle de Cooplieden de Borse hanterende oft aldaer negocierende selen voordaen schuldich wesen soo wel des somerdaechs als des winterdaechs des middaechs ende des avonts vander Borsen te scheyden al eer het cloxken, datmen tot dyen eynde sal doen luyden, sal wesen verlaten, ende salmen des somerdaechs tsavonts het cloxken beginnen te luyden corts naer den VII. uren, Ende soo wie daer naer op der Borsen sal worden bevonden, sal telcken reysen verbeuren XXV. stuyvers eens. Tot behoeff vanden Officier oft Keur-meester oft die het exploict ghedaen sal hebben: den welcken volcomen gheloove sal worden ghegeven int ghene syn officie is aengaende: Ende de ghene die naer het cloxken daer bevonden sal wesen: ende weygheringhe dede van betalinghe, sal betalen dobbel pene; *Waerschouwende eenen yegelycken ende verclarende midts desen, dat soo wat coopen oft partyen opter Borsen selen worden ghemaeckt oft ghesloten naer het verlaten van het voors. cloxken, selen wesen nul ende van onweerden, ende en sal daer over egeen recht ghedaen worden.*

Renovatum die XX martij 1602. Dies is de pene geappliceert

tot behoeff vande fabricque van onser L. Vrouwen kercke, ondert. H. de Moy.

Renovatum in bursa die XXI Januarij Anno 1603. Ondert. G. Kieffel. (1)

XXIV.

VERZOEKSCHRIFT VAN DE KOOPLIEDEN BETREFFEND HET LUIDEN VAN DE KLOK OP DE BEURS, Februari 1600.

Aen myne Eerw. Heeren Borgemeesteren Schepenen ende Raedt der Stadt van Antwerpen.

Gheven ootmoedelyck te kennen de Cooplieden dese onderteeckent hebbende, hoe dat by Ordinantie van uwen Eerw. geordineert is dat geene cooplieden nae het verlaeten vande clocke en soude moghen blyven opde borsse, op sekere pene te bekeeren tot behoeve vanden armen, het welck hoewel dat ter goeder intentien is gestatueert, nochtans wordt het selve seer misbruyckt, principalycken in desen tyt datter groot vercort is van gelt, ende dat men tot vier oft vyff plaetsen wordt geassigneert eermen eenige betalinge can becomen, want de ghene die eenige betaelingen te doene hebben, oft daer inne dat yemant wordt geassigneert, die comen ierst te halff ure twelff op de borsse, ende soo de clocke begint te slaen loopen daer wederom van, sulcx dat de ghene die eenighe betaelinge moet hebben, wel drye oft vier borssen moet naeloopen, eer hy tot een eynde can geraecken, het welck causeert eene groote confusie ende achterdeel, niet alleene van de supplianten maer vanden heelen coophandel, inder vueghen dat daer inne nootelycke dient versien, om dwelck te doen, bidden de supplianten ootmoedelyck, dat uwen Eerw. believe hen te verleenen eenen Commissaris oft twee vuyte weth die hun op het gene voirs. is sullen mogen informeren ende daer van Rapport doen, om voorts by uwen Eerw. geordineert te worden soo de selve ten meesten gerieve van den cooplieden sullen bevinden te behoorene, met behoorlycke auctorisatie in forma, dwelck doende etc.

---

(1) Rekening 1600-1601: Ontfanghen van Bruecken van cooplieden die te spade op de Borse gebleven zyn 5 lb. 5 sch.

Jean van Lemens
Heynd. Thibaut de Jonge
Casper Oestering
Jan Cachiopin
Pierre le Mesureur
Matheus und David Lang
Adrian van Nispen
Marcantus Merello
Guillam Griesso
Daniel Rindtfles
Bonav. Inurea (?)
Diego Hernandes de Medina
Ds Carrillo de Palma
Prospero Bottini
Conraedo Coiemans
Jeronimus vander Brugge
Peedro Lemaire
Antonio van Surch
Juan Franc. de Sevilla y Comp.
Franc. Marin
Ottavio Spinola
Ant. Viruli
Gillis Anselmo

Ferd. Burlamacchi
Ambr. Raggio
Luys Fernandez
Sanchez
Carlo Lanfrosus
Cornelies Vaes (?)
Hen. van Lemens il gioven
Jan vander Goes ende gebroeders
Michel Balbani
Magis Carlier
Ju Antossby (?)
Alo de Palma Carrillo
Ferdinando Helman
Melchior Mamert (?)
Arnoldo de Cordes
Jan de Bruyne van Aelst
Franc. Serra
Melchior (?)
Paolo Franceschi
Gilles Hannekart
Adriaen Smissaert
Vincent van Hove

(Op de keerzijde:) Sommige cooplieden vinden goet dat men te 12 uren de borseclock luyde sommige nyet .

XXV.

KOOPLIEDEN DIE DE STADSMAATREGEL NOPENS DE BEURSKLOK GOEDKEUREN.

Los abaxo firmados hallamos la ordenança de los Senores del Magistrado tocante la Campanilla de la bolsa muy buena y necessaria sin aver que ynovar en ella Remitiendonos alas Razones que an movido a hazer y Renovar muchas vezes la misma ordenança. Anveres a 29 de hebrero 1600.

Nicolas Rodriguez dEvora
Gio Batt. Luchini
Ottavio Tibante

Gioan Pietro Annone
Antonio Gallo Salamanca
Bern. y Ant. de Cuellar

Gio Pavolo Tensis
Balthasar Andrea
Marcos de Jalon
Fern. Alonso de Herrera
Baltasar Taburgi
Jan della faille de Carlo
Jan van Hove
Michiel Boosch (?)
Pietro de Deckere
Margarida Nunes & ered. de Felipe Jorge
Gasparo Charles
Franc. de Winter
Carlo Lanfranchi
Gianf. D'orcho
Gio Batt. Ginderen
Simon Rodriges dEvora
Duarte Ximenez
Franco Sivori
Gio Batt. Balbi
Lorenso Magioli
Alonso Camarena
Joan Mendes Henriques
Franc. Godines
Alex. Tibante
Gio. Losson
Dom. dalazaros
Gio Ben. Inurea
Francisco Duarte
Jehan van Immerseele
Bald. de Smidt
Joan e Giorgio della faille
Franchois Doncker et companie
Diego Pardo
Franc. Bern. Cassina
Gio Batt. de Franchi
Geo Vinc. Fossa
Cesar Balbani
Robert Laman
Giobatista Binucci (?)
Bartol. Scarlattini
Jehan Pailliet
Jan van den Wouwere
Thomas Bisorgeret (?)
Carlo Bonelli (?)
Jean Le Blon
Baltesar Bellot
Dierick de Moy
Adriaen vande Velde
Juan Fran. Boote (?)
Jan Minnalgens (?)
Henrick Dele Hoye (?)
Andries van den Brande
Guillaume Olymarts (?)
Martin Wery
Pieter vanden Berghe
Pieter Betaene
Jacques Calvart
Melchior Lunden
Adriaen de Wannemaker
Mertin van Hontsum
Alexander van den Broeck
Jaspar et Melchior Doncker
Jean du Jon
Ferdinandus Gillis
Marcus Comans
Jan Mertens
Christiaen Gillis
Pauwels Ruyt
Jacques Cornelis
Peeter Segers
Ghysbrecht Maustrect (?)
Franchois vander Piet
Diricque Sweerts
Guillaume Claeus
Peeter van Moocanborch (?)
Franchoys van den Cruyce
Bastiano Moneglia
Adriaen van Roode
Goyvaert Goyvaerts
Roelants

Van Zele
Carlo Lamentoni
Joan de la Barzena
Rugg. Nicola
Paolo Franceschi
Pedro Brasseur
Daniel Fourment
Gasp. et Bald. Charles
Gio Agost. Balbi
Paolo Petra
Girolamo Mariani
Paulo Destarso (?)
Peeter van Hecke
Franc. dAmbra
Ottavio Gondi
Octave Cenni
Martin Perez de Varron
Hans Ghysen
Adrian de Hennin
Franchois van Midenekenen (?

Michel Bacheler
Tobias Mittendorff
Michiel Behaeghel
Pieter van Bruesegem
Jan Facus
Peeter de Scott
Cornelis Bosschaert
Daniel Haecx de Jonghe (?)
Joan Fr. S. Vittores de la pertilla
Pablo Pitacque
P. Daems
Aless. di Giunta
Gionni Zanolo
Diego Hernandes de Medina dize que nonobstante quel a firmado en otro papel diferente questa separeze muy bien ssesi ga esta horden
Pedro delensina.

XXVI.

VERZOEKSCHRIFT VAN KOOPLIEDEN TEGEN HET LUIDEN VAN DE BEURSKLOK.

(1599-1600).

Suivant le discours de ceulx qui ce sont trouvé aujourd'huy a l'asamblee, priants Messieurs du Magistrat et les Comis a ceste fin vouloir de mettre la clochette de la bourse pour les remantevoir d'aulcunes causes a ce remonstrees supplions considerer les suivantes:

Premierement. Icelle clochette ne porte commodité, prouffit ni avancement de nul affaire (qui est le but et fin de ceulx qui vienent a la bourse) plus que ce retirer un moment ou quart d'eure plus tost d'icelle ce que pouront faire ceulx qui auront haste de s'en aller.

Segondairement. La institution premiere de la ditte clochette (selon ont dict les plus anciens en presence de messieurs) a esté pour remaintevoir ceulx qui estoient a la bourse finissoit et non

point pour les contraindre avecq peine comme l'on faict maintenant de ce retirer.

Tiercement que de tout temps les naturels de ceste ville et les estrangers mesmes ont esté tousiours libres tant par franchises de la ville que par privileges particuliers des superieurs dont ils ont leurs patentes et par la ditte clochette semble avoir non seulement perdu icelle liberté mais ce sont faict subjects d'eune clochette comme chassees de la boursse.

Quatriemement estant comme sommes libres parmi la ville par les rues, murailles, places publiques et secretes par plus forte raison le devrions estre en unne bourse ou ne cometons crimes et nostre detenence en icelle ne porte prejudice a personne.

Et n'ayant clochette qui nous contraigne a nous enfuyr ceulx qui donneroient unne assignation sauront qu'icelle sera poursuivie et viendra par segonde ou troisieme assignation ce mettre en personne ou quil la paiera comptant ou avecq lequel il y at rescontre que nous appellons (que est payement effectif) ou auquel la mesme partie ce donne achange ce que ne ce peult faire y ayant unne clochette qui nous contraint ce retirer.

Et ce faisant on payera plus en un jour et feront plus des negoces en unne heure que ne ce font maintenant par la confusion de la clochette en unne sepmaine qui est bien general et de la ville et de touts ceulx qui frequentent icelle bourse.

Et par ce que quelques uns pensent que cela ce pouroit remedier venant plus tempre a la boursse (soubs correction) ce trompent par ce que l'eure ne le faict point sinon la calité d'icelle clochette qui faict que si bien celuy qui doibt avoir vient a la boursse celuy qui luy doibt ni vient point et s'il y est son cassier qui porte son balance ne vient point que a l'issue et au point peult estre que la clochette doibt sonner.

Dont vienent deux desordres illicites l'eune que ceulx qui doibvent quatre mill avecq mill seulement les entretient parce qu'il scait que la clochette doibt sonner et que en depit de son crediteur il fauldra que tant l'eun que l'aultre ce retirent, et l'aultre que ceulx qui donnent a change font par ce moyen l'an qui n'at que douse mois de dix et huit parce que s'il leur avancent mil ils en disponent dix mil attendant d'entretenir comme ils entretienent ceulx a qui ils donnent a change, jusques a tant que des lettres qui eschoient de la a un deux et trois mois soient issues et avecq icelle paient lors a que ils avoient disposé au paravant.

Et ce commettent aussi par icelle clochette des pechés inormes que souvant en ce temps de caresme on laisse d'entendre la

messe parce que leure de la clochette aproche et plus sa(ns) le sermon craignant que le predicateur ne soit trop long, bien qu'il fault ceste journee (comme il seroit raisonable) perdre le negoce.

Et la plus forte raison pour oter icelle clochette est que tout le monde le demande comme messieurs l'ont veu et ne doibvent tant d'honnestes gens estre refusees a l'apetit de quatre ou cinq particuliers qui ne donnent aultre raison sinon qu'ils vont diner a bon heure qui est unne raison si frivole comme elle mesme le demonstre et s'ils ont haste la clochette ne les detient point mais il n'est point raisonnable que ceulx icy faisent sortir tout la reste qui y ont encore des affaires.

Et si bien il semble que messieurs du magistrat ayent mis la clochette a la requeste de quelques particuliers le general n'en a rien sceu et eussent par leur nines raisons de remonstre les inconvenients que sont survenues et d'aultres qui surviendront si icelle clochette ne s'otte ou pour le moins si elle sonne ne serve que pour advertir de se retirer et non point pour les contraindre.

Lesquelles et aultres raisons que messieurs ont ouy dont ne seist faire plus ample discours supplions humblement remonstrer de nostre part a messieurs le bourgemestre et magistrat et nous favoriser tant pour le bien commun que pour remedier aus disordres presens et avenir de faire que nous rentrions en nostre anciene liberté.

XXVII.

REGLEMENT NOPENS BETALINGEN OP DE BEURS, 1600.

Gebodboek, anno 1600, 28 Februari, fol. 135.

Alsoo ter kennisse van den Heere ende Stadt gecommen is dat sedert eenighe maenden herwaerts diverse cooplieden hen hebben vervoirdet contante penninghen te coopen ende te vercoopen, waerdore tusschen contanten ende bewysingen oft assignatien onderscheet werdde gemaeckt van een en halff jae twee ten hondert nyet alleenlyck in de betaelinghen, maer oyck in den pryse van de wisselen die op ander plaetsen wordden getrocken, tot grooten ongerieve ende confusie van den handele ende alle negocien, ende omme daerinne te versiene, soo ist dat men van

weghen als boven gebiedt ende ordonneert midts desen, dat nyemant van wat qualiteyt oft natie hy sy en sal voortaene hem vervoirderen eenighe contanten te coopen oft vercoopen ende daervorens eenighe wininghe oft voirdeel te gheven oft te nemen oft alsulcke partyen te sluyten opte verbeurte van viermael soo vele als tselve gewin oft voirdeel zal bedragen hebben te verbeuren by elcken een int besundere, te wetene soo wel by den cooper als vercooper ende den makelaer de partye gesloten hebbende te bekeeren deselve penen naer ouder gewoonten.

Men gebiedt insgelyckx dat alle wisselen oft partyen die ter borssen voortaene sullen wordden gehandelt oft gesloten sullen verstaen wordden gemaeckt ende gesloten te syne te betaelen in contante penninghen desgelycx alle wisselbrieven van buyten comende ende penningen gegeven opte retouren van de mercten van Franckfort, Bisançon ende andere plaetsen, midtsgaders penningen gegeven op deposito sullen op gelycken voet moeten betaelt wordden.

En sal oyck nyemant voirtane gehouden syn taenveerden eenige assignatiën ten ware dat de selve vielen in rescontreringhe in welcken gevalle elcken een gehouden sal wesen deselve te scryven ende in betaelinghe aen te nemen; ordonnerende elcken een hen daernaer te reguleren. Onderteeckent: G. Kieffel.

XXVIII.

NOGMAALS VERNIEUWING VAN DE BEURSTIJD, 1605.

Gebodboek, anno 1605, 9 Juli, fol. 188v.

Als ist soe dat tot diversche reysen ten gerieven vanden gemeynen coopman is geboden ende geordineert geweest, dat de cooplieden de Borse hanterende, op sekeren gesetten tydt van de borsse souden scheyden ende om denselven tyt te weten men zeker cloxken op de borsse hangende, soude doen luyden, ende wie daer bleven naer het verlaeten van dien, dat deselve sekere pene soude moeten betaelen, soe ist nochtans dat deselve ordonnantie, soe wel nyet en is onderhouden geweest, alst wel behoorde tot groote versmaetheyt van de bevelen ende ordonnantiën deser stadt, waerom soe ist dat men van nieuws gebiedt van wegen als boven dat alle de cooplieden de borsse hanterende ende aldaer negocierende selen voordaen schuldich wesen soewel

des somerdaegs als des winterdaegs, des middaegs ende des avonts van de borsse te scheyden aleer het clockxken dat men tot dyen eynde sal doen luyden sal wesen verlaeten, ende soe wie daernaer op der borse sal worden bevonden, sal telcker reyse verbeuren L stuyvers eens tot behoeff van den officier oft keurmeester oft die het exploict gedaen sal hebben, denwelcken volcomen geloove daerin sal wordden gegeven, ende degene die nae het clocxken aldaer bevonden selen wesen ende weygeringe dede van betaelinge, selen verbeuren het dobbel van de voers. pene, waerschouwende eenen iegelycken midts desen dat alle coopen, contracten oft partyen die op de borsse selen worden gemaeckt oft gesloten naer het verlaten van het voers. clocxken selen wesen van nul ende onweerden ende en sal daerover geen recht gedaen worden.

XXIX.

NIEUWE ORDEMAATREGELEN OP DE BEURS, 1611.

Men gebiedt van sheeren ende stadts wegen dat voortaen niemant wie hy sy oudt oft jonck, hem en vervoordere op dese plaetse, het sy ten tyde dat men de borse daer is houdende oft daer buyten, te worpen, tuysschen, spelen, caetsen oft eenich getier te maecken. Alles op de pene van syn opperste cleet, tsy hoet oft mantel indyen hy die is hebbende, desen 2 december 1611.

G. Uwens.

XXX.

VERBOD SCHILDERIJEN, JUWEELEN, TAPIJTEN TER BEURS TE VERKOOPEN ZONDER KENNIS VAN DEN BURGEMEESTER, 1650

Gebodboek, anno 1650, 25 Juni, fol. 106.

Geboden ende vuytgeroepen 25 Juny 1650.

Men condicht van s'heeren ende stadts wegen dat voortaen geduerende de ure, ende tyt van de borsse aldaer niemant en sal vervoorderen publieckelyck te veylen ofte te vercoopen juweelen tappitserijen, goude leiren, schilderyen, boomen ofte an-

dere goederen op de verbeurte van 25 gulden, behoudens dat soo wanneer daer occasie voor valt van eenige extraordinarisse ofte costelycke juweelen dat die naer voorgaende consent daer toe vercregen byden heere Borgermeester opde borse sullen moegen worden geroepen ende vercocht. Aldus geresolveert in Collegio 25 Juny 1650, was onderteekent Ph. van Valckenissen.

XXXI.

GEREDDE VOORWERPEN UIT DEN BRAND VAN 1858.

Liste d'objets divers que j'ai (1) recueillis pendant et après l'incendie qui dans la nuit de lundi 2 et mardi 3 août, 1858, a détruit totalement notre célèbre Bourse de commerce:

1. La figure de l'homme en bois qui frappait l'heure sur la grande Cloche, à la Tour sud-est où était placé l'horloge.
2. Une partie de la mécanique de l'horloge; débris de pièces en fer.
3. Une partie id., avec les quatre martelets qui battaient, sur la petite Cloche, le quart d'heure avant l'ouverture et la fermeture de la Bourse.
4. Un poids, de cent livres, de l'horloge.
5. La grande Cloche, restée miraculeusement intacte, malgré sa chute du haut de la Tour sur la rue.
6. Trois débris de la petite Cloche.
7. La Girouette, en cuivre doré, de la même tour.

---

(1) Fred. Verachter, stadsarchivaris. De voorwerpen werden eerst op het Archief bewaard, daarna in het Steen, waar ze nog liggen.

XXXII.

LOFDICHT OP DE BEURS VAN 1531,

door Daniel Rogerius,

in *Fr. Sweertius, Monumenta Sepulcralia et Inscriptiones privatæq. publicæ*
Ducatus Brabantiae.
Antverpiae, G. Bellerus, 1613, bl. 42.

De frequentia omnium gentium in Jani medio, sive mercatorum Basilica, Daniel Rogerius Albimontanus.

Inclytus in media situs est locus urbe *Anversa,*
Qui Jani medii nobile nomen habet:
Nec tam seposita est gens ulla vel urbe remota,
Quotidie huc quae non bisve semelve volet.
Nam notat undecimam cum gnomon temporis horam
Sextaque labentem cum trahit hora diem,
Omnigenas denso videas huc currere gentes
Agmine, quas claro Phoebus ab axe videt.
Huc venit *Anglorum* genialis turba, locumque
Hunc subit, haec medium gens tenet una locum.
Italus a dextris, et ei conjunctus *Iberus,*
Ambiguo stringunt atria prima pede.
Ambulat a laeva quos gignit Gallia parte,
Hac etiam *Belgas* cernere parte licet.
Ante sed adspiceres antiquo *Tuiscone* natos
Et quoscunque dedit *Rhenus* et *Ister* habes.
A tergo *Burgundus* adest, fortisque *Batavus,*
Et quos *Arctois* conspicit ursa *plagis.*
Dissonus auditur rumor, locus ipse repletur
Et variis linguis, vestibus et variis.
O decus exiguum, visu et mirabile cunctu!
Orbis in exiguo maximus orbe viget. (1)

---

(1) In *Sweertius'* boekje komt ook het opschrift van de Beurs dat we gegeven hebben naar Guicciardini's prent, gevolgd echter van de vier volgende verzen (bl. 41):

Mundi anima, ut rerum moderetur nummus habenas
Terrasque et tractus conciliet marium:
Disce hospes toto quamvis divisus ab orbe,
Hic tibi si nummus, non peregrinus eris,

XXXIII.

KRONIJK VAN DE BEURS, VAN AF 1531.

1531, 18 Juni. — Begin van den bouw van de Nieuwe Beurs.

1532, 1 Februari. — Keizer Karel keurt den bouw van de Nieuwe Beurs goed. (Bijlage Nr IV).

1533, 27 Augustus. — Reglement van innerlijke orde op de Beurs (klimt op tot het edict van 1513. Bijlage Nr III).

1536, 3 Februari. — Vollediging van vorig reglement. (Bijlagen Nr VIII en IX.)

1536, 9 September. — Onteerend billet op de Beurs geplakt tegen Victor Meauwe, van Brugge.

1538, 17 October. — Vernieuwing en aanvulling van de vorige reglementen (ook bij *Papebrochius*, II, 188.)

1540, 3 November. — Moordaanslag op Louis Mendes, Portugees, op de Beurs, door Louis Fernandes en consoorten.

1541, 16 November. — Eeuwig edikt van Keizer-Karel op de betaling van wissels ter Beurs, en op het ambt van de makelaars.

1543, 9 Februari. — Simon Turchi, bij het verlaten der Beurs, aangevallen en gewond.

1543, 17 October. — Vernieuwing politiereglement van 1538.

1546, 17 November. — Brand in de Borzestraat, op 11 September pas geopend; 20 huizen afgebrand.

1550, 22 Mei. — Verbod op de Beurs te spelen.

1551, 1 December. — Moord op Leonarda Ronco, koopman van Cremona, bij 't verlaten der Beurs, door Mario Antonio Bonsignori.

1557, 15 Mei. — Ordonnantie van stadsoverheden: allen straathandel *omtrent der nieuwer Borsen* verbiedend. (Bijlage Nr XIII.)

1561, 21 Maart. — Moorddadig gevecht op de Beurs tusschen Bartholomeus Charravelesco, Genuees, en Bernardo Buxio, Milanees.

1562, 8 April. — Vernieuwing politiereglement op de Beurs.

1564, 1 Januari. — Mededeeling nopens de onderhandelingen met Engeland over den invoer van Engelsche manufacturen.

1565, 28 December. — Geruchten op de Beurs over invoering van de Inquisitie.

1566, 18 Februari. — Toegang verboden aan soldaten, vagebonden en geen handel drijvenden.
1572, 1 Juli. — Gewapende oploop op de Beurs.
1574, Mei. — Opstandige Spaansche soldaten worden ter Beurs uitbetaald.
1576, November. — De zelfden, na de Spaansche Furie, richten slemppartijen in de Beurs in.
1578. — Nieuwe toegang tot de Beurs langs de Klarenstraat.
1580, 5 Juli. — Beurstijd vastgesteld.
1581, 5 October. — Oproerig billet uitgehangen ter Beurs over het kleermakersambacht.
1583, Januari. — De Beurs bedreigd door de Fransche Furie.
1583, 24 Februari. — Brand van de Beurs, om 9 ure 's avonds aangestoken door de Franschen, volgens Van Meerbeeck, door de onachtzaamheid van enkele kramers, volgens Van Meteren.
1585, 9 October. — Verbod beurs te houden op Zon- en feestdagen.
1585, 27 November. — Heftig libel geplakt op de Beurs door oproerige personen.
1586, 7 Juni. — Vaststelling van de beursuren.
1594, 13 October. — Geen zijdemolens op de Beurs, noch spelen met ballons, enz.
1599, 16 October. — Heftig schrift op de Beurs gehangen tegen koopman Hans Goosserie.
1599, 19 Mei. — Ordonnantie op den Beurstijd (Bijlage Nr XXIII.)
1600, 28 Februari. — Reglement nopens betalingen op de Beurs.
1601, 16 Januari. — Plakkaat van de Aartshertogen tegen het gewapend verschijnen ter beurze.
1605, 9 Februari. — Order voor het luiden van de Beursklok.
1607, 13 Juni. — Verbod niet te spelen op de Beurs.
1611, 2 December. — Nieuwe ordemaatregelen op de Beurs (Bijlage Nr XXIIX.)
1625. — Vergaderingen ter beurze van ketters en weerspannigen aan de Regeering.
1637, 24 Maart. — Premie van 100 g. tegen die het heftig libel ter Beurs tegen Jaspar Charles, dykgraaf-generaal geplakt hebben.
1642, 19 Augustus. — Afroepen van de ordonnantie op de Makelaars.
1645, 31 Maart. — Instelling van den eed voor de Makelaars.

1650, 25 Juni. — Verbod juweelen, schilderijen, tapijten ter Beurs te verkoopen zonder kennis van den Burgemeester (Bijlage Nr XXIX.)

1650-1651. — Schilderspand op de Beurs vernield. De Stadsboekerij ingericht op de Noordergaanderij.

1654, 29 December. — De stad besluit de bovengaanderij van de Beurs naar de Klarenstraat toe, te doen ontruimen om er de boekerij van Koningin Christina van Zweden in te stellen.

1657, 7 Mei. — Vernieuwing van de ordonnantie op de Makelaars.

1663, 18 October. — Inhuldiging van de Teeken-Academie op de Noordergaanderij der Beurs. De Stadsboekerij naar het Stadhuis verplaatst.

1665. — Jacob Jordaens schenkt schilderijen ter versiering der Beurs (Teeken-Academie).

1666. — Theodoor Boeyermans doet hetzelfde.

1667, 18 Februari. — Vernieuwing van het edikt van 16 November 1541 op het betalen van wissels.

1668, 21 Juli. — Vernieuwing van het gebod op de makelaars.

1678, 23 Juni. — Ordonnantie op de onvrije makelaars.

1684, 5 Mei. — Nieuw verbod op de Beurs niet te tuischen of te spelen.

1711, 15 September. — Stadsgebod over het spelen op de Beurs.

1721. — Een van de zijden van de Beurs aangewezen om tot graanmagazijn te dienen.

1723, 11 Augustus. — Inschrijving ter Beurs voor de oprichting der Generale Indische Compagnie.

1726, 10 September. — Verboden met bollen op de Beurs te spelen.

1742, 18 October. — Banket bij het 3de eeuwfeest der instelling van St Lucasgilde.

1751. — De «Olijftak» geeft tooneelvertooningen op de Beurs.

1755, 1 Juli. — Nieuw reglement voor de makelaars (gedrukt bij Wed. Pieter Jouret, Melkmarkt).

1758. — De jaarmarktkramen van de Groenplaats en Handschoenmarkt in de Beurs opgesteld.

1769. — Feest op de Beurs bij de intrede van Prins Karel van Lorreinen.

1770, 25 Maart. — Uitreiking van 3 zilveren medalien door Maria-Theresia aan 3 bekroonde leerlingen van de Academie.

1771, Januari. — Sneeuwbeelden in de Beurs: Scaldis, 24 voet hoog, Thetis, 17 voet.

1772, 7 Juli. — Vollediging van de ordonnantie op de makelaars van 1 Juli 1755.

1773. — Alle Donderdagen een wisselcours ter Beurs ingericht door den deken van de makelaars.

1775, 18 October. — De eikenhouten bekleeding van de Beurs vervangen door steenen banken.

1778, 6 Februari. — Wisselcours ter Beurze voor de 1e maal in de Gazette van Antwerpen afgekondigd.

1787, 2-3 Juni. — Protest tegen het keizerlijk edikt ter belemmering van de handelsvrijheid der burgerlijke vereenigingen (herstel van de privilegiën der ambachten).

1790, 2 November. — Het manifest van keizer Leopold van 14 November verbrand op de Beurs.

1792, 17 December. — Feest op de Beurs: Generaal Marassé leest brief van de Nationale Conventie nopens de vrije Scheldevaart. Banket van 60 man.

1792, 22 December. — Vergadering ter Beurs van de provisoire representanten van het Souvereine volk van Antwerpen.

1795, 17 Augustus. — De Sankulotten vieren op de Beurs de verjaring van 1792.

1798, September. — Verbod van den Municipalen Raad beurs te houden op de Decaden en Nationale feestdagen.

1798, 24 Septemeber. — Instelling ter beurs van de Handelsrechtbank, ingevolge wet van 3 Vendémiaire jaar VII.

1801, Juni. — Stichting van een Handelsraad (Conseil de Commerce).

1801, 7 Augustus (19 Thermidor jaar IX). — Wettelijk en regelmatig bestaan aan de Beurs verleend. Getal wisselmakers op 20 gebracht (10.000 fr. waarborg), dit der koopmansmakelaars op 30 (2000 fr. waarborg).

1801, 9 November. — Een zuil van 40 voet ter eere van de consuls Bonaparte, Cambacérès en Lebrun in de beurs opgericht tot viering van den vrede van Amiens.

1802, 7 December. — School voor krijgs- en handelsmarine ter Beurs ingericht.

1803. — De Handelskamer op de Beurs gevestigd (de vroegere Handelsraad van 1801) tellende 15 leden (in gevolge besluit van 3 Nivose jaar XI).

1803, 20 Juli. — De eerste Consul Bonaparte en zijn gemalin Joséphine de Beauharnais op de Beurs onthaald door de kooplieden.

1804, 16 Juli. — Politiecommissaris aangesteld voor het bijwonen van de Beurs.

1805, 19 Augustus. — Schilderijententoonstelling op de Beurs, de eerste sedert de Fransche omwenteling.

1808, 1 Januari. — De Beurs onder controol van den Staat gesteld: het Wetboek van den koophandel (Code de Commerce) in werking getreden.

1808, Januari. — Zittingen van de Handelsrechtbank in bovenzaal van de Beurs.

1811, 9 Juni. — Banket in de Beurs voor de kinderen van den Reuzen-ommegang, ter gelegenheid van de geboorte van den koning van Rome.

1815. — Groote herstellingswerken aan de Beurs.

1816, 29 Juli. — Afkondiging van den beurstijd: tusschen 12½ en 2 uur, op boet van 3 fr.

1817, 25 Januari. — Getal makelaars op 100 gebracht: 25 voor den wissel, 60 koophandel, 10 scheepsmakelaren, 5 assurantiemakelaren.

1817, 17 October. — Instelling van de syndikale Makelaarskamer.

1817, 30 October. — Beurstijd gewijzigd: van 1 tot 2 uur; 1 fr. en ½ frank boeten.

1818. — Getal makelaars van 100 op 136 gebracht.

1820, October. — Kweekschool voor de Zeevaart in een van de bovenzalen geopend.

1825. — Getal makelaars tot 60 herleid: 30 (koophandel), 15 (wissel), 5 (assurantie).

1830, einde September. — Een 100tal gevangenen uit de gevechten rond Brussel brengen op de Beurs de nacht door.

1831. — De vlaskramers van de Vlasmarkt naar de Beurs overgebracht (alle Vrijdagen).

1833. — Glazen deuren geplaatst aan de 4 toegangen.

1834. — Derde reglement van den beurstijd.

1836, 11 September. — Inspectie van het 10e legioen der rustende burgerwacht uitgefloten.

1837. — Aandeel van de provincie op 1500 fr. gebracht, voor het lokaal van de Handelsrechtbank (wet van 30 April 1836).

1839, 3 Juli. — Feest ter Beurs bij 't bezoek van koning Leopold I en het sluiten van den vrede.

1840, Januari. — De «Olijftak» vergadert om de 14 dagen ter Beurs, in bovenzaal.

1840, Augustus. — Verlichting van de Beurs gedurende de Rubesfeesten.

1841, Augustus-Septemeber. — Tentoonstelling van kunstwerk in de Kamer van de Makelaars op de Beurs.

1843, 17 Augustus. — Getal assurantiemakelaars van 5 op 7 gebracht.

1843, 13 October. — Feest en banket, met koning Leopold I, ter Beurs, bij de inhuldiging van den spoorweg Antwerpen-Keulen.

1850, 27 Juli. — Ingenieur Marcellis belast met de overdekking van het Beursgebouw.

1852, 16 October tot 1853, 31 December. — De Beurs gesloten gedurende de werken van de overdekking; de kooplieden vergaderen in de Cité.

1854, 1 Januari. — De overdekte Beurs terug geopend. Vensters op het verdiep in ovaalvorm gebracht; nieuwe meubleering en freskos op de muren door Guffens en Swerts.

1858, nacht van 2 op 3 Augustus. — Brand van de Beurs. Totale vernieling, ook van de boekerij en de archieven, (bijeengehouden van af 1804).

1866, 20 April. — Vrijheid van het Makelaarsambt verkondigd door de Belgische Kamers.

1868. — Het plan van Jozef Schadde voor den heropbouw van de Beurs in den Gemeenteraad aangenomen.

1873, 18 Augustus. — Inhuldiging van de heropgebouwde Beurs.

1881, 12 Augustus. — Inwendige versiering van de Beurs: Muurkaarten, ontworpen door kapiteitn Ghesquière, uitgevoerd door Flor. Van der Wee.

J. DENUCÉ.

De Insolvente Boedelskamer.

(Vervolg van blz. 73).

LI.

JACOB WELLENS,

koopman in leder en huiden.

Twee bundels losse stukken, ordeloos door malkaar gevallen met de papieren van de hiervoor besproken firma Luydincx. Tusschen beide families vonden wij echter geen betrekkingen van economischen aard.

Jacob en Willem Wellens, tot wie de bewaarde stukken opklimmen, behooren tot het later zoo aanzienlijk Antwerpsch geslacht van dien naam dat de hoogste geestelijke en burgerlijke waardigheidsbekleeders onder zijn afstammelingen telt.

De vader, Jacob, zien we van af 1591 in druk handelsverkeer met Hamburg, Bremen, Lubeck, van waar hij aanzienlijke hoeveelheden leder betrok: Letlandsche «bouck», Zweedsche huiden, Elands huiden, Spaansch leder, zeemvellen, enz. Van Hans Pottey, gevestigd te Hamburg, zijn heeler reeksen uittreksels van loopende rekeningen voor Jacob Wellens voorhanden. Hij bezocht ook de groote handelsfooren van Francfort.

Een van zijn zonen, Willem, vertrok in 1595 uit Antwerpen naar Amsterdam. Twee jaar nadien kwam hij hier echter terug, en nu ontstond er een lang geding met prins Maurits van Nassau nopens Wellens' landgoederen te Heyningen, bij Willemstad gelegen, sedert 1583 in zijn bezit, en die de prins in 1586 had aangeslagen.

De familie was katholiek gebleven. Met recht mocht, in 1734, een latere afstammeling, Peter Wellens die de adellijke patentbrieven aanvroeg, in zijn «considérants» laten gelden dat de familie in de troebele jaren van de «ketterij», steeds ijverige aanhangster van de kerk en het katholiek staatshoofd gebleven was. Weliswaar hebben we den indruk dat het archief van de Wellens fel geplunderd is geworden en dat wij er waarschijnlijk een miniem gedeelte slechts van overgehouden hebben. Ondanks vele leemten bevatten de twee bundels nog belangrijke familie-

stukken. Jacob Wellens was o. a. testamentuitvoerder geweest van wijlen Maria Van Dyck (1614), en van Abraham van Overloop. Vele aan hem gerichte brieven komen van zijn kleinzonen Jacob Wellens, Lissabon, 1613, en van Jacob van Horen, 1617-8, zoo pas te Amsterdam getrouwd met de dochter van Wouter vander Poorte. Deze stukken brengen de zekerheid dat onze kooplieden in leder wel degelijk de voorouders zijn van de veel besproken adellijke familie Wellens. In 1610 woonde Jacob nog in de Schuytstraat (nu Schoytestraat), in de Roode Lelie.

INVENTARIS

No 609. *Brieven en rekeningen.* Akten van Guill. Wellens tegen Peter Lansloot, 1599-1600. Stukken van Jacques Wellens als testamenteur van wijlen Marie van Dyck, 1614. Rekwesten aan Prins Maurits van Nassau aangaande Wellens' bezittingen te Heyninge, bij Willemstad. Afrekeningen van de pachters, arbeid aan «de schuere van Wellens», 1604. Brieven van de kleinzonen Jacq. van Horen, 1617-18, uit Amsterdam, en van Jacq. Wellens, 1613, te Lissabon (inlichtingen over hertenvellen en zeemleder). Brieven van Corn. Bouwens aan Jacq. Wellens over de goederen te Heyninge, 1602-4. Jacq. Wellens als beheerder van de nalatenschap van Abraham van Overloop. Brieven aan Jacq. Wellens van Jan de Bitter, Emden, 1605.

No 1239. *Loopende rekeningen 1591-1605.*
Extracten van loopende rekeningen voor Jacq. Wellens (bijkomstig voor Hans Wellens), van Hans Pottey, te Hamburg, Bremen, Lubeck, Francfort: betalingen van hoeveelheden leder van allerlei soort, vooral hertenleder. Enkele loopende rekeningen voor Jacq. Wellens, van Simons van Os, uit Amsterdam, 1602-4.

LIII.

NIKOLAAS PASSAVANTI,

Fransch-Zwitsersch bankier en koopman.

In de jaren 1631 tot 1634 had het huis Passavant, of zooals de naam meest voorkomt, Passavante, uit Bazel (Zurzach) in

Zwitserland, hier een bijhuis gesticht. De firma was ook gevestigd te Lyon, in Frankrijk. Het huis was van Franschen oorsprong, uit de streek tusschen Burgondië en Lorreinen en heette: de la Haye-Passavant, heeren van Passavant (departement Haute Saône). Het bestaat nu nog te Bazel en te Francfort. Onze Nicolaas Passavant, van wien de meeste brieven komen, was geboren in 1559, en werd burger van Bazel in 1596, afkomstig van Luxeuil. Passementwerker van beroep, stichtte hij feitelijk de zijdenijverheid in de Zwitsersche stad. (1) Hij was dus 70 jaar oud toen hij te Antwerpen kwam. Tot hoofd of facteur stelde hij Jeronimus Buxtorf aan, die tot dan toe te Lyon was werkzaam geweest voor de firma. Toch waren de meeste stukken alhier geadresseerd aan Nicolaas Passavanti en zijn zonen Claudio en Rinaldo (Régnard).

Het waren bankiers en kooplieden. Als bankiers verhandelden ze vooral wissels op Italië, namelijk uit Amsterdam, en op Lyon. Van hier uit ontvingen ze sommen, die wel eens 70.000 Brab. fr. bedroegen, o. a. voor 's konings broeder en voor de Fransche onderhandelaars in den Haag over de vredesvoorwaarden. Met raadsheer Huguetan, doctor in de rechten van Lyon, toen in Holland, (2) onderhield het huis geregelde briefwisseling en bleef door hem op de hoogte van de politieke gebeurtenissen in West-Europa. Een nog belangrijker massa inlichtingen ontving de firma van Duitsche zijde, over de oorlogs- en andere feiten in Midden-Europa: een heele bundel *Novae*, meestal zonder naam van schrijver, zijn hier bewaard gebleven. Aan Duitsche edellieden in Franschen dienst verschoten ze eveneens honderden gulden.

---

(1) Volgens vriendelijke mededeeling van Dr Paul Roth, adjunct-archivaris Staatsarchief van het kanton Bazel-Stad. Nikolaas Passavant en zijn zonen Claude en Regnard behoorden er tot het ambacht van den Sleutel (als handelaars), tot dit van de Safraan (kleinhandelaars) en tot dit van de wevers. In 1599 werkte Nikolaas met 7 gezellen en 3 leerjongens en was zijn huis het voornaamste van Bazel in de zijdeweverij. Hij was gehuwd met Nicola de Marteleur, had een dochter Salome (1630-1715, gehuwd met Jacq. Vincent, van Lyon) en twee zonen, Claudio (1593-1653) en Rinaldo (1595-1676).

(2) Stamvader misschien van *Les Huguetan de Mercier et de Vryhoeven?* In zijn werk over deze familie, verschenen bij Nyhoff, Den Haag, 1918, vermeldt Eduard van Biema hem nergens.

Als kooplieden kochten de Passavanti's groote hoeveelheden specerijen in Holland, in bestemming voor Bazel, maar ook voor Frankrijk. Ook staven zilver werden door hen aan de Munt aangeboden voor het slagen van geld. In regelmatige betrekking stonden ze met vele huizen te Amsterdam, Hamburg, Keulen, Frankfort, Bazel, St Gallen, Parijs, Rijsel (veel lijnwaad), Besançon, Venetië, Milaan, zooals de inventaris het aanwijst.

Hun boekhouding is Duitsch, maar ze schreven even uitstekend Fransch en Italiaansch. Geen register is tot ons gekomen, ten hoogste een paar fragmenten van balansen. In 1634 ging het huis hier te niet, na het afsterven van Nicolaas Passavanti het jaar te voren. Een eigen woonst schijnt de firma niet bezeten te hebben, want het adres op de brieven luidt uitsluitend: in de Marcgravestraat «logé chez Mr de Beudele», of «a la maison où l'on tient des pensionaires», en eenmaal «Au Ver lion». De meeste betrekkingen te Antwerpen had zij met de kooplieden Malo en Cocquiel, aan wie haar brieven gericht werden in geval van afwezigheid.

INVENTARIS.

Nr 519. *Brieven en rekeningen*, 1631-1634.
Brieven aan Nicolaas Passavanti en zonen, en in hun afwezigheid aan Luigo en Gio Malo, uit Keulen, van Abraham von Eland; uit Lyon, van Passavanti, Sorin en Faesch, betreffend wijn en balen koopwaren, wissels op de Antwerpsche firmas Pichenotti, Burlemachi, Gia Paolo Dorchi. Veel handel met Bazel, met het hoofdhuis Nicolo Passavanti en zonen. Brieven van Peter Juncker (Hamburg), wissels van Jeremias Hagens, uit Venetië, van Gio Batt. Sivori aan de Passavanti te Brussel. Veel stukken uit Amsterdam, van Gerardo della Croce, van Pieter Bario, van Greg. Bartelotti; uit Madrid van Labermayer. Enkele brieven aan Jeronimus Buxdorf, van Janne Daulphin, te Lyon, en van Gio Batt. Annone. Leveringen zilver aan de Munt; prijzen van specerijen; onkostenberekeningen; wissels; extracten van loopende rekeningen.

Nr 734. *Brieven en rekeningen* van de vorigen, vooral afrekeningen met Antwerpsche kooplieden. Nieuwstijdingen uit Leiden van raadsheer Huguetan (...Dieu veuille avoir pitié de votre pauvre Allemagne), wonend bij Messieurs les Comtes de Chastillon. Brief van Bawero (?) aan Monsieur de Nimaygue à Anvers, kennis van Passavanti. Ver-

zameling nieuwsberichten uit Duitschland, niet onderteekend, 1633-34.

Nr 735. *Brieven* aan de firma van het huis te Bazel, en van Venetië, Lyon, Frankfort. Uit Milaan van Fabritio Lauro. Aan Jeron. Buxdorf «marchand allemand», van zijn zuster Margaretha, te Bazel, en van G. B. Annone. Aan Nic. Passavanti, uit Amsterdam, van Pietro Bario, G. Bartelotti; uit Rijsel, van Martin Boullongne; uit Hamburg, van Abraham du Bois; uit Keulen, van de erfgenamen van Cesare Volpi (zie onze firma Nr 3, de Groote); uit Lyon, van Fischer; uit Bazel, van Christoforo Annone; uit Brussel, van Gysbertus Clenaerts, 1632, om zilver te bekomen voor de Brusselsche Munt, door tusschenkomst van zijn schoonzoon Langenberch.

Nr 736. *Brieven* aan Nicolaas, Claudio en Rinaldo (Renier, Reinhart) Passavanti en Jer. Buxdorf uit Parijs, van Abel Satzen (1632); uit Venetië, van Nicolaas Passavanti; uit Rysel, van Henrico Robert; uit Besançon, van Mareschal en Chaulier; uit Lyon, van Paolo Burckhart; uit Amsterdam, van Thomas Fossa, Gerardo della Croce, Guil. Bartelotti, André Serret, Dugal en Valmalette. Wissels, vrachtbrieven, rekeningen, uittreksels van rekeningencourant, uit Bazel, Hamburg, Keulen, St Gallen, Venetië, o. a. van Giacomo Emanuel Faesch. In December 1633, brieven aan Nicolo Passavanti, te Brussel, o. a. van Jeremias Hagens, te Antwerpen, en van dien broeder, Gasper Hagens, te Venetië. Brief van Anne de Polignac, Maréchale de Chastillon, uit Den Haag, 13 October 1632, aan J. Buxtorf, facteur van Nicolas Passavant. Brieven van Huguetan en Jeanne Daulphin, nicht van Huguetan, te Lyon.

J. DENUCÉ.

GESCHIEDKUNDIGE UITGAVEN

J. Denucé: Bronnen voor de Geschiedenis van de Vlaamsche Kunst, Antwerpen, 1931, per deel 180 fr.
« Catalogus der Handschriften van het Museum Plantin-Moretus, Antwerpen, 1927, in quarto 50 fr.
« Inventaris op het Plantijnsch Archief, Antwerpen, 1926 10 fr.
« *en Rooses* Correspondance de Christophe Plantin, imprimeur Anversois. Anvers, 1883-1920, 9 deelen 150 fr.
« Privilèges commerciaux des marchands Flamands au Portugal. Lisbonne, 1909, in quarto 45 fr.
« Oud-Nederlandsche Kaartmakers in betrekking met Plantin. Antwerpen, 1912-1913, 2 deelen 28 fr.
« Histoire du Musée Plantin-Moretus. Bruxelles, Maison du Livre, 1916, in quarto 5 fr.
« De loop van de Schelde, van de Zee tot Rupelmonde in de 15e eeuw, Antwerpen, 1925, in quarto 15 fr.
« Pigafetta, Relation du voyage de Magellan 1519-1522. Edition d'après les mss. de Paris et de Cheltenham, Paris-Anvers, 1924, in oct. 50 fr.
« Magellan. La question des Moluques et la première circumnavigation du globe, Bruxelles. 1911, in quarto 35 fr.
« Les origines de la Cartographie portugaise. Gand, 1908, in quarto 15 fr.
« De Handel in Vlaanderen, Amsterdam, 1913, in quarto 10 fr.
« The Treatise of Gerard Mercator, Fac simile edition Paris-Antwerp *(Le Pégase-De Sikkel).* 525 fr.

Floris Prims: Geschiedenis van het Antwerpsche Turfdragersambacht 20 fr.
« Geschiedenis van St-Joriskerk te Antwerpen 20 fr.
« De reis van den Sint-Carolus, kapitein Cayphas 25 fr.
« Een Limburgsch gebedenboek uit de XVe eeuw (tekst) 15 fr.
« De sociaal economische geschiedenis van België (3e uitg.) 8 fr.
« Antwerpsch straatnamenboek *(Prims en Verbeeck)* 20 fr.
« Briefwisseling van het Antwerpsch Magistraat en gedeputeerden in de jaren 1565-1566 10 fr.
« Geschiedenis van Antwerpen, 5 deelen 120 fr.
« De oorlog van Mijnheer Cobbé 30 fr.
« Antwerpiensia 1927 (1e reeks) 15 fr.
« Antwerpiensia 1928 (2e reeks) 24 fr.
« Antwerpiensia 1929 (3e reeks) 35 fr.
« De stichting van Banquibazar 30 fr.
« De Kapel van Burgondië 30 fr.
« Het stadhuis te Antwerpen 18 fr.

Te bestellen Boekhandel der Bijdragen
PLOEGSTRAAT, 23, ANTWERPEN.

ANTWERPSCH

ARCHIEVENBLAD

UITGEGEVEN BIJ OPDRACHT VAN
— HET GEMEENTEBESTUUR —
— DOOR DEN —
DIENST DER STADSARCHIEVEN.

TWEEDE REEKS

6de Jaargang
1931

3de Aflevering.
JULI.

Het Archievenblad verschijnt in Januari, April, Juli en October. — — — — *De inschrijvingsprijs is 30 frank.*

INHOUD:

ANTWERPEN
Boekhandel « VERITAS » Huidevettersstraat, 21
Uitgever van den Dienst der Stadsarchieven

UITGAVEN VAN HET ANTWERPSCH STADSARCHIEF.

Oude Reeks.

HET ANTWERPSCH ARCHIEVENBLAD

Volledige verzameling: 30 boekdeelen, elk van 480 blz. aan 15 fr. per boekdeel. In deze reeks verschenen de volledige teksten van

Het Clementynboeck (1288-1414), deelen XXV en XXVI. Pr. 30 fr.

Het *Register van den Dachvaerden* (1450-1480), deelen XIX, XX en XXI. Prijs 45 fr.

Het *Oudt Register met den Berderen,* (1336-1439) en het *Tweede Oudt Register* (1438-1459). Samen 5 deelen (XXVI-XXX). Prijs 75 fr.

Aanwijzer op de Stadsprotocollen, 1e deel, 480 blz. (1517-1620). Prijs 15 fr.

NIEUWE REEKS.

1. F. PRIMS. *Het Antwerpsche Stadsarchief en zijn Inventioriëering,* overgedrukt uit de *Bijdragen tot de Geschiedenis,* gevende de beredeneerde lijst van de geschreven inventarissen tot dan toe bestaande. — (Uitgeput).
2. ID. *Inventaris op het Archief van Gilden en Ambachten,* omvattende het archief van de lakenhalle, van de 26 gepriviligiëerde ambachten, van de niet geprivilegiëerde beroepsgroepen, van de zes gewapende gilden, en van de burgerlijke wacht. Met inleidende studie op dit archieffonds. Prijs fr. 12.50.
3. ID. *Inventaris op het Archief der Generale Indische Compagnie* (Cie d'Ostende), omvattende het archief van het Comptoir generaal te Antwerpen, van de scheepskapiteins en van de Indische factoryen. Prijs fr. 5.
4. ID. *Inventaris op het Archieffonds van Handel en Scheepvaart,* omvattende het Archief «Raeckt den Handel», de archieffondsen van de vreemde natiën, van de posterijen, de gezworen boden en de vrije voerlieden. Met inventaris op den bundel *Juridictie op de Schelde.* Prijs 2.50 fr.
5. F. PRIMS. *De briefwisseling tusschen het Antwerpsch Magistraat en zijn gedeputeerden te Brussel,* Juli 1565-Paschen 1566. — 114 blz. Prijs: fr. 6.
6. ID. *Beknopte Geschiedenis en Inventaris op de Archieffondsen van den Drossaard en van de Schepenen van het Kiel* (Hoog en Laag Kiel en Beerschot). Met plans en illustratie. Prijs: 6 fr.
7. J. DENUCÉ. *De loop van de Schelde van de Zee tot Rupelmonde in de XVe eeuw.* — Studie op de landkaart van 1504 bewaard in het Stadsarchief. Met photographische weergave van deze kaart en van de oorspronkelijke te Brussel. Prijs: 15 fr.
8. J. DENUCÉ. *Inventaris op het Plantijnsch Archief.* Museum Plantin-Moretus. Prijs: 10 fr.
9. ID. *Inventaris van de Vierschaar of Jurisdictiekamer.* Stedelijk Archief van Antwerpen.
10. ID. *De Beurs van Antwerpen.* Oorsprong en eerste ontwikkeling, 15e en 16e eeuwen.
11. Dr VAN SCHEVENSTEEN. *Het archief van het Chirurgijns- en Barbiersambacht.*
12. *Het Antwerpsch Archievenblad.* Nieuwe reeks. — Prijs: 30 fr.

Alles te bekomen bij: UITGEVERSMAATSCHAPPIJ « VERITAS », HUIDEVETTERSSTRAAT, 21, ANTWERPEN.

Antwerpsche Akten uit den tijd van Hertog Jan II.

(1294-1312)

(Zie *Antwerpsch Archievenblad, 1930*, blz. 33-77 en 100-123, *1931*, blz. 27-62). (1)

132.

9 JANUARI 1301.

Laureis de Madere verkoopt huis en hofstad aan de Markt tegen een erfcijns.

Wi Arnout van der Molen ende Peter Daen, scepenen in Antwerpen, maken cont allen denghenen die dese lettren selen sien ochte horen lesen dat vore ons quam Laureis die Madere in propren persone ende bekende vore ons dat hij ghegheven hevet sijn huus ochte sine woninghe die steet ane die Merct tantwerpen naast Peters Troest huus ende dat lant ochte die hofstadt

(1) We hebben in onze reeks niet opgenomen het kwijtschrift van Andries van Halen voor Willem de Moelnare uit Groot Cartularium van St Michiels III, 122, dat gedagteekend is «als men screef MCCC, vier dagen in Meye» omdat we overtuigd zijn dat de copist die het Cartularium schreef hier een fout heeft begaan (MCCC voor MCCCC). Behalve dat de taal niet die is van het jaar 1300, behooren de namen der twee schepenen tot het einde der XIVde eeuw; ook de dagteekeningen : «vier dagen in Meye», «veertien dagen in September» waren in het jaar 1300 ongebruikt.

waer dit voerghenoemde huus ochte dese voerghenoemde woninghe op steet Henrice ser Gilys sone ende sinen nacomelinghen erflake te hebbene ende te ghebrukene om twaelf pont ende tien scellinghe zuerter tornoise die guet ende gave sijn, jaerlix, ochte die werde van zuerter tornoisen in andren paymente alle jare, dese te geldene ende te ghevene wittelake Laurense den Madere die hier voreghenoemt es ochte sinen nacomelinghen, van Henrike ser Gilys sone ochte van sinen nacomelinghen, die ene heleft op den Kersdach ende die andre helft op sente Jansdach ter nativiteit in midden somere naest volghende. Voert so cochte Laurens die Madere die hier voreghenoemt es, op tijt die leden es tieghen heren Gerunge Cluet den pape half die hofstat ochte half dat lant dar die voreghenoemde huys ochte dese voreghenoemde woninghe op steet, ende es dat sake dat Laurense die Madere ochte sinen nacomelinghen van haren Gerunge Cluet die hier voreghenoemt es ochte van die na hem comen selen, calengie, ghedinghe ochte muynes (?) op rese ochte quam, daer af sal Henric ser Gilys sone ochte sine nacomelinghe Laurense den Madere ochte sine nacomelinghe bescudden ende quiten ende van al andre coste ochte scaden die Laurense ochte sine nacomelinghe hier af comen, commerloos ende scadeloos houden tieghen elken mensche, ende al ware dat sake dat her Geronc ochte die na hem comen selen dese halve hofstat ochte dat lant daer die voergenoemde huus ochte dese voreghenoemde woninghe op staet Laurense den Madere ochte sinen nacomelinghen met ghedinghe ochte met andren dinghen rechte af wonnen ochte ontwonnen, nochtan en souden dese voreghenoemde twaelf pont ende tien scellinghe zuerter tornoise iaerlix Laurense den Madere ende sinen nacomelinghen hier bi iet mindren, maer Henric ser Gilys sone die hier voreghenoemt es ochte sine nacomelinghe selen voreghenoemde tuaelf pont ende tien scellinghe iaerlix in desen voreghenoemden paymente Laurense den Madere ochte sinen nacomelinghen alle jare geheelake ende altemale ghelden ende gheven ten terminen die hier voren ghenoemt sijn. In orconde van desen dinghen hebben wi scepenen die hier voreghenoemt sijn onse seghele ghehanghen an dese lettren. Dit was ghedaen int jaer ons Heren 1300 des Maendaghes na dertien dach.

(Archief O. L. V. kerk, capsa 55 capell. Nr 5).

133.

25 JANUARI 1301.

Petrus Pape verkoopt aan Godfried Drake een weide gelegen ter Beke waarop hij de stad een recognietiegeld te betalen had, en neemt ze terug in erfpacht van Drake, zich tevens met den stadscijns belastend.

Universis presentes litteras inspecturis, Willelmus Bornecolve ammannus, Paulus Bornecolve et Petrus Daen, scabini Antwerpienses, salutem cum notitia veritatis. Noveritis quod coram nobis propter hoc personaliter constituto, Petro Pape nostro conscabino, recognovit coram nobis idem Petrus Pape se legitime vendidisse Godefrido dicto Drake opidano Antwerpiensi duo bonaria cum dimidio bonario et uno quartario bonarii pratarum jacentium prope mansionem dicti Petri Pape apud Beke que duo bonaria cum dimidio bonario et uno quartario bonarii predictus Petrus Pape tenuit et habuit hereditarie ab oppido Antwerpiensi sub censu duorum solidorum et novem denariorum monete pro tempore communiter in Brabantia currente; et hoc pro quadam certa pecunie summa quam pecunie summam idem Petrus Pape sibi legitime recognovit esse persolutam a Godefrido Drake antedicto que quidem duo bonaria cum dimidio bonario et uno quartario bonarii predictus Petrus Pape predicto Godefrido Drake coram nobis legitime supportavit et de eisdem effestucavit idem Petrus ad opus Godefridi antedicti promittens quod dictus Petrus dicto Godefrido de predictis bonis warandiam legitimam prestaret per annum et diem; promissis vero coram nobis actis prout superius sunt conscripta, idem Godefridus contulit et dedit coram nobis predicta duo bunaria cum dimidio bunario et uno quartario bunarii predicto Petro Pape et suis successoribus hereditarie possidenda et habenda, ita quod dictus Petrus Pape et sui successores solvent et solvere tenebuntur dicto Godefrido Drake et suis successoribus de predictis bonis sex libras anno quolibet, dimiditatem videlicet sex librarum in festo beati Martini hyemalis et aliam dimidietatem in festo nativitatis beati Johannis Baptiste, et quolibet termino duorum terminorum solvere tenetur dictus Petrus aut sui successores dicto Godefrido aut suis successoribus magnum Turonensem monete regis Francie bonum et legalem pro decem et septem denariis vel nigrum turonensem parvum bonum et legalem pro uno denario computatum; insuper promisit coram nobis idem Petrus quod ipse et sui successores solverent in perpetuum cen-

sum debitum opido Antwerpiensi de bonis predictis sine custu et dampno ipsius Godefridi aut suorum successorum, promissaque omnia et singula prout superius sunt conscripta acta fuerunt per monitionem ammanni et per sententiam scabinorum qui sunt mansionarii opidi Antwerpiensis predictorum. In cujus rei testimonium sigilla nostra ad petitionem partium predictorum, presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1300, die conversionis beati Pauli.

(Staatsarchief Antwerpen, Cartularium der Karthuizers Fo 17 Vo).

134.

25 MAART 1302.

Deken Hugo de Cnocke geeft twee allodiale goederen ter vermeerdering der kapellanie van zijn zoon.

Nos Zymarus, Nicholaus de Winegheem et Arnoldus Nose scabini Antwerpienses notum facimus universis presentes litteras inspecturis quod in nostra propter hoc presentia personaliter constitutus venerabilis vir magister Hugo de Cnocke decanus ecclesie beate Marie Antwerpiensis, compos mentis et rationis sue pure propter Deum et ejus gloriose Matris reverentiam et honorem dedit, contulit et legavit allodium suum videlicet duas pecias terre jacentes prope mansum Gilberti dicti Amman, quarum petiarum medietatem emerat erga juvenem Willelmum quondam dictum Wilmaer filium Willelmi Wilmar senioris et aliam medietatem erga heredes Egidii dicti quondam Wilmar de Nova Plathea quas petias quondam Lonys colebat, necnon allodium suum videlicet quadraginta solidos monete currentis quos habet singulis annis supra ortum seu de orto Egidii dicti de Snacken prout in aliis litteris scabinorum Antwerpiensium super hiis confectis plenius continetur ad aucmentum perpetue capellanie ab ipso domino decano fundate et dotate quam capellaniam nunc dominus Hugo de Cnocke ejus filius in.... optinet canonice memorata, ipsaque allodia idem dominus decanus ad opus dicte capellanie supportavit coram nobis renuntiando et effestucando super eisdem. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1301, feria sexta ante dominicam qua cantatur oculi.

(Archief O. L. V. kerk, Antwerpen, capsa 25 dom. Nr 3 (1)).

135.

21 MEI 1302.

Ridder Hugo de Mallant erkent zich verplicht jegens de kapellanie op het Begijnhof te Antwerpen gesticht door Beatrix van Scerpenisse, tot 39 l. en 12 s.

Universis presentes litteras inspecturis Hugo dictus de Mallant, miles, salutem cum notitia veritatis. Noveritis quod nos sani mente licet infirmi corpore, confitemur et recognoscimus per presentes nos teneri et obligatos esse, Jacobo dicto Medemetere, clerico, nomine et ad opus capellanie fundate quondam a domicella Beatrice bone memorie dicte de Scerpenisse in curte beghinarum Antwerpiensium, in triginta novem libris et duodecim solidis Turonensium parvorum, pro arreragiis, sive que restant solvende de majori summa pecunie videlicet de centum libris legatis a dicta Beatrice ad opus dicte capellanie quam quidem pecunie summam ad omnia bona nostra mobilia et immobilia quocumque locorum habita sive sita assignamus eidem clerico recipienda et eidem persolvenda de eisdem ipsa bona mea omnia et singula ad id efficaciter obligantes. In cujus rei testimonium sigillum nostrum una cum sigillis virorum venerabilium et discretorum videlicet religiosi viri fratris Walteri de Arscot, gardiani fratrum minorum Machliniensium et domini fratris Franconis cantoris ecclesie Machliniensis testium ad hoc specialiter vocatorum presentibus litteris duximus apponendum. Et nos gardianus et cantor predicti testes ad hoc specialiter vocati sigilla nostra una cum sigillo nobilis viri domini Hugonis de Mallant militis ad instantiam et requestam ejusdem presentibus sunt appensa. (sic) Datum anno Domini 1302, feria secunda post cantate.

(Archief O. L. V. kerk, Antwerpen, capsa 131 capell. Nr 6)

136.

16 JUNI 1302.

Hertog Jan II regelt het bedrag van den herscapstolle te nemen te Antwerpen op elk daker huiden en vellen.

Wi Jan, by der gratien ons Heren, hertoghe van Lotherycke, van Brabant ende van Lymborch, maken cont allen den ghenen die dese lettren selen sien ochte horen lesen, alsy dat sake dat die-

ghene die recht hebben in des herscaps tol tote Antwerpen, om onser beden wille, nemen tue penninghe swarter tornoyse te coste van elcker daker hude ende van elcker daker vellen, zo geloeve wy hen die recht hebben in den voreghenoemden tol, ende georloven, wanneer dat die ghemeene stapel van den coemannen niet langher en es in onse poert van Antwerpen, dat zy dan voertane nemen selen ende heffen van huden, van vellen, ende van alle coste die tote de sherscaps tolle behoirt, alsoe vele alse zy voermaels plagen te nemene, ende gelyc dat zyt tote haere braecht hebben. In oerconscapen van desen dinghen hebbe wy dese letteren beseghelt met onsen propren seghele. Die ghegheven waren int jair ons Heren doe men screef 1302, des saterdaechs na Sinxen dach.

(Copij uit de XVde eeuw in Riddertol I, Stadsarchief, Tresorij.)

137.

21 MAART 1303.

Mattheus de Borchwalle bekent schuldig te zijn aan den priester en de scholieren van het Begijnhof, een erfcijns van 40 s. op hun hofstee op het einde van het Kipdorp.

Nos Johannes de Littore et Johannes Drake, scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras inspecturis, quod coram nobis personaliter constitutus, Mattheus dictus de Borchwalle recognovit se tenere et esse efficaciter obligatum domino Johanni dicto Wolslaghere presbitero curtis beghinarum Antwerpiensis et scolaribus ejusdem curtis, (in) viginti solidis monete nunc communiter in Brabantia currentis solvendis, videlicet grossorum turonensium de moneta domini regis Francie pro decem et novem denariis, grossum vetus turonense de moneta domini ducis Brabantie, scilicet valore quo nunc est, pro sedecim denariis, quatuor parisios (?) pro quinque denariis, parvum turonense pro denario uno, in nativitate beati Johannis Baptiste, et in viginti solidis monete proprie, tempore solutionis eorumdem communiter in Brabantia currentis, in nativitate Domini, singulis annis in perpetuum hereditarie a dicto Mattheo dicto presbytero et scolaribus dandis et solvendis, de domo et domistadio ejusdem sitis in Antwerpia in platea de Kiepdorp versus finem, juxta ameidam, inter domos Pickninne ex una parte, et Margarete de Brechte ex altera, in qua domo idem Mattheus nunc moratur, et pro hoc

dicti presbyter et scolares recognoverunt coram nobis quod idem Mattheus dictam domum et ejus domistadium tenet ab eis hereditario jure sub annuo censu quadraginta solidorum monete predicte. In cujus rei testimonium nostra sigilla presentibus litteris sunt appensa. Datum feria quinta post Letare Jerusalem anno Domini 1302.

(Archief Begijnhof. Copij door E. H. Philippen vriendelijk meegedeeld.)

138.

4 JUNI 1303.

Ridder Jan Berthout verzoent zich met de abdij van Sint Bernaards.

Universis Christifidelibus presentes litteras inspecturis Paulus dictus Bornecolve et Johannes dictus Pape scabini Antwerpienses, salutem cum notitia veritatis. Universitati vestre notum facimus ac testamur tenore presentium quod propter hoc in nostra presentia personaliter constitutus, vir nobilis dominus Johannes Berthout dictus de Berlaer, miles, junior, omnem calangiam seu calumpniam quam movit et habuit vel habere poterit in futuro contra viros religiosos abbatem et conventum monasterii loci sancti Bernardi Cysterciensis ordinis Cameracensis dyocesis, apud Gheele, occasione inclusionis cujusdam wariscapii, timi vel wastine et cujusdam sepis eisdem facte et omnes ac singulas calangias sive calumpnias quas ibidem sive in alio quocumque loco contra predictos viros religiosos quacumque occasione seu pretextu de quibuscumque bonis suis mobilibus aut immobilibus usque in diem hodiernum habuit vel habere poterit in futuro eisdem religiosis pene remisit et quitavit ac remissise et quitasse penitus se recognovit coram nobis et aliis pluribus fidedignis, preterea predictus dominus Johannes promisit coram nobis ipsis religiosis infra instantem diem dominicam proximo sequentem dare litteras suas super hiis et quadam mansione sita apud Antwerpiam cum attinentiis suis atque fundo confectas, sigillo suo et sigillis virorum nobilium videlicet Johannis Berthout domini Machliniensis, domini Johannis Berthout patris ejusdem domini Johannis, et domini Ludovici ipsius patrui sigillatas ita quidem quod si ipsas eisdem viris religiosis non daret sicut promisit die prenotata recognovit idem domnus Johannes junior eisdem viris religiosis se teneri obligatum tanquam debitor principalis in centum

et quiquaginta libris communis monete per Brabantiam in generali pagamento cursilis et legalis de vero debito, mediante jure assecuto, solvendis memoratis religiosis ab eodem domino Johanne in parata pecunia, atque in vadiis indilate constituens et ponens ipsos in supradicto debito plegios seu fidejussores legitimos, Florentium Berthout dominum de Berlaer, Balduinum dictum de Ehove et Johannem de Hove, burgenses Machlinienses et quemlibet ipsorum in solidum qui promiserunt indivisim ad voluntatem ipsorum religiosorum venire in Antwerpia et nunquam inde exire donec promissum debitum centum et quinquaginta librarum eisdem foret plenarie persolutum super quibus dictus dominus Johannes prefatos suos plegios promisit indempnes penitus conservare. In quorum omnium testimonium ad petitionem prelibati domini Johannis et predictorum suorum plegiorum sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1303, feria tertia post Trinitatem.

(Staatsarchief Antwerpen, cart. St-Bern. ad ann.)

139.

11 JUNI 1303.

De abdij van St Bernards verruilt met het kapittel van O. L. V. een goed in de Kammenstraat tegen het erf van wijlen Raso Berthout bij het kerkhof.

Universis Christifidelibus presentes litteras inspecturis frater Raduardus dictus abbas, totusque conventus loci sancti Bersardi, Cysterciensis ordinis, Cameracensis dyocesis, salutem et rei geste cognoscere veritatem. Universitati vestre notum facimus tenore presentium attestantes quod nos quoddam allodium nostrum, situm Antwerpie infra fossatum ejusdem ville in vico qui vocatur Cammerstrate ad orientalem plagcam (?) ipsius vici contigue prope domum et allodium Nicholai dicti Kersemakere, quod bone memorie Michael quondam dictus van der Borch cum mansione et suis attinentiis pro sex solidis Lov. et duabus gallinis annui census de nobis tenuit ad jus et consuetudinem ville Antwerpiensis, capitulo beate Marie Antwerpiensis assignamus conferimus et in ipsum capitulum cum omni jure quod nobis in ipso allodio competit aut competere poterit in futuro transferimus cum debita effestucatione resignandi nichil juris nobis nichilque nostris successoribus in predicto allodio penitus reservantes, quod quidem allodium dedimus eidem capitulo in recompensationem ac permu-

tationem sui allodii quondam siti inter immunitatem cymeterii predicte Antwerpiensis ecclesie et vicum quemdam vulgariter Cortstraetken nuncupatum et quod bone memorie dominus Raso quondam cantor ejusdem ecclesie dum adhuc viveret ab ipso capitulo tenuit sub annuo censu sex solidorum Lov. et duarum gallinarum ad jus et consuetudinem ville Antwerpiensis prenotate et cum omni jure ad ipsum pertinente idem capitulum pro predicto nostro allodio nobis deditum nos commutationis titulo transferendo. In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus litteris est appensum. Datum anno Domini 1303 feria tercia post dominicam in Trinitate.

(Archief O. L. V. kerk, Antwerpen, capsa 19 Dom. Nr 30).

140.

28 JUNI 1303.

Deken Hugo de Knocke sticht distributiën tot het houden van driemaandelijksche correctiën, tot het bidden van De profundis enz.

In nomine Domini Amen. Noverint universi tam presentes quam futuri quod ego magister Hugo dictus de Cnocke, decanus ecclesie beate Marie Antwerpiensis, compos mentis et rationis mee, volens anime mee providere saluti, ad divini cultus augmentum, statuo et ordino quatenus cotidie divino officio prout moris est in choro dicte ecclesie finito, ante prandium ac etiam post completorium in continenti psalmus *de profundis* cum oratione dominicali et collecta pro defunctis leguntur, et singulis canonicis ipsius ecclesie tunc personaliter in dicto choro presentibus ac aliis canonicis adeo debilibus et infirmis quod domum suam ipsa die non exierint, qualibet hora predicta obulus tribuatur; statuo etiam et volo quod singulis diebus tam dominicis quam sextis feriis ac aliis secundum ecclesie predicte collegii consuetudinem processionalibus diebus, majoris et minoris litanie dumtaxat exceptis, singulis canonicis qui ipsi processioni a choro exeundo et ad eumdem redeundo personaliter interfuerint, denarius tribuatur; statuo insuper et ordino ut singulis annis in quatuor anni temporibus videlicet prima feria sexta adventus Domini, item feria sexta post cineres item feria sexta ante ascensionem Domini et feria sexta post Assumptionem beate Marie virginis, capitula specialia observantur ad corrigendum excessus et negligentias personarum ecclesie memorate, et singulis canonicis singulis feriis sextis predictis qui dicte correctioni interfuerint, et usque ad *de profundis* quod

in fine capituli dici volo ut supra, perseveraverint, duodecim denarii tribuantur; si vero aliquis dictorum canonicorum seu capellanorum penitentiam suam injunctam infra terminum ad hoc assignatum non peregerit, ex tunc donec eam impleverit careat irrecuperabiliter omnibus et singulis distributionibus a me institutis ac etiam instituendis; ad premissas igitur omnes et singulas distributiones prout superius expressum est largiendas, do, confero et lego terram de mea pecunia emptam erga Balduinum dictum Boc in prochia de Hovis jacentem, capitulo ecclesie mee predicte ex nunc in perpetuum possidendam, ut de eisdem terre redditibus fiant distributiones antedicte, ita tamen quod si quid excreverit cedat in augmentum earumdem, si vero quidquid defuerit a capitulo suppleatur salvo mihi in ipsa terra quoad vixero usufructu; supplico igitur dicto capitulo quatenus premissa omnia et singula a me superius statuta et ordinata, teneant et observent et sigillum eorum presentibus litteris apponant. Et nos capitulum predictum bona fide promittimus omnia et singula premissa tenere ac immobiliter observare. In quorum omnium testimonium sigillum nostrum una cum sigillo dicti decani nostri presentibus litteris est appensum. Datum anno Domini 1303, feria sexta post festum beati Johannis Baptiste.

(Archief O. L. V. kerk, Antwerpen, capsa 12 dom. Nr 26 (1).)

141.

JULI 1303.

Schepenen van Eekeren bevestigen bij vonnis dat Jan die Madere van Antwerpen, recht heeft op zekere inkomsten op goederen gelegen in het Goor.

Wy, Jan van den Hoghenhuys, Godevaert die Baere, Heynryck tser Damis sone, Heynryck die Hollander, Kerstiaen van Scoenbrugghe, Jan die Smit van der Biest ende Ernout die men heet de Scermere, scepenen van Eckeren, maecken condt allen denghenen die dese lettren selen sien ofte horen lesen dat voer ons quam in propren persone Jan die Madere, clerc, Diederycx Maders sone, portere van Antwerpen, ende begarde aen Janne die men noempt die Smit van den Lare rechtens mins heren Jans gheheten van den Eyghene vonnesse ende kennesse van vier ponden ende vive scellinghe cyns payements ende achte ende twintich honren die wi hem kennen hebbende tot Eckren int goet in tgoer waer men hem sculdich ware dien vorseiden chys ende op wat

daeghe te geldene ende te brengene ende ofte hy van den voerseiden ghelde met rechten mochte erven ende onterven metten laten, wi voergenoemde scepenen bi manesse Jans rechters vorseit wysden na rechte ghetuge ende kennisse diere op gehoort waren dat men den vorseiden chys ende honren met rechte sculdech es den voerseiden clerc tot Antwerpen tot sinen huys daer hi woonachtich es te brengene ende te geldene volcomelycke ende op sinte Stevensdach na den Kersdach, ende dat die voerseide clerc van den voergenomeden goede met rechte metten laten erven ende onterven mach als here, die welcke vonnissen die vorseide clerc ons bat dat wi hem segelden ende om dat wi genen segele en hebben bidden wi vroden lieden ende crachtigen lieden brueder heren Arde den persoon der kercken van Ekerne ende heer Claus den capellaen van den vs. kercken ende Janne van den Hoghenhuys scepenen vorseit ende Janne de Waele, laet des vorseit guets dat si dese vors. dinck in onsen naeme besegelen met horen segele den voerseiden clerc. Ende wi, broeder Aert voirseit, her Claus, Jan ende Jan vorgenoemt, in orconscappe van den voirseiden dinghen, om bede der voirseiden scepenen hebben onsen segele aen dese letteren gehanghen. Dit was gedaen int jaer ons Heren als men screef 1303.... na sinte Peters ende sente Pauwels dach der apostelen.

(Cart. S. Bern. K. (rub.) 24.)

142.

2 JANUARI 1304.

Kanunnik Gerardus Rufi geeft kan. Jan Tuclant en dezes broeders het recht zijn huis te bewonen na zijn dood, en stelt hen aan tot uitvoerders van zijn testament.

Nos Arnoldus Pollar, cantor ecclesie beate Marie Antwerpiensis, Andreas Tuclant et Andreas de Hoboken scabini Antwerpienses, notum facimus universis presens scriptum visuris, quod in nostra presentia propter hoc personaliter constitutus, discretus vir magister Gerardus Rufi, canonicus ecclesie Antwerpiensis predicte, contulit et legavit post ejus obitum usum inhabitandi domum suam anteriorem sitam in cymeterio Antwerpiensi cum parte posteriori domus qua nunc utitur, magistro Johanni Tuclant suo concanonico quoad vixerit et commorandi in eadem et post ipsius Johannis vitam, domino Mathie et domino Godefrido dictis Tuclant ejus fratribus si quem ipsorum canonicum fieri contingat, volens quod post ipsorum decessum dicta domus cum suis appenditiis, vendatur, et pecunia exinde proveniens in usum et

utilitatem hospitalis pauperum peregrinantium in villa Antwerpiensi ad honorem beate Marthe, hospite Christi, commitatur; item anteriorem partem posterioris domus nunc conducturam, ac etiam terram suam aquaticam, jacentem in polre, continentem novem spadas cum dimidia vel circiter, necnon et alia bona sua omnia in quibuscumque rebus existant, in manus dictorum dominorum Johannis, Matthie et Godefridi posuit, et eis eadem supportavit, ad solutionem injustorum debitorum et legatorum suorum, et defensionem testamenti sui, si forte, quod absit, aliquis illud impugnare voluerit, constituens dictos dominos Johannem, Matthiam en Godefridum executores testamenti sui seu ultime voluntatis, et committens eorum fidei et industrie, solutionem et defensionem premissorum de bonis supradictis, prout eis, quibus super premissis credi vult, exposuit et distinxit. In cujus rei testimonium sigilla nostra una cum sigillo ipsius magistri Gerardi presentibus sunt appensa. Datum anno Domini 1303, in crastino circoncisionis Domini.

(Archief O. L. V. kerk, Antwerpen capsa 19 Dom. Nr 12).

143.

16 MAART 1304.

Arnold Bonart verkoopt aan deken Hugo de Cnocke een erfcijns op zijn huis in de Cammerstrate, welke erfcijns door den deken gegeven wordt aan O. L. V. kerk en aan S. Walburgis op voorwaarde dat men zijnen zoon, kapelaan, geen moeilijkheden make over zeker goed.

Nos Petrus de Dilf et Andreas Tuclant, scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras inspecturis, quod in nostra propter hoc presentia personaliter contitutus, Arnoldus dictus Bonart recognovit se legitime vendidisse venerabili viro magistro Hugoni de Cnocke decano ecclesie beate Marie Antwerpiensis quatuor libras annui et hereditarii census monete semper tempore solutionis earumdem communiter in Brabantia currentis, super domo, cellario ac omnibus aliis pertinentiis ipsius domus dicti Arnoldi, in qua nunc moratur, et jamdiu morabatur, site in Antwerpia in plathea que dicitur Cammerstrate inter domos Johannis dicti Visch ex una parte et Petri dicti Wale ex altera, singulis annis in perpetuum a dicto domino decano quandiu vixerit, et post ejus decessum a magistris fabricarum ecclesiarum beate Marie et beate Walburgis in Antwerpia ad opus earumdem

mediatim et mediatim pro medietate ipsius pecunie in festo beati Remigii proximo futuro et pro alia medietate ipsius pecunie in nativitate Domini immediate sequente de dicta domo, cellario et ejus pertinentiis percipiendas et habendas, idemque Arnoldus Bonart magistros fabricarum predictarum in fundo dicte domus coram dominis ipsius fundi, videlicet majoribus capituli ecclesie Antwerpiensis a quibus idem fundus tenetur, legitime prout moris est in talibus, investivit, et si forte, quod absit, in posterum magistri fabrice ecclesie Antwerpiensis seu aliqui alii dominum Hugonem de Cnocke, dicte Antwerpiensis ecclesie perpetuum capellanum super medietate domus et fundi quondam Petri dicti Gelmaer a dicto capellano erga prefatos magistros fabrice ecclesie Antwerpiensis ut dicitur legitime empta, molestarent in aliqui seu vexarent, voluit idem dominus decanus quod dictos quadraginta solidos fabrice ecclesie Antwerpiensis legatos post suum decessum, prefatus cappelanus ad vitam suam perciperet et haberet et quod post ipsius capellani decessum dicti quadraginta solidi ad prefatam ecclesie Antwerpiensis fabricam devolventur. In cujus rei testimonium nostra sigilla presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1303, feria secunda ante ramos palmarum.

(Archief O. L. V. capsa 25 Dom. Nr 2).

144.

26 MAART 1304.

Peeter Snacke en kinderen bekennen twee erfcijnsen schuldig te zijn aan de meesterse van Terzieken, Elisabeth Bodinne, op hun grond en huis.

Wi Peter van der Dilft ende Andrijs van Hoboken scepene in Antwerpen maken cont alden ghenen die dese lettre sullen sien ende horen lesen dat vore ons quamen Peter Snacke, Jan ende Gilijs zijne kindre ende bekenden voer ons juncvrouen Lisebeten Bodinnen, der mestersen ter Siekenliede boef iiii s. ende tuee hoendre tsjaers terstat rechte op die hofstat daer op woent Peter, Jan ende Gilijs voergesede, vort so bekennen Peter Snacke, Jan ende Gilijs der voergeseder juncvrouen Lisebeten ter Siekerliede boef viii s. tsjaers herflake also selc gelt alse ghemenlake in borsen telken dage op sine huushinge die staet getimmert op die voergesede hofstat te geldene telken sente Bavendage in welken orconde van desen sticken wij Peter ende Andrijs voregeseet onse segle aen dese lettere hebben gehangen. Dit was gemact

int jaer ons Heren doen men screef 1303, doenderdages voer Pasdach.

(Staatsarchief Antwerpen, cart. Terzieken, ad ann).

145.

21 MAART 1305.

Deken Hugo de Cnocke verandert zijn testament in zake den erfcijns te betalen door Godfried Drake, waarvan een gedeelte aan zijn zoon, kapelaan Hugo de Cnocke toebehoort.

Universis presentes litteras inspecturis magister Hugo de Cnocke decanus ecclesie beate Marie Antwerpiensis, veritatis notitiam cum salute. Noveritis quod ego per Dei gratiam compos mentis capaxque mee rationis tamquam in mea constitutus ultima voluntate, volo ut meum testamentum seu mea voluntas ultima legitime confecta, ordinata et conscripta ac proborum sigillata sigillis cum suis additionibus subscriptionibus, mutationibus, ac declarationibus universis eidem testamento infixis et annexis in omnibus et per omnia secundum sui continentiam et tenorem debitum consequatur effectum, (1) uno solo articulo seu legato in eodem testamento contento dumtaxat excepto, cujus tenor talis est «*Item ad eusdem distributiones aucmentandus, lego et assigno allodium meum quod habeo in domo Symonis dicti Drake videlicet septem libras et decem solidos monete communiter currentis, quas idem Symon debet de domo predicta*» quem predictum articulum seu quod legatum quoad subsequentia in presenti cedula corrigo, committo, subtraho, renovo et declaro, videlicet quod domistadium dicte domus sive mansi pro aliqua parte ipsius mea est (sic) et ad me spectabat adque spectat ipsamque partem dicte domus dicti domistadii erga Johannem dictum Rode quondam dumvixit in Bullincstrate commorantem, legitime comparavi michi ad jus ville solventem quinque solidos et sex denarios Lov. annuatim, relique vero partes ipsius domistadii sunt et spectant diuque a longis temporibus fuerunt et spectabant ad Hugonem de Cnocke perpetuum capellanum ecclesie Antwerpiensis, solventes eidem

(1) Dit testament, — dat niet de akte is van 28 Juni 1303 — bleef onvindbaar.

Hugoni singulis annis in festo beati Stephani ad jus et consuetudinem ville Antwerpiensis, decem et novem solidos ac decem denarios Lov. quas partes sive portiones domistadii idem Hugo capellanus erga discretum virum dominum Jacobum de Molendino canonicum quondam dicte ecclesie Antwerpiensis legitime comparavit prout in litteris tunc scabinorum Antwerpiensium super hiis confectis plenius continetur, quare volo et ordino ut pars mea domistadii, videlicet quinque solidos et sex denarios Lov. necnon quod supererit de septem libris et decem solidis quas debet Symon dictus Drake, solutis tamen prius de eis singulis annis in festo beati Stephani dicto Hugoni capellano dictos decem et novem solidos cum decem denariis Lov. per communem (?) partem dicti domistadii et quicquid in posterum ad jus et consuetudinem ville Antwerpiensis accrescere possit eidem cedat; capitulo prenotato, ad aucmentum distributionum de quibus mentio fit in testamento predicto salvo semper jure Hugoni predicto capellano in domistadio supradicto, et quoad optinendum jus ipsius ipsum articulum seu legatum de domo predicta confectum revoco, committo, declaro ac subtraho per presentes rogans venerabiles viros, capitulum ecclesie beate Marie Antwerpiensis predictum, ut premissum articulum seu legatum de domo predicta sic subtractum correctum et commutatum, velit immutabiliter observare et ob hoc ejus sigillum presentibus apponere, rogo insuper omnes et singulos executores mei testamenti necnon providos viros Folpertum Codde et Jacobum de Bruxella, scabinos Antwerpienses, ut eorum sigilla una cum meo proprio sigillo presentibus apponant in testimonium eorumdem. Et nos capitulum ecclesie Antwerpiensis predictum promittimus bona fide dictum articulum seu legatum de domo predicta sic revocatum subtractum et correctum immutabiliter observare, dictique Hugonis capellani jus in fundo ejusdem domus fideliter in omnibus observare et ob hoc nostrum sigillum presentibus est appensum. Nosque Renaldus de Reteste canonicus, Thomas Guetman et Hugo de Cnocke perpetui capellani ecclesie Antwerpiensis predicte, Petrus Buele presbyter, Arnoldus Nose et Paulus Bornecolve senior executores testamenti dicti domini decani, Folpertus Codde et Jacobus de Bruxella, scabini Antwerpienses, predicti sigilla nostra ad preces et voluntatem dicti domini decani una cum sigillo ipsius proprio presentibus apposuimus in testimonium et majus robur omnium premissorum. Datum anno Domini 1304, dominica qua cantatur oculi.

(Archief O. L. V. kerk, Antwerpen, capsa 13 dom. Nr 14).

146.

23 OCTOBER 1305.

Huurceel van Willem Lepel voor een hoeve, behoorende tot de kapelanie van Hugo de Cnocke.

Nos Walterus dictus Buc de Winegheem et Nicholaus Leuwe, scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras inspecturis, quod coram nobis propter hoc personaliter constitutus Willelmus dictus Lepel recognovit se recepisse erga dominum Hugonem dictum de Cnocke perpetuum capellanum ecclesie beate Marie Antwerpiensis curtim jacentem juxta mansum Gilberti quondam dicti Amman, super quam idem Willelmus nunc moratur cum omnibus suis pertinentiis sicut eam colit ad presens quam curtim quondam coluit Lonys, spectantem ad capellaniam dicti domini Hugonis ad jus et consuetudinem ville Antwerpiensis, colendam, possidendam et habendam pro tribus libris parvorum nigrorum Turonensium legalium et bonorum antiquorum retroactis temporibus et nunc communiter in Brabantia currentium seu in alia moneta valoris eorumdem et sex caponibus dicto domino Hugoni et ejus in dicta capellania successoribus a dicto Willelmo Lepel seu ejus successoribus et heredibus annuatim in nativitate Domini dandis et solvendis. In cujus rei testimonium nostra sigilla presentibus litteris sunt appensa. Datum sabbato post Luce anno Domini 1305.

(Archief O. L. V. kerk, Antwerpen, capsa 25 dom. Nr 3).

147.

11 NOVEMBER 1305.

De familie Alein, Jan die Pape en Claus Canteman verkavelen den grond dien zij gemeenschappelijk bezaten voor en bezijden het begijnhof.

Wi Andries Tuclant ende Willem Drake, scepenen van Antwerpen, maken cont alle den ghenen die dese lettren selen sien ochte horen lesen dat dar omme in persone comen sijn vor ons Margriete wyf wilen Jans Aleins met Gilize van Thorout haren vader ende haren mombore ende Jan der vorsechder Margriten kint, met her Janne Aleyne capellaen der kercken van Antwerpen; ende Gilise van Thorout die hier vernoemt es sinen mombore in ene partie, ende Jan die Pape in ene ander partie, ende Claus

Canteman in die derde partie hebben die cavele gemaect van guede dat si ghemeyne hadden liggende binnen der vriheit van Antwerpen, vore ende besiden den beghynhof van Antwerpen; ende also dat die ghene dien dese lettren met onsen zeghelen besegelt metter cavelen sal vallen, sal hebben ende behouden peyseleke ende vredeleke ommermeer sonder calaengie ende wedersegghen van den andren beiden partien dat bloc dat gheleghen es voer de infermerie van den hove van den beghinen vornoemt welc bloc hout anderhalf buenre ende tsestich (?) ruden, ende die wech bi die molen van den beghinen die hout sestien ruden ende een halve; ende die die dese lettre metter cavele valt sal hebben,.... tote desen vorsechden guede van denghenen dient middelste bloc vor des papen (?) sal metter cavelen ghevallen, twee pont ouder grote coninx tornoise, ende van den ghene dient cleine bloc vor die porte metter cavelen sal ghevallen, een pont ouder groter tornoise, ende hier bi stelt die ghene dien dese letteren metter cavelen sal ghevallen, alle dat ghuet quite dat in dander twee cavelen sal ghevallen ewelec ende ommermeer. Ende om dat dit vaste ende ghestade blive hebben wi onse seghelen om begherte ende bede van desen vorsechden drien partien, an dese lettren ghehanghen die ghegheven waren int jaer ons Heren als men scryft 1305 tsente Mertensdach.

(Archief begijnhof, copij door E. H. Philippen vriendelijk meegedeeld).

148.

13 AUGUSTI 1306.

Erfpachtbrief van Jan en Gillis de Bleckere voor hofstede van St-Bernards in de Wijngaardstraat.

Wi Arnoud van der Molen ende Claus Canteman, scepenen in Antwerpen, maken cont allen den ghenen die dese lettren selen sien ochte horen lesen dat voer ons comen sijn Jan die Bleckere ende Gillis syn broeder in propren persone, ende hebben bekent dat sy houdende syn van den godtshuyse van sinte Bernaerts eene hofstadt liggende in de Wyngaertstrate achter Claus Strubolles ende tusschen Peter Liebaerds huys ende Coels Gheisers die sgodthuys eighen es, die houden si beide te erfchense van den vorghenoemden godtshuyse alsulcke chens alse die hertoghe neempt III alec, omme sesse scellinghe ende een hoen; voerdane hebben den voerghe-

noemden godtshuyse op die voerghenoemde hofstadt III alec op syn deel thien scellinghe suerter tornoyse sjaers te gheldene telcken sinte Bamesse ofte die werde daer af in andren payemente. In orconscepe van deser dinghe so hebben wi dese lettren beseghelt met onsen seghelen. Dit was ghedaen int jaer ons Heren als men screef 1306, tsaterdaeghs voer onser Vrouwen dach in den Oist.

(Archief der St-Bernardsabdij, Cartul. rub. M. 28).

149.

12 MAART 1307.

Arnold Faessone ontleent kapitaal aan Peeter Daen, Willem Drake en Arnoud Cariolf.

Wi Arnoud van der Molen ende Willem van der Borgh, scepenen in Antwerpen maken cond allen den ghenen die dese lettre zullen zien ochte horen lesen dat vore ons comen is in propre persone Arnoud Faessone ende verliede voor ons dat hi vercocht heeft Peeter Dane, onser scepene, Willem Draken ende Arnoude Cariolf op die driedeel van sinen huus dat staet op den hoec van der Potterstrate ter Potterbrugghe waerd, op sinen kelre die onder die Potterbrugghe staet ende op een alf huus daer Heinric die cogghemakere in woende naest der Potterbrugghe ende op alt recht dat hi heeft in husinghen, in kelre ende in die hofstaden daer di voreghenoemde husinghen op staen ses pond sjaers erfleke te gheldene ende te ghevene elke jare van Arnoude Faessone voreghenoemt ende van zinen nacomelinghen, Peeter Dane, Willem Drake ende Arnoude Cariolve voreghenoemt ende haren nacomelinghen ten terminen die hiernae bescreven staen dats te wetene die een helft tsente Jans daghe in midden zomere ende dander helft te Kersavende den groten ouden tornoisen van sconinghs Lodewycs ende sconings Philips slaghe van Vrankerike goed ende custbare vore hachtien penninghe gherekent. In orkonde van desen brieve beseghelt met onsen zeghelen. Dit was ghedaen int jaer ons Heren als men screef 1306 op sente Gregorisdagh.

(Oorspronkelijk stuk. Archief O. L. V. kerk, capsa 28 capell. litt. B (1).)

150.

25 APRIL 1307.

Gosuinus de Vorsele leent geld van St-Bernards tegen een erfcijns op zijn huis en erf in de Vlemincstrate.

Universis presentes litteras inspecturis vel audituris Petrus dictus Daen et Arnoldus de Molendino, scabini Antwerpienses, salutem cum noticia veritatis. Universitati vestre notum facimus et testamur tenore presentium litterarum quod propter hoc in nostra presentia personaliter constitutus Gosuinus dictus de Vorsele recognovit coram nobis se vendidisse viris religiosis domino abbati et conventui monasterii loci sancti Bernardi ordinis Cysterciensis pro quadam pecunie summa sibi a viris religiosis integro et legitime persoluta super hereditate sua ac allodio eorumdem religiosorum sita apud Antwerpiam in vico qui vulgariter dicitur Vlamincstrate, videlicet super domo, orto et attinentiis ad eumdem pertinentibus inter hereditatem Dionisii dicti Kieken ac Symonis dicti Scudhoet, quadragnta solidos nigr. Tur. parv. vel eorum valorem annui et perpetui census singulis annis dictis religiosis solvendos fideliter secundum monetam prescriptam in die sancti Bavonis, preter viginti solidos monete cursilis semper tempore cujuslibet sue solutionis, quos simul cum dictis quadraginta solidis Tur. nigr. die predicto prout hactenus solvere ac predictis religiosis de dicta heredidate predictus Gosuinus singulis annis ac sui heredes perpetuis temporibus solvere tenebuntur. In quorum omnium testimonium ac memoriam sempiternam ad preces dicti Gosuini sigilla nostra presentibus sunt appensa, Datum anno Domini 1307, feria quinta post Marci evangeliste.

(Archief der St-Bernardsabdij, cartul. rub. M, 6).

151

27 APRIL 1307.

Petrus Winne de Cupere ontvangt een eigendom der St-Bernardsabdij gelegen in de Koepoortstraat in erfpacht.

Universis presentes litteras visuris vel audituris, nos Petrus dictus Daen et Arnoldus dictus de Molendino, scabini Antwerpienses, salutem et rei geste noscere veritatem. Vestre universitati notum facimus ac testamur tenore presentium litterarum

quod propter hoc in nostra presentia personaliter constitutus Petrus dictus Winne de Cupere recognovit se recepisse a viris religiosis domino abbate et conventu monasterii loci sancti Bernardi, ordinis Cysterciensis, hereditatem eorumdem religiosorum cum domo, domistadio orto et omnibus attinentiis ad eamdem spectantibus sicut Willelmus dictus Vlas a dictis religiosis servabat hactenus et possidebat, sitam in vico Antwerpiensi qui vulgariter dicitur Cuperstrate, inter hereditatem Nicholai dicti Judei et Thome dicti Pistoris, super quadraginta solidis nigr. Tur. parv. ac decem et quatuor solidis pecunie censualis annui et perpetui census solvendis ac dandis dictis religiosis a predicto Petro singulis annis apud Antwerpiam in festo Bavonis ita quidem quod dictus Petrus dictam hereditatem a dictis religiosis habebit hereditarie et possidebit super quadraginta solidis Tur. nigr. vel eorumdem valorem ac quatuordecim solidis quos solvere tenebitur secundum monetam quam dominus dux de sui censu in Antwerpia communiter indixerit et duxerit recipiendam. In quorum omnium testimonium ac memoriam sempiternam ad preces dicti Petri sigilla nostra presentibus sunt appensa. Datum anno Domini 1307, feria quinta post Marci evangeliste.

(Staatsarchief Antwerpen cart. St-Bern. ad annum).

152.

28 DECEMBER 1307.

Elisabeth en Margarita Rogirs verkoopen aan de kapelanie van Martinus Cantere een erfcijns van 40 schellingen, op een huis bij de Vischmarkt.

Nos Jacobus de Bruxella, receptor reddituum domini ducis Brabantie, Symon Spronc et Johannes Wilmar dictus Rufi, scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras inspecturis quod coram nobis propter hoc personaliter constituta Elisabeth, filia quondam Willelmi Rogirs cum Johanne ejus marito et Margareta, dicte Elisabethe soror, cum Reinero Tinctoris ipsius Margarete tutore, recognoverunt se legitime vendidisse domino Martino dicto Cantere, perpetuo capellano curtis beghinarum Antwerpiensium ad opus sue capellanie ibidem in altare sancte Marie fundate, quadraginta solidos monete semper tempore solutionis eorumdem communiter in Antwerpia in bursa currentis annui perpetui et hereditarii census super domum et domistadium cum suis pertinentiis sitam in Antwerpia juxta forum piscium

prope murum carceris castri Antwerpiensis, quod domistadium tenetur a domino duce Brabantie hereditario jure, dicto domino Martino seu suis in capellania quam tenet in curti predicta successoribus aut eorum mandatis, a dictis sororibus mediatim in nativitate beati Johannis Baptiste, et mediatim in nativitate Domini, de domo et domistadio cum suis attinentiis predictis singulis annis dandos en solvendos, ita quidem quod Heilewigis de Ekeren beghina viginti quinque solidos et Katherina de Ertbrugghe beghina quinque solidos de predictis quadraginta solidis, terminis predictis, quamdiu vicerint, qualibet contradictione cessante, a dictis sororibus percipient et habebunt, ipsis vero Heilewigi et Katherina defunctis, porcio cujuslibet earumdem ad dictum capellanum, ejusque in dicta capellania successores ad opus ejusdem capellanie sine contradictione revertentur, dicteque sorores dominum Martinum predictum in dicto domistadio et suis attinentiis cum earum tutoribus legitime investiverunt prout moris et juris est, coram nobis, et cederunt sorores cum earum tutoribus dictum domistadum cum suis pertinentiis (quod iterum) hereditarie receperunt a dicto domino Martino sub annuo censu quadraginta solidorum predictorum, promiserunt etiam dicte sorores cum earum tutoribus coram nobis solvere censam domino duci ac dictam domum semper in eodem statu in quo nunc est vel meliori suis sumptibus conservare, et esse certa warandia dicto domino Martino per annum et diem contra quoscumque impetentes seu impetere volentes premissa. In quorum omnium testimonium nostra sigilla ad preces dictarum sororum ac tutorum predictorum presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1307, in die Innocentium.

(Archief O. L. V. kerk, Antwerpen, capsa 131 capell, 7).

153.

3 APRIL 1308.

Voor de schepenen van Antwerpen bevestigt Arnold van Sconenberghe dat de goederen waarvoor de St-Bernardsabdij hem een recognitiecijns betaalt, aan deze toebehooren in erfrecht.

Universis Christifidelibus presentes litteras inspecturis Everdeius de Lillo et Petrus dictus Daen, scabini Antwerpienses, salutem cum notitia veritatis. Noverint universi quod propter hoc in nostra presentia personaliter constitutus, Arnoldus de Sconenberghe recognovit spontanee et expresse quod viri religiosi dominus abbas et conventus loci sancti Bernardi prope Scelle in omnibus

et singulis bonis hereditarie de justicia et dominio de Sconenberghe dependentibus et levatis, que dicti religiosi in presenti tenent et possident et de quibus dicto Arnoldo solvent pro recognitione tres denarios annuatim, sunt debite et legitime heredati et investiti, de sua et progenitorum suorum consensu, voluntate, monitione et plena licentia, justicia mediante, unde idem Arnoldus dictos religiosos de omni jure, calangia et infestatione super dictis bonis vel eorum quibuscumque superius notatis ac si essent specificata nominibus propriis, quitos clamans et penitus absolvens, excepto quod pro predictis tribus recognitionis denariis, unum denarium recognitionis de omnibus et singulis prelibatis bonis sibi et suis cuccessoribus n die beati Stephani prothomartyris perpetuis temporibus pro omni jure annuatim solvere tenebuntur et si eumdem Arnoldum tunc in Machlinia non inveniunt, dictum denarium apud Pitsenborgh in Machlinia commendatori vel alteri de fratribus solvere tenebuntur, et super hiis dictus Arnoldus eisdem religiosis promisit perpetuam warandisiam pro sempiternis successoribus quibuscumque. In quorum omnium testimonium sigilla nostra una cum sigillo dicti Arnoldi ad suam petitionem presentibus litteris apposui in testimonium veritatis. Datum anno Domini 1307, feria quarta ante ramos palmarum.

(Staatsarchief Antwerpen, cart. St-Bern. ad. ann.)

154.

29 JUNI 1308.

Scout Rolof van Wilre verkoopt aan st-Bernardsabdij voor schepenen van Antwerpen de aangeslagen goederen van Hendrik van den Berghe en dezes moeder.

Universis presentes litteras inspecturis Paulus dictus Bornecolve, Petrus dictus Daen, Johannes dictus de Werve et Symon dictus Spronck, scabini Antwerpienses, salutem et noscere veritatem. Noverint universi quod coram nobis specialiter propter hoc evocatis a Radulpho de Wilre sculteto nostro Antwerpiensi, idem Radulphus personaliter constitutus recognovit libere et expresse se vendidisse justo ac legitimo legitimi contractus titulo ex parte illustris principis domini ducis Brabantie viris religiosis abbati et conventui loci sancti Bernardi juxta Scelle omnia mobilia et immobilia Henrici dicti van den Berghe et Anne matris ejus in parochia de Hemmenxhem jacentia sive existentia, ad predictum dominum ducem ratione sui dominii per forefactum seu male-

factum dictorum Henrici et Anne secundum jus et patrie consuetudinem ut asseruit, devoluta, videlicet novem diurnalia terre ac mansionem quondam suam cum attinentiis omnibus pro quadam pecunie summa eidem sculteto ex integro persoluta, contulit et concessit idem scultetus ex parte domini ducis predicti, premissis religiosis predicta bona omnia et singula levanda, ab eisdem habenda pacifice et perpetuo possidenda, renuntians ad opus predictorum religiosorum in nostra presentia expresse omni jure quod eidem domino duci in premissis bonis competiit aut quomodolibet competere potuit occasione forefacti memorati, promittendo eisdem religiosis ex parte premissi domini ducis justam debitam et perpetuam warandisiam contra quoscumque jure parere volentes vel ipsos presumentes super hiis indebite molestari; si quem vero defectum super hiis dictos religiosos successu temporis habere contigerit, promisit idem scultetus ex parte dicti domini ducis, quandocumque super hec fuerit requisitus, fideliter adimplere, et super hoc litteras confirmationis et warandisie ab eodem domino duce suis laboribus propriis et custibus impetrare. In quorum omnium testimonium et memoriam sempiternam, sigilla nostra una cum sigillo predicti Radulphi, sculteti Antwerpiensis, ad ipsius instantiam presentibus litters duximus apponenda. Et ego Radulphus de Wilre, scultetus Antwerpiensis, quia premissa omnia vera esse et fuisse recognosco, prout narrata sunt superius, sigillum meum presentibus apposui in testimonium premissorum et munimen. Actum et datum anno Domini 1308, in die beatorum Petri et Pauli apostolorum.

(Archief der S. Bernardsabdij, Cart. rub. p, 15).

155.

9 JULI 1308.

Schout Rolof van Wilre verklaart dat Hendrik en Jan van den Berghe en hun moeder hebben voldaan voor de misdaad tegen den hertog bedreven.

Allen denghenen die dese lettren selen sien ick Rolof van Wilre scoutheet van Antwerpen ontbiede gruete in onsen Here. Ick doe u te wetene ende orconde met desen lettren dat Henrick van den Berghe, Jan syn brueder ende Anne hore moeder mi hebben genoech ghedaen te myns heren hertoghen boef van Brabant van al die misdaet die si hadden misdaen jeghen hem tot op den dach van heden in overgripene, in wat manieren dat si,

weder tsi geproeft ochte ongeproeft, ende scelden se daer af quite ende ledich van myns heren weghen, ende gheve hem gherecht geleede ende opene hem dlandt te horen orboore met den ghetuge van desen lettren die beseghelt es met mynen seghele, die was gemaect in den jaere ons Heren doe men screef 1308, op sinte Amelbergens avont.

(Archief der St-Bernardsabdij, Cartul. rub. p. 17).

156.

10 APRIL 1309.

Egidius Parmentier van Temsche getuigt dat hij geen ander recht heeft behalve het vruchtgebruik op het huis dat hij bewoont op het eigen van St-Bernards.

Universis Christifidelibus presentes litteras inspecturis Nicholaus dictus Canteman et Arnoldus de Molendino scabini Antwerpienses, salutem cum noticia veritatis. Vestre universitati notum facimus ac testamur tenore presentium litterarum nostrarum quod propter hoc in nostra presentia personaliter constitutus Egidius dictus Parmentier de Thamisia coram nobis recognovit in mansione in qua ad presens commoratur sita in fundo seu allodio virorum religiosorum domini abbatis et conventus monasterii loci sancti Bernardi, Cysterciensis ordinis et in ejusdem mansionis universis et singulis pertinentiis nihil juris se habuisse vel habere preterquam usumfructum ipsius mansionis quantummodo diebus vite sue, ita quidem quod immediate post ejus decessum dicta mansio cum universis edificiis ab ipso Egidio ibidem jam constructis vel in posterum ab eo construendis ceterisque eorum pertinentiis ad predictum monasterium libere devolvetur. In cujus recognitionis coram nobis sic testimonium, ad petitionem prefati Egidii sigilla nostra presentibus litteris una cum sigillo suo proprio duximus apponenda. Datum anno Domini 1309, feria quinta post octavas Pasche.

(Archief der St-Bernardsabdij. Cartul. rub. I M 33 en II M 34).

157.

25 JUNI 1309.

Laurentius Everart belast zijn huis bij de Vischmarkt te Antwerpen met een erfcijns van 20 sch. ten bate der St-Bernards-

abdij voor een pitantie op den sterfdag zijner vrouw Heylezote.

Universis Christifidelibus presentes litteras inspecturis, Nicholaus de Winenghem et Everdeius de Lillo, scabini Antwerpienses, salutem cum notitia veritatis. Universitati vestre notum facimus ac testamur tenore presentium litterarum nostrarum quod propter hoc in nostro atque plurimorum aliorum fidedignorum presentia personaliter constitutus, Laurentius dictus Everaert, piscator, coopidanus noster Antwerpiensis recognovit se legitime teneri obligatum ex assignatione videlicet Heylezote, bone memorie, quondam uxoris sue, viris religiosis domino abbati et conventui loci sancti Bernardi, Cysterciensis ordinis, in viginti solidis communis monete tamquam sive quali moneta semper tempore sue solutionis in Antwerpia victualia vendentur generaliter et ementur, annui et perpetui census sive redditus solvendis annis singulis et sumendis in perpetuum in festo beati Remigii episcopi et confessoris ad universam hereditatem sitam juxta forum piscium Antwerpiense prope Scaldam et omnia et singula edificia in eadem hereditate constructa in quibus moratur, cum suis attinentiis, quam hereditatem cum universis ejus pertinentiis idem Laurentius ad solutionem dictorum viginti solidorum perpetuis temporibus fideliter faciendam, coram nobis cum sollempnitatibus juris debitis et consuetis, finaliter obligavit distribuendorum annuatim predicto conventui ad pitantiam in die anniversaria obitus Heylezote supradicte. In quorum omnium testimonium et memoriam sempiternam sigilla nostra ad petitionem memorati Laurentii presentibus litteris duximus apponenda.

(Staatsarchief Antwerpen, cart. St-Bern. ad annum).

158.

30 MAART 1310.

Johannes Bruwere te Wommelghem leent geld van de armenpoort der St Bernardsabdij tegen een erfcijns waartoe hij negen dagwant land te Vremde te pand stelt.

Universis Christifidelibus presentes litteras inspecturis Everdeius de Lillo et Arnoldus dictus de Molendino, scabini Antwerpienses, salutem cum notitia veritatis. Universitati vestre notum facimus ac testamur et recognoscimus tenore presentium litterarum nostrarum, quod propter hoc in nostra presentia personaliter constitutus Johannes dictus Bruwere de Wommelgheem, cle-

ricus, coram nobis se recognovit legitime vendidisse pro quadam pecunie summa sibi integraliter persoluta, viris religiosis domino abbati et conventui monasterii sancti Bernardi Cysterciensis ordinis, Cameracensis dyocesis, ad opus pauperum cotidie ad portam dicti monasterii confluentium, centum solidos annui et perpetui census sive redditus talis monete in qua tempore cujuslibet sue solutionis grossus Turonensis domini regis Francie bonus et antiquus pro sedecim denariis semper computabitur, seu valoris ejusdem, quos quidem centum solidos predicte monete cum aliis adhuc viginti solidis annui et perpetui census idem Johannes dictus Brouwere erga Walterum filium Petri dicti Suarte quondam comparavit, percipiendos et levandos ad novem diurnalia terre vel circiter site in parochia de Vrimde in loco qui dicitur Nachdonck pertinentis ad allodium virorum religiosorum predictorum que novem diurnalia terre prefatus Walterus tenet jure hereditario sub annuo et certo censu de eisdem viris religiosis et que ad premissam persolutionem dictarum sex librarum mediante jure firmiter impignoravit et obligavit, et memoratus Johannes dictus Bruwere recognovit etiam coram nobis se supradictos viros religiosos de loco sancti Bernardi ad opus pauperum predicte sue porte in prescriptis centum solidis annui et perpetui census heredasse et investivisse per monitionem judicis seu justitiarii prefatorum virorum religiosorum et sententiam seu judicium mansuariorum sen censuariorum eorumdem ad hoc specialiter vocatorum, quibus interfuit de jure super hiis judicare, observatis in premissis universis et singulis juris solempnitatibus secundum consuetudinem patrie in talibus debitis et consuetis, persolvendi annis singulis in perpetuum eisdem religiosis viris in festo beati Andree apostoli immediate post predictum annuum censum ipsius fundi ante persolutionem prescriptorum etiam viginti solidorum a memorato Waltero dicto Suarte et suis cuccessoribus de predictis novem diurnalibus terre vel circiter que ad prescriptam persolutionem prescripti census annui mediante jure soram nobis recognovit se firmiter obligasse. In quorum omnium testimonium roburque perpetue firmitatis ad petitionem antedictorum Johannis et Walteri sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1309, in ramis palmarum.

(Archief der St-Bernardsabdij, cartul. nigr. G. 25).

159.

11 SEPTEMBER 1310.

Akkoord tusschen Egidius Voeght van Crutbeke en de abdij van St-Bernards, omtrent zeker betwist goed te Hemixem.

Universis Christifidelibus presentes litteras inspecturis, Everdcius de Lillo, Arnoldus de Molendino, Johannes dictus Bode, et Johannes dictus Zoetemont, scabini Antwerpienses, salutem cum notitia veritatis. Universitati vestre notum facimus ac testamur tenore presentium litterarum nostrarum quod propter hoc in nostra presentia personaliter constitutus Egidius filius bone memorie Johannis dicti Voeght de Crutbeke et Ide quondam ejus uxoris legitime, coram nobis recognovit se recepisse in parata pecunia a viris religiosis abbate et conventu monasterii loci sancti Bernardi Cysterciensis ordinis Cameracensis dyocesis, sex libras lovanienses, antiquas, quolibet videlicet grosso Turonensi denario domini regis Francie bono et antiquo pro novem denariis lovaniensibus computato, in quibus sex libris lovaniensibus predicti viri religiosi eidem Egidio tenebantur obligati ratione et pretextu cujusdam calangie seu calumpnie ab ipso Egidio contra memoratos viros religiosos mote atque inter ipsos ventilate, occasione duorum bonariorum terre jacentis apud Hemmenxheem et universorum fructuum seu proventuum atque singulorum, usque in diem hodiernum, de prescriptis duobus bonariis terre provenientium, ac receptorum, que duo bonaria terre idem Egidius asserebat quondam prefate Yde matri sue fuisse dotis nomine seu provisionis assignate, que quidem duo bonaria terre et omne jus quod sibi in ipsis competit aut quocumque modo competere potuisset, in futuro, cum universis et singulis fructibus seu proventibus ex ipsis jam perceptis ante diem hodiernum, de sua libera et spontanea voluntate superportavit et se superportasse libere coram nobis recognovit, et in manibus eorumdem virorum religiosorum cum debita effestucatione resignandi et super hiis omnibus et singulis se plenarie renuntiasse coram nobis (declaravit) pro se et suis successoribus per monitionem judicis seu justitiarii ipsorum virorum religiosorum et judicium seu sententiam hominum suorum feodalium de Hemmencxheem et mansuariorum seu censuariorum eorumdem, premissis omnibus et adhibitis universis et singulis juris solempnitatibus de jure secundum consuetudinem patrie in talibus debitis et consuetis. Insuper predictus Egidius coram nobis recognovit se promisisse mediante fide sua ab ipso

data et juramento corporali ab ipso prestito quod de cetero prelibatis viris religiosis aut aliquibus eorum qui ex parte sua dicta bona coluerunt vel usque in hodiernum diem fructus sive proventus inde perceperunt, nullum dampnum gravamen nec molestiam aliquatenus inferret vel inferri faceret aut procuraret occasione premissorum. In quorum omnium testimonium roburque perpetue firmitatis ad petitionem ejusdem Egidii sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1310 feria sexta post nativitatem Virginis gloriose.

(Archief der St-Bernardsabdij, Cartul. rubr. P. 22).

160.

1 OKTOBER 1310.

Wouter van Heembeek wordt eigenaar van het huis op de Markt dat de familie Wilmaer toebehoorde, en laatst in bezit was der vrouw van Barth. Canteman. Jan van Heembeeck draagt Wouter zijn rechten over.

Wi Arnout van der Molen ende Willem van der Borch scepenen in Antwerpen maken cont alle denghenen die dese lettre zelen zien ende horen lesen dat vore ons comen es in propre persone Jan van Heembeke Wouters bruder van Heembeke ende verlide ende bekende dat hi ende Woutre voerseit ende Enghebrecht hore bruder alsoe ghesaet hebben ende ghedeelt onderlinge alse van den guede dat hen verscenen was van ver Kathelinen die Bartolomeus Cantemans wijf was in maniren dat Woutre vorseit heeft ende hebben sal te sinen deele hi ende sine nacomelinghe die woninghe met allen met den gronde ende met den cinse alsoe alse gheleghen es ane die merct tote Antwerpen tuschen tue huse daer dene af gheheten es die Rose ende dandre die lelie, ute gaende van der merct tote der Potterstrate toe op welke woninghe, gront ende cins ende al dat daer toe behort Jan vorseit heeft verteghen ende quite gescouden alsoe alst recht was te Wouters boef voreghenoemt. In orconscepe van desen dinghe hebben dese lettre beseghelt met onzen zeglen. Ghegheven int jaer ons Heren 1310 op sinte Baven dach.

(Archief O. L. V. kerk, capsa 30 cap. litt. C (1).)

161.

1 OCTOBER 1310

Wouter van Heembeek wordt eigenaar van het bovenbedoelde huis. Engelbrecht van Heembeke, zijn broeder, staat hem zijn rechten af.

Wi Arnout van der Molen ende Peter Drake scepenen in Antwerpen maken cont allen den ghenen die dese lettre zelen zien ende horen lesen dat vore ons comen es in propre persone Engbrecht van Heembeke, Wouters bruder van Heembeke ende verlide ende bekende dat hi ende Woutre voerseit ende Jan hore bruder alsoe ghesaet hebben ende ghedelt onderlinghe alse van den guede dat hen verscenen was van ver Kathelinen die Bartholomeus Cantmans wijf was in maniren dat Woutre voerseit heeft ende hebben sal te sinen deele hi ende sine nacomelinghe die woninghe met allen, met den gronde ende met den cinse alsoe alse gheleghen es ane die merct tote Antwerpen tusghen tue huse daer dene af gheheten es die Rose ende dandre die Lelie ute gaende van der merct tote der Potterstraten tote, op welke woninghe, gront ende cins ende al dat daer toe behort, Engbrecht voerseit heeft verteghen ende quite ghescouden alsoe alst recht was te Wouters boef voerghenoemt. In orconscepe van desen dinghe hebben dese lettre beseghelt met onsen segle. Ghegheven int jaer ons Heren 1310 op sinte Bavensdach.

(Archief O. L. V. kerk, capsa 30 cap. litt. (2).)

162.

21 JANUARI 1311.

Petrus Lodewijk ontleent geld van Laurentius Madere, den oudere, tegen een erfcijns van 24 grooten, die moet betaald worden aan broeder Niklaas van Ertbrugghe, kanunnik in St Michiels.

Nos Andreas de Hoboken et Petrus Drake, scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras visuris quod in nostra propter hoc presentia personaliter constitutus, Petrus dictus Lodewijc recognovit se legitime vendidisse supra domum suam cum suis appenditiis in qua ad presens commoratur, sitam inter leprosiam et hospitale, in allodio virorum religiosorum ab-

batis et conventus ecclesie sancti Michaelis Antwerpiensis, et supra omne jus quod idem Petrus in dicto fundo seu domistadio dinoscitur obtinere, Laurentio dicto Madere seniori viginti quatuor grossos veteres Turon. monete regis Francie, bonos et legales, annis singulis in perpetuum dicto Laurentio vel alteri cui eos idem Laurentius duxerit conferendos, semper in die beati Stephani prothomartyris persolvendos, pro certa pecunie summa predicto Petro a dicto Laurentio in parata pecunia et bene numerata plenarie persoluta, quas vigintiquatuor grossos Turon. antedictos vult dictus Laurentius ut semper annis singulis termino, a dicto Petro et suis successoribus fratri Nicholao de Ertbrugghe, canonico dicte ecclesie, quamdiu dictus Nicholaus vixerit, integraliter conferantur et persolvantur et quod post ipsius fratris decessum dicti vigintiquatuor grossi totaliter in perpetuum remaneant et cedant ecclesie sancti Mychaelis memorate pro ipsius fratris Nicholai anniversario ibidem perpetue celebrando. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1310, die beate Agnetis.

(Archief Abdij Averbode, fonds St-Michiels Nr 68. Zegels van beide schepenen waarvan de eerst goed bewaard, de tweede geschonden).

163.

17 MAART 1311.

Jan van der Elst verkoopt aan Jan Snellart de helft van een molen, staande tusschen het gasthuis en Terzieken.

Nos Paulus Bornecolve et Petrus Daen scabini Antwerpienses notum facimus universis quod Johannes dictus van der Elst, filius quondam Pauli recognovit legitime se vendidisse Johanni dicto Snellart et Arnoldo filio suo, medietatem molendini stantis inter hospitale Antwerpiense et domum leprosorum prope viam, et predictam medietatem molendini ad opus predictorum Johannis et Arnoldi quiticlamans totaliter resignavit, et predictus Johannes de Elst recognovit sibi de pretio ejusdem emptionis satisfactum esse, insuper recognovit predictus Johannes dictus van der Elst contulisse predictis Johanni et Arnoldi, medietatem fundi super quo predicta medietas molendini vel ipsum dictum molendinum et dictum fundum hereditarie tenendum et habendum sub octo nigros parvos Turon. annui et perpetui census predicto Johanni dicto van der Elst et suis successoribus a predictis Jo-

hanni et Arnoldo ejus filio et suis successoribus in perpetuum semper in die beati Stephani videlicet in crastino natalis Domini fideliter persolvendos, harum testimonio litterarum sigillis nostris sigillatarum. Datum anno Domini 1310, feria quarta ante dominicam qua cantatur Lætare Jherusalem.

(Staatsarchief Antwerpen, Cart. Terzieken, ad ann.)

164.

18 APRIL 1311.

Regeling der nalatenschap van Jan Rurvoets vrouw.

Wi Pauwels Bornecolve ende Peter Daen scepenen in Antwerpen, maken cont dat vore ons comen es Jan Rurvoet Arnouds sone ende heeft bekint dat hi sculdech es Ghisele, Arnde, Janne ende Clause sinen wetteghen kinderen drie hondert pont, enen groten tornoisen van des conics monte van Vrancrike over negentien penninghe gherekent, in manieren dat Jan vorseit sine vorseide kindre houden sal van etene ende van drinkene, van clederen ende van dien dat te hen hoert, loflec ende wale, ende wanneer dat der kindre vriende den vorseide kindre hebben ende in andren steden doen willen ochte besteden oms beters wille, so sal ment hem Janne van den tween kindren laten weten een jaer te voren, ende ten inde van dien jare moet Jan dien tween kindren gheven haer ghedeel van den vorseiden drienhondert ponden, ende dan en mach men hem dandre twee kindre niet eeschen binnen dien naesten jare dat daer na volght maer wanneer dat dat jaer ut es so mach men hem dandre twee kindre eeschen, ende dan moet hi Jan also dat jaer ut es, dien tween kindren oic gheven haer ghedeel van den voirseiden drien hondert ponden, ende also langhe alse hi Jan de voreseide summe ghelts onder heeft, so moet hi de vorseide kindre houden also vore gheseit es. Voert gheloefde Jan vorseit testament ende utlede ende onrecht sijns voirseids wijfs der vorseider kinder moeder te gheldene ende daertoe alle de scout die si te gadere sculdech waren, sonder cost ocht scade der voirseider kindre, ende hier mede so behoudt Jan vorseit ende ghebruict alle dies gueds dat hi ende der vorseider kinder moeder te gadre houdende ende hebbende waren, beide dat van hare quam ende dat van hem quam rurlec ende onrurlec, waer dat gheleghen es ocht hoe dat gheheten es. Vordane quamen voer ons der vorseider kindren montboren dats te wetene Arnout Clap, Arnoud van den Inde ende Dankaert de Moelnere,

ende scouden quite van der vorseider kinder weghen, alle dat guet dat hen believen soude ende mochte van dode der vorseider kinder moeder, rurlec ende onrurlec, ende verteghens also dat de kindre vorseit daer ane niet en hebben noch gheens rechts daertoe vermeten en moghen. In kennessen van desen brieve beseghelt met onsen seglen. Dit was ghedaen int jaer ons Heren als men screef 1311, te belokenen paeschen.

(Archief O. L. V. kerk, capsa 65 capell. litt. B.)

165.

22 APRIL 1311.

Aveselie Muil verkoopt haar huis in de Mere aan Peter Daen en neemt het in erfpacht van hem terug.

Wi Arnoud van der Molen ende Jan Bode scepenen in Antwerpen maken cont alden ghenen die dese lettre sele sien ochte horen lesen dat voer ons quam Aveselie Henrics Muils moeder met horen montbore dien hore met enen rechte ghegheven was ende droech op in de hande heren Peters Daens ons scepens hoer husinghe die gestaen es in de Mere op den hoec van der steghen jeghen veren Katlinen van Hackendonc over, ende daertoe de heleft van den lande daer dese voergeseyde husinghe op ghestaen es alse in eyghendome, ende alse dit ghedaen was, so gaf de voergheseyde her Peter der vorgheseider Aveselien des vorgheseide woninghe ende dit voergheseide lant erflic te houdene ende te hebbene op drie pond tsjaers erflecs tscins den groten ouden tornoisen van sconincs monte van Vrankerike guet ende custbaer over achtien penninghe gherekent te gheldene ende te ghevene den voerghenoemden here Petre ende sinen nacomelinghen deen heleft op senter Baven dach ende dander heleft te Paeschen ende also ten selven terminen voerdane alle jare te gheldene. Voert es te wetene dat Henric Muil der voregheseider Aveselien sone tenen onderpande heeft gheset den voergheseiden heren Petre ende sinen nacomelinghen die andre heleft van den voergheseiden lande daer dese voergheseide husinghe op gestaen es ende dat verbant tenen gerechten erfleken onderpande teweleken daghen voer desen voergheseiden tscins. In kennissen van desen dinghen hebben wi onse segle ane dese lettre ghehanghen. Ghegheven ind jaer ons Heren als men screef 1311 des donredaegs na Beloken Paeschen.

(Archief O. L. V. kerk, capsa 107 capell. Nr 1).

166.

25 JUNI 1311.

Petrus de Dilf beërft het kapittel met zijn erfcijns op het huis der familie Wilmaer, ten bate der kapellanie die door Niklaas de Dilf gesticht werd.

Nos Andreas de Hoboken et Johannes Wilmaer dictus Rode, scabini Antwerpienses notum facimus universis presentes litteras visuris quod in nostra presentia constitutus Petrus dictus de Dilf imposuit et inheredavit juris ordine, post proclamationes rite factas discretos viros dominum Johannem decanum et capitulum ecclesie beate Marie in Antwerpia in viginti solidis grossorum Turonensium monete regis Franchie ad opus capellanie quam Nicholaus pater naturalis ejusdem Petri in predicta ecclesia fundavit, quos quidem viginti solidos gross. Tur. predictus Petrus possidens erat in mansione que condam fuit Bartholomei de Canteman et Katherine ejus uxoris, sita juxta forum Antwerpiense, inter domos quarum una vocatur *Roose* et alia *Lelie* et omne jus quod predictus Petrus in dicta mansione et ejus fundo tenens erat in ipsum fundum et censum cum omnibus suis pertinentiis in manus predictorum domini decani et capituli superportavit et ad opus dicte capellanie quiticlamavit debite resignando.

Datum anno Domini 1311 feria sexta post secundam dominicam Pentecostis.

(Archief O. L. V. Capsa capell. 30, litt. B.)

167.

30 JULI 1311.

De weduwe en de kinderen van Gillis van der Borch koopen een erfcijns af dien ze schuldig waren aan de stad voor de hofsteden op den Driesch.

Universis presentes litteras visuris et audituris scabini totaque communitas opidi Antwerpiensis salutem cum notitia veritatis. Noverint universi quod Ermegardis relicta Egidii quondam dicti de Castro ac Egidius et Nicholaus dictorum Ermegardis et Egidii liberi, legitime comparaverunt erga nos seu quitaverunt

sedecim solidos annui census in quibus nobis et dicto opido singulis annis tenebantur videlicet de duobus domistadiis jacentibus in Claepdorp super Driesch inter domistadium Nicholai Canteman ex una parte et domistadium Pauli Bornecolve ex altera, preterea dominus Thomas Guetman, capellanus perpetuus ecclesie beate Marie Antwerpiensis et Ermegardis ejus soror predicta, legitime similiter comparaverunt erga nos seu quitaverunt octo solidos annui census in quibus nobis et dicto opido singulis annis tenebantur videlicet de duobus domistadiis jacentibus retro predicta domistadia inter domistadium Willelmi Bornecolve ex una parte et domistadium Katherine relicte quondam Pauli Bornecolve ac eorum liberorum ex altera pro certis pecuniarum summis nobis ad opus dicti opidi a dictis Ermegardi, Egidio et Nicholao, ejus liberis, ac Thoma Guetman, capellano, in parata pecunia legitime persolutis, et in ejusdem opidi utilitatem conversis et sic dicti Ermegardis, Egidius et Nicholaus ejus liberi et Thomas Guetman, capellanus, prout superius expressum est, predicta domistadia absque censu aliquo tanquam bona allodialia de cetero libere possidebunt. Et super hoc promittimus secundum consuetudinem patrie dictos Ermegardim, Egidium et Nicholaum ejus liberos, necnon Thomam Guetman, capellanum warandire. In cujus rei testimonium sigillum predicti opidi Antwerpiensis presentibus litteris est appensum. Datum anno Domni 1311, feria sexta ante festum beati Petri ad vincula.

(Archief O. L. V. capsa 113 capell. No 3.)

168.

14 SEPTEMBER 1311.

Overeenkomst betreffende scheidsmuur en dakgoot tusschen Peter Cants kinderen en Jan Drake.

Wi Pauwels Bornecolve ende Willem van der Borch, scepenen in Antwerpen, maken cont dat vore ons quam Jan Drake heren Godevaerts sone, ende verlede dat Lauwer, Rase ende hoer suster Peter Cants kinderen, met horen montboren, verteghen hadden jeghens hem dat de muer die staet tuschen thuys dat Peters Cants was ende thuys dat Arnouds van Claepdorp was aen de Coremerct tantwerpen dat die muer ghemeene es des vorseids Jans ende der vorsiiden kinderen ende die ghote van den

muere vordane houden selen met ghemeenen cost.... Dit was ghedaen int jaer ons Heren als men screef 1311, des dinsendaegs na onser Vrouwendach van harre gheboerten.

(Archief O. L. V. Capsa 42 capell. No 2.)

169

6 NOVEMBER 1311.

Jan Drake en vrouw schenken aan St Michielsabdij al het recht dat zij hebben op zekere drie erven op den Nieuwen Oever.

Nos Nicholaus Canteman et Petrus Drake, scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras visuris quod in nostra propter hoc presentia personaliter constituti, Johannes Drake dictus Spronc et Marghareta ejus uxor, dederunt et contulerunt propter Deum in puram elemosynam ecclesie sancti Michaelis Antwerpiensis ad opus infirmitorii quicquid juris sibi competebat seu quoquo modo competere poterat in tribus domistadiis terre allodialis sitis in novo litore inter domum Symonis Lombardi ex uno latere et domum Petri quondam dicti Lympiaes ex alio, quod quidem jus predicti conjuges pro triginta sex solidis usualis monete annui redditus jure hereditario contulerunt obtinendum, et quicquid juris iidem conjuges in dictis tribus domistadiis obtinebant dicte ecclese supportarunt, renuntiando et effestucando super eodem ad opus dicti infirmitorii nichil juris sibi aut suis posteris in dictis tribus domistadiis reservantes. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1311, sabbato infra octavas omnium sanctorum.

(Archief Abdij Averbode, St-Michiels Nr 69).

170.

29 DECEMBER 1311.

Clarissia Volkaert schenkt aan St Bernardabdij de zes denieren jaarcijns die de abdij haar schuldig was wegens het huis te Antwerpen.

Nos Arnoldus de Molendino et Johannes Bode scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras visuris quod Clarissia, filia quondam Nicholai dicti Volcart cum suo tutore juris ordine sibi dato, contulit in puram elemeosynam propter

Deum monasterio et conventui sancti Bernardi prope villam de Scelle, sex denarios annui census quos dictum monasterium annuatim eidem Clarissie et matri sue hactenus solvere consueverat, de mansione ejus sita in oppido Antwerpiensi, in remedium et salutem anime matris sue et quiticlamavit dictos sex denarios cum debita resignatione ac sempiterna. Harum testimonio litterarum sigillis nostris sigillatarum datum anno Domini 1311 feria quarta post natale Domini nostri Jhesu Christi.

(Archief der St-Bernardsabdij, Cartul. rub. M 37).

171.

31 DECEMBER 1311.

Niklaas Joris geeft aan St Michielsabdij alle het recht dat hij heeft op twee erven bij den Nieuwen Oever.

Nos Johannes Wilmaer dictus Bode et Willelmus de Eechove, scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras visuris, quod in nostra propter hoc presentia personaliter constitutus, Nicholaus dictus Jorijs dedit et contulit in puram elemosynam propter Deum viris religiosis abbati et conventui monasterii sancti Michaelis Antwerpiensis, omne jus quod sibi competebat seu quoquo modo competere poterat in duobus domistadiis terre allodialis sitis juxta novum litus inter mansionem Symonis Aurifabri ex uno latere et mansionem Petri quondam dicti Lympiaes ex alio, renuntiando et effestucando super dictis domistadiis ad opus religiosorum predictorum, recognoscens nichil juris sibi decetero reservare in eisdem. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1311, die beati Silvestri.

(Archief Abdij Averbode, fonds St-Michiels Nr 70).

172.

17 MEI 1312.

Jan Vlade geeft aan St Michielsabdij al het recht dat hij heeft op zeker erf in de Vliestrate.

Nos Nicholaus Canteman et Johannes Wilmaer dictus Rode, scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras visuris, quod Johannes dictus Vlade, in nostra propter hoc pre-

sentia personaliter constitutus, dedit, contulit et supportavit propter Deum in puram elemosynam viris religiosis abbati et conventui monasterii sancti Michaelis Antwerpiensis, omne jus quod eidem Johanni competebat seu competere poterat in quodam domistadio jacente in plathea dicta Vliestrate inter domum Hugonis dicti Zomer ex uno latere et domum Walteri Diedeken ex alio, renuntiando et effestucando super dicto domistadio ad opus religiosorum predictorum recognoscens dictus Johannes nichil juris sibi retinere in domistadio supradicto. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1312, feria quarta ente Trinitatem.

(Archief Abdij Averbode, fonds St Michiels Nr 71).

173.

10 JUNI 1312.

Wouter Soibolle verkoopt de helft van zijn huis aan zijn schoonzoon Jan Strubolle.

Wi Peter Daen ende Jan Wilmaer de Rode scepenen in Antwerpen maken cont dat vore ons comen es Woutere Soibolle ende heeft bekint dat hi vercocht heeft Janne Strubollen man Margrieten sier dochter deen helft van den huse met dien dat daer toe behoert, dat ghestaen es in die Steghe neven Gherards huis van Tichelt was bider Vleescmarct met al den rechten dat hi aen den gront houdende es ende verteens te sinen behoef. Voort bekinde voer ons Jacob Soibolle des voirseids Wouters sone dat hi den voirseiden Janne vercocht heeft al dat recht dat hem verstarf int voirseide huis in gront ende in dat daertoe behoert van dode sier moeder, ende droecht den voirseiden Janne op, ende verteecht te sinen behoef, in kinnessen van desen brieve beseghelt met onsen seglen. Ghegheven int jaer ons Heren als men screef 1312, viertien nacht vore sente Jans dach in midden somere.

(Staatsarchief Antwerpen. Cartarium Beggaarden.)

174.

24 JUNI 1312.

Jan Predekere leent geld van Ide van der Mere mits pandstelling.

Wi Pauwels Bornecolve ende Claus Canteman, scepenen in Antwerpen, maken cont dat vore ons comen es Jan dien men heet Predeckere ende heeft bekent dat hi vercocht heft Iden van der Mere Jans Nicholls stiefdochtere viertien scellinghe sjaers erfles tchins paiments alse altoes in borse gaen sal op siin husinghe ende op sijn lant datter husinghe behoert dat ghestaen ende gheleghen es tantwerpen in de Cammerstrate tuschen Claus des Gorters huys ane deen side ende der Musinnen huys aen dandere side te gheldene ende te ghevene deen helft te Baefsmesse ende dandre heleft te Paeschen in gherechten chense der vorgheseide Iden ocht den hebbere van derre lettren welke husinghe ende welc lant de vorseide Jan opghedraeghen heeft der vorseider Iden over den vorseiden chens ende verbonden tenen gherechten pande. In kennissen van desen brieve beseghelt met onsen seglen. Dit was ghedaen int jaer ons Heren als men screef 1312, op sente Jans Baptisten dach in midden somere.

(Archief O. L. V. kerk; capsa 64 cap. Nr 1).

175.

8 JULI 1312.

Jan Crummelen geeft aan St Michielsabdij een erfcijns op een aantal erven in Craywyc.

Nos Johannes Wilmaer dictus Roede et Johannes Bode, scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras visuris quod Johannes dictus Crummelen, junior, in nostro propter hoc presentia personaliter constitutus obtulit ac obtulisse se recognovit viris religiosis abbati et conventui sancti Michaelis in Antwerpia propter Deum et in puram elemosynam duodecim solidos usualis monete denariorum, quatuor pullos et quartam partem pulli annui census capiendos perpetuo singulis annis super domistadia sita in Craywyc scilicet super domistadium domini Henrici de Castro sacerdotis triginta et tres denarios et pullum cum quarta parte pulli, item super domistadium Oliveri dicti Florenis duodecim denarios et duos pullos, item super domistadium Henrici Cogghemakere octo denarios, item super domistadium Willelmi Springhere duodecim denarios et pullum, tem super domistadium magistri Nenelyni (?) quatuordecim denarios, item super domistadium Henrici Torffman, sex denarios, item super domistadium Johannis Winne quatuordecim denarios, item super domistadium Michaelis Hasse (Hisse?) duos solidos, item super

domistadium Arnoldi Winne quatuor denarios cum obolo, item super domistadium Willelmi Donkere et Petri Voghelare tres denarios cum obolo, et super domistadium Johannis Goede, duodecim denarios, quem quidem annuum censum predictus Johannes Crummelen dictis religiosis coram nobis supportavit renuntiando et effestucando super eodem, nichil juris sibi aut suis posteris observans in domistadiis antedictis. In cujus rei testimonium, sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1312 die Keliani sociorumque suorum.

(Archief Abdij Averbode, Fonds St-Michiels, Nr 72).

176.

28 JULI 1312.

Godefridus cantor van O. L. V. kerk te Antwerpen geeft een vidimus van de akte van Augusti 1310 door den hertog aan St-Michielsabdij gegeven.

Universis presentes litteras visuris Godefridus cantor ecclesie beate Marie Antwerpiensis salutem cum notitia veritatis. Noverint universi nos veras litteras excellentis principis domini Johannis Dei gratia Lotharingie, Brabantie et Limburgie ducis suo sigillo sigillatas non cancellatas non abolitas nec in aliqua sui parte viciatas vidisse, legisse et diligenter inspexisse in hec verba: «Johannes.... (Volgt de akte van Augusti 1310 waarbij de St-Michielsabdij verkrijgt dat de schepenen van Nederokkenzele zullen ten hoofde komen te Huckele). «Et quia nos cantor predictus predictas litteras secundum formam superius conscriptam plenarie vidimus nostrum sigillum in testimonium super eo litteris presentibus duximus apponendum. Datum anno Domini 1312 feria sexta ante octavas beate Marie Magdalene.

(Staatsarchief Antw. Oud cart. St-Michiels, blz. 90).

177. (1)

24 JUNI 1309.

Voor schepenen van Antwerpen bevestigt Jacob Utenzacke dat de stad Dordrecht hem een gedeelte heeft afbetaald van het bedrag verschuldigd voor een wisselbrief ten bate van Geeraard Baerde van Brugge, of houder.

Wi Sijmoen Spronc ende Jan Bode scepenen in Antwerpen maken cond alle denghenen die deze lettre zulen ziien ofte hore lezen dat vore ons quaem Jacob Utezacke ende verlüde alze van alze zelker vorewaerde alze scepenen ende raet van Dordrecht van hare mienre stede weghe teghens hem ghemacht hebben alze van eere scult daer zi met der stede van Zierixsee ende met der stede van Middelborch ghesamedere hand ende elc vore al in verbonden siin in eene chaertre sprekende op Gheerardt Berde van Brugge jof op den houdere van die chaertre daer die somme af es tue hondert pond ende dartich pond nüewer Engelsche, van welker chartre hi alze houder der stede van Dordrecht ende die poertre van diere selve stede van haren deele quiten laet, ende daer hi eene chaertre hem af ghegheven heeft hier vormaels bezeghelt met zinen zegghel ende met zegghelen heren Lambrecht Loevins ende heren Jan Hosten poerters in Brugghe alze kenres om dartich pond groeten coninx tornoijsen van Vrankerike daer die daghe in staen te betaelne die ene helft alze op dezen dach ende die ander helft te kersavonde naest comende, van denwelken eersten daghe ende paiemente hi vore ons verlüde dat hem Diederic de clerc van der stede weghe van Dordrecht betaelt heeft vüftien pond groeten coninx tornoysen daer hi hem wel of ghepait hout ende de stede vorseid daer af quiten gescouden heeft ende quiten schelt ende dit sal zün behoude süns rechts. op die stede van Ziericxsee ende van Middelborch, voert zoe hevet deze vorzeide Jacop ghelooft, quaeme der stede van Dordrecht ofte den poertre van derzelver stede hinder ofte scade van üemede dien den chartre van den vorseiden scult namaels inne handen hebben mochte dat hi hen dat oprechten sal ende betren met si-

(1) Bij het ter pers leggen dezer stof ontvingen we nog, dank zij de vriendelijkheid van den heer gemeente-archivaris van Dordrecht de volgende copij van drie Antwerpsche schepenbrieven uit deze zelfde periode, in het stadsarchief van Dordrecht bewaard.

nen live ende met sinen guede, voert heuet hi vore ons ghelovet vore hem ende vore sinen nacomelinghen ende vore alle denghenen dien de chartre vorezeid inne handen crighen moghen, dat hi hem alle die vorewaerde wel ende wetelike houden zal die zi hebben in eene chartre beseghelt alze vorescreven es met sinen zegghel metten heren Lamberecht Loevins ende metter Jan Hoste die vorescreven siin. In orconscepe van deze dingghen hebben wi deze lettre bezeghelt met onze seghele. Ende ic Jacop Utenzacke voreseid omme dat ic kenne alle deze vorzeide vorewaerde op mi zelven hebbe ic deze lettre mede bezeghelt met minen zeghel. Ghegheven int jaer ons heren alze men screef MCCC ende neghene op zente Jans dagh in middezomere.

Zegels afgeknipt.

(Inventaris van het archief 1200-1572 Nr 231/5 Regest. No 145).

178

20 DECEMBER 1309.

Voor schepenen van Antwerpen getuigt Jacob Utenzacke dat de stad Dordrecht hem de tweede termijnsom heeft afbetaald naar hij met haar was overeen gekomen, wegens een wisselbrief ten bate van Geeraard Baerd van Brugge.

Wi Pawils Bornecolve ende Jan Bode scepenen in Antwerpen maken cont alle den ghenen die dese lettre zelen zien ende horen lesen, dat voor ons quam Jacob Utenzakke ende toghede ons ene chartre alze van sculde sprekende op die ste van Dordrecht op die stede van Zirichzee ende op die stede van Middilborch, goed ende gheeve, besegelt med den drien steden seghelen voorseit sculdich te zine in ghesamender hant ende elc voor al Gerarde Baerde van Brugghe of den houdere van dien charteren twe hondert pont ende dertich pont nüwer Engilse van welken charteren wi scepenen voorseit kennen, dat dese voorseide Jacob op dese tüt houdere was ende maenre van deser voorseider scout van welkens chartren ende sculde voorseit in wat maniren dat die chartre spreect in wat verbinde dat hi zi quite ghesconden heeft ende quite scelt voor hem voor sine nacomelinghen ende voer alle die ghene dien die chartre van der voorseider scult in die hant comen mochte der stede van Dordrecht ende die portere van dire zelver stede die nu ziin ende hiir na comen moghen ende haren goede nimmermeer iet te eisghene noch engheer-

hande calainge te done roerende van dire scult of van dien verbinde voorseit ward dat daer ane iet ghebrake ende dat enich portre van Dordrecht hinder of scade daer bi name dat heeft dese voorseide Jacob gheloeft voor hem ende voor zine nacomelinghe op te rechtene med zinen live ende med zinen goede of zire nacomelinghen ward dat züns ghebrake op der scepenen simple segghene van Dordrecht of hoers ghewaerts boden. Ende dit zal ziin behouden ziins rechts op die stede van Ziricsee ende op die ste van Middilborch ende onvermindert die stede van Dordrecht haers rechts van alle vorwarden die voorscreven ziin. Vord soe es vorwarde ward, dat die van Ziricksee ende die van Middilborch hür nae teghenssem of teghens den houdere van den voorseiden chartren alze van der voorseider scult ghedaden dat hi noch minen die houdere es van den voorseiden chartren ghelofen en zal en zal ziin bi scepenen van Dordrecht of med soe kenleke casseringhen dat si wel verwaert zelen ziin. Vord kenne wi scepenen voorseit dat dese voorseide Jacob voor ons verliede dat Peter Oudekin enen Goetscalc Clais Oems sone van der stede weghen van Dordrecht hem betaelt hebben vüftien pont groter tornoise van sconings slaghe van Vrancrike alze van enen termine die ghesproken was te betalene te kersavonde die naestcomt na aller vorwarden die vormaels ghemaect ziin ende daer betoech af es, besegelt med des voorseit Jacobs segel ende med seghelen Lambrechs Loevins ende Jans Hosten portres in Brugghe waer af dat hi hem wel ghepant hout ende hem zonderlinghe wel beloeft van scepenen van Dordrecht dat si hem alle vorwarden wel ghehouden, die zi hem beloveden van hare stede weghen voorseit daer hi dese quitesceldinghe omme ghedaen heeft. Om dat alle dese voreseide vorwarden wel ende witteleke ghehouden worden sonder enegherhande erghelist heb wi scepenen voorseit dese lettre beseghelt med onsen segelen. Ende ic Jacob voorseit om dat ic kenne alle dese voorseide vorwarden op mi zelven ende mi zelven ende op minen nacomelinghen ghebrake miins hebbe ic dese lettre mede besegelt med minen segele vthangende. Ghegheven in jaer ons heren alze men screef M.C.C.C. ende neghene in zent Damaesavonde apostele.

Zegels afgeknipt.

(Inventaris van het archief 1200-1572 Nr 231/9. Regist. Nr 150).

179.

2 JANUARI 1310.

Voor schepenen van Antwerpen verklaart Jacob Utenzacke te hebben ontvangen van de stad Dordrecht den brief die hem alle pandneming kwijt scheldt.

Wi Pawils Bernecolve ende Jan Bode scepenen in Antwerpen maken cont alle denghenen die dese lettre zelen zien of horen lesen dat voor ons quam Jacob Utensacke ende scolt quite die stede ende die porters ghemeenleke van Dordrecht ende hilt hem wel ghepaiet alse van eere lettren die si hem sculdech waren te leverene besegelt med der stede segel van Dordrecht daer si quite mede scouden den voreghenomden Jacoppe van alle areeste ende van alle pandinghen die hi ghedaen hadde op die voorseide stede om tsine termine. In orconscepen van desen dinghen heb wi dese lettre besegelt med onsen seghelen. Ghegheven in jaer ons heren M.C.C.C. ende neghene des Vridagh voor dertiendach.

Zegels afgeknipt, eenigszins verschroeid.

(Inventaris van het archief 1200-1572 Nr 231/11. Regest. Nr 151).

Floris PRIMS.

Onderhandelingen met Zeeland over de opening der Schelde.

(1612-1613)

Oorkonden uit het Archief van den Breeden Raad van Antwerpen.

Het Trevestractaat was op 9 April 1609 gesloten maar steeds rezen er nog vele moeielijkheden tusschen de regeeringen der Aartshertogen en der Vereenigde Provinciën. Eenige punten waren in het verdrag terzijde gelaten geweest: men was overeengekomen die namaals te vereffenen en te likwideeren. Een der voornaamste was de scheepvaart. Die van Zeeland, steunende op artikel III dat het «uti possidetis» bepaalde, wilden de schepen uit of naar de zee met volle lasten varende niet laten passeeren, maar eischten dat de goederen zouden verbodemen gelijk het gebeurde op het oogenblik van de onderteekening van het verdrag. Die van Antwerpen weerden zich dapper om de scheepvaart op den ouden voet te krijgen, des te meer dat de regeering en die van Vlaanderen zochten van Duinkerken of Oostende eene zeehaven te maken.

De onderhandelingen tusschen de beide regeeringen begonnen te 's Gravenhage op 21 September 1609 en werden van onze zijde geleid, (president Richardot op zijne terugkomst van Parijs plots gestorven zijnde), door Balthazar de Robiano, tresorier-generaal van de financiën, Louis Verreycken, audiencier (die reeds de bekrachtiging door den koning van Spanje van het verdrag, waaraan hij had medegewerkt, naar Holland was gaan dragen) en J. B. Maes, raadsheer en advocaat fiscaal van den Raad van Brabant.

«Dickmael», schrijft van Meteren, «zijn deze commissarissen over en weder naer Brussel gereyst, om te verthoogen, hoe

dat de Vereenighde Landen niet wijcken en wilden van het verbodemen van schepen, dat is, die van Zeelandt pretenderen gherecht te wesen, dat alle schepen daer moeten lossen ende van daer op andere bodems ghescheept ofte herladen te worden, alle schepen die uytter zee komende ofte ter zee gaende, de andere wilden de zee gheopent hebben tot Antwerpen toe.» (1)

Steeds in den loop der tijden heeft het te Brussel in de raden der Kroon en van den Gouverneur-generaal gemangeld aan mannen in kwestiën van handel en scheepvaart bedreven. Zelfs de zeer ervaren staatsman Richardot miste op dit punt de noodige kennissen. Met de Robiano was dit niet het geval. Niet alleen uit hoofde van zijn ambt, maar ook als gewezen schepen, daarna eerste tresorier en tweede burgemeester der stad Antwerpen, was hij op de hoogte van de Antwerpsche aangelegenheden. Maar de verhoudingen tusschen Noord en Zuid werden in 1609 door de internationale politiek beheerscht. Dezelfde invloeden die nadeelig voor de zuidelijke Nederlanden tijdens de vredesonderhandelingen hadden gewerkt, moesten zich ook hier doen gelden. Aartshertogen en Staten zijn ten slotte op 7 Januari 1610 over vele zaken overeen gekomen, maar in kwestiën van handel en grenzen werd niets beslist en het statu quo bleef hier meer dan ooit gehandhaafd.

Thans begon Antwerpen te zien hoeveel het door het Bestand had verloren. De stad verging en ontvolkte bij gebrek aan nering en ook aan religievrijheid. Duinkerken integendeel was fel opgekomen in handel en scheepvaart: want, zegt dezelfde schrijver, «veel goederen en waren uyt Italiën en Duytslandt, die men west-waert na Spaengien, Vranckrijck ende Enghelandt wil voeren, worden daer al gescheept, ende komen daer uyt der zee aen, die recht op Antwerpen pleghen te varen, soo dat aldaer nu een confluentie van coopmanschappen ende schepen is». (2)

Daar kon Antwerpen zich niet bij nederleggen. Ten andere, ondervond het de concurrentie der Vlaamsche havens, de Zeeuwsche werden door die van Amsterdam en Rotterdam bedreigd. Wilde Zeeland ook nu maar inzien dat zijn welvaren aan dat van de Brabantsche handelstad was verbonden? En vermits de tegenstand in de Staten-Generaal op het punt der vrije vaart voornamelijk van deze provincie was uitgegaan, waarom zou men niet trachten zich met haar te verstaan om de belemmering weg te nemen?

---

(1) Van Meteren. — Historien der Nederlanden, fol. 593 verso.
(2) Ibidem, fol. 620.

Daartoe bood zich eene gunstige gelegenheid aan: de vergadering der Zeeuwsche Staten in 1611. Maar, spijtig, de vergadering was reeds uiteen toen de Antwerpsche deputatie in Walcheren aankwam en zij moest onverrichterzake terugkeeren. Het volgende jaar hadden de stadsgedeputeerden beter kans. Tresorier Pieter Daems en pensionaris Jacob Roelants konden, na herhaalde voetstappen, bij de Staten gehoor vinden; maar, ondanks alle redenen en tegemoetkomingen, weigerden die van Zeeland over het punt der opening der rivier, waar zij geen onmiddellijk voordeel in zagen, in onderhandeling te treden, zich verschuilende achter het voorwendsel dat zulks geene particuliere zaak zijnde hoofdzakelijk de Staten-Generaal betrof.

Dit was het advies der meerderheid dat als een algemeen besluit der vergadering door den pensionaris de Wercke aan de teleurgestelde Antwerpenaren op 19 Meert 1612 werd medegedeeld. Want eene minderheid scheen bereid geweest met de gedeputeerden in overleg te treden: namelijk die van Vlissingen en ter Goes met den premier de Maldere en de Wercke, maar die van Zierikzee en het machtige Middelburg waren er tegen.

De beide Antwerpenaren deden verslag over hunne zending niet alleen aan hunne lastgevers, de heeren van het magistraat, maar ook aan den Tresorier-generaal, aan de regeering. Nu wij weten dat deze het rapport overzond aan den koning van Spanje met eene nota dat het voor pater Neyen bestemd was; (1) (dezelfde pater commissaris-generaal der Minderbroeders die aan de vredesonderhandelingen van den Haag had medegewerkt en thans aan het hof van Madrid voor eene andere zending ieverde). Het slot van het verslag luidde: de gunstig gezinde leden der Staten hadden aan de Antwerpsche gedeputeerden verklaard, dat er geene moeielijkheden zouden gemaakt worden hen of andere afgevaardigden later opnieuw te hooren: daarom werd er aangeraden aan die van Zeeland eenige voordeelen te bieden, waarmede hoofdzakelijk de aldaar en ook te Antwerpen sterk gewenschte vermindering der licenten (2) van de zijde der Aartshertogen bedoeld schijnt.

---

(1) H. Lonchay en J. Cuvelier. *Correspondance de la Cour d'Espagne.* I. bl. 392.

(2) De licenten waren taksen op de inkomende en uitgaande koopwaren tijden den oorlog langs beide zijden geheven, die later bleven voortbestaan en als het vertrekpunt kunnen aanzien worden van het douanenstelsel in Noord en Zuid. (H. Pirenne. — Histoire de Belgique, IV. bl. 399).

Maar juist, daar wilde men te Brussel zoo spoedig niet toe besluiten: men vreesde er de belangen van Duinkerken en die der provincie Vlaanderen te benadeelen, waar men de oude havens trachtte te verbeteren, ja reeds plannen smeedde om nieuwe waterwegen te scheppen. De regeering maakte ook niet veel spoed om andere commissarissen naar den Haag te zenden ondanks de instantie van de Staten van Brabant die een rekwest te dien einde van wege het misnoegde Antwerpsch magistraat krachtdadig steunden.

Antwerpen zou dan maar opnieuw het initiatief nemen. En weer deed zich eene goede gelegenheid voor. Het reglement op de beurtschepen, dienstdoende tusschen Antwerpen en Middelburg, moest vernieuwd worden. Kon men de hoofdstad van Walcheren overhalen, dan ware Zeeland gewonnen. Er werd eerst naar de opiniën van het Middelburgsch magistraat gepolst en, alhoewel die fel ongunstig bleven, werd nochtans besloten nogmaals een gedeputeerde naar deze stad te zenden die na de regeling der beurten zou trachten de oude zaak aan te vatten. Zoo ging dan, steeds t'akkoord met de regeering, Joos de Weert, onze andere stadspensionaris, op 26 Juni 1613 scheep naar Middelburg waar hij 's anderdaags om vijf ure aankwam, eene heele reis in dien tijd. De optimistische, dichterlijk aangelegde schrijver van *Parnassi bicipitis de pace vaticinia,* de verheerlijker van het Bestand, mocht echter niet beter gelukken dan zijne misschien meer ervaren collega's. Toch ontbrak het hem niet aan welsprekendheid: «Middelburg en Antwerpen waren als twee armen die malkander hielpen bij het aannemen en overgeven van de waren uit andere provinciën en koninkrijken». Wel ontving hij schoone woorden en komplimenten; maar het paste niet aan Middelburg van de kwestie der opening der rivier te bespreken, alvorens die der vermindering der licenten in de Zuidelijke Nederlanden haar beslag kreeg.

Na zijne terugkomst vertrok de Weert naar Brussel en had er op 19 Juli o. a. een onderhoud met Aartshertog Albert, meer dan een uur lang. De regeering zag echter klaar in den toestand tegenover de Zeeuwen. Zij wist hetgeen van Meteren reeds twee jaar vroeger besefte, hetgeen de latere gebeurtenissen hebben bevestigd: dat het de Middelburgers slechts te doen was om tijd en voordeel te winnen en dat zij van de verplichte verbodeming niet zouden afzien. «Daer en is» zegt de Antwerpsche historieschrijver der Nederlanden «maer een eygenbate, kryghelheydt ende oude afgunsticheyt, die belet dat de Provintien malkanderen niet en willen wycken, vreesende die van Zeelandt de reste van

hare neringhe te verliesen, indien sy de Schelde openden, achtende beter te wesen dat sy, dan die van Antwerpen, welvaren».

Toch gaf Antwerpen den moed niet op. Nog eens deed het magistraat zijn pensionaris naar diens collega van Middelburg schrijven, «Voorwaer het was te bescreyen met bloedige tranen» dat de Middelburgers zoo onverzoenlijk bleven. Konden de Weert en Bourel nog eens te zamen de zaak bespreken: maar de communicatie op de vermindering van de licenten en de opening van de rivier zou moeten te gelijker tijd «pari passu» geschieden. De pensionaris van Antwerpen zendt aan zijn collega van Middelburg een «particulier discours» dien hij komt te schrijven. «Redene waeromme dye van Zeelant geene swaricheyt en behooren te maecken om 't openen der riviere van den Schelde ende te geven vrye navigatie nae ende van de zee». Er is ook nog eene kleine verbetering te brengen aan het akkoord van de schippers. Dat Bourel eens naar Antwerpen overkome! «daertoe seer goede occasie haer presenteert mits den ommeganck van den iersten Sondach nae Onser Lieve Vrouw Hemelvaert, daer inne vele fraye nyeuwe inventien sullen ghepresenteert worden, soo poeterye als politicque dye (de Weert) ten versuecke van de heeren van de weth (heeft) geordonneert ende geinventeert. (1)

We weten niet of de Middelburger de zoo gulle uitnoodiging van den Antwerpenaar heeft aanvaard, waarschijnlijk van neen. In alle geval de zaak der vrije vaart had geen verder verloop en de Breede-Raadsboeken zwijgen er over. De Schelde-kwestie kreeg dus geene oplossing tijdens het Bestand. In 1621 herbegon de oorlog. Men weet het overige.

* * *

Wij publiceeren onder nummers I tot XIV eene serie oorkonden of uittreksels van oorkonden, geregistreerd in het Breeden-Raadsboek van de jaren 1612-1613 berustende op het Stedelijk Archief te Antwerpen: brieven, rekwesten, memoriën, betrekking hebbende op de onderhandelingen met Zeeland over de opening der Schelde. Het spreekt van zelf dat in de archieven aldaar en elders, er nog wel andere dokumenten en gegevens in verband met hetzelfde onderwerp te vinden zijn.

---

(1) Van Meteren, op. cit. fol. 620.

De heer J. Cools, beambte bij het Stadsarchief, was destijds zoo goed vier dezer stukken voor ons af te schrijven, met groote nauwgezetheid. Hem weze hier hartelijk dank gebracht.

A. GIELENS.

OORKONDEN

I.

Brieven van de begonste besoignee van de gedeputeerde van deser stadts wegen gesonden naer Zeelant om mette Staeten aldaer te tracteren op 't feyt van de vrye schipvaert: 15 meert 1612. (1)

Op gisteren nanoen ten vyff uren syn wy godtloff gearriveert tot Vlissingen ende syn stracx van daer met een schuyte gereyst nae Middelborch, alwaer wy syn gecommen wat spade in den avont, ...

(Stadsarchief Antwerpen, Breede-Raedboek, jaren 1612-1613, jaar 1612, fol. 37).

II.

Andere brieven van de voorscreven gedeputeerde inhoudende de voordere besoigne op 't voorscreven stuck; 16 meert 1612.

(Ibidem. fol. 38).

III.

Propositie by Peeter Daems tresorier ende Mr Jacobs Roelans raedt pensionaris gedaen in de vergaderinge van de heeren Staeten van Zeelant op 16e meert met 'tgene daer op is gevolgt.

De heeren Borgemeesteren, Schepenen ende Raedt der stadt van Antwerpen nae examinatie van hunnen gewilligen ende naburigen dienst aen U. L. hebben ons belast aen de selve te verthoo-

---

(1) Deze en de twee volgende brieven zijn gericht aan de stad Antwerpen door de gedeputeerden van harentwege, tresorier Peeter Daems en pensionaris Jacob Roelants die dit ambt heeft bekleed van 1611 tot 1616 en van 1618 tot 1625. Zij zijn onderteekend door dezen laatste en bevatten inlichtingen die men vindt in hun rapport. Zie stuk VI.

nen, dat sy by experientie bevindende ende innesiende het groot achterdeel ende vercorttinge dye aen den coophandel binnen der selver stadt is geschiedende door dyen de schepen comende vuyt oft nae de zee wordt beleth de vrye passagie door de riviere van den Schelde, ende besondere dat daer dore wordt veroorsaeckt dat den handel ende trafficq de welcke plach te wesen binnen de selve stadt, door de havenen van Vlaenderen wordt gediverteert nae steden ende quartieren van den selven lande, des sy versekert houden dat by uwer Eerw. alhier oyck wel wordt gevoelt, hebben in't voorleden jaer herwaerts gesonden sekere hunne gedeputeerde omme daeroppe met uwer Eerw. te comuniceren maer is het affseynden gebleven sonder effect, mits dat uwer Eerw. vergaderinge is gescheyden geweest voor ende aleer dat de selve gedeputeerde alhier syn gearriveert, mits den welcken geadverteert synde van de tegenwoordige vergaderinge, hebben goet gevonden d'occasie van dyen nyet te laeten voorbygaen ende te versuecken dat U. L. gelieve alle 'tselve te nemen in rype consideratie ende namentlyck dat den affganck van de voorscreven trafficq, coophandel ende negociatie van dage tot dage apparent is te wassen ende te vermeerderen, ten sy daer inne tydelyck wordde versien, ende dyen volgende te delibereren oft nyet geraden en is (opdat de principale vrucht van den tegenwoordigen bestande aen desen lande van Zeelant ende der voorscreven stadt van Antwerpen nyet en blyve benomen) desen aengaende ende ten eynde van affdoeninge van 'tvoorscreven beleth van de vrye navigatie, met hen te treden in comunicatie ende by so verre U. L. daertoe gelieft te verstaen, selen deselve heeren onse comittenten hen nopende de conditien oft voorwaerden laeten vinden in alsulcke redelyckheyt dat U. L. redene selen hebben om hun volcomelyck tevreden te houden......

(Ibidem, fol. 39).

IV.

Andere brieven van de voorscreven gedeputeerde inhoudende dat alle hunne hope was benomen om te commen tot eenigen effecte van de voorscreven besoigne; 19 meert 1612.

....

soo is ons desen avont in de vergaderinge van deselve Staeten alle hope benomen, mits dat sy door den pensionaris de Wercke ons hebben verclaert dat noch het subject van den saecken noch de sorge sy syn hebbende voor het welvaren van den lande geenssints en verdraegt in eenige comunicatie te treden gelyck wy

Uwer Eerw. t'onsen wedercompste met Gods hulpe breeder sullen verhaelen; middelertyt alsoo wy hier verwachten antwoorde op ons leste schryven aen mijnen heere den Tresorier Generael gedaen ende dat nyet en is geraden de selve antwoorde te laeten commen in vremde handen oft daer van peryckel te loopen soo hebben wy geraden gevonden den brenger deser aen Uwer Eerw. te seynden ten eynde dat de voorscreven antwoorde voor syn arrivement nyet affgesonden synde nyet affgesonden en worde maer by U. E. worde bewaert tot onse wedercompste, biddende in dyen gevalle dat Uwer Eerw. gelieve ons daer van in alder neersticheyt ende diligentie te adverteren opdat wy ons sonder achterdencken moigen begeven inde reyse nae huys.....

(Ibidem, folio 41 Vo).

V.

Sommier de ce que Pierre Daems tresorier et Mr Jacques Roelans conseiller pensionaire de la ville d'Anvers et députez d'icelle ont besoigné à Middelborch. (1)

(Ibidem, folio 42 Vo).

VI.

Discours et rapport du besoigné par nous Pierre Daems trésorier et Jacques Roelans, conseillier pensionaire de la ville d'Anvers et députez d'icelle envers les estats de Zélande l'an 1612. (2)

Le XIIIIe de mars nous a esté délivrée l'instruction selon laquelle nous nous aurions à regler en ceste commission.

Le mesme jour nous sont baillez lettres closes de crédence addressantes auxdicts estats avecq ordre de partir au plustost pour ne perdre l'occasion de l'assemblée des dicts estats en la ville de Middelborch.

En suitte du dict ordre sans remise nous nous sommes embarquez à deux heures après minuict le XIIIIe du dict mars vers Zélande et estans arrivez à Vlissinge à cincq heures en soir som-

---

(1) Beknopte samenvatting van het rapport dat volgt.

(2) Geanalyseerd in: H. Lonchay en J. Cuvelier, op. cit. bl. 392.

mes passé outre vers la dicte ville de Middelborch et y arrivé le mesme soir.

Le lendemain sortans du logis pour aller à l'abbaye du dict Middelborch lieu de ladicte assemblée, avons rencontrez les deputez de la dicte ville de Vlissinge, (lesquels scavions tenir nostre party en cest endroit) et leur comunicquans pour ce nostre intention, ils nous ont respondu qu'ils entendoyent fort bien les raysons d'icelle mais qu'asseurement à leur regret nous ne pourions rien obtenir des dicts estats, nous promectants néantmoings toute faveur ayde et assistence.

Après ce en suitte de nostre instruction avons demandé à monsieur de Maldre, (1) premier et représentant les nobles du pays, audience ausdicts estats, qui nous a dict de vouloir tenir la bonne main pour nous la faire accorder ains que pour aultres affaires il seroit besoingne de patienter jusques à lendemain sur le soir et qu'il nous seroyt assignez l'heure par l'huissier des dicts estats.

L'assignation donnée pour les six heures fusmes appellez à la dicte assemblée ou que après exhibition et lecture des dictes lettres de crédence en forme due et accoustumée avons representé en flameng la substance de ce que nous estoyt enchargé par le premier chieff de la dicte instruction.

Sur quoy ayans les estats déliberé près d'ung quart d'heure nous ont dict par le pensionaire de Wercke qu'ils remercioyent la ville d'Anvers d'avoir soignē a l'advancement du commerce entre elle et le pays de Zélande, mais que la proposition par nous faicte leur sembloyt par trop générale et sans expression de moyens particuliers qui pouroyent servir au redressement du trafficq pour les dicts pays de Zelande et que ce néantmoings ils delibereroient pour le samedy sur ce qu'ils y debvroyent respondre.

Cependant n'avons oublié d'employer la journée à parler à touts ceulx de la dicte assemblée en particulier, leur remonstrants tout ce que pourroit servir pour les induire a nostre intention signament l'intrest domaige et préjudice que ceulx de Zélande souffrent et souffriront par la navigation et trafficq sur les ports de Flandres et le prouffict et bien qu'ils pourroyent recepvoir par l'ouverture du passaige libre de la mer et rivière de l'Escault.

Signament avons traicté avecq lesdicts Maldere et de Wer-

(1) Jacques de Maldere, vlaamsch edelman van geboorte, sinds 1595 vertegenwoordiger van den Eersten Edele in Zeeland.

cke chascun à part, qui nous ont declairé que sans particulariser plus près ce qu'on pourroit traicter et proposer pour le bien et bénéfice de ceulx de Zélande quand ils seroyent contents d'entrer en comunication, il n'y auroit moyen de les persuader à accorder la dicte communication, donnans ouvertement à entendre qu'en cas de proposition plus particulière ils se resoulderoient à entrer en conférence en suitte de ce qu'avons proposé.

Y adjoustant le dict Maldere que ce n'estoyt peu de chose d'avoir obtenu la dicte audience à tous aultres jusques ores en ce regard (comme il disoit) deniée et que quant il nous seroit octroyé d'entrer en communication avecques eulx facillement parviendrons au but de nostre intention, declairant aussy ne trouver aucune difficulté ou dangier à l'ouverture de la conférence.

Le samedy XVIIe du dict moys de mars sur l'heure de midi on nous a derecheff appellé à la dicte assemblée et pour responce à notre proposition le dict pensionaire a repété que les estats de Zélande ne pouvoient déliberer sur la communication par nous proposé si en préallable ne déclairions plus spécificquement les moyens de bénéfice et advantaige qu'on vouldroyt faire à ceulx de Zélande en cas qu'ils accordassent le dict passaige libre.

Nous pour n'estre authorizés a telle déclaration par laquelle on nous eust tiré en dispute hors des limites de nostre commission et dont les dicts estats eussent tiré beaucoup d'advantaige sur nous sans se découvrir et demourants en leur entier pour résouldre à la dicte communication ou la refuser, avons remonstré que la proposition par nous faicte estoyt si intelligible que sans aultre declaration les dicts estats pouvoyent résouldre à entrer en communication ou la délaisser et toutesfoys en cas d'obschurité qu'estions contents de délivrer nostre proposition par escript es mains de tel qu'ils vouldroyent députer à l'accepter.

Après l'itérative délibération des dicts estats ils nous ont faict dire qu'ils entendoyent que tout ce que vouldrions proposer le devrions faire de bouche, et en cas que persistions en nostre proposition première il n'y avoit moyen d'aucune responce.

Parmy quoy pour ne tout soudain couper brèche à ceste besoignee et néantmoings demourer endéans les bornes de nostre comission, avons réplicqué qu'il n'estoyt possible de proposer les poincts qui se devroyent traicter pour le bien et advantaige de l'ung ou de l'aultre en comunication ou conférence à laquelle eux mesmes jusques oires n'avoyent déclairé de vouloir entendre, par dessus que les devises et conditions concernants le bien et bénéfice desdicts pays de Zélande comme la modération ou diminution des licentes de leurs Altezes Sérénissimes l'observance et

continuation d'aulcuns estaple ou estaples et semblables se debvroyent (en cas de conférence) proposer de la part des dicts pays non pas de par nous, espérants que de nostre costé la responce y seroit telle qu'ils en recepvroyent toute satisfaction raysonnable.

Sur quoy les dicts estats nous ont licentiez de l'assemblée et promis de prendre regard sur tout et nous y donner une résolution finale le lundi prochain.

Endéans ce dilay avons derecheff travaillé envers touts les comparants ausdicts estats pour leur faire entendre la rayson et avons trouvé aucuns, scavoir le dict Maldere, Wercke, ceulx de Flissinge et Ter Goes enclins à accorder la comunication, les aultres comme Ter Tolen en parlans dobteusement et les plus forts et respectez nominament ceulx de Middelborch, quant et ceulx de Zierickzee du tout contraires a nostre intention.

En oultre avons punctuellement ensuivi ce que par advis secret nous a esté conseillé.

Comme aussy aux objections qui sordes main nous ont esté faictes, scavoir que n'estions authorizés à communiquer avecq les dicts estats que leur intention seroyt de ne traicter avecq aultres qu'avecq députez de la part de leurs Altezes Sérénissimes et qu'ils ne pourroyent rien faire en ceste cause sans les estats généraux, nous auons respondu en conformité de nostre instruction.

Et combien que le dict Maldere et de Wercke ont monstré de gouter nos responces, si nous a le dict Maldere le lundi au matin asseurement préadverti que la résolution desdicts estats ne seroit telle quil avoit espéré.

Le dict lundi après les six heures du soir l'huissier des dicts estats nous est venu appeller à la dicte assemblée où que le dict de Wercke après quelques honestetez et offres de service et affection à la ville d'Anvers, a dict que les Estats de Zélande avoyent meurement examiné nostre proposition première et tout ce que depuis avons remonstré et qu'ils trouvoyent que l'amoindrissement ou descroissance du trafficq et négociation en la ville d'Anvers ne procédoit tant des empeschemens du passaige libre des batteaux ou navires venantes de la mer que par ce que leurs Altezes jusques ores n'auroient voulu entendre à modérer les licentes de leur costé, ainsy que bien avoient faict les dicts Estats et que pour le pays de Zélande il se trouvoit encoires en si bon et florissant estat qu'ils n'avoyent rayson de se plaindre et d'ailleurs que la comunication sur l'ouverture du dict passaige n'estoit chose particuliere ains dépendante de la trefve dont la disposition, modération ou interprétation ne competoyt ausdicts Estats de Zélande, qui pour ce nous faysoyent déclairer qu'ils ne pou-

voyent et n'entendoyent en nulle façon entrer en comunication ou conférence sur ceste matière avecq qui que ce fust.

A quoy avons respondu que les dicts Estats n'avoyent rayson ny fondament de penser que leurs Altezes Sérénissimes vouldroyent entendre à modérer les dicts droicts des licentes tant que les dicts de Zélande demeureroyent résolus à refuser le dict passaige libre ains que si sur ce poinct ou se pourroit accorder, ils recepvront toute satisfaction à l'endroict de ladicte modération des licentes comme les députez de leurs Altezes en la conférence tenue à La Haye avoient déclairé de leur part. En oultre que l'estat de la ville d'Anvers estoit encoires en tels termes que de beaucoup et sans comparaison il surmontoit celui de pays de Zélande, lequel pays estoyt fort intéressé par faulte de ladicte ouverture dont on s'apercevoit a veue d'œil, mesmes en la ville de Middelborch à quoy pourveant ils tacheroyent de rémédier quand la négociation et trafficq seroyt du tout establi soubs l'obéissance de leurs S. Altezes par les ports et havres de Flandres où que de jour à aultre il s'alloit accroissant comme les dicts Estats ne peuvent ignorer, et quant bien lesdicts Estats n'oseroyent entrer en la susdicte comunication ou conférence pour ne mesprendre envers les Estats généraulx, ils la pourroyent accorder soubs l'aggréation et adveu des dicts Estats généraulx, qui en tel cas n'auroyent occasion de s'en repentir, requérans pour ce que si d'adventure nous recevions charge plus particulière pour traicter avecq eulx durant cette assemblée, ils nous donnassent audience et, ladicte assemblée défaict, voulussent députer quelqu'ung pour recepvoir ce que luy vouldrions bailler par escript, affin que en consultant avecq les Estats généraux ils fussent tant mieux informez de ceste matière.

Après délibération prinse par lesdicts Estats àpart, le susdict pensionaire nous a respondu que la constitution et conservation de leur estat ne permectoyt aucunement d'entrer en comunication ou conférence sur le susdict faict de l'ouverture ou de la navigation libre.

Cause que après les offres de service ordinaires de part et d'aultre nous avons prins congé desdicts Estats pour nous retirer et faire rapport de nostre besoignee là et ainsy qu'il appertiendroit.

Et comme depuis il nous a semblé convenir de séjourner quelque temps au dict Middelborch pour sonder de plus près les inclinations de l'ung et l'autre, nous avons trouvé par déclaration ouverte tant dudict Maldere qui se monstre bien affectioné au service de leurs Altezes Sérénissimes et Wercke que des députez

de Flissinges qu'ils ne feront difficulté d'ici à quelque temps oyr, nous ou aultres députez de par decà sur ceste matière, en cas quoy leur veuille offrir à la première abordée quelques conditions plausibles et agréables pour leur bénéfice et estoyt soubsigné Pierre Daems et J. Roelans.

Vide de voordere besoignee in de navolgende jaeren.

VII.

Requeste van de weth aen de Staeten ten eynde sy neffens Hunne Hoocheden soo vele souden doen dat de comissarisen dye de selve Hunne Hoocheden van meyninge syn te seynden nae Hollant, mede gelast souden worden om instantie te doen tot openinge van de riviere ende vrye onderhandelinge ter zee. (Zonder datum, 1612).

Aen mijne heeren de Staeten van Brabant oft haere gedeputeerde. Verthoonen met alder reverentie Borgemeesteren, schepenen ende raedt der stadt van Antwerpen, hoe dat uwer Eerw. ende Edelen kennelijck is de groote vaste hope dye nyet alleenlyck binnen de selve stadt maer het geheel landt dore ende besonder binnen Brabant eeniegelyck hem hadde ingebeelt van dat door het aengaen van den bestande oft treves ende de vrydicheyt van de trafficque ter eenre ende ter andere syden daerby beloeft, de selve trafficque daer op de welvaert van het landt principalyck is berustende oyck in Brabant ende namentlyck binnen de voorscreven stadt synen ouden cours soude hebben hervat ende allenskens gebrocht syn geweest in synen fleur, dwelck want tot nu toe nyet en is gebeurt, soo mits de continuatie van de lasten die in't incommen ende vuytgaen vande coopmanschappen herwaerts te weder syden worden gelicht als oyck ende vele meer mits het sluyten van de riviere van den Schelde, ende dat dye van Zeelant nyet en hebben willen toelaten datter eenige schepen vuyt oft inde zee van hier souden moigen vaeren sonder aldaer last te breken ende schip te veranderen, daer dore de coopmanshandel in plaetse van verhoipte beteringe meer ende meer is verachtert, nyet alleen tot verdruckinge van de voorscreven stadt van Antwerpen, maer oyck van dye van Zeelant selver. Soo ist dat de verthoonders tot onderhoudinge van de oude goede correspondentie ende onderlinghe vrintschap tot gemeyne welvaert aen dye voorscreven van Zeelant sekere henne gedeputeerde hebben gesonden ende by vescheyde andere middelen doen ondertasten oft sy tot heur eygen proffyte ende verlichtinge ende

tot naerdere volvueringe van 'tgene byden tractaete van den voorscreven treves is gehandelt ende beloeft emmers alsnu (alsmen by experientie bevint de groote schade dye door het sluyten van de voorscreven riviere ter eenre ende andere sydene wordt veroorsaeckt) tot d'openinge van de selve riviere nyet en souden willen verstaen; maar alsoomen van hun nae vele discoursen schrijven ende overschrijven nyet anders en heeft connen vercrygen, dan dat sy dyen aengaende hun altyts hebben gedraghen ende alnoch gedragen tot de Generale Staeten vande Vereenichde Provintien; die 'tselve stuck principalyck soude raecken, ende dat men wilt verhopen dat soo verre dyen aengaende werde gehandelt met de selve Staeten Generael men daer aff eenich goet effect soude moighen verwachten daer mede de voorscreven stat van Antwrpen met den geheelen lande van Brabant ende oyck dye van Zeelant selve neffens d'andere nageburighe provintien hun wel soude moigen bevinden mits verscheyde redenen mondeling verthoont ende in tyden ende wylen alnoch te verthoonen. Soo hebben de remonstranten nootelyck gevonden alle 'tselve U Eerweerde ende Edelen voor te houden ende te bidden gelijck sy doen mits desen, dat gemerckt men verstaet dat hunne Doorluchtichste Hoocheden van meyninge souden syn seer corts eenige gecommitteerde nae Hollant te seynden, deselve U Eerw. ende Edelen die de directie van de gemeyne welvaert is bevolen, soo verre neffens Hunne voorscreven Hoocheden gelieve te doen dat onder andere poincten daer mede de selve comissarissen sullen worden gelast, hun oyck comissie mocht gegeven worden om vuyt crachte van den voorscreven tractate ende anderssints instantie te doen ten eynde men tot d'openinghe van de voorscreven riviere ende vrye onderhandelinge ter zee mochte geraecken daer toe oyck gebruyckende d'authoriteyt ende intercessie van de Ambassadeurs van de nagebure princen ingevalle desnoot sy, dwelck doende (1).........

(Ibidem, fol. 59 vo).

VIII.

Requeste by de Staeten dyen volgende aen Hunne Hoocheden overgegeven. (Zonder datum. 1612).

A Son Alteze Sérénissime,

Remonstrent en toute révérence et humilité les déptutez des

(1) De formuul bleef achterwege.

Estats de Brabant que ceulx de la ville d'Anvers par la requeste cy-jointe les ont requis de vouloir supplier Vtre Alteze affin qu'aux comissaires que l'on entend elle seroyt d'intention d'envoyer vers Hollande en aultres poincts fust donnée comission pour en suytte du traicté de la tresve faire instance vers les Estats généraulx des Provinces Unies, affin de pouvoir après plusieurs debvoirs renduz obtenir l'ouverture de la rivière de l'Escault et la libre négociation sur mer employants à cest effect l'authorité et intercession des ambassadeurs des princes voisins .... journellement ils trouvent que plusieurs difficultez et doléances de la part des membres des cheff villes se font à faulte du dict trafficq et signament au dict Anvers, comme les premiers intéressez et le resentissons désia que par trop à cause que dessus, par où leur consentiment au faict des aydes vient à estre retardé....

(Ibidem, fol. 61 vo).

IX.

Handelinge met dye van Middelborch op't stuck van de trafficque.

Brieven van eenen onbekenden binnen dese stadt gescreven (1) *aen eenen onbekenden tot Middelborch in faveur ende tot beweginge vande openinge van de riviere ende handelinge met dye van Zeelandt.* (Zonder datum; 6 April 1613).

Eersamen gunstigen goeden vrindt, voor syn vertreck hadde wel gewilt noch eens tsamen hadden moigen spreken om te besien oft by eenigen middel oft anderssints men te wegewaerts soude connen brengen dat dese stadt wederomme in comunicatie met dye van Middelborch mocht geraecken, wanneer dat soo geschieden cost ick houde voor seker met elckanderen overcommen souden op de openinge vande riviere ende van beyde seyden de licenten aff souden gedaen werden, soo ick meyne by menichte gewenscht wordt, 'tsoude dese stadt ende noch meer aen dye van Middelborch ende geheel Walcheren een groot proffyt innebrengen soo aen den zeevarenden man als aen de geheele gemeynte; want aensiende soo een handel nu gedreven wordt, heeft Wal-

(1) Deze onbekende moet iemand zijn van het magistraat of uit de omgeving van het magistraat, waarschijnlijk stadspensionaris J. de Weerdt. De andere onbekende is de genoemde schrijver van den volgenden brief.

cheren nyet dan schade by den treves gehadt ende noch meer lyden sal met vergaen van haere neyringhe soo de riviere dus gesloten gehouden wordt; want hout voor seker een haven in Vlaenderen sal gemaeckt worden, tsy van Blanckenberge oft van Ostende tot Brugge toe, om deze te moighen bevaeren met schepen van hondert ende meer lasten, waertoe den prince biet te gevene de meeste peningen, ende de rest soude 'tlandt doen; nu van Brugge soude men voorts graven ende laeten Gendt op een syde liggen om soo tot deser stadt te commen, soo dat men hier anders nyet en cout noch besich en is dan van het maecken deser nyeuwen vaert, dwelck geschiedende sal men connen commen met groote pleyten ende henden van Brugge op Antwerpen in drye oft vier daghen. De innewoonders deser stat is dit nyeuw besteck nyet aengenaem, meynende dat Vlaenderen met de zeevaert ende coophandel sal blyven, ende insonder dye van de stadt van Brugge, te meer aldaer de vaert hebbende, nyet nauwe en sullen sien op 't gemoet van 't geloove soo men aldaer van nu aff mompelt ende dat om den coopman als andere aen te locken waer met eenen grooten hoop volcx sullen stracx crygen, jae achte wel der vele van Zeelandt, sos zeevarende volck als cooplieden ende andere, sullen gaen woonen, waer met wil besluyten dat Walcheren noch meer haere neyringe sal verliesen dan nu tegenwordich soude moigen hebben. Voor soo vele ick onlancx tot Brussel wesende hebbe verstaen, en soeckt 'thoff nyet dat de riviere geopent werdt, ende dat om de zeevaert in Vlaenderen te brengen, waer nae wonder trachten; nu de stadt van Antwerpen scolliciteren dapper om de licenten aff te hebben maer connen nyet vercrygen dan voor antwoorde, wanneer dye van beneden de riviere vrye laeten navigeren alsdan oyck de licenten aff sullen gestelt worden. Ende wanneer het daer toe mochte commen dat de riviere geopent wordt ick houde voor seker 't maecken van de nyeuwe vaert in Vlaenderen geenen voortganck en soude hebben. Nu achte wel dat aldaer het sluyten van de riviere meest gedaen wordt om beneficie van 't geheel landt van Zeeland, soo daer wel gemeynt is geweest, want is te presumeren een iegelyck geerne syn eygen voordeel soeckt; meer meyne nu oock geheel contrarie bevonden is, want nu daglycx tot Ostende als Duynkercken de principale spaenschvaerders van Vlissingen ende Middelborch siet comen aen de ladinghe liggen, waer met de admiraliteyt van aldaer gans geen proffyt en crycht noch oyck het contoir van 't recht van convoy van incomen ende vuytvaeren, daer ter contrarien de riviere open waere en soude vuyt Vlaenderen noch elders gheen

vaert op Spaegnien vallen, 't soude al tot Middelborch geschieden ende alle de stuck goederen dye in Vlaenderen nae Westen geladen worden souden hier meer tot Antwerpen comen om nae Middelborch ende Vlissingen versonden te worden. Ende alwaert de selve goederen gheen recht van licenten en gaven, evenwel soude het uytgaen van convoygelt moeten betaelt worden, dat thien mael meer, soo ick meyne, tsjaers soude inbrengen aen d'landt aldaer dan nu tegenwordich doet 't recht van de licenten der riviere. Boven dyen soude alle man soo facteurs, arbeyders, schuytevoerders ende andere daer met proffiteren, ende dat men daer soude meynen die van Hollant of Zeelandt mette riviere te openen hunne neyringe mochte verminderen, contrarie soude by Antwerpen meer genyet hebben, eensdeels door 't recht van convoygelt als ick boven segge, ten anderen datte vele van hier nae Middelborch ende Vlissingen souden gaen woonen om factorye te doen oick om de liberteyt van de conscientie, want soo langhe dat stuck hier nyet vrye en wordt toegelaeten, soo het nyet en sal gedaen worden, soo en hoeven dye van Hollant noch Zeelant nyet te dencken dat de openinghe der riviere haer in 't minste eenge gemeynte sal affnemen, dan daer wel meer by commen. Ende 't proffyt dat dese stadt soude crygen, mocht wesen van de inlantse goede roomsche catholicquen dye daer souden moigen comen woonen, van Vlaenderen, Henegouw, Arthoys, ende andere quartieren ende soo een stapel werden van alle dese inlantse coopmanschappen soo eertyts is geweest ende in stede dye nu door Vlaenderen passagie nemen, souden door Middelborch ende Vlissingen gesonden worden, soo dat aldaer tot Middelborch het packhuys soude wesen om alle de goeden te verseynden, ende de costen van Vlaenderen soude de geheele zeevaert daer by quyt werden, dwelck houdt voor seker 't hoff alhier nyet en is soeckende; dan alsoo onse stadt geerne sage de openinghe, soo roept er een iegelyck om, soo ick achte vele van aldaer oyck wenschen; nu ick meyne wanneer Ul. wiste aldaer eenige vrinden te moeyen dijet mede geerne hadden, wesende persoonen van qualiteyt dye daer yet souden vermoigen, ick sage over dese syde van onser stadt wegen haest gemaeckt om noch eens partye by malcanderen te brenghen. Soo nademael den naem hebt van lieffhebber wilt dit stuck eens met lieffde dryven ende besien 'tsy door den eenen vrindt oft den anderen, die 'tslandts welvaren lieff hebben, daer Ul. moeyte wel gecompenseert worden; boven dien soude't een goet godtvruchtich werck wesen. Soo recommendere Ul. ist mogelyck hier van daer wat te verthoonen, ende sulcx Ul. verhoort, wilt het my

adviseren, want 'tsoude moighen gebeuren door tusschen spreken van de cleyne, de groote souden beweegt worden, wat goets vuyt te rechten, soo het met den treves is gebeurt, waer toe den Almoigenden Heere bidde syn gratie wilt verleenen tot synder eeren het goet succes moighen sien, soo nae groetenisse weest den Heere in genade bevolen.

(Ibidem, jaer 1613, fol. 132).

X.

Antwoorde van den voors. onbekenden (1) *op den voorgaenden.*

Looft Godt, den 11 Aprilis in Middelborch 1613.

Eersamen Heer, nae hertelycke groetenissen dient desen om U te laeten weten als dat ick Ul. schryuen van 6 ditto wel ontfanghen hebbe ende soude Ul. voor desen geantwoort hebben, dan alsoo ick nyet eer en hebbe connen te sprake commen met den borgemeestere Vet, als op gisteren, soo en hebbe Ul. nyet eer connen antwoorden, want door dat den anderen borgemeestere nae Rouaen was vertrocken, soo en hebbe ick nyet wel connen commen om hem alleen te spreken; ende gelegentheyt gevonden hebben Ul. brieff laeten lesen ende vele langhe discoursen dies aengande gehadt, want wy meer als een ure tsamen waeren, ende heeft my vele goede woorden gegeven ende geseyt als dat voor desen eenighe heeren van Antwerpen syn geweest die mede desaengaende geerne gesien hadden de openinghe van de riviere, dan alsoo sy op de saecke hebben geconsulteert, connen nyet bemercken dat tot proffyt van de stadt soude tenderen, ende seyde soo vele de generale middelen belangen daer en vragen wy nyet veel nae, als men maer soude bewysen dattet tot proffyte van onse stadt soude syn, maer dat en wordt by geene van onse cooplieden bevonden, dan wel ter contrarie, dat wy souden moeten lyen ende sien de schepen voorby vaeren sonder eenich proffyt, want wat facteurs oft cooplieden souden hier eenich benefitie genyeten als de schepen tot aen de werff souden commen, wat waert haer van noode eenghe facteurs oft cooplieden alhier te hebben, want sy haere goederen van daer selver souden laden ende seynden 'tsy op Engelant, Vranckryck oft Spaegnien ten

(1) Melchior van Pilkene.

waere altemets twee oft dry fardeelen die men mochte naeseynden dat nyet te bedieden en soude hebben, want door de waterrycke riviere van Antwerpen seer weynich schepen in Zeelant souden blyven, want het natuerlyck is, daer de cooplieden syn, sy haer schipper daermede begeeren. Soo dat hy seyde, wy hebbender diversche reysen opgelet maer en connen nyet vinden dat met d'openinghe van de riviere onse stadt eenge benefitie soude genieten, ende daeromme daerop nyet connen resolveren om hier dyes aengaende aen te gaen, want soo vele de convoy belangt dat dat aen het landt eenge duysent pondt soude moigen proffiteren, heeft gansch nyet te bedieden; dan, conden dye van Antwerpen vercrygen van Syn Hoocheyt de affdoeninge van de licenten, seyde, ick meyne dat tselve mede van deser syde soude gedaen worden; dat wesende, alsdan mochten sien hoe wy't dan met malcanderen maeckten dat tot dye van Antwerpen ende onser proffyt mochte tenderen, maer van de openinge van de rivieren tot noch toe, en connen wy voor ons nyet proffitabel vinden; ende van tgene ick hem seyde van 't maecken van de haven in Vlaenderen, meynde vastelyck nyet practicabel en was, want soo't scheen hadden daer sekerheyt genoch aff dat se gemaeckt mochte worden, maer tot geen effect en soude commen, want dat sulcx in de duynen nyet te wege was te brengen. Soo dat wy dyes aengaende vele discoursen hadden dye te lanck waeren te verhaelen; alleen dit was het eynde dat soo er hier conde bedocht worden tot voordeel van de stadt van Middelborch dat vast gonck, soo souden sy naerder daerop letten maer voor soo vele als se noch conden bedencken soude de openinge voor haer meer schade syn als proffyt ende en wiste my geen ander antwoorde te geven; doch in't scheyden hebbe hem gebeden op de saecke te willen letten ende noch eens de cooplieden dyes aengaende te hooren spreken, daerop hy seyde 'tselve voor desen gedaen hadde ende dat se bevonden daerin mede nyet accord waeren, want eenige d'openinghe oirboir vonden, maer den meesten hoop nyet, ende syn alsoo gescheyden. Ende dit is d'antwoorde ick Ul. voor dese reyse can gegeven; ende nae ick can bemercken soo se eenge middelen conden bedencken tot nut ende proffyt van haere stadt dat se luysteren souden; dan sy en hebben gansch geene opinie dat se door d'openinghe eenge avance souden genyeten, oft het wesende soude seer weynich syn, ende alsoo't eene saecke is dat de generaliteyt raeckt soo en willen sy geen openinge daervan doen, tot dat men haer vastelyck conde beweysen dat haer plaetse ende stadt daermede soude beteren; ende oyck soo syn dese steden soo pickant tegens malcanderen en in sonderheyt Middel-

borch ende Vlissingen, dat se malcanderen qualyck in dese saecke souden helpen, alsoo dye van Vlissinghen souden presumeren dat dye van Middelborch daerdore wel souden vaeren ende dye van Middelborch van Vlissingen. Soo dat ick qualyck eenich middel can bedencken dat men van dese saecke tot een goet eynde soude connen brengen; voor my, Godt weet, dat coste ick de heeren van Antwerpen hier eenighen dienst gedoen om sulcken goeden werck tot een goet eynde te brengen, Godt weet hoe geerne ick tselve doen soude. Dan alsoo ick meyne tegen May nae Amsterdam met myn gansch huysgesin te trecken, alsoo ick daer gehuert hebbe, soo moet Ul. my ten beste houden, waermede desen eyndende nae herttelycke salutatie alsmede jouffrouwe Ul. huysvrouwe. Godt in genade bevolen.

Onder stont Melchior van Pilkene Ul. dienstwillige vrindt ende dienaer.

(Ibidem, fol. 135 vo).

XI.

Brieven van credentien (van wege de stad Antwerpen) op den pensionaris de Weert reysende naer Middelborch. 25 Juni 1613.

....

soo en hebben wy niet willen laeten aen U L. te versoecken dat hun gelieve de voorscreven onsen gedeputeerde te geven volcomen geloove in tgene hy van onsen twegen UL. sal voorhouden............

(Ibidem, fol 143).

XII.

Redenen waeromme dye van Zeelant geene swaricheyt en behooren te maecken om t'openen de riviere van den Schelde ende te geven vrye navigatie nae ende van de zee. (Zonder datum. 1613).

....

4. Dat men gedurende den tyt van de gepasseerde vier jaeren van den bestande oochschynlyck heeft gesien dat de traffficque dye in Zeelant ende tot Antwerpen plach te wesen door de voorscreven sluytinge ende lichtinge van de licenten ten beyde syden geheel is gediverteert nae de havenen van Vlaenderen ende

steden van Amsterdam, Rotterdam ende andere plaetsen van Hollant, daer dye nu haeren stant neempt tot groote schade van dye van Zeelant ende Antwerpen.

5. Dat de selve diversie noch meer sal geschieden door dyen men nyet alleen in Vlaenderen d'oude zeehavenen bequamer maeckt maer oyck andere nyeuw zeehavenen ende binnelantse rivieren is gravende.

6. Om het groot proffyt ende voordeel dat dye van Zeelant in 't generael ende dye van Middelborch in 't particulier sullen comen te genyeten door d'openinge van de riviere ende affdoeninge van de licenten, mits de traffique weder dore de selver plaetsen sal ghedresseert worden ter oorsaecken van de goede commoditeyt van de havenen ende van de riviere van de Schelde daer dore de coopmanschap van de zee commende nae Antwerpen sal worden gevoert op een getye oft meer, daer ter contrarien lancx Vlaenderen commende vele dagen onder wegen syn ende dickwils veranderen van wagens ende schepen tot groote schade ende lackagie van de selve coopmanschappen ende intrest van de cooplieden.

7. Dat om dyen oorsaecken alle negotie sal gedaen worden lancx Zeelant als is geschiet voor de troublen, doen de cooplieden tot Antwerpen woonende haer facteurs tot Middelborch hebben gehadt, die aldaer haere coopmanschappen vuyt ende nae de zee comende hebben ontladen ende geladen gelyck ontwyffelyck oyck nu sal geschieden mits door de groote plaeten ende ondiepte in vele plaetsen van de riviere de groote schepen nyet en comen oft seer qualyck tot Antwerpen commen.

8. Dat alle vremde ende inlantsche cooplieden nyet synde van de catholicque roomsche religie, daer nae dat men tot Antwerpen moet leven, sullen aldaer nyet neerslaen maer tot Middelborch ende andere plaetsen van Zeelant gelyck men siet dat geschiet tot Amsterdam ende Rotterdam daer nochtans geene zeehavenen en syn als in Zeelant. (1) . . . .

(Ibidem, fol. 153).

---

(1) 1 tot 3, 9 tot 11 bevatten redenen van recht en opportuniteit en mogelijke voordeelen Middelburg aan te bieden.

XIII.

Relaes ende rapport by den pensionaris de Weert aen Henne Hoocheden gedaen van de voors. besoignee tot Middelborch. (1) *mette antwoorde van deselve Hunne Hoocheden, replycke van den voors. de Weert met tgene Syne Hoocheyt daerop voorder heeft geseegt; den XIXe Julii 1613.*

Monseigneur,

J'estime convenir pour le service de votre Alteze Sérénisime que je vienne faire rapport a icelle de ce qui est passe avecq ceulx du magistrat de Middelborch en Zélande, où j'aij esté envoyé passez environ XIIII ou XV jours pour faire ung nouveau accord sur les charges réciprocques et tours des navieurs de l'une et l'autre ville; je suis arrivé illecq le XXVIe du moys de juing passé et eu lendemain audience en l'assemblée de ceux du magistrat, et après l'ouverture de mes lettres de crédence, proposé qu'il y avait environ quatre ans et demy que j'avoys esté illecq pour de par ceulx du magistrat de la ville d'Anvers renoveller l'ancienne amitié et correspondence qu'au regard du trafficq et commerce souloyt estre devant les troubles entre les inhabitants des dictes deux villes et spécialement pour mectre quelque ordre sur la réciprocque navigation et tours des maronniers pour éviter et entièrement empescher les débats, noises et querelz, que par faulte de bon reiglement quasi tousiours surdoyent entre les dicts maronniers, que alors a mon entrevention et de ceulx qui estoyent députez estoyt faict ung accord provisionel pour aucuns moys et comme le temps du dict accord estoyt expiré et qu'aussy l'accord n'estoyt alors arresté du tout en conformité des anciens privilèges données aux maronniers d'Anvers par les très nobles et très puissans devanciers de Votre Alteze passez cent et septante ans, ny aussy selon le traicté de la Trève, remectant ung chascun en la possession de son ancien droict, que eulx du magistrat d'Anvers m'avoyent deputé pour venir avecq eulx en communication sur le pied qu'on debvroit prendre sur la dicte réciprocque navigation, requerant que fussent députez comissaires, pour traicter avecq moy sur ce subject, et après avoir congratulé ma venue et faict beaucoup de présentations officieuses, ont déclairé qu'ils

(1) Op fol. 144 ibidem, een in 't nederlandsch gesteld rapport aan het Magistraat, weinig verschillend met dit.

fort volontiers vouldroyent entrer en la communication sur le dict subject et députeroyent à ces fins comissaires qui ont esté le premier bourgmestre Jan Veth, le ..... borgemestre Courbeau, le trésorier et ancien bourgmestre Bourel et son fils le premier pensionaire Bourel, avecq lesquels j'ay deux ou trois fois besoigné, et tellement dirigé l'affaire que l'accord sur les réciprocques charges et tours at esté conceu selon nostre réquisition, en telle sorte qu'ils ont este contents (ce que jusques ores ils n'ont voulu faire) d'accorder les charges et tours esgales et repartir entre les navieurs de l'une et l'autre ville chasque sepmaine esgalement le gaing des charges des passagiers et marchandises enmenées mont et a vál la rivière de l'Escault hors et vers la ville de Middelborch; et cependant avecq ceste occasion j'ay parlé en particulier avecq aucuns des députez principallement le dict pensionaire qui est de grande authorité en la dicte ville de Middelborch pour sonder s'il n'y avoit aucune apparence pour l'ouverture de la rivière de l'Escault, et je l'ay trouvé fort bien disposé et de tout incliné pour s'employer à cest effect, quant ceulx du magistrat et spécialement le bourgmestre y voudroyent entendre, me conseillant d'aussy en particulier traicter et sonder l'intention des susdicts bourgmestres ce que ayant faict en particulier avecq le bourgmestre Veth, qui estoyt de ma cognoissance, trouvoit bon que ce toucherois ung mot à ceulx du magistrat, mais je disoy n'avoir telle commission, toutesfoys que je y penserois jusques à lendemain; et cependant ayant consulté avecq le dict pensionaire estois résolu de prendre congé de ceux du magistrat et en passant leur recommander le faict du trafficq duquel dépend la prospérité et unicque conservation de ces deux villes d'Anvers et Middelborch et à ces fins venir avecq eulx ou leurs députez en une nouvelle communication, ce que ayant relaté au dict bourgmestre disoit qu'il me donneroit audience à dix heures, mais entre les dix en onze heures me venoyt trouver en mon logis, disant qu'il n'estoyt de besoing que je vinse au collège, qu'après midy les députez et aucuns aultres adjoincts derecheff s'assembleroyent pour lire le concept de l'accord et qu'alors par occasion on pourroit toucher l'aultre poinct et l'ayant remercié de sa peine suis esté à l'heure désignée au lieu ou les aultres députez estoyent et encoires troix aultres nouveaux; après que l'accord estoyt leu et arresté sur le bon playsir de mes comittens disoi que pensois venir devant midy en leur collège pour leur remercier de l'accueil qu'ils m'avoyent faict, et leur présenter réciprocques

courtoisies et aussy prier de vouloir considérer qu'il n'estoyt assez que l'accord sur les charges réciprocques des maronniers estoit arresté, mais qu'il estoyt principallement nécessaire de pourveoir au faict de la marchandise subject et matière des charges réciprocques, laquelle on avoit veu es ans passez depuis les trèves se divertir vers les villes d'Amsterdam et Rotterdam et aultres places en très grand préjudice des villes de Middelborch et d'Anvers qui sont comme deux bras de la mer retenants et renvoyants ce qu'est enmené des aultres provinces et royaumes, requirant pour tant que leur playsir fust de aduiser et proposer aucuns moyens et expédiens servants à l'advancement du commerce; sur ce ayants déliberé, ont declairé par ledict pensionaire Boureel, qu'ils avoyent bien entendu ma proposition et confessoyent que la prosperité et maintien de ces deux villes dependoyt de l'entrecours de commerce et que pour le redressement et restauration d'iceluy après l'accord de la treve avoient de leur costé modéré les licentes qu'on souloyt lever au temps de la guerre soubs espoir que Vostre Alteze feroyt le mesme, mais que jusques orez nulle modération estoyt ensuivie, ains au plustost estoyt continué la levee dicelles avecq plus de rigeur qu'on avoit faict au temps de la guerre, disans que l'unicq moyen pour redresser le commerce estoyt la modération des susdictes licentes, requirans que je voudrois proposer si je scavois aultre expedient; sur quoy leur a faict ung fort long discours sur les causes et raisons pour lesquelles V. A. jusques ores n'avoit trouvé bon de résouldre la modération des licentes et spéciallement pour ce qu'ils tenoyent serré la rivière de l'Escaült contre tout droict naturel et escrit, divin et humain, dictant que la mer et les bras d'icelle sont libres à chascun comme ung de leurs escrivains Grotius in libro de mari libito (1) avroict fort bien prouvé, et aussy contre le traicté de la trevve, permectant tout libre trafficque et l'exemple de Votre Alteze qui leur permectoit le francq passaige devant la ville d'Anvers, vers toutes aultres lieux, places et villes, et que pour ce à mon aduis estoyt le meillieur moyen pour restaurir le commerce d'accorder la libre navigation et que en tel cas V .A. aussy ne feroit difficulté de faire cesser la levée des licentes, et qu'avecq la dicte ouverture ne pouroyent que faire grand prouffit avecq les marchandises que alors prendroyent leur route par delà et les facteurs des marchans qui viendroyent illecq prendre leur résidence comme ils avoyent faict devant les troubles

(1) libero.

et des aultres advantaiges qu'on pouroit leur accorder en venant en communication ou accord sur ladicte ouverture de la riviere; sur quoy ayans derecheff déliberé, ont declaré que au temps de l'accord de la trevve à leur instance les aultres provinces unies ont refusé l'ouverture de la rivière, et pourtant combien qu'ils veoient leur intrest particulier, ne scavoyent avecq quelle apparence ou visage pourroyent insister au contraire avant que V. A. de son costé donneroit quelque occasion d'en pouvoir parler, lequelle seroit, si fist service de modérer les licentes, comme ils ont faict, car en tel cas ils estoyent aussy prests de venir en communication non seullement pour faire plus grande modération avecq comun advis et avecq réciprocque consentement prendre quelque (accomodement) (1) ains aussi de traicter sur le pied qu' on pourroit prendre sur l'ouverture de la rivière et les batteaux qui pouroyent passer sur ung fond, mais avant que V. A. faysoyt de son costé ladicte modération, comme ils ont faict, n'y trouvoyent honorable ny convenable de traicter ou venir en communication sur ladicte ouverture; et aprés plusieurs discours voyant qu'ils persistoyent en leur opinion, j'ay prins congé d'iceulx priant de prendre en bonne part mon discours particulier que j'avoys faict avecq eulx de mon movement et que ceulx du magistrat d'Anvers seroyent aussy tousiours prests d'ouyr les discours semblables de leur députez quand pour l'advancement du trafficq il leur playroit les envoyer en ladicte ville. C'est, Monseigneur, le somier de ce que j'ay traicté avecq ceulx de Middelborch par où Vostre Alteze pourra considérer que le plus apparent moyen qu'il at presentement pour faire ouvrir la rivière est la modération des licentes, laquelle faysant donnera aussy V. A. contentement aux Estats de Brabant qui à ceste fin tantesfoys ont faict leurs plainctes et remonstrances et moyen de vivre a ceulx d'Anvers pour le commerce que sera restauré et aussy faciliter les aydes et subsides demandez pour son service qui à l'occasion des levées des licentes sont esté difficultez, et ne perdra riens, car le revenu des licentes modérées emportera aultant ou plus que présentement est receu, par ce que le commerce sera multiplié; et pour tant ceux du magistrat d'Anvers ses tres humbles subjects, supplient bien humblement V. A. soyt servie de mectre en délibération du conseil s'il ne convient pour les considérations susdictes de faire modération desdictes licentes avecq le consentement et advis des Estats et de prendre telle résolution comme sera trouvé convenir pour son plus grand service.

---

(1) Niet ingevuld in den tekst. Waarschijnlijk alzoo te lezen.

Responce de Son Alteze.

Yo he muy bien entendido la relacion que me has hecho, y apruevo el medio que as tenido en el modo de negociar; que los de Middelburgo peden la moderacion de las licentas haz en esto por su provecho particular, por que por este medio traerian toda la mercaderia a ellos y no seria menester entender a la avertura del gran rio.

Replicava.

Que prometian de entender a la comunicacion de otra mayor moderacion de las licentas quando Su. A. seria servido de hazer alguna moderacion en estos estados, y que podria essaiar por algunos meses, para tirar el provecho susodicho.

Duplicava.

Que no parecia que querian hazer esto, teniendo todo el provecho de comercio; preguntava, si el acuerdo con los marineros era hech en tal forma y manera como avia dicho, dezia si, S. Senor, preguntava si era si ygualmente el provecho, dezia si, quantos vacellos devian partir, dezia, cada dia uno de Amberes y uno de Midelburgo y que entre estos seis el provecho seria cada semana repartido; preguntava quien tenia la quente, dezia el uno observa el otro, siguiendo la buelta; preguntava si no era alguna dificultad, dezie que ne, sino solamente que ne querian tener la riva con los de Flisinga, que son grandissimos enemigos porque el uno queria perjuyziar al otra en el trato y comercio; preguntava si no aviamos hecho semejante concierto con los de Flisingas, dezia que no, porque mayor era el comercio de los de Midelburgo, porque tenian los panos y el vino; dezia, que pensari para hallar un expediente por las licentas.

(Ibidem, fol. 166 vo).

XIV.

Brieuen van den voors. pensionaris de Weert aen den pensionaris van Middelborch tot beweginge van naerder bedencken op haer eyghen welvaert ende welstant aengaende d'openinge van de riviere, 3 augusti 1613.

Weerde, erntfeste, wyse, discrete ende seer voorsienige heere.

Ich hadde wel gehoipt dat van meerdere vrucht soude ge-

weest syn de leste communicatie die ick ontrent een maendt geleden met de heeren wethouderen van Middelborch hebbe gehouden, principalyck op 'tstuck van de onderhandelinge ende trafficque tusschen dese stadt ende Middelborch ende datter apparente middelen souden voorgewent syn om te beletten d'oorsaken dye sedert den tractate van den bestande de diversie hebben gecauseert, principalyck de besluytinge van de riviere van den Schelde, vuyt welcker occasiën de vremde cooplieden dye voor date van de troublen vuyt Spaegniën, Portugael, Vranckryck, Engelandt, Duytslandt ende andere quartieren haere coopmanschappen met groote schepen plegen te brengen in Zeelant, principalyck tot Middelborch ende somstyts nae haere gelegentheyt met eenge cleyne schepen oyck door waeren varende nae Antwerpen, nu oogschynlyck worden bedwongen eenen anderen streeck te nemen ende haere waeren te brenghen eensdeels nae Amsterdam, Rotterdam ende andere plaetsen van Hollant ende oyck de quartieren van Vlaenderen, daer gheenen coophandel en plach te wesen, alles tot schade, groot achterdeel ende ruyne van dese twee steden; ende ben vuytermaeten seer verwondert ende en can nyet imagineren hoe dat moigelyck can gewesen dat de heeren Staeten van Zeelant ende principalyck de heeren wethouderen van Middelborch, aenmerckende ende tastelyck gevoelende haeren onderganck ende, wesende d'occasie derselver, met geenen meerderen yver ende vlyticheyt waer en nemen de remediën der selver dye eygentlyck dependeren van de openinghe van de voors. riviere, daermede alle andere voornemingen die men met goeden ernst in't werck begint te stellen ende wilt continueren tot diversie van de coophandel op de quartieren van Vlaenderen geheelyck oyck soude comen te cesseren ende vervoordert worden tot grooter ende meerder voordeel van de stadt van Middelborch de comercie dan van dese stadt volgende; seker particulier discours daervan by my gemaeckt, dat ick nyet en hebbe willen laeten U. E. te comuniceren met verclaringe dat my seer aengenaem sal wesen te verstane U. E. ordeelen oft wel de mondelinge tsamensprekingen als by eenge occasie deselve hier eens cost overcommen ende in't particulier comen discoureren op de middelen van de welstant van de twee steden ende vervoorderinge van de onderhandelingen gelyck ick tot Middelborch hebbe gedaen, om te sien oft par avonture terwylen de saecke noch gedisponeert is om geaccommodeert te connen geworden tot onser beyder voordeele ende noch nyet buyten hope is, wat voet men soude moigen nemen by gemeynen advyse als men soude willen commen tot dyen eynde in comunicatie; willende U. E. versekeren, dat nyet alleen daertoe

geneycht syn de heeren wethouderen deser stadt, maer oyck Syne Doorluchtichste Hoocheyt onsen genadigen heere ende prince die ick op dese materie sedert myn overcompste vuyt Zeelant wel eèn ure alleen hebbe gesproken, maer en can nyet goetvinden dat van synen wegen ierst de licenten souden moeten gemodereert worden, eer men soude commen in communicatie op den voet ende bespreken van de openinghe van de riviere, mits redenen soo deselve Syne Hoocheyt my heeft vercleert, dat egeene apparentie en heeft dat men alsdan soude weer verstaen om de riviere te openen, overmits sy alsdan oyck de riviere gesloten blyvende souden hebben den geheelen inval van alle de trafficque in prejuditie van de zeehaveren dye deselve Syne Hoocheyt in Vlaenderen heeft ende tot luttel oft gheen voordeel van syne stadt van Antwerpen, dye anders nyet hebben en soude dan 'tgene nae voorgaende verbodeminghe van schepen soude gesonden worden voor de consumptie ende slete van de inwoonders ende alsoo blyven gepriveert van het principael benefitie ende gebruyck van de riviere dat sy voor d'oirloge sonder schade ende tot proffyt van dye van Middelborch plegen te genyeten; soo dat van noode is dat de comunicatie op de verminderinge van de licenten ende openinghe van de riviere gelyckelyck ende pari passu geschiede; voorwaer het is te bescreyen met bloedige tranen de groote ende gewichtige verblintheyt van de heeren wethouderen van Middelborch dye in dese haer soo schadelycke saecke haer oogen nyet en willen openen ende handthaven 'tgene dient tot haeren welstant, principalyck ende by gevolch voor de stadt van Antwerpen; maer van dese publicque saecke genoch, alleenlyck daerby vuegende dat de heeren van den magistrat alhier verwachten antwoorde op haeren brieff die ick door haer bevel hebbe geschreven voor myn vertreck nae Brussel op eenge cleyne swaricheyt dye noch voorvalt aengaende d'accord gemaeckt op de touren van de schippers van beyde de steden, ten waere U. E. gelegen waere eens over te commen om by mondelinge comunicatie de voors. swaricheden neder te leggen daertoe seer goede occasie haer presenteert mits den ommeganck van den iersten Sondach nae Onser Lieue Vrouwe Hemelvaert, daer inne vele fraye nyeuwe inventiën sullen ghepresenteert worden, soo poeterye als policticque dye ick ten versuecke van de heeren van de weth hebbe geordonneert ende geïnventeert. (1) . . . .

D. Bourel pensionario Middelburgensi (Ibidem, fol. 172 vo).

---

(1) Volgt een particuliere zaak.

De Insolvente Boedelskamer.

(Vervolg van blz. 150).

LIV.

JAC. VAN RAEMDONCK,

koopman in vlas en hout, 18e eeuw.

No 393. *Journaal 1750-1755*. Klein in-quarto, niet gepag., enkele bladen wit, met kleine losse stukken; perkam. band, met dubbel perk. snoer. Op de vòòrzijde: Consign. facta per den procureur Paintre als procureur van den Nots Berckelaer de Heldt.... actum 1 Meert 1756, ut supra actum 2 Sept. 1757. — Nota vooraan: de weduwe van Jan Fraeyweer nu in houwelijck met Jacobus Van Ransdonck woont achter het huys van dheer Schatten rentmeester van den armen aen de Predieckheeren. — Houthandel.

No 394. *Handboek 1771-87*.
F. 1: Handt Boeck van mij Anna Maria Theresia Raemdonck tot Waesmunster, van alle de Rekeningen gehouden ende gedaen met mynen Broeder J. Philip Raemdonck tot Antwerpen.... over den inkoop van rauw vlas voor syne Rekeninge... met het eerste jaer dat ick syne affairen in commissie heb waergenomen a 4 Sept 1771. Handel in vlas, granen en zaden.
In-folio, niet gepag., 10tal bladen wit, met eenige losse stukken, als brieven van J. Philip Raemdonck aan zijn vader Judocus, koopman te Waasmunster, 1769, over verlies van vlas in schepen; Prysye van bosschen te Stekene van Judocus Raemdonck, enz. Perkam. band, dubbel snoer. Op vòòrzijde: No 20, 1771. Lra F. — Geconsigneert per Dillis als procureur van DHn De Laet cum suis... actum 18 April 1792.

LV.

A. J. BEKE

lakenkoopman, 18e eeuw.

No 412. Bundel, bevattend 4 bruin gekartonneerde registers in-folio:
1. Verkoopboek van laken, stoffen, gemaakte kleederstukken, handschoenen, jaar 1788; niet gepag., 4 bl. wit.
2. Op vòòrzijde: Klad-Boek van Antoine Joseph Beke, begonst 1 Januarij 1790.
3. Op vòòrzijde: Klâd-Boek voor het Jaer 1791 van Antoine Joseph Beke.
4. Laus Deo Semper Pma Januarij 1792. Kladboek.

LVI.

FR. CORNELISSEN,

koopman in leder, 18e eeuw.

No 93. *Memoriaal 1743-1756.*
F. 1. Desen Boeck hoort toe aen Franciscus Cornelissen Anno 1743 den 22 Januarius Anno Domini 1744-56. — Verkoop van vellen, ruggen leder, riemen, koeien.
In-folio, niet gepag., de twee derden zijn wit. Op de twee laatste bladz. staan korte notas over de 15 bisschoppen van Antwerpen tot 1749, over de kerken en de geestelijke orden alhier. Perkam. band, sporen van 2 lederen snoeren.

LVII.

HANS VAN MOL,

koopman in hout, 17e eeuw.

No 1612. *Memoriaal, 1638-1648,* gehouden door Hans Van Mol, schrijnwerker en koopman in hout, deken van den Jongen Voetboog.

Levering van balken en planken voor schepen, trappen, schouwmantels, bruggen o. a. over de Brusselsche vaart, het Veer (Vlaamsche Hoofd), enz.
Klein in-fol., 128 bladen, met losse stukken; perk. band, lederen snoer.

LVIII.

A. AERTS,

vischkoopman, 18e eeuw.

No 229. *Verkoopboek van visch, 1749-1760.*
F. 1. Desen boeck is begost in het iaer ons heere 1749 den 14 iuly.
Langw. in-folio, niet gepag., veel bl. wit en losse stukken, o. a. rekeningen van 1741. Perk. band, perk. snoer; op vòòrzijde, door latere hand: Winkelboeck eens Vischverkoopers.

No 230. *Grootboek 1758-1763.*
Langw. in-folio, 158 bl. en enkele wit, met vele losse stukken. Vooraan index van eigennamen. Perk. band, dubbel perk. snoer.

LIX.

JAC. GEERTS,

vleeschhouwer, 18e eeuw.

No 225. *Verkoopboek van vleesch, 1700-1718.*
Langw. smal in-folio, niet gepag.; perk. band; sporen van dubbel snoer. Op verso van de vòòrplatte: Desen boeck oort toe Jacobus Geerts (wonende) aen het Vlies-huys aen de Koey-poort tot Antwerpen.

LX.

JAN COURTYN,

koopman in hout, 18e eeuw.

No 244. Register over de jaren 1772-1773, klein in-quarto; slechts 2 blz. beschreven ongeveer midden van het boek: gewerdt ten diensten van Monsigr. Weyters door myn Joannes Courtyn ende geleverdt (levering van planken, kommoden, wenteltrap).

Niet gepag., vroeger toegezegeld, omslag blauw karton. Op vòòrzijde: Geconsigneert per Nieuwenhuysen als Procureur van Joannes Courtyn.... actum 26 Oct. 1776.

LXI.

HANDELSDOKUMENTEN,

17e - 18e eeuwen. (1)

No 416. *Zee-assurantie-polissen,* 17e-18e eeuwen. Bundel bevattende een paar honderd stuks. Voornamelijk 1. van Jacobus de Bruyn, 1650-1663, van schepen varende uit Hollandsche-Zeeuwsche havens naar Cadix, S. Sebastian en terug, of ook wel van Genua op Cadix, van Buenos-Ayres op S. Sebastian; van S. Malo op Middelburg, van Cadix tot Rio de la Plata.

2. van Jacq. de Lannoy, 1668-1675, uit Oostende, Havre en Zeeland op Lissabon, Bilbao, Rouaan, Cadix, Amsterdam;

3. van Cornelis de Wael, 1684-1718, uit Hollandsche en Zeeuwsche havens, ook uit Nieuwpoort en Brugge, naar de Spaansche en Portugeesche havens, Nova Espana (Amerika), Engeland en Ierland.

---

(1) De vijf hiernavolgende bundels, aangelegd sedert ettelijke jaren, behooren eigenlijk tot de insolvente boedels die we vroeger beschreven hebben, als die van de Bruyn, de Wael, de Lannoy, Forckhout, Borrekens, Musson, van den Gevel.

De meeste zijn gedrukte formulieren, groot in-folio, ingevuld, en veelal onderteekend door meerdere verzekeraars; de met de hand geschreven polissen (alle die van Jacq. de Lannoy) zijn van afzonderlijke verzekeraars, als J. B. de Cocquiel, Jan Carlo Delabiestraete, Gilis Bolarte, Batkin, van Damme, J. J. Leemans, Pedro Hamery, Jan van Delft, Jan Pluyms.

No 417. *Idem,* 17e - 18e eeuwen. Betreffende 1. Guill. Forckhout, 1686-1706, schepen uit Oostende, Duinkerken, Londen, de Hollandsche havens, naar Cadix, Lissabon, Malta, Caracas, Curaçao, Vera Cruz; in 1706 o. a. twaalf schepen van Terre Neuve tot eenige Fransche of Spaansche haven.
2. Jacq. de Lannoy, 1679-1714, eveneens uit Oostende, Hollandsche en Zeeuwsche havens, Nantes en Duinkerken tot Sevilla, Lissabon, Cadix, Malaga, Canarische Eilanden, Barcelona, Vera Cruz, Caracas, Havanna, S. Domingo; in 1698 o. a. uit Amsterdam naar niet bepaalde havens in Spaansch Amerika en terugkeer over de Vlaamsche Eilanden (Azoren).
3. Jan Bapt. Borrekens, 1652-68; uit Oostende en Hamburg naar Sevilla, Livorno, Genua, Porto, San Lucar.
4. Jacomo de Pret, 1698, vracht Amsterdam-Venetië.
5. Mattys Musson, 1668, Londen op Middelburg.
6. Uit andere steden als Antwerpen: Franc. Verhouwen, Brugge 1697; Jacob van Swieten, Rotterdam, 1705, vaart Cork op Rotterdam; Corn. Blesen en Co, Amsterdam, 1694, schepen op Altenaa-Cadix, Portorico-Cadix; Bastiaen Pieters, Vlissingen, 1651, schip van Vlissingen op Bilbao.
Evenals bundel 416, zijn alle stukken Nederlandsch, behalve één, dat Spaansch is, van A. van Cantelbeeck, Antwerpen, 1646, betreffend schip Oostende-Sevilla.

No 578. *Vrachtbrieven.*
Gedrukte en heelemaal met de hand geschreven, in het Nederlandsch, Fransch, Engelsch, Duitsch, Spaansch, Portugeesch, Latijn. Voornamelijk afkomstig van Gisberto van Colen, 1661-64, vrachten op Cadix van uit Middelburg, Londen, St. Malo, Livorno; van Cornelis de Wael, eveneens naar Spanje, over Brugge, Londen, Oostende (1679-1711); van Jan du Jon, over Duinkerken naar S. Sebastian, 1617-21; van Jacq. de Lannoy en Petronella de Waersegger, naar Cadix via Londen en Amsterdam, 1683-

1704; van Gerardo Montforte, Jacq. van Laere, Michael Doncker, enz. Ook vrachtvervoer met wagens, van Rijssel, Keulen, Amsterdam, Valencijn, Roubaix, Brugge, Gent, Brussel (1681-87).

No 578 bis. *Vrachtbrieven,* de meeste van verzendingen uit Oostende naar Cadix (1660-70), en uit Genua (1664, firma Moens), veelal van dezelfde Antwerpsche kooplieden als hierboven, o. a. ook van Michiel van den Gevel (vrachten op Sevilla uit Hamburg, 1645), van Guill. Forchoudt (Middelburg-Cadix, 1674). Enkele meer in het Portugeesch (1694), in het Duitsch (Francfort en Nurenberg, 1668), in het Latijn (Venetië, 1663), en Spaansche connossementen voor Indië en Amerika (1664).

No 665. *Wisselkoersen te Antwerpen,* van Jacomo Lemire, 1689-1710.

In 22 bundeltjes, in-12. (12 cm. lang), in omlijsting, bovenaan: In Anversa Ao 16... Jacomo Lemire; gedrukte formulieren, met de hand ingevuld, een paar honderd stuks, soms met notas op de achterzijde. De meeste Antwerpsche kooplieden waren geabonneerd op deze wisselkoersen, die regelmatig de geldwaarde op de voornaamste Europeesche handelsplaatsen opgaven.

J. DENUCÉ.

(Wordt voortgezet).

GESCHIEDKUNDIGE UITGAVEN

J. Denucé: Bronnen voor de Geschiedenis van de Vlaamsche Kunst, Antwerpen, 1931, per deel 180 fr.
« Catalogus der Handschriften van het Museum Plantin-Moretus, Antwerpen, 1927, in quarto 50 fr.
« Inventaris op het Plantijnsch Archief, Antwerpen, 1926 10 fr.
« *en Rooses* Correspondance de Christophe Plantin, imprimeur Anversois. Anvers, 1883-1920, 9 deelen 150 fr.
« Privilèges commerciaux des marchands Flamands au Portugal. Lisbonne, 1909, in quarto 45 fr.
« Oud-Nederlandsche Kaartmakers in betrekking met Plantin. Antwerpen, 1912-1913, 2 deelen 28 fr.
« Histoire du Musée Plantin-Moretus. Bruxelles, Maison du Livre, 1916, in quarto 5 fr.
« De loop van de Schelde, van de Zee tot Rupelmonde in de 15e eeuw, Antwerpen, 1925, in quarto 15 fr.
« Pigafetta, Relation du voyage de Magellan 1519-1522. Edition d'après les mss. de Paris et de Cheltenham, Paris-Anvers, 1924, in oct. 50 fr.
« Magellan. La question des Moluques et la première circumnavigation du globe, Bruxelles. 1911, in quarto 35 fr.
« Les origines de la Cartographie portugaise. Gand, 1908, in quarto 15 fr.
« De Handel in Vlaanderen, Amsterdam, 1913, in quarto 10 fr.
« The Treatise of Gerard Mercator, Fac simile edition Paris-Antwerp *(Le Pégase-De Sikkel).* 525 fr.

Floris Prims: Geschiedenis van het Antwerpsche Turfdragersambacht 20 fr.
« Geschiedenis van St-Joriskerk te Antwerpen 20 fr.
« De reis van den Sint-Carolus, kapitein Cayphas 25 fr.
« Een Limburgsch gebedenboek uit de XVe eeuw (tekst) 15 fr.
« De sociaal economische geschiedenis van België (3e uitg.) 8 fr.
« Antwerpsch straatnamenboek *(Prims en Verbeeck)* 20 fr.
« Briefwisseling van het Antwerpsch Magistraat en gedeputeerden in de jaren 1565-1566 10 fr.
« Geschiedenis van Antwerpen, 5 deelen 120 fr.
« De oorlog van Mijnheer Cobbé 30 fr.
« Antwerpiensia 1927 (1e reeks) 15 fr.
« Antwerpiensia 1928 (2e reeks) 24 fr.
« Antwerpiensia 1929 (3e reeks) 35 fr.
« De stichting van Banquibazar 30 fr.
« De Kapel van Burgondië 30 fr.
« Het stadhuis te Antwerpen 18 fr.

Te bestellen Boekhandel der Bijdragen
PLOEGSTRAAT, 23, ANTWERPEN.

ANTWERPSCH
ARCHIEVENBLAD

UITGEGEVEN BIJ OPDRACHT VAN
— HET GEMEENTEBESTUUR —
——— DOOR DEN ———
DIENST DER STADSARCHIEVEN.

TWEEDE REEKS

6de Jaargang
1931

4de Aflevering.
OCTOBER.

Het Archievenblad verschijnt in Januari, April, Juli en October. — — — — De inschrijvingsprijs is 30 frank.

INHOUD:

ANTWERPEN
Boekhandel « VERITAS » Huidevettersstraat, 21
Uitgever van den Dienst der Stadsarchieven

UITGAVEN VAN HET ANTWERPSCH STADSARCHIEF.

Oude Reeks.

HET ANTWERPSCH ARCHIEVENBLAD

Volledige verzameling: 30 boekdeelen, elk van 480 blz. aan 15 fr. per boekdeel. In deze reeks verschenen de volledige teksten van

Het Clementynboeck (1288-1414), deelen XXV en XXVI. Pr. 30 fr.

Het *Register van den Dachvaerden* (1450-1480), deelen XIX, XX en XXI. Prijs 45 fr.

Het *Oudt Register met den Berderen,* (1336-1439) en het *Tweede Oudt Register* (1438-1459). Samen 5 deelen (XXVI-XXX). Prijs 75 fr.

Aanwijzer op de Stadsprotocollen, 1e deel, 480 blz. (1517-1620). Prijs 15 fr.

NIEUWE REEKS.

1. F. PRIMS. *Het Antwerpsche Stadsarchief en zijn Inventioriëering,* overgedrukt uit de *Bijdragen tot de Geschiedenis,* gevende de beredeneerde lijst van de geschreven inventarissen tot dan toe bestaande. — (Uitgeput)
2. ID. *Inventaris op het Archief van Gilden en Ambachten,* omvattende het archief van de lakenhalle, van de 26 gepriviligiëerde ambachten, van de niet geprivilegiëerde beroepsgroepen, van de zes gewapende gilden, en van de burgerlijke wacht. Met inleidende studie op dit archieffonds. Prijs fr. 12.50.
3. ID. *Inventaris op het Archief der Generale Indische Compagnie* (Cie d'Ostende), omvattende het archief van het Comptoir generaal te Antwerpen, van de scheepskapiteins en van de Indische factoryen. Prijs fr. 5.
4. ID. *Inventaris op het Archieffonds van Handel en Scheepvaart,* omvattende het Archief «Raeckt den Handel», de archieffondsen van de vreemde natiën, van de posterijen, de gezworen boden en de vrije voerlieden. Met inventaris op den bundel *Juridictie op de Schelde.* Prijs 2.50 fr.
5. F. PRIMS. *De briefwisseling tusschen het Antwerpsch Magistraat en zijn gedeputeerden te Brussel,* Juli 1565-Paschen 1566. — 114 blz. Prijs: fr. 6.
6. ID. *Beknopte Geschiedenis en Inventaris op de Archieffondsen van den Drossaard en van de Schepenen van het Kiel* (Hoog en Laag Kiel en Beerschot). Met plans en illustratie. Prijs: 6 fr.
7. J. DENUCÉ. *De loop van de Schelde van de Zee tot Rupelmonde in de XVe eeuw.* — Studie op de landkaart van 1504 bewaard in het Stadsarchief. Met photographische weergave van deze kaart en van de oorspronkelijke te Brussel. Prijs: 15 fr.
8. J. DENUCÉ. *Inventaris op het Plantijnsch Archief.* Museum Plantin-Moretus. Prijs: 10 fr.
9. ID. *Inventaris van de Vierschaar of Jurisdictiekamer.* Stedelijk Archief van Antwerpen.
10. ID. *De Beurs van Antwerpen.* Oorsprong en eerste ontwikkeling, 15e en 16e eeuwen
11. Dr VAN SCHEVENSTEEN. *Het archief van het Chirurgijns- en Barbiersambacht.*
12. *Het Antwerpsch Archievenblad.* Nieuwe reeks. — Prijs: 30 fr.

Alles te bekomen bij: UITGEVERSMAATSCHAPPIJ « VERITAS », HUIDEVETTERSSTRAAT, 21, ANTWERPEN.

De Stadsrekening van 1313. Het Kapittel der Lijftochten.

Het geldt onder de geschiedkundigen die zich om Antwerpen's verleden hebben bemoeid als een klassiek vaststaand feit dat de oudste rekening onzer stad van 1324 dagteekent.

Inderdaad; onder den titel «Oudste rekening der stad Antwerpen, 1324» gaf in 1857 stadsarchivaris F. H. Mertens in den *Codex diplomaticus Neerlandicus* van het *Historisch Genootschap* te Utrecht, den tekst uit van den perkamenten rotulus, op het stadsarchief bewaard, die aanzien werd als het oudste origineele stuk uit de stedelijke rekenkamer.

Wel wist men dat de kronijkschrijvers of annalisten Valckenisse, Caukercken en Papebrochius, van een nog oudere rekening gewaagden, namelijk van «een perquemente rolle rustende op de Previlegiecamer», van het jaar 1313. Aldus L. van Caukercken in zijn Kronijk van Antwerpen *ad annum*.

Die perkamenten rol is in de handen geweest van Valckenisse en van Caukercken. Beiden hebben er rechtstreeks uit geput. Papebrochius heeft het stuk niet in handen gehad, maar heeft gewerkt op de nota's der twee voorgaanden. Sedert Caukercken heeft niemand het kostbare stuk meer gekend, voor zooverre we weten.

Nu is er echter in het archief der rekenkamer, naast den rotulus van 1324, nog een andere «perquemente rolle» bewaard, die tot hiertoe niet geidentificeesrd werd. Er is geen hoofding, en evenmin is er een slot aan, zoodat het bij eerste lezing lastig is te zeggen van waar dit stuk afkomstig is, vooral van welk jaar dit stuk dagteekent.

Bij nader onderzoek is ons echter alras gebleken dat we hier te doen hebben *met een middengedeelte van den «perquementen rolle» van 1313*, waar Valckenisse en Caukercken hebben op gewerkt.

Het bewaarde gedeelte, dat 3,50 m. lang is, (breedte 0,20 m.) bevat de 8 eerste «sommen» van het kapittel der uitbetaalde lijfrenten. Het begint met de woorden «Van Lyftochte» en eindigt met de vermelding der «summa octava».

Uit de vergelijking met den rotulus van 1324 blijkt ons nu dat men in 1324 bijna geheel op dezelfde wijze de jaarrekening moet hebben opgemaakt als in 1313; uit die vergelijking kunnen we dan afleiden wat er aan ons stuk ontbreekt.

Aan het hoofd ontbreekt geheel het gedeelte der *ontvangsten.*

Mogelijk hebben we hier dus het eerste gedeelte van de uitgaven-rekening. Wij vermoeden het, omdat de uitgavenrekening in 1324 verdeeld is in «summa prima, secunda enz., en we hier in ons stuk van 1313, de «summa prima» aantreffen. Dit «prima» zou dus niet slaan op de lijftochten alleen, maar in het algemeen op alle uitgaven.

De laatste som der lijftochten van 1313 is nu «summa octava». Hiermede is het laatste stuk perkament van het bewaarde gedeelte volschreven. Maar in 1324 eindigen de lijftochten met de «tweelefste summe».

De uitbetalingen tusschen 10 Augusti en 17 September zijn in het bewaarde gedeelte van 1313 niet voorhanden, en daaruit hebben we wel de verzekering dat er minstens een «summa nona» geweest is.

En na de lijftochten kwamen in 1324 de uitgaven van wijn, van reizen, van publieke werken en van «allerhande». Al dit ontbreekt ons voor 1313.

Hoe weten we nu met zekerheid dat het bewaarde stuk der lijftochten wel van Antwerpen, en uit de rekening van 1313 is?

Reeds de vergelijking met 1324 stelt het onbetwijfelbaar vast dat we met een Antwerpsche rekening te doen hebben. Dat punt staat onmiddellijk buiten kijf. Dat het stuk van 1313 is, kunnen we even pertinent bewijzen door de nota's in vroegeren tijd uit de rekening van 1313 genomen en bewaard op het stadsarchief. Doorloopende de stadsuitgaven van anno 1313, komt de schrijver dezer nota's ook bij het kapittel der *lijftochten*, en heeft daar belangstelling gehad voor een aantal persoonsnamen, — een 26, — die hij overschrijft in de volgorde naar hij ze ontmoette op den perkamenten rol. Uit deze lijst blijkt ten overvloede dat we het origineele stuk voor ons hebben waar deze namen eenmaal werden uit opgeteekend.

DE NOTA'S VAN ANDRIES VAN VALCKENISSE.

Zijn we de belangrijkste gedeelten van den rol van 1313 verloren, we weten nu toch allereerst dat die rol niet is verbrand in de Spaansche furie van 1576 zooals tot hiertoe werd vermeend; en meteen is de kans niet heelemaal uitgesloten dat men de verloren gedeelten nog eenmaal terugvindt.

Intusschen schieten er ons van over, de nota's destijds genomen door drie verschillende historici, te weten door Philips of waarschijnlijker Andries van Valckenisse, door Caukercken, en door een onbekenden derde.

Andries-Eugeen van Valckenisse die zich in 1665 hiet Jonker A. E. van V., heere van Mouchy, raed-secretaris ende bewaerder van de gemeyne biblioteque der stad Antwerpen, heeft ons een en ander historisch werk nagelaten. (1)

Papebrochius in zijn *Annales Antwerpienses* bij het jaar 1313 noteert dat de secretaris Valckenisse uit de rekening van 1313 weet dat rentmeesters waren Willem van Eyckhove en Jan Cant, en verder dat men toen begon te bouwen de Kipdorppoort en den toren op den «Hogendyck». Het is alles. (2)

DE NOTA'S VAN LOD. VAN CAUKERCKEN.

Heeft Valckenisse nog meer nota's genomen? Mogelijk: we kennen enkel die welke door Papebrochius werden benuttigd en deze heeft ook de nota's van L. van Caukercken gekend. Valckenisse kan nu wel een en ander opgeteekend hebben, dat ook bij Caukercken stond. (3)

---

(1) Zie P. Genard, Levensschets vanAndries-Eugeen van Valckenisse in *De Vlaamsche School* D. II, 177 (1857) en *Antwerpsch Archievenblad* d. XVIII, Beschrijving van de Borcht van Antwerpen door Andries van Valckenisse. (Geboren 1630, gestorven 1701).

(2) Papebrochius heeft ongetwijfeld Andries v. V. bedoeld die zijn tijdgenoot was. Philips, de oude, overleed in 1665. Papebrochius leefde van 1628 tot 1714.

(3) Lod. van Caukercken werd geboren in 1629, overleed in 1704. Zie *E. Dilis, Louis van Caukercken, chroniqueur anversois et son livre de raison.* (Ann. Ar. Archéol. 194 blz. 357-444).

De nota's nu van L. van Caukercken moeten we niet uit Papebrochius overnemen. We hebben ze rechtstreeks van zijn hand in zijn *Kronijk van Antwerpen,* deel I, op het stadsarchief bewaard (Fo 135 Vo).

Ziehier de tekst:

«Eenige extracten uit de stadsrekening van 1313 zijnde een perkamenten rol rustende op de Previlegiekamer toen rentmeesters waren Willem van Eychoven en Jan Cant.

Dat de fundamenten werden gegraven van den toren bij St-Joris achter 't gasthuis, en het Kipdorp gekasseid;

item betaald aan mevrouw de hertogin voor een aam wijn 18 lb. 32 s. in festo S. Willibrordi.

Aan heer Jan Willemaer en heer Willem van Eychove dat zij waren te Cortenberg met de andere steden 8 lb. 13 s., die crastino sanctae Catharinae virginis;

Heer Jan Willemaers, dat hij was te Vueren met Jan de Clerck met de andere steden 8 lb. 10 s., feria sexta post Epiphaniam.

Toen de schout en de schepenen aten met den abt in het klooster 12 l. 14 s.

Claus de schepenknaap voor zijn jaarkleederen (?) te Paaschavond;

Item heer Jan van Wyneghem, heer Andries van Hoboken, heer Willem van der Borch, heer Willem van Eechove, dat zij waren te Nijvel, waar met heer Lodewijk de peis gemaakt werd tusschen den hertog en den graaf, waar de schepenen 9 dagen waren, 63 lb. 8 s., in die sancti Barnabae apostoli.

DE NAAMLOOZE NOTA'S VAN 1691.

Belangrijkst van al zijn echter de 8 bladzijden in folio bewaard in het stadsarchief, fonds der rekenkamer, en dragend op den rug de aanduiding: «Extracten uyt deser stadts rekeningen Ao respective 1313 & 1324».

De natuur van het geschrift doet reeds gissen dat deze bladzijden dagteekenen van het einde der XVIIde of het begin der XVIIIde eeuw. Waarschijnlijk zijn ze van de hand van een der stadssecretarissen. Bladzijden van dezelfde hand, gevende ex-

tracten uit de rekeningen van 1529 en 1542, dragen de melding: «hoc anno 1691». Dit jaartal zal ook wel op de 8 eerste bladzijden slaan.

Ziehier deze nota's, met weglating evenwel van hetgeen uit het kapittel der «lijftochte» komt, daar we uit het origineel zelf deze teksten wenschen weer te geven.

Anno Domini m ccc tercio decimo vt geven Willems van den Eychove & Jan Cant.

Mine vrouwe der hertoginne van ene ame wijns ende van enen he...te (?) 18 lb. ende 32 d. in festo Willibrordi.

Item van den wege in de veste te Claepdorp te vulne 4 s. ende 4 d.

Item her Jan Boden ende Wil. Bornecolve.

Item her Jan Wilmaer ende her Willem van den Eycove dat si waren te Cortenberg metten andere staden.

Item toen de schepenen droncken metten scutete te Henric tser Gielys sone 8 gl. van 13 s. ende 8 d.

Item het Jan Boden ende Wil. Bornecolve doen si waren metten andre staden tote den here van Machgh. te Brussele 10 lb. ende 13 s.

Item der kinderen biscop 20 s.

Item her Jan Wilmar dat hi was te Cortenberge ende dat hi met her Andries van Hoboken ende met her Peter Draken voert voer te Muele (?) ten parlemente van onser porters scade, vore den grave van Henegouw....

Item den here van Voerne.

Item den werclieden van den wege by sente Jorys...

Item den here van Machgh.

Item myn here Rogire....

Item duen die scutete ende scepenen aten metten abt int clooster 12 gl. van 44 s.

Item Jan den Clerck dat hi voer over die Scelt te Melsene tote den balju om onser porters guet wille...

Item her Andries van Hoboken ende her Willem van den Eychove dat si waren te Lovene ten grave van Gulke ende ten here van Machgh. metten andren staden.

Item meester Jan van Impenghem van sire sellarien.

Item her Jan Boden ende her Willem van den Eychove dat si waren metten hertoghe ende met den her van Machghelen te Compingen metten andren staden.

Item den drossart mynher her van Wange.

Item her Henric van Beringen ende her van der Linden, scepenen van Dyest.

Item den here van Valkenborch.

Item her Jan Wilmaer dat hi was te Cortenberge, te Brussele ende te Vueren metten andren staden doen onse her die hertoge int lant comen was.

Item schip dat in den Holenvliet laech..... van torven.

Item her Jan van Wineghem.

Item myn her Arde van Haelbeke.

Item Reynarde van Gelre.

Item der scepen cnape dat hi voer te Vilvorden.

Item her Andries van Hoboken, her Willem van der Borch, ende her Willem van den Eycove dat si waren ten grave van Gulke ende ten here van Machghelen, te Vilvorden, te Lovene ende na te Brussele om dat men duchte orloge te hebbene.

Item Claus der scepen cnape dat hi voer van den scutete ende van den scepenen aen tsertogen raet, dat men den her van Dyest binnen der stadt dede comen.

Item tser Jan Boeds daer die her van Machghelen savonts dranc metten scepenen doen hi die vesten besien hadde.

Item her Reynare Eggeloy ende Rulof Pipenpoy, scepenen van Brussele.

Item her Jan van Wineghem, her Andries van Hoboken, her Willem van der Borch ende her Willem van den Eycove dat si waren te Nivele daer myn her Lodewyc den peys maecte tusgen den hertoge ende den grave daer onse scepenen 9 dagen vt waren.

Item her Willem van der Borch ende her Willem van Eycove dat si waren te myn her Lodewike te Lovene, alio tempore te Brussele.

Item den drossart myn her Geerlac van den Bussche.

Item van de Mere brugghe te stoppene.

Item her Everart van Oppendorp scepene van Lovene.

Myn her Raesen van Gent.

Item her Willem van der Borch ende Claus Canter.

Item mine juncvrouwe die herthoginnen dat hare was gepresenteert die wine.....

Item her Willem van den Eycovë ende Willem Bornecolve dat si waren ter Vueren....

Item Janne Bertrame van 24 dagen geschut helpen te makene.

Item doen men die diepte aen Migiels veste maecte.

Item doen men den dam vt stac aen Migiels veste.

Item den groen wegh aen die porte bi sente Jorys ten gasthuse waert ut te doene ende fundament van den torre te gravene.

Item den werclieden van den mure bi den scepenhuys ende van den mure in Claepdorp.

HET ORIGINEELE STUK.

Uit de voorgaande nota's is duidelijk wat de belangstelling heeft gaande gemaakt in vroegere tijden. Veel minder heeft men over gehad voor die lange reesems cijfers van de lijftochten. Daarom is ook dit stuk gebleven op het archief!

Voor ons heeft echter dit veronachtzaamd kapittel niet minder belang dan het overige. Het voert ons binnen in het finantiewezen van de stad, het leert ons tal van bijzonderheden omtrent den wisselkoers in die jaren, zonder te spreken van de namen en de genealogische gegevens die er zijn uit op te halen.

Ter vergemakkelijking van economisch-finantiëele studiën hebben we dit stuk nu niet letterlijk afgeschreven, maar in cijfers en kolommen gebracht.

Ziehier hoe het oorspronkelijke zich voordoet:

«Item her Gilys van Hoinecorst van alreheiligherdaghe 1 lb enen groten torn. vore ij s., van wissele xij s. vj. d.

Item Willois die cousmakere van alreheiligherdaghe v lb den groten vore xx d., van baten ende van wissele xxj s. vj d.» enz.

Men kan ten andere het dubbel schier van vele dezer items terugvinden naar letterlijken tekst in de rekening van 1324, uitgave van *Mertens*, hiervoren vermeld.

Hoe hebben wij nu gewerkt?

In onzen tekst is de datum van den vervaldag aangegeven

naar onze huidige tijdrekening, dit om de afstanden tusschen de vervaldagen beter te doen uitkomen, en nadere berekeningen te vergemakkelijken.

Na de kolom der vervaldagen stellen we *de som der lijfrente* die te betalen viel. Maar nu heeft men bij het opnemen der lijfrenten vastgesteld voor hoevele denieren de «groote» tellen zou bij de uitbetaling, daar de koers van den groote niet vast stond. We geven dan ook, na de lijftochtsom, den ingeschreven *wisselkoers*. En nu had die vastgestelde koers voor gevolg dat, waar de groote meer denieren was worden doen, de stad die de lijftochten had uit te betalen, telkens des te meer had uit te geven om hare verplichtingen na te komen. Dit maakte dan een bijkomstige som van ponden, schellingen en denieren die in de volgende kolom is aangegeven.

Eene moeilijkheid is er echter en we roepen er de aandacht op. Bijna altijd is deze bijkomende som ingeleid met de woorden: «van baten ende van wissele». Uitzonderlijk vinden we «van wissele», terwijl in de «summa sexta» en volgende herhaaldelijk voorkomt «van baten sonder wissele». Hoe dit te verklaren?

Men zal bemerken dat in 1313 de groote tornoois niet min dan 24 d. deed. Waar dus de koers van 24 d. was ingeschreven zou men verwachten niets bij de hoofdsom te zien verschijnen. Dit is ook zoo in menige gevallen, doch niet in alle. Er zijn voorzeker twee elementen in het spel die we niet uit elkaar gezet kregen. Er is namelijk «van baten», en daarna «van wissele». Wie onze teksten wil nagaan, zal bevinden dat «van baten» het wisselprofijt aanduidt, zooals bijvoorbeeld reeds in het eerste item, waar geen bate zijn kon, en dan ook geen is aangegeven. Maar wat is «van wissele» dan te zeggen?

Men bemerke nog dat de stad heeft lijftochten opgenomen wanneer de groote tornoois stond aan 16, 17, 18, 20, 22 en 24 denieren. Daar ons geld voortdurend verslecht is, komen de onderscheiden perioden van opname der lijftochten hierbij duidelijk uit. Die aan den koers van 16 zijn de oudste, enz. In de rekening van 1324 doet de groote tornoois reeds 27 d. (1)

Nog een bemerking omtrent de namen. Vele dezer zijn ons

---

(1) In onze *Geschiedenis van Antwerpen onder Jan II*, die ter pers is, hebben wij opgeteekend in welke jaren deze onderscheiden koersen zich voordoen.

bekend uit de schepenbrieven der XIIIde en begin der XIVde eeuw. We vinden er echter ook die we niet voor Antwerpsche namen aanzien. Menschen uit Brussel, uit Breda, en denkelijk uit nog wel andere plaatsen, hebben lijfrenten op onze stad gekocht....

We kunnen er ook niet genoeg op wijzen hoe deze onze teksten te vergelijken zijn met de lijftochten der rekening van 1324.

En ziehier nu de tekst van het eindelijk geidentificeerde stuk.

Uit de Stadsrekening van 1313.

Van Lijftochte.	Jaargeld	Koers	Bate & Wissel of een van beide.
Item her Gilys van Hoinecorst 1 Nov.	50 —	24	12. 6.
Willois die cousmakere «	5 —	20.	1. 1. 6.
Andries den Lumbart van shertoghen jaergelde dat men hem te Bamisse sculdech was s. 383. 6.8. (1)	517. –	18.	8. 7.
Den selven Andrise & Janne sinen brudere van haren lijftocht 1 Oct.	60. —	20.	12.18.—
Heilsoete Hen Alouts dochter 1 Nov.	10.—	20.	2. 3.—
Her Willem Plucmese pape 1 Oct.	8 —	22.	16 8.
Jan Sourein & Maria sijn wijf & Machtelden sier nichten, enen gr. fl. vore 40 d. (2) 15 Jul.	32.—		18 2.
Den selven Janne &c. (2) 25 Mar?	19.—		14 10.
Den selven Janne & sinen wive 1 Oct.	10 —	17.	4. 5.10.
Nout Vilael & sinen wive 17 Sept.	25. –	19.	6.19. 7.
Her Heinric van Liferghem pape 18 Oct.	10.—	20.	2. 3.—.
Katline van der Capellen «	10.—	18.	3.10.—.

(1) De tekst luidt verder «daerof gave wi in groten tourn. lb. 21.5.11 gr. Dat comt in poinde metden wissele 517 lb. 8 s. 7 d.

(2) Jan Sourein «cum suis» is de eenige die zijn lijftocht heeft vastgesteld in grooten flor.

		Jaargeld	Koers	Bate & Wissel
Heinric Soetarts sone	1 Nov.	25 —	16.	12.19. 4.
Gilijs Bote Willems sone	«	25.—	22.	2.12. 4.
Jan Bote Jan Boets sone & Marien sinen wive	11 Nov.	50 —	22.	5. 4. 8.
Jan & Amelric Heinrics Boets kin.	1 Nov.	35.—	18.	12. 5. 2.
Katline Lysb. dochtre van Wineghem	«	5.—	20.	1. 1. 6.
Broeder Jan Macharijs	«	5.—	20.	1. 1. 6.
Emsote Loisinne	«	5.—	20.	1. 1. 6.
Claus Maseman	1 Oct.	20.—	20.	4. 6.—.
Cole de Coninc & sinen wive	9 Juli	15.—	20.	3. 4. 6.
De selve Cole & sinen wive	18 Oct.	30.—	20.	6. 9.—.
Wouter ser Jans Boeds knape	1 Oct.	10.—	20.	2. 3.—.
Katline Jan Nokerboems dochter	«	5.—	20.	1. 1. 6.
Her Gilijs die clerc was Heren Diederics Losen	11 Nov.	10.—	20.	2. 3.—.
Her Jan Alein	18 Oct.	25.-	20.	5. 7. 6.
SUMMA PRIMA Lb. 1118.12.2. (1)		(1021.—) (97.12 2) (1118.12 2)		(97.12. 2)
Item Jan van Hoboken	1 Nov.	25. 1	20.	5. 7. 6.
Her Peter van der Mere	12 Nov.	5 —	20.	1. 1. 6.
Her Jacob Kieken	15 Aug.	10.—	20.	2. 3.—
Meester Matheus	«	10.—	20.	2. 3.—
Ide Mechiels Kiekens suster	1 Nov.	5 —	20.	1. 1. 6.
Wouter Cole & Aleit syn suster	«	12.—	20.	2 11. 7.
Willem de Sielandre & sinen wive	18 Oct.	10.—	20.	2. 3.—
Her Heinric van Moersele	10 Nov.	12.10	24.	3. 1.
Den coerdeken	1 Nov.	20.—	20.	4. 6.—
Katline Medemeterinne	«	10.—	20.	2. 3.—
Jan Canteman van syns soens weghen	«	10.—	20.	2. 3.—
Marg. Kiekeninne	18 Oct.	15.—	20.	3. 4. 6.
Jan Nouts sone & sinen wive	1 Nov.	10 —	20.	2. 3.—
Jan Sotemont	«	10.—	20.	2. 3.—

(1) De optelling die we tusschen haakjes plaatsen, bevindt zich niet in het origineel. We maakten ze hier en in de twee volgende om ons te vergewissen van de juiste lezing van sommige schrijfteekens.

		Jaargeld	Koers	Bate & Wissel
Henric Clutinc	25 Dec.	25.—	17.	10.11.11.
Engbrecht Clutinc, syn bruder	«	25.—	18.	8.12. 3.
Wouter Rulens sone	«	10.—	18.	3 8.11.
Peter van Ghint	«	7.10	17.	3. 3.7 1/2
Lysb. van Dielbeke & horen sone	«	10.—	18.	3. 8.11.
Gilys Bote & Katl. sinen wive	«	50.—	22.	5.—. 2.
Jouf. Lysb. & Iden achter gasthuys	«	15.—	20.	3. 3.—.
Jan van den Werve ser Janssone & Kat. sier suster	«	12.10	18.	4. 6. 2.
Hen. tser Ards & sinen wive	«	50.—	22.	5.—. 2.
Jan can der Riest	«	47.10	20.	9.19. 6.
Gosom cordeken (1)	«	10 —	18.	3. 8.11.
Godeverds wyf van Brechte dat si selve ontfaet	«	6 5	17.	2.13.—
Her Diederic de Lose	«	50 —	18.	17. 4. 6.
Jan van Warenbeke	«	50.—	17.	21. 3. 8.
Marg. Wittebols, Willem Heinrics Boegs sone, Heinric Hen. Wittebols sone, Jan Lysb. Wittebols sone & Kat. Hen. Boghes dochtere	6 Jan.	25.—	20.	5. 5 —
Jan van den Werve ser Willems sone was	25 Dec.	12 10	17.	5. 5.11.
Gilys Prime & sinen wive	6 Jan.	50.—	18.	17. 4. 6.
Den selven Gilise & sinen wive	«	50.—	22.	5.—. 2.
Willem de Mol	25 Dec.	100 —	18.	34. 8.11.
Meester Diederic	van S. Jansd. & Kersdaghe	40.—	18.	13.15. 7.
Sanders van Boenenberghe	6 Jan.	10.—	20.	2. 2.—
Wouter van Corenbeke & sinen wive	«	25.—	24.	4. 2.
Vrauke Biscop	«	12.10	20.	2.12. 6.
Jan Everards Boets sone & Lysb. sinen wive	«	30.—	20.	6. 6. 4.
Gilise van der Linden	13 Dec.	20.—	24.	3. 4.
SUMMA SECUNDA Llb. 1134.14.6.		(908. 5.— (226. 9.5 1/2 (1134,14. 6)		226. 9.5 1/2

(1) Dit is natuurlijk niet de koordeken van het kapittel. Er hadde «her» voorgestaan zooals voor den minsten «pape». Onze koordeken in 1313 is heer Johannes de Bruxella. Het is een bijnaam zooals verder *Coninc* en *Biscop*.

		Jaar geld	Koers	Bate & Wissel
Item Jacob Adaem Inghels sone	25 Dec.	15 —	17.	6. 7. 3.
Her Heinr. Bote tote Lysb. Hughe Wilsoens wyf live	«	25	17.	10.11.11.
Her Gilys van Hoenecort	15 Jan.	25.—	22.	2.10. 1.
Den selven Gilise ten selven dage	«	25.—	22.	1.17. 8
Marg. Kersmakerinne	25 Dec.	4.—	20.	16.10.
Heren Petren Draken	«	25 —	17.	10.11.11.
Jan Drake	«	25.—	17.	10.11.11.
Jan Uten Hove	2 Feb. & 10 Aug.	25.—	24.	4. 2.
Amelric Bruilant & Heilwighen sinen wive	25 Dec.	12.—	17.	5. 1. 6.
Mijn her Rogier (1)	10 Aug.	50.—	24.	7.–.
Mijn heren Rogire	25 Dec.	50 —	18.	17. 2. 8.
Wil Draken	25 Dec. & 6 Jan.	25 —	17.	10.11.—.
Kater. van der Ertbruggen	13 Jan.	2 10	20.	10. 5.
Cole die Coninc & sinen wive	20 Jan.	15 —	20.	3. 2. 6.
Juncvrouwe Kat. Ger. wief van Ueden	25 Dec.	25. –	17.	10 11.—.
Gielys Wouters sone van Quaderibbe	13 Jan.	12.10	20.	2.12. 1.
Nout & Marg. Jan Draecs kindre	13 Jan.	20.—	20.	4. 3. 4.
Marg. & Lisbeet Hen Casemars dochtre	13 Jan.	5 —	20.	1.—.10.
Kat. van den Putte	25 Dec.	5.—	17.	2. 2. 4.
Lisbeet Nout Bollars suster	10 dagen na «	7 10	20.	1.11. 3.
Marie Nout Bollarts suster	10 dagen na «	10.—	20.	2. 1. 8.
Beatrys Kersemirinne	25 Dec.	2 10	17.	17. 2.
Die selve Beatrys	13 Jan.	2 10	20.	10. 5.

(1) Denkelijk Rogier van Leefdael, seneschalk van Brabant. In 1324 heeft hij op Kerstdag een hoofdsom van 100 lb. te trekken.

Bemerk dat mijnheer Rogier in deze rekening van 1313 vijf keeren voorkomt namelijk: 10 Aug. lb. 50 (24 d.)
25 Dec. lb. 50 (18 d.)
2 Feb. lb. 50 (24 d.)
24 Juni lb. 50 (18 d.)
10 Aug. lb. 50 (24 d.)

	Jaargeld	Koers	Bate & Wissel
Den cordeken 25 Dec.	25.—	17.	10.11.—.
Lisbet Gielys Nanekens wief was 25 Dec.	25.—	22.	2. 9. 4.
Aliten van den Stenwege 6 Jan.	10.—	22.	19. 9.
Mag. van den Stenwege 2 Feb.	7.10	22.	14.10.
Marsuete Raduardinne 10 Juli & 6 Jan.	20.—	17.	8. 8. 6.
Hen. Dennys sone 2 Feb.	50.—	22.	4.18. 8.
Jan Bornecolve 25 Dec.	5.—	17.	2. 2. 3.
SUMMA TERTIA Lb. 692. ende 18 d.	556.—		136. 1. 6.
	136. 1.6		
	692. 1.9		

Item Mag. van Mons 25 Dec.	25.—	18.	8.11 4
Petren Liebart & sinen wive 8 Jan.	10.—	20	2. 1. 8.
Mag. Kiekeninne 25 Dec.	10.—	17.	4. 4. 4.
Enbrecht van der Noet 2 Feb.	25.—	17.	10.11.—.
Lisbet Huge Wilsoens wief was 2 Feb.	15.—	22.	1. 9. 8.
Her Wil van Selleke 25 Dec.	50 —	18.	17. 2 8.
Her Wil die Loddere pape & Yeden sire mueder 2 Feb.	15.—	22.	1. 9. 8.
Laureis die Madere doude & sinen wive 24 Juni en 25 Dec.	50.—	17.	21. 2 —.
Her Pauwels Bornecolve « «	50. –	18.	17. 2. 8.
Her Hen van Morsele (van wissele) 2 Feb.	25.—	24.	3. 6.
Lisbeet Migiel Kiekens suster 25 Dec.	5.—	19.	1. 7. 3.
Jan van Wineghem 1 Nov.	20. –	20.	4 3. 4.
Jans wief van der Hare 25 Dec.	12 10	—	5. 5. 6.
Her Migiel Godenay pape 22 Feb.	20 —	20.	4. 2. 8.
Jan Boten God. Boets sone & Kat. sinen wive 23 Feb.	40.—	20.	8. 5. 4.
Jan Engel van Valensent & Marg. sinen wive van gr. vastellavont ?	40.—	22 6	2 18. 4.
Gertrud Jan Muechs wive van S. Gert. 17 Mar.	25 —	17.	10.10.—.
Gisbrecht & ver Yede van Dyest 17 Mar.	50. –	17.	21. - .—.
Jan & Wouter Remars kindre van de Lare 13 Jan.	12.10	20.	2.11.—.
SUMMA QUARTA Lb. 644. & 31 d.			

		Jaargeld	Koers	Bate & Wissel
Item Yne van Stalle	17 Mar.	25.—	17.	10.10.—
Colen van den Werve	2 Feb.	12.10	20.	2.11. 8.
Wouter van Neters (?)	13 Jan.	10.—	20.	2. 1. 4.
Wil tser Wil sone van Selleke	17 Mar.	25.—	17.	10.10.—
Jan van der Sennen	«	12.10	17.	5. 5.—
Den selven Janne ten selven dage		15.—	20.	3. 2.—
Jan Suetmont & sinen wive	«	10.—	20.	2 1. 4.
Jan Soureyn, Marien sinen wive & Machtilden sire nichten den gr. fl. vore 40 s.	2 Feb.	25.—	—	4.10.10
Denselven Janne, sinen wive & n. den gr. fl. vore 40 s.		15.—	—	2 14. 6.
Denselven Janne & sinen wive		10.—	17.	4. 3.11.
Lisbet Jans dochter van Ackendunc	13 Jan.	5.—	20.	1.—. 8.
Lisbet Hen Ors dochter	13 Jan.	2.10	20.	10. 4.
Her Hugen van den Borchwalle dat hi selve ontfaet van den derden jare hiervore van S. Jansd. van den andren jare v. Kersd. & S. Jans. & van desen jare van Kersdage		50 —	18.	17.—.10.
Her Hugen van denselven dagen		25.—	17.	10.10.—
Nout Vilael & sinen wive	17 Mar.	25.—	19.	6.15.03.
Jan van der Elst	29 Jun.	10.—	20.	2. 1. 4.
Her Wil Plucmese	25 Mar.	8.—	22.	15. 6.
Jan die Lumbart van Breda	2 Feb.	60.—	20.	12. 8.—
Andries den Lumbart van tsertoghen iaergelde dat men hem te Paschen db was lb. 833.6.8(1)		1117. 6	—	—.—.—

(1) De tekst luidt verder: «enen groten vore 18 d. dat comt op 46 lb. 5 s. ende 11 d. grote, dat comt metten wissele 1117.6.—» Bemerk dat in de rekening van 1324 als eerste uitgave juist dezelfde hoofdsom voorkomt: «Ierstwerven soe gaven wij van shertoghen jaerghelde lb. 833.6.8.» Deze som komt een tweede maal voor als 5de uitgave, met de vermelding «van Paeschen» in dezelfde rekening van 1324. Op deze sommen is in 1324 geen wissel aangegeven, en evenmin is er alsdan nog sprake van den tusschenpersoon Andries den Lumbart.

		Jaar-geld	Koers	Bate & Wissel	
Andrise ende Janne sinen broeder		60.—	20.	12. 8.—	
Her Jacop Kieken	14 Feb.	10.—	20.	2. 1. 4	
Meester Matheus	«	10.—	20.	2. 1. 4.	
Her Gielys van Honecort	1 Mei	50.—	24.	5. 7.	
SUMMA QUINTA Lb. 1708. 4. 9.					

Item her Jan van Rodenbeke pape	1 Mei	7 10	20.	1.11.—.	
Lisbeet tser Jans Papen dochtre	25 Apr.	12.10	20.	2.11. 1.	
Hen tser Suetarts sone	1 Mei	25 —	16.	12 10.—.	
Willois die cousmakere	«	5.—	20.		
(van baten sonder wissel:)				1.—.—.	
Her Peter van der Mera (v.b.s. w.)	1 Apr.	5.—	20.	1.—.—.	
Her Jan Aleynt (1)	25 Apr.	25.—	20.	5.— —	
God. Morbel	25 Apr.	10.—	18.	3. 6. 8.	
Her Gielys tser Diederycs Losen clerc was	1 Mei	10.—	20.	2 - .—.	
Jan & Amelryc Hen Boets kindre	1 Mei	35.—	18.	11.13. 4.	
Heilsote Hen Alouts dochtre	«	10.—	20.	2.—.—.	
Kat. Jan Nokerboems dochtre	1 Apr.	5.—	20.	1.—.—.	
Her Hen van Morsele pape	1 Mei	12.10	24.		"sonder wissel,,
Jan die Viltere	15 Apr.	12.10	18.	4. 3. 4.	
Kat. Lisbeten doch. v. Wineghem	25 Apr.	5.—	20.	1.—.—.	
Bruder Jan Machgarys	1 Mei	5.—	20.	1.—.—.	
Ymsoete Loysinne	1 Mei	5.—	20	1.—.—.	
Gielys Wil. Boets sone	«	25.—	22.	2. 5. 6.	
Jan van Hoboken	«	25.—	20.	5.—.—.	
Den Cordeken	«	20.—	20.	5.—.—.	
Wouter tser Jans Boeds knape	1 Apr.	10.—	20	2.—.—.	

(1) Alle de volgende items dezer *Summa sexta* hebben de melding «van baten sonder wissel», uitgenomen degene die de koers van 24 d. hebben. Bij deze staat «sonder wissel» ofwel is alle melding weggelaten (Peter Dane).

		Jaar-geld	Koers	Bate & Wissel
Jan van Wineghem	1 Mei	20 —	20	4.—.—.
Her Peter Dane & sinen wive	10 Aug.	25.—	24.	—.—.- .
Myn heren Rogire	2 Feb.	50.—	24	—.—.—.
Mag. Kiekeninne	25 Apr.	15.—	20	3.—.—.
Wil. wief van der Hogenhws (cincscen)		5 —	22. 6	—. 6. 8.
Her Hen Boeten & sinen wive (oct. v. Sinks.)		50 —	22 6	3. 6. 8.
Her Everart Boeten	«	80 —	22 6	5. 6. 8
Wouter Colen & Aliten sire suster	1 Mei	12.—	20.	2. 8.—.
Jan Soetmont tsire kindre	1 Mei	10.—	20.	2.—.—.
God's Roden wief dat si selve ontfaet	24 Jun.	6. 5	17.	2.11. 6.
Wouter Rulens sone	«	10.—	18	3. 6. 8.
Jan Boten Jan Boetsone & Marien sinen wive	15 Mei	50.—	22	4 11.—.
Her Diederyc die Lose	24 Jun.	50.—	18.	16.13. 4.
Lisbeet van Dyelbeke & Wil. horen sone	«	10.—	18.	3. 6. 8.
Jan Canter van syn soens weghen	1 Mei	10.—	20.	2.—.—.
Magrite Kersmakerinne	24 Jun.	4.—	20.	—.16.—.
SUMMA SEXTA Lb. 807.9.8.				

Item Jan van der Ryest	24 Jun.	47 10	20.	9.10.–.
Myn her Rogyr	«	50.—	18.	16.13. 4.
Peter van Gent	«	7.10	17.	3. 1 10.
Jan van den Werve tser Jans sone & Kat. sire suster	«	12 10	18.	4 3. 4.
Henric Clutinc	«	25.—	17.	10. 6.—.
Enbrecht Clutinc	«	25.—	18.	8 6. 8.
Her Wil van Zelleke	«	50.—	18.	16.13. 4.
Wil Draken (v. S. Jans & S. Amelb.)	10 Juli	25 —	17.	10. 6.—.
Kat. Medemeterinne	1 Mei	10.—	20.	2.—.—.
Jan van Warenbeke	24 Jun.	50.—		20.11.10.
Wil die Selandre & sinen wive	25 Apr.	10.—	20.	2.—.—.
Gielys Boten & sinen wive	24 Jun.	50.—	22.	4.11.—.
Jan Nouts sone & sinen wive	1 Mei	10.—	20.	2.—.—.

		Jaar-geld	Koers	Bate & Wissel
Juncvrouwe Lisbeten & Yeden after gastws	24 Jun.	15 —	20.	3.—.—.
Mag. van Mons	«	25 —	18.	8. 6 8.
Willem den Mol	«	100 —	18.	33. 6. 8.
Gielys Priem & sinen wive	6 Jul.	50 —	18.	16.13 4.
Den selven Gilise & sinen wive	«	50. —	22.	4 11.—.
SUMMA SEPTIMA Lb. 788.11.—.				

Item Lisbeet Migiel Kiekens suster	24 Juni	5.—	19.	1. 6. 3.
Hen tser Arths & sinen wive	«	50.—	22.	4.11.—.
Juncvrouwe Kat. Ger. wief van Ueden	«	25.—	17.	10. 6.—
Jan Draken v. S. Jansd. & S. Amelbergen	10 Juli	25. –	17.	10. 6.—.
Den cordeken	24 Juni	25.	17.	10. 6.—.
Jan Bornec.(olve)	«	5.—	17.	2. 1. 2.
Mag. Wittebols, Willem Hen. Borioys sone, Henryc Wittebols sone, Jan Lisbeten Wittebolssone & Kat. Hen Borioys dochtere	15 Juli	25.—	20.	5.—.—.
Sanders van Buenenberge	«	10.—	20.	2.— —.
Aliten van den Steenwege	«	10.—	22.	18. 2.
Gilys Wouters sone van Quaderibbe	«	12 10	20.	2.10.—.
Beatris Kersemirinne	24 Juni	2 10	18.	16. 2.
Die selve Beatris	15 Juli	2.10	20.	10.—.
Lisbet Nout Bollart suster	4 Juli	7.10	20.	1.10.—.
Kat. van den Putte	24 Juni	5.—	17.	2 1. 2
Jans wief van der Hare	«	12.10	17.	5. 3.—.
Lisbet tser Jans dochter v. Ackendunc	15 Juli	5.—	20.	1.—.—.
Lisbet Henryc Ors dochter	«	2.10	20.	10.—.
Her Peter Draken	24 Juni	25.—	17.	10. 6 —.
Cole den Coninc & sinen wive	25 Apr.	30.—	20.	6.—.- .
Den selven Colen & sinen wive	10 Juni	15.—	20.	3.—.—.
Her Hen van Lifferghem	25 April	10.—	20.	2.—.—.
Kat. van der Capellen	«	10.—	18.	3. 6. 8.
Yde Migiel Kiekens suster	1 Mei	5.—	20.	1.—.—

		Jaargeld	Koers	Bate & Wissel
Kat. van der Ertbruggen	15 Juli	2 10	20.	10.—.
Gosem Cordeken	24 Juni	10.—	18.	3. 6. 8.
Amelryc Brulant & Heilwigis sien wive	«	12.—	17.	4.18. 9.
Wouter van Corenbeke & sinen wive	15 Juli	25.—	24.	
Vrauke Biscop	«	12 10	20.	2.10.—.
Hen. Dennys sone	1 Aug.	50 —	22.	4.11 —.
Mag. & Lisbet Hen. Casemars dochtre	15 Juli	5.—	20.	1.— —.
Myn heren Rogire	10 Aug.	50.—	24.	
Jan & Wouters Reinnars kindre van den Lare		12.10	20.	2.10.—.
Mag. Kiekeninne	24 Juni	10.—	17.	4. 2. 3.
Marie Nout Bollarts suster	4 Juli	10.—	20.	2.—.—.
Nout & Mag. Jan Dracs kindre	15 Juli	20 —	20.	4.—.—.
Cole van den Werve	10 Aug.	12 10	20.	2.10.—.
Jan Everart Boets sone & Lisbeten sinen wive	15 Juli	30.—	20.	6 —.—
Her Wil. die Loddere, pape & Yeden sire mueder	1 Aug.	15.—	22.	1. 7. 4.
Lisbeet Gielys Naenkens wief	24 Juni	25.—	22.	2. 5. 6.
Mag. van den Steenwege	1 Aug.	7.10	22.	13. 8.
Her Hen. van Morsele pape	10 Aug.	25.—	24.	
Soybant van Honsdorp van Kersd. &	24 Juni	200.—	17.	82 7 4.
Soybant van O.L.V. Lichtm. & van	10 Aug.	50.—	17.	20 11 10.
SUMMA OCTAVA Lb. 1141.2.7.				

Floris PRIMS.

Het economisch Archief der familie de Pret.

Het archief van de familie de Pret, in 1922 aan de Stad geschonken, is van weinig minder belang dan het veel besproken economisch archief der Plantin-Moretussen, waarvan de inventaris door ons in dit tijdschrift werd uitgegeven, in 1926. Dit van de Pret heeft een meer uitgesproken koopmanskarakter, en weerspiegelt trouwer het Antwerpsche handelsleven van de drie laatste eeuwen. In de eerste helft van de 18e eeuw telde het geslacht een van onze schitterendste burgemeesters, Filips Lodewijk de Pret (1730-33); zijn broeders, Jacomo, eerste directeur van de Generale Indische Compagnie, en Arnold, waren de meest vooraanstaande figuren in de Antwerpsche handelswereld, van een onbesproken, bijna legendarische eerlijkheid.

Het archief, waarvan de inventaris hierna volgt, bevat geen oudere registers dan van het jaar 1671. Gelukkig kunnen wij de geschiedenis van de firma veel vroeger doen beginnen met stukken uit de talrijke koopmansarchieven die we gevonden en samengebracht hebben in de *Insolvente Boedelskamer.* (1)

In het begin van de 17e eeuw is het vooral Thomas de Pret, zilversmid, die dikwijls voorkomt in de geschiedenis van het handelshuis de Wael-Musson (No VI, *Insolv. Boedels),* als zwager van Cornelis de Wael, koopman in spiegels en kristal. Beiden, de Pret en de Wael, gehuwd met de zusters Fourmenois, nederige handelaars in den beginne, hebben het tot de eerste patriciersfamilien hier te lande gebracht. Hun machtige opgang is uit de massa registers en handelsdocumenten gemakkelijk te volgen.

---

(1) *Antwerpsch Archievenblad,* 1927-1931. Het archief der familie de Pret is eigenlijk dit van de 62ste firma door ons beschreven.

De familie de Pret is uit het Limburgsche, van Sint-Truyden namelijk, naar Antwerpen gekomen. Vader Michiel de Pret (de naam wordt ook geschreven De Preck en Dupret) was lakenbereider, lakenkooper, en trouwde hier rond Mei 1548 met Elisabeth van Appelteren. (1) Van de vier gebroeders is het Andries, te Sint-Truyden gehuwd in 1588, die de stamvader werd van den voornaamsten, Antwerpschen tak. Dezes zoon is de hoogergenoemde Thomas, gehuwd met Suzanna Fourmenois, dochter van Jan en Suzanna Symons, en die groote zaken deed in kunstvoorwerpen, schilderijen, goud (2) en gesteenten, in gemeenschap met zijn zwager Mathys Musson. Een kozijn de Pret was gevestigd te Venetië, van waar uit veel kristal betrokken werd. Meer en meer echter legde Thomas de Pret zich toe op diamanthandel, waarin hij zijnen jongsten zoon Jacob, of Jacomo, eveneens opleidde.

Jacomo de Pret, geboren in 1643, heeft aan de firma hare grootste uitbreiding gegeven. We vermoeden dat, tot haar dood,

---

(1) *Parochieboek Onze Lieve Vrouwe kerk*, 1548, Dominica 2a post Pascha: huwelijk van Michiel de Preck en Elisabeth Napelteer. Bevestigd door volgend extrakt uit de *Schepenboeken,* M. N. II, fol. 403, 22 Augusti 1589: Ten versuecke van Michiel de Pret coopman van lakenen, poirter ende ingesetenen deser stadt van Antwerpen. Thomas Betten, out omtrent 63 jaren ende Jan van Gheneygen out omtrent 64 jaren, beyde opidani, Juraverunt dat zij alhier in de Hoochstrate ende daerby over de 45 jaren gewoont hebben ende alnoch woonen, inde gebuerte des voors. Michiels de Pret; met den welcken sy affirmanten tsedert familierlicken gefrequenteert hebben ende noch frequenteren, ende zoo wel weten ende warachtich is, dat de voors. Michiel alhier van in den jare van 48 lestleden wettelick getrouwt is met Elizabeth van Appelteren, die tsedert oick in houwelicken state geseten ende staende hunnen houwelicke geprocreert hebben, onder andere kinderen, Pauwels de Pret tot Hamborch woonachtich, den welcken zy geacht gehouden ende gereputeert hebben, ende van eenen yegelicken gereputeert wordt voor hunnen wettigen sone.

(2) Voor de tallooze gouden voorwerpen door nicht en kozijn de Pret geleverd rond 1645, zie men registers Nrs 1652 en 1666, *Insolvente Boedelskamer.*

in 1666, zijn moeder de zaken in handen had. (1) Van het jaar 1671 dagteekenen Jacomo's oudste bewaarde handelsregisters, namelijk het «Sorteerboek van diamanten», het «Verkoopboek van diamanten» en een afzonderlijk «Factuurboek van diamanten». De kopijboeken van de brieven, waarvan de imponeerende reeks ook in 1671 begint, vermelden daarenboven vele verhandelingen van wijn, suiker, stoffen, met een woord, van alle voorname artikelen. De briefwisseling omvat nagenoeg heel Europa. Uit de eerste jaren (rond 1672) zijn het vooral de volgende bekende namen die meest weerkeeren: te Amsterdam, zijn zwager Paul Cloots, gehuwd met Catharina de Pret, de vader van den lateren baron en gunsteling van Markies de Prié; te Venetiē, de oude Vlaamsche firma Marino Gelthoff en Geo Cazier; te Rome, Martino Nutius (handel in diamanten); te Brugge, Judocus de la Villette; te Weenen, Pietro de Roseau, Martinio Martini, Nic. Muytincx, enz.; te Londen: Georgius Stampel, Henry Loo; te Napels: van den Heuvel; te Bordeaux: Jean Bougaerten; eindelijk de traditioneele en druk gebleven betrekkingen met de Spaansche steden, Madrid, Bilbao, Sevilla, Cadix. Maar ook met reeders van Brugge, Oostende en Nieuwpoort, van Amsterdam, Middelburg en Hamburg, ontwikkelde zich een levendig verkeer, dat vooral de Spaansche overzeesche landen en koloniën betrof; sommige registers bevatten o. a. «Notities van kanten dienstig in Peru en Lima» uit de eerste jaren van de 18e eeuw.

Zoo groeide de firma de Pret tot een van de voornaamste hier ter stede.

Toen Jacomo in 1703 overleed, mochten zijn vijf kinderen met stoute verwachtingen de toekomst te gemoet zien: de oudste zoon, Jacomo, scheen op zeker oogenblik de oude Vlaamsche koloniale overlevering op nieuwe banen te stuwen bij de oprichting van de Oostendsche of Generale Indische Compagnie, waarvan de keizer hem tot eersten directeur aanstelde. De tweede zoon was Arnold, heer van Calesberg, terwijl de jongste zoon,

---

(1) Het uitvoerig testament van Suzanna Fourmenois d.d. 5 Nov. 1665, bevindt zich in de protocollen van Notaris A. Sebille, 1665. Zij noemt zich zelve «coopvrouw», en kiest haar begraafplaats in O.L.V. kerk, in het graf van haren man «aen de zilversmeden».

Filips-Louis, heer van Vorsselaer, getrouwd met Isabella Moretus, Antwerpen's gevierde burgemeester in 1730 werd. De eenige dochter, Joanna, was gehuwd met Paul Jacques Cloots, den schatrijken Amsterdamschen koopman en reeder, baron van Schilde geworden, uit ruimschoots verdiende erkentelijkheid door den markies de Prié.

Toch was de oprichting van de Generale Indische Compagnie slechts een onderdeel in de veelzijdige bedrijvigheid van Jacomo de Pret. In 1714 heet hij in officieele acten: «Banquier ende erfflaet van Syne Majesteits thol ende warantcamer». Reeds vòòr 1723 had hij schepen uitgerust naar de Indische zeeën, met de Soenens van Oostende, de Maelcamps van Gent, zooals zijn zwager, baron Cloots, van wien het archief, voor het enkele jaar 1723, dit van de stichting van de Oostendsche Compagnie, een massa brieven van Vlaamsche en vreemde reeders bezit.

De boekhouding van Jacomo de Pret is een kostbare bron voor de wordings-geschiedenis van de Generale Indische Compagnie, een gelukkige aanvulling van het rijke archief over de Compagnie dat te Antwerpen berust, en waaruit nog weinig of niet geput is. (1) De 77 in-folio deelen van zijn handels-correspondentie, loopende over de jaren 1671-1736, zijn sterfjaar, zijn een eenige verzameling voor de Antwerpsche economische geschiedenis. De monumentale reeks wordt volledigd door de zes kopijboeken van Paul Jacques Cloots, baron van Schilde (over de jaren 1717-1727), en door de vier brievenregisters van Arnold-Frans de Pret, beginnend in 1717 en gaande tot 1759.

De staten en balansen van het midden der 18e eeuw geven een klaar inzicht in de belegging van de groote kapitalen der familie. Een «Staet op 1 April 1755» begint met de opsomming van de renten en obligatien op een massa inlandsche en vreemde steden en dorpen, op de Staten van Brabant, op de Leden van Vlaanderen, op Antwerpen, Amsterdam en Parijs ieder afzonderlijk. Van meer belang zijn de zaken in Engeland (actiën op de Bank, op de India Compagnie, op de Zuidzee-Compagnie, in Londensche assurantiën). Daarnevens komt de afdeeling «Bodemaryen» (leeningen op scheepsladingen), de afdeeling of het departement Sche-

---

(1) Eerw. Heer Fl. Prims heeft de briefwisseling van de Pret benuttigd voor zijn monografiën over de Oostendsche Compagnie, inzonderheid voor zijn artikels over *De Slaven van de «Keyserinne Elisabeth»*, *Kapt. Ghesellc* 1724-1727, in: Bijdragen tot de Geschiedenis, 1927.

pen (alle te Goteborg), de departementen Wisselbrieven, Actiën op Compagniën, o.a. de West-Indische van Kopenhagen, de Oost-Indische van Embden (in Bengalen), de Zweedsche te Goteborg en onze jammerlijke Oostendsche Compagnie. Alles te zamen bedraagt het gebruikte kapitaal dit jaar 154.714 gulden. Veel aanzienlijker was het vermogen van Paul Cloots, wiens weduwe, bij het ingaan van haar tweede huwelijk in 1728 met Jan Albert van Hove, eerste pensionnaris dezer stad, over een kapitaal beschikte van 819.705 gulden.

De volgende periode is minder goed vertegenwoordigd. Uit de jaren 1778-1780 komt echter weer een vloed van «Indische documenten», nog vòòr de opkomst van de Aziatische Compagnie of van Triest, voor handel op Indië en China. Van de schepen die in die jaren uitgerust werden, «le Joseph et Thérèze», «le Prince de Kaunitz», bezit het archief de Pret tot de minste verslagen van de subrecargos. Hier ook vindt men de firma in samenwerking weer met de bankiers de Proli, naam die men zoo dikwijls gekoppeld vindt aan die van de Pret in de economische gebeurtenissen van die dagen. Reeds de tijdgenooten echter maakten een scherp onderscheid tusschen de eerlijkheid van het huis de Pret en de min of meer twijfelachtige oorsprong van de Proli's fortuin.

Een klein fragment van briefwisseling der de Proli's werd door den heer L. Lefèvre bekend gemaakt. (1) Met recht vestigt de schrijver de aandacht op het belang van die correspondentie. Van een onvergelijkelijk grooter waarde is de schitterende boekhouding van de familie de Pret. Haar faam, door geen vlekje getaand, steekt daarenboven af, zooals anderen het vòòr ons gezegd hebben, op de aanstellerigheid van den Italiaan en op die van Paul Cloots, de drie finantieel sterkste personaliteiten hier ter stede en te lande, bij de stichting van de zoo veel belovende Indische Compagnie. Werd Paul Cloots reeds vroeg voor zijn diensten aan de Staatskas en aan markies de Prié persoonlijk, tot baron van Schilde verheven, en Pietro Proli op 17 November 1727 in den adel opgenomen, zoo bekwam burge-

---

(1) In *Archives et Bibliothèques de Belgique*, Bruxelles, 15 Maart 1924, bl. 34. — In het volgend nummer van het *Archievenblad* geven we den inventaris van de nalatenschap der firma de Proli.

meester Philips-Louis de Pret zijn adellijke brieven slechts in 1735. (1)

De heele familie heeft in 1794 Antwerpen bij den inval der Franschen verlaten en vestigde zich te Hamburg en te Bremen. Daar kon ze leven van de openbare fondsen van den Keizer «et des remises que nous avons faites à Vienne» (31 October 1794). In 1801, op 3 Juli, waren de meeste leden van de familie te Antwerpen terug, waar ze te midden van de moeilijkste omstandigheden hun landgenooten tegenover de vreemde overheerschers op allerlei wijze behulpzaam waren. Zelfs 's lands vijanden spreken met lof over de bekwaamheid en de menschlievende opvattingen van Jacomo de Pret, toen deze in 1810, de eerste van de Antwerpsche burgers, naar Parijs geroepen of opgeëischt werd, als zijnde waarschijnlijk de meest vermogende. (2)

Hier houdt het zuiver economisch archief van de familie op. Onze inventaris licht voldoende in over het verdere verloop van de gebeurtenissen in de firma. De genealogische schetsen verduidelijken de verwantschappen met de aanzienlijke geslachten wier lot in den loop der twee laatste eeuwen met dit der de Pret's is verbonden geweest: de van Campen's, de van Ertborn's, de de Witte's, de Osy's, om stilaan, langs mannelijke zijde te verkwijnen. De laatste mannelijke overlevende is thans de heer Daniel Jacques Xavier de Pret-Roose de Calesberg, die de verlichte schenker is geweest van het hier vluchtig ontlede economisch archief. In de algemeene handelsdocumentatie dezer stad zal het de Pret-fonds onbetwistbaar en blijvend de eereplaats innemen.

De vele prachtwoningen, waaronder wezenlijke paleizen, door de familie de Pret te Antwerpen opgericht of bezeten, bestaan gedeeltelijk nog. De meeste zijn tot instellingen van algemeen nut, in musea of bankhuizen in den loop der vorige eeuw verbouwd geworden, nadat de rijke bemeubeling en de kunstver-

---

(1) «Avec rétroaction au 11 d'Avril 1712». *Liste IIme des titres de noblesse....* accordées par l'empereur et roy Charles VI dès l'an 1734.

(2) Rapport du préfet Voyer d'Argenson, in *Discours et Opinions de Voyer d'Argenson,* Paris, 1845. Volgens *Recueil des Bull. de la Propriété,* 1879, p. 80, en 1888, pp. 45-47.

zamelingen er uit verwijderd waren. Dit is o. a. het geval met de zes volgende historische heerenhuizen: 1. het nog zoo genoemde Hotel de Pret, in 't Kipdorp, Nr 19, de vroegere «Sphera Mundi», in de Keizerstraat uitkomend, opgericht door den grootkoopman Ferdinand de Groot, in Rubens' tijd. 2. Het tegenwoordige Museum Mayer-van den Bergh, eertijds Hotel van Arenberg, op den hoek van de Lange Gasthuis- en Arenbergstraten. 3. In de Gerardstraat Nr 2, het monumentaal Hotel de Caters, het latere «Grand Hôtel», nu de «Banque de Crédit Commercial», vooral rijk bemeubeld ten tijde van van Ertborn-de Pret. 4. Op de Meir het beroemde huis van «den kleinen koning», of baron Rodrigues d'Evora, in 1808 door Jacob-Paul de Pret de Calesberg met den gevel voorzien die het oude lokaal van den Katholieken kring (sedert 1875) versierde, nu «L'Innovation». 5. Het hotel van baron Filips de Pret de Terveken in de Minderbroedersstraat, Nr 2, nu Katholieke Normaalschool. 6. Het oud hotel van de Werve op de St. Jacobsmarkt Nr 38, nu klooster van de Franciskaner zusters, in 1723 in 't bezit gekomen van burgemeester Filips-Louis de Pret. Ook het tegenwoordige paleis van den koning, op de Meir, was bewoond door een aanverwante familietak (Roose de Baisy) en het wat verder gelegen hooge hoekhuis «met de vazen», door de familie de Pret-Thuret.

Wij meenen te mogen besluiten met de woorden dat geen enkel Antwerpsch geslacht zoo'n eigenaardige en eervolle rol heeft gespeeld in het economische leven te Anwerpen, de drie laatste eeuwen, als de familie de Pret.

Gedeeltelijke Stamboom der familie de Pret. (1)

MICHIEL DE PRET,
Coopman en bereyder van lakenen
geb. 1516 (78 jaar in 1594) leefde nog c. 1604.
tr. Mei 1548 in O. L. V. Kerk
Elisabeth van Appelterren
wonen in de Pieter Potstr., in «Ghendt»

Peter de Pret
geb. 1560
Coopman v. wulle lakenen
† Juli 1594 "in 't reysen over Gent"
(27 Juli betaalt kerkrechten in O.L.V.)
tr. 1589 Je Anna van Rode,
dr v. Jan en Clara de Hoost
leefde 1595.

- Joannes de Pret
  ged. O. L. V. 30 nov. 1593
  Cousmaker in 1621
- Anna de Pret
  tr. 1e Artur van Gemert
  tr. 2e Michiel Rongers zilversmid (1624)
  leeft 1627

Paul de Pret
te Hamburg 1589-94
te Antwerpen 1598
tr. Anna Berrenberch,
dr van Paul
† vóór 1604
(testt not. J. Nicolai Jr ult. Oct 1596)

- Michiel de Pret
  ged. O.L.V. 29 Sept. 1594
- Paul de Pret
  ged. O.L.V. 6 Jan. 1596

Maria de Pret
koopvrouw
tr. 1e Franciscus v. Pruyssen
2e Lieven de Meyere
leefde 1595

- Michel de Meyere
- Clara de Meyere

Andries de Pret, coopman
leefde 1595 te St Truyden,
lande van Luyck
tr. 15 Nov. 1588 te St Truyden
Anna Putheana
dr van Thomas (1532-1608)
en Marie A Speculo

- Thomas de Pret
  koopman
  geb. St Truyden 26 April 1591
  † 17 Sept, 1653
  woont op de Meir
  tr. O.L.V.k. 7 Feb. 1623
  Suzanna Fourmenois, koopvrouw
  dr van Jan en Suzanna Symons alias Zeghers
  geb. 21 Dec. 1604 St Joriskerk
  † 6 Jan. 1666.
- Michiel de Pret
  geboren St Truyden 15 Aug. 1589
- Elisabeth de Pret
  geboren St Truyden 25 Sept. 1593
- Adolf de Pret
  geboren St Truyden 18 Juli 1596
- Walter de Pret
  geboren St Truyden 30 Mei 1598

Kinderen van Thomas de Pret en Suzanna Fourmenois:

- Jan Paul
  geboren 26 Jan. 1625
- Thomas
  geboren 16 Nov. 1627
  tr. 10 Feb. 1654 Anna v. d. Heuvel
  - o. a. Theresia
    tr. Jan F. van Havre
- Sebastiaan
  geboren 8 Oct. 1631
  † vóór Aug. 1680
- Suzanna
  geboren 22 Oct. 1634
  tr. Claude Wyman
  gesch. in 1680
- Filips
  geb 25-2-1636
  ridder H. Graf v. Jerusalem
  tr. Cornelia v.d. Vyvere,
  dr van Peter en Joanna Maria Martijn
  † 3 Sept. 1729
  - Anna Cath.
    geest-dochter
    † 21 Dec. 1736
    (donatie van 21 Aug. 1730 sub. Not. v. Bredael, vol III).
- Frans
  geboren 7 Juni 1637
- Anna Maria
  geboren 27 Oct. 1638
  tr. J B. Huart
  † vóór 1680
  koopman oud-tresorier
  - Maria Cath. Huart
    tr. Hendrik v. Langenbergh
- Catharina
  geboren 9 Oct. 1640
  tr. Paul Cloots
  koopman te Amsterdam
- Anna Maria
  geboren 9 Jan. 1642
- Jacob (Jacomo)
  geboren 19 Juni 1643
  † 1703
  tr. 1675 Maria Mathilda van Horenbeeck
  - (zie volgend blad)
- Elisabeth
  geboren 16 Oct. 1644

---

(1) Deze en volgende genealogische schetsen zijn in hoofdzaak het resultaat van opzoekingen gedaan door mijn voorganger, wijlen Heer Bisschops.

JACOMO DE PRET
1643-1703
Koopman, oud-aalmoezenier
tr. Maria Mathilda van Horenbeeck

Jacomo
koopman en bankier
1e directeur der
Gen. Indische Cie 1723
† 1736
(testt 27Nov. 1736 voor
not. P. Gerardi
geen kinderen

Paul Martinus
leeft nog 1718

Arnold-Frans
heer van Calesberg,
Iseghem, Hemixem en
Terveken
geb. 1676 † 1716
tr. Anna Marg. Jos.
van Horne
geb. 1683
dr v. van Horne-Ullens

Joanna
† 1765
tr. 1e Paul Jac. de Cloots
baron van Schilde
Amsterdamsch reeder
† 3 Nov 1725
2e 1728 Jan Alb. van
Hove, baron v Schilde
eerste pensionaris
dezer stad † 1740

Philippe-Louis
† 6 Oct. 1755
heer van Vorsselaer
burgem. v. Antwerpen
1730-34
tr. Isabella Moretus
† 4 Sept. 1724
testt 20 Maart 1755
voor not. P. Gerardi

Maria Catharina
geest. dochter
testeert 1718 voor not.
G. v. d. Cruyssen, f. 157

Arnold Jos. Fr. Bruno
heer van Calesberg
geb. 7 Oct. 1722
† 1 Aug. 1789
groot aalmoezenier 1749
tr. 1752 Maria Petronella Moretus
† 1798, 14 Juni
dr v. Jacq. en Theresia
M. Schilder

Frans
tr. van Praet

Joanna-Josepha
tr. Ph. Emm. Jos.
Vermoelen
aalmoezenier
O.L.V. Kerk

Jacomo Josephus
Schepene
geb. 1725
† 1784, 28 Juli
ongehuwd
(woonde L. Gasthuisstr.
hoek Arenbergstraat)

Cornelia Car. Jos.
tr. Car. Nic. Jos de
Bosschaert
ridder

Maria-Anna
vrouwe v. Vorsselaer,
Lichtaert, Rielen
geb. 1722, 5 Feb.
† 1781. 10 Jan
tr 4 Aug. 1734
Karel P.H.J.B. van de Werve
(graaf 24 Aug. 1768)
geb. 1 Nov. 1706, zoon
van Karel Hendrik en
Eleonora Lud. de Varick
† 30 Nov. 1776

Jeanne Petron. Jos.
geb. 1759, 31 Mei
† 6 Juni 1842
tr. 1789 Louis M. Gilles
geb. 1761 te Amsterdam

Jacob Paul Joseph
heer van Calesberg
geb. 1762 † 1817, 8 Juni
tr. 1789 Jeanne M. Jos.
Roose de Baisy
geb. 1770 † 1832
dochter van Roose-van
de Werve

Filips Ant. Joseph
1813 Baron genoemd
door het Keizerrijk
Baron de Pret de
Terveken in 1819
woont te Parijs, Place
Vendôme
geb. 1766 † 1838, 11 Juli
tr. 1805 Justine Car. M.
van Ertborn
geb. 1785 † 1841, 26 Maart
dochter van
van Ertborn-de Witte

van de Werve
de Vorselaer

van de Werve
de Schilde

Ferdd Jan Joseph
Baron de Pret de
Calesberg
geb. 1795 te Bremen
† 1847, 28 Sept.
tr. 1815 Car. Franc.
Moretus
dochter van
Moretus-Wellens

Jacq. Ch. Ls Joseph
de Pret-Roose de
Calesberg
geboren 1802
† 21 Feb. 1891
tr. 1826 Eulalie Thuret
1807—1869
dochter van
Thuret-Guyot

Mr Louis
tr. v. d. Gracht

Albertine
Phil. Jos.
† 1856
tr. Bernard
Limburg-Stirum

Jeanne Pauline Jos.
geb. 1808 † 1879
tr. 1829 Theodore
Bn Diert de Kerkwerve
geb. 1799 † 1863
zoon van Gerard Baron
en Marie
Osy de Zegwaert

Pauline
tr. 1827
Graaf Felix
Cornet de Ways-Ruart

Louis Jean A. J.
Baron de Pret
de Calesberg
geb. 1818
† 1878, 11 April

Antonine
tr 1843
du Pois de
Nevele

Gabrielle
tr. 1845
Graaf Alfr. de
Baillet

Joseph Oswald
geb. 1827 † 1888
tr. 1e 1861 Alphons.
de Donnéa † 1863
2e 1865
Claire Geelhand
geboren 1844

Odile
tr. 1854
Graaf Albert
v. d. Stegen

Xavier Philips Jean
geb. 1834 † 1884
tr. 1860 Emma de
Terwangne
geb. 1834 dochter v.
Bn de T.-Cambier

Gaston
geb. 1839
tr. 1862
Me Geelhand
geb. 1846

Paul
geboren 1849

Arnold Ferd. Ch.
geboren 1842
† 1902, 14 Maart
tr. Marie Jos. Is.
Fr. Cogels
1843-1893, 1 Sept

Daniel Jacq. Xav.
geb. 24 Juli 1861

Genealogische schets der familiën Osy-Diert de Kerckwerve

JAN OSY
tr. Maria J. de Bie

Jan Karel Osy
geboren 1727-1790
tr. 2e Anna Maria Vloers

- Cornelis B. G. Baron Osy de Zegwaert
  geb. 1757 † 3 Dec. 1831
  tr. 16 Mei 1784 Isabella M. F. Gh. Osy
  - Jean Louis A. Osy
    geb. 1786 † 1828
    tr. te Brussel 18 April 1820 Louisa G. J. G. Diert
    geb. 1794
  - Joseph Louis Alex Osy
    geb. 1794 † 1862, 15 Feb.
    tr. 1826 Maria Th. Pauline Diert de Kerckwerve
    geb. 1807 † 1833
  - Louisa Ch. Osy
    geb. 1807
    tr. 1825 Alex. Th. Baron de Vrints Treuenfeld
    geb. 1799

Cornelis Joseph Osy
geboren 1735 † Antwerpen 1814
tr. 1765 Joanna Barb. Ant. Cornelissen

- Isabella M. F. Gh. Osy
  geb. 1766 † 1840, 3 Aug.
  tr. 16 Mei 1784 Cornelis B. G. Baron Osy de Zegwaart
  (zie hiernevens)
- Cornelie P. G. Osy
  geb. 1768 † 1844
  tr. te Bremen 1797 Karel Désiré Baron de Vrints-Treuenfeldt
  geb. 1762
  - Alexander Theod. Baron de Vrints-Treuenfeld
    geb. 1799
    tr. Louisa Ch. Osy
    (zie hiernevens)
- Maria Barb. Gh. Osy
  geb. 1770 † 3 Aug. 1844
  tr. 1791 Jan Ger. N. Diert de Kerckwerve
  geb. Brussel 7 Jan. 1759 † 22 Jan. 1828
  zoon van Theod. Christ. Jos. Diert en Joanna Flor. van Campen, vrouwe van Kerckwerve, † 1811
  - Maria Th. Paulina Diert de Kerckwerve
    geb. 1807 † Rome 1833
    tr. 1826 Jos. Louis Alex Baron Osy
    geb. 1794 † 1842
  - Louise Ant. J. G. Diert de Kerckwerve
    geb. 1794
    tr. 1820 Jean Louis Aug. Osy
    geb. 1786 † 1828
  - Theod. J. Frans Diert de Kerckwerve
    geb. 1799 † 1863
    tr. 1829 Jeanne Paul. Jos. de Pret de Terveken
    geb. 1808 † 1879
- Jan Ant. Ghisl. Osy
  geb. 1778
  tr. te Brussel 1805 Louisa Carol y de Bartenstein

Genealogische schets der familie de Witte.

JACOB ANTOON DE WITTE
Heer van Leverghem, Doorne, Terlaken, enz.
geb. 1629 † 1688
burgemeester van Antwerpen 1682 en 1684
tr. 1654 Anna Catharina Mailliart,
d^r van Willem en Cath. de Lettre.
vrouwe van Quarebbe.

Isabella de Witte geb. 1656 † 1739 geest. dochter	Jan Adriaan de Witte heer van Leverghem enz. Ambtman geb. 1658 † 7 Aug. 1719 tr. 28 Jan. 1687 Maria Cath. Bosschaert d^r van Cornelis en Anna Lunden	Jacob Antoon de Witte geb. 1660 † 1719 priester

Children of Jan Adriaan de Witte:

Anna M.R.J. de Witte geb. 1688 † 1718 tr. 1711 Karel F.B.v. Reynegem	Joannes Willem Nicol. Jos. heer van Leverghem enz. geb. 1695 † 1737 tr. 1^e 1719 Maria van Rosendael geb. 1696 † 1727 2^e 1727 Anna Mª Jos. de Vliegher † 1737	Francisca Jacq. begijntje	Cornelia B. C. V. geb. 1701 † 1730 tr. 1716 Adriaan F. Colin † 1751

Children of Joannes Willem Nicol. Jos.:

Maria Reg.Ther. Jos. de Witte geb. 1722 † 1786 tr. 1743 Jan H. J. de Heuvel	Jan Jac. Joseph heer v. Leverghem geb. 1731 † 1756 tr. 1754 Cath.A.M.Lunden geb. 1733 † 1801	Paul Frans Joseph geb. 1732 † 1767, 11 Jan, tr. 1756 Maria Mad. Jos. van Colen geb. 1733	Isabella A. M. geb. 1728 tr. 1752 Jan J. H. Bosschaert	Anna Maria Jos

Child of Jan Jac. Joseph:

Catharina J. M. J. A.
geb. 1755 † 1803
tr. 1776 Jos. Ch. H. J. N.
della Faille
geb. 1754 † 1822

Child of Paul Frans Joseph:

Catharina Henr. Jos.
de Witte
geb. 1758
tr. Emmanuel Fr. de Paul
van Ertborn

Justina Car. M. v. Ertborn
geb. 1785 † 1841
tr. 1805 Filips Ant. Jos.
Bon de Pret de Terveken

INVENTARIS (1)

No 1250. *Journael* vant Sterfhuys Mevrouw Weduwe de Heer Jacomo De Pret, ingegaen 1e April 1714 (geboren Maria Mathilda van Horenbeeck).
Van 1 April 1714 tot 13 Juli 1720. Van 25 April 1732 tot 12 Dec. 1733. Van 1 Maart 1736 tot 13 Nov. 1736. Vooraan ingeplakt: Balance op den Grootboeck vant Sterfhuys. Groot in-folio, niet gepag., 2 bl. wit. Perkam. band met groen linnen snoer; op den rug: Journael 1714 tot.

No 1251. *Groot Boeck* vant Sterfhuys Mevrouw Wed. de Heer Jacomo De Pret, ingegaen 1 April 1714.
Groot in-folio, 96 bl., 2 wit, met vele losse rekeningen en balansen tot het jaar 1733. Zelfde band; op rug: Grootb. 1714 tot.

No 1252. *Grootboek* handelszaken van Jacomo De Pret, 1 Aug. 1707 tot 31 Juli 1710. Met losse index, gekartonneerd. Groot in-fol., 250 bl., en enkele losse stukken. Zelfde band en snoer. Op rug: etiket met Grootboeck 1707. 1708. 1709. 1710. No 11.

No 1253. *Journaal* handelszaken Jacomo De Pret, 1 Aug. 1710 tot 31 Dec. 1712.
Groot in-fol., niet gepag., enkele bl. wit; zelfde band en snoer. Op rug, etiket met: Jornael 1710. 1711. 1712. No 12.

No 1254. *Grootboek* handelszaken Jacomo De Pret, 1 Aug. 1710 tot 31 Dec. 1712. Met losse gekartonn. index. Groot in-fol., 280 blz., enkele wit; zelfde band en snoer. Op rug, etiket, met: Grootboek 1710. 1711. 1712. No 12.

No 1255. *Journaal* handelszaken Jacomo De Pret, 1 Jan. 1713 tot 31 Maart 1714.
Groot in-fol., niet gepag., 4 bl. wit van achter. Zelfde band en snoer. Op rug, etiket met: Journael 1713. 1714.

No 1256. *Grootboek* handelszaken Jacomo De Pret, 1 Jan. 1713 tot 31 Maart 1714.
Gr. in-fol., 194 bl., laatste blad los. Zelfde band en snoer. Op rug, etiket afgerukt.

---

(1) Een beknopt inventaris werd vroeger opgemaakt door den heer Jan Cools, en is van wezenlijk belang gebleken bij het uitgeven van deze studie en inventaris.

No 1257. *Journaal* handelszaken Jacomo De Pret, 1 Aug. 1716 tot 31 Dec. 1726.

Gr. in-fol., niet gepag., 18 bl. wit van achter. Perk. band los. Op rug: Journael 1716 à 1726.

No 1258. *Grootboek* handelszaken Jacomo De Pret, 1 Aug. 1716 tot 1 April 1735.

Gr. in-fol., 192 bl., en vele losse stukken (rekeningen). Perk. band; op rug: Grootboek anno 1716.

No 1259. *Journaal* handelszaken Jacomo De Pret, 1 April 1719 tot 31 Dec. 1722.

Gr. in-fol., niet gepag., stukken vastgespeten. Perk. band met groen linnen overtrokken en dubbel snoer. Op rug: Journael de 1 April 1719.

No 1260. *Grootboek* handelszaken Jacomo De Pret, 1 April 1719 tot 31 Dec. 1722.

Titelblad: Groot Boeck van de Heer Jacomo De Pret van 1 April 1719 tot 31 Dec. 1722.

Gr. in-fol., 158 bl. en vele losse stukken, met lossen Index, gekart., No 2. Perk. band met groen linnen over; op rug: Grootb. de 1 April 1719 tot Dec. 1722.

No 1261. *Factuurboek* (handelszaken) Jacomo De Pret, Juli 1719 tot 1726. In-fol. (kleiner dan de vorige), 140 bl., en losse stukken; met index van dit «Rekeningh-boeck». Perk. band en dito snoer; op rug: Rekeningen 1719 a 1726.

No 1262. *Journaal handelszaken* Jacomo De Pret, 2 Januari 1723 tot 25 Mei 1725.

Gr. in-fol., 244 bl., laatste bladen uitgescheurd; vele rekeningen vastgespeten. Perk. band met groen linnen snoer.

No 1264. *Grootboek* handelszaken Jacomo De Pret, Januari 1723 tot 1740.

Fol. 1: Groot-Boeck van Myn Heer Jacomo De Pret saliger. Begonst 2 Januarij 1723. Geeyndight. In Antwerpen. No 3.

In-fol., 301 bl. en vele losse stukken; index op eerste blad. Perk. band, met groen linnen over.

No 1265. *Journaal* handelszaken Jacomo De Pret, 2 Januari 1727 tot 22 April 1760.

Gr. in-fol., 129 bl. gepag., de rest niet; met vele losse stukken, o. a. 4 staten in date van 1 April 1750, 1752, 1753, 1754, 1756. Perk. band met groen linnen over. Op vòòrzijde: Journael Ingegaen 2 Janry 1727.

No 1266. *Journaal* handelszaken Jacomo De Pret, 30 Juli 1729 tot 28 Juni 1736.

Gr. in-fol., 356 bl. gepag., laatste blad uitgerukt. Perk. band, met groen linnen over.

No 1267. *Grootboek* handelszaken, Jacomo De Pret (en opvolgers), 1 April 1735 tot 1774.
In-fol., 135 bladz. gepag., de rest wit, niet gepag., met Index. Vele losse rekeningen vastgespeten. Perk. band; voorop: Groot Boeck Ingegaen 1. April 1735.

No 1268-1328. *Kopijboeken van brieven*, handelszaken van Jacomo De Pret, 1671 tot 1738.
60 registers in-fol., perkam. banden, dubbel led. snoeren, niet gepag. De meeste beginnend: Laus Deo in Antwerpen, of Laus Deo semper, of Ad majorem Dei gloriam.

No 1268. No A.. Anno 1671. *Copye Boeck*. Van 1 Juni 1671 tot 25 Aug. 1672. Op rug: 1671-1672.

No 1269. No B. Anno 1672. *Copye Boeck*. Van 26 Aug. 1672 tot 27 Juli 1673; op rug: 1672-1673.

No 1270. No C. Anno 1673. *Copye Boeck*. Van 28 Juli 1673 tot 31 December 1674; op rug: 1673-1674.

No 1271. No D. Anno 1675. *Copye Boeck*. Van Primo Jan. 1675 tot 31 December 1676, op rug 1675-1676.

No 1272. Anno 1678. *Copye Boeck*. Van Primo Jan. 1677 tot ultimo April 1678, op rug 1677-1678.

No 1273. Anno 1678. *Copye Boeck*. Van 2 Mey 1678 tot 31 Dec. 1679, op rug 1678-1679.

No 1274. Anno 1680. *Copye Boeck*. Van Primo Jan. 1680 tot 17 July 1681, op rug 1680-1681.

No 1275. Anno 1681. *Copye Boeck*. Van 18 July 1681 tot 30 Jan. 1683, op rug 1681. 1682. 1683.

No 1276. Anno 1683. *Copye Boeck*. Van Primo Febr. 1683 tot 30 Junij 1684, op den rug: 16831684.

No 1277. Anno 1684. *Copy Boeck*. Van 3 Julij 1684 tot 8 November 1685, op den rug: 1684-1685.

No 1278. Anno 1685. *Copye Boeck*. Van 9 November 1685 tot 26 Febr. 1687, op den rug: 1685. 1686. 1687.

No 1279. Anno 1687. *Copye Boeck*. Van 27 Febr. 1687 tot 31 Aug. 1688, op den rug: 1687-1688.

No 1280. Anno 1688. *Copye Boeck*. Van 2 September 1688 tot 19 Jan. 1690, op rug: 1688. 1689. 1690.

No 1281. Anno 1691. *Copye Boeck*. Van 27 Febr. 1691 tot 7 Febr. 1692, op rug: 1691-1692.

No 1282. Anno 1692. *Copye Boeck*. Van 8 Febr. 1692 tot 6 Novemb. 1692, op rug: 1692.

No 1283. Anno 1693. *Copye Boeck*. Van 7 November 1692 tot 24 Augusty 1693, op rug: 1692-1693.

No 1284. Anno 1693. *Copye Boeck.* De 25 Augusty 1693 tot 14 Julij 1694, op rug: 1693-1694.

No 1285. Anno 1694. *Copye Boeck.* De 16 Julij 1694 tot 14 Meij 1695, op rug: 1694-1695.

No 1286. Anno 1695. *Copye Boeck.* De 16 Meij 1695 tot 27 February 1696, op rug: 1695-1696.

No 1287. Anno 1696. *Copye Boeck.* De 28 February 1696 tot 14 December 1696, op rug: 1696.

No 1288. Anno 1696. *Copye Boeck.* De 15 December 1696 tot 20 October 1697, op rug: 1697-1697.

No 1289. Anno 1697. *Copye Boeck.* De 11 October 1697 tot 27 Julij 1698, op rug: 1697-1698.

No 1290. Anno 1698. *Copye Boeck.* De 28 Julij 1698 tot 16 Meij 1699, op rug: 1698-1699.

No 1291. Anno 1699. *Copye Boeck.* De 18 Meij 1699 tot 10 April 1700, op rug zelfde datum.

No 1292. Anno 1700. *Copye Boeck.* De 8 April 1700 tot 24 April 1701, op rug: 1700-1701.

No 1293. Anno 1701. *Copye Boeck.* De 25 April 1701 tot 28 Meij 1702, op rug: Cop. 1701-1702.

No 1294. Anno 1702. *Copye Boeck.* Van 29 Maij 1702 tot 13 Junij 1703, op rug zelfde datum.

No 1295. Anno 1703. *Copye Boeck.* Van 15 Junij 1703 tot 23 Julij 1704, idem op den rug.

No 1296. Anno 1704. *Copye Boeck.* De 24 Julij 1704 tot 3 Meij 1705, idem op den rug.

No 1297. Anno 1705. *Copy-Boeck.* De 4 Meij 1705 tot 5 Meert 1706, idem op den rug.

No 1298. Anno 1706. *Copy-Boeck.* De 7 Meert 1706 tot 31 Januari 1707, idem op den rug.

No 1299. Anno 1707. *Copy Boeck* Begonst Primo Febr. 1707 en eyndighende 17 February 1708, idem op rug, 566 blz. gepag.

No 1300. Anno 1708. *Copy-Boeck.* 18 Febr. 1708 à 8 Maart 1709, op rug: 1708-1709.

No 1301. Anno 1709. *Copy-Boeck.* 12 Maart 1709 à 30 Nov. 1709 op rug: 1709.

No 1302. Anno 1710. *Copy-Boeck.* 1 Decemb. 1709 à 18 Aug. 1710, op rug: 1709-1710, 568 blz., gepag.

No 1303. Anno 1710. *Copy-Boeck 1711.* Van 19 Aug. 1710 à 28 Juni 1711, op rug: Cop. 1710-1711.

No 1304. Anno 1711. *Copy-Boeck*. Beginnende 2 Julij 1711, geyndicht 1 April 1712, op rug: Cop. 1711-1712, 563 blz. gepag.

No 1305. *Copy-Boeck*. Beginnende 7 Nov. 1712, eyndigende 31 Julij 1713. Idem op rug, 561 blz. gepag.

No 1306. Anno 1713. *Copy-Boeck*. Beginnende Primo Augustus 1713, geyndight 30 Junius 1714, op rug: Cop. 1713-1714, 550 blz., gepag.

No 1307. Anno 1714. *Copy-Boeck*. Van 2 Juli 1714 à 12 Aug. 1715, op rug zelfde datums, 567 blz., gepag.

No 1308. *Copy-Boeck* Anno 1715. (13 Aug. 1715 à 7 Octob. 1716). Op rug: Cop. 1715-1716, gepag. 1-569.

No 1309. *Copy-Boeck*. Begonst den 8 October 1716 ende geeyndight den 14 Julij 1717, op den rug: Cop. 1716-1717.

No 1310. *Copy-Boeck*. Begonst den 15 Julij 1717 ende geeyndicht den 28 Meij 1718, op rug: Cop. 1717-1718.

No 1311. *Copy-Boeck*. Begonst den 28 Meij 1718 ende geeyndight den 25 Augusti 1719. Rug afgerukt.

No 1312. *Copijen van Brieven*. 26 Augij 1719-22 Meij 1720, op rug: 1719-1720.

No 1313. *Copijen van Brieven*. Begonst 23 Meij 1720 tot 12 Meij 1721. Zelfde datums op rug.

No 1314. *Copijen van Brieven*. Begonst 14 Meij Anno 1721, geeyndight 13 April 1722. Op rug zelfde datums.

No 1315. *Copijen van Brieven*. Begonst 13 April 1722 tot 19 Jan. 1723. Zelfde datums op rug.

No 1316. *Copijen van Brieven*. Begonst 19 Januarij 1723 tot 4 Februarij 1724. Op rug zelfde datums.

No 1317. *Copijen van Brieven*. Begonst 5 Februarij 1724. Geijndight 17 Januarij 1725. Zelfde datums op rug. (Brieven aan Cobbée.

No 1318. *Copyen van de Brieven*. Begonst 18 Januarij 1725. Geyndight 8 Maart 1726. Zelfde datums op rug.

No 1319. *Copy-Boeck*. Anno 1726. Begonst 9 Maart 1726. Geyndigt 16 Meij 1727. Zelfde datums op rug.

No 1320. *Copy-Boeck*. Anno 1727. Begonst 17 Meij 1727 ende gheeyndight 31 Augusti 1728. Zelfde datums op rug.

No 1321. *Copy-Boeck*. Anno 1728. Begonst primo September 1728. Gheeyndight 14 November 1729. Op rug idem. (Van Schaer chev. de la Merveille).

No 1322. *Copy-Boeck*. Anno 1729. Begonst 15 November 1729. Gheeyndight 9 April 1731. Idem op rug. (Ghesell). Losse stukken.

No 1323. *Copy-Boeck.* Anno 1731. Begonst 10 April 1731. Gheeyndight 26 Meij 1732. Op rug: 1731-1732.

No 1324. *Kopey Boeck* Anno 1732. Begonst op 27 Meij 1732, gheeyndight 29 Augusti 1733. Zelfde datums op rug.

No 1325. *Copyeboeck.* Anno 1733. Begonst 30 Augusti 1733 ende gheeyndight 27 Augusti 1734. Op rug: 1733-1734.

No 1326. *Copye-Boeck.* Begonst 28 Augusti 1734. Gheeijndight 25 October 1735. Losse stukken, op rug: 1734-1735.

No 1327. *Copije-Boeck.* Begonst 26 October 1735, geeyndight 4 Augustij 1738, van d'Hr Jacomo de Pret Sal. Overleden 26 December 1736. Vervolght door Mev. Wed. d'Hr Arn. de Pret tot 4 Aug. 1738. Op den rug: 1735-6-7-8. Vooraan losse index: Alphabet du Livre de copie commencé le 26 Octobre 1735. Gepag. 1-550. Losse stukken.

Nrs 1328-1333. *Van P. Jacq. Cloots:* de jaren 1719-1727.

No 1328. *Copey-Boeck* begonnen 10 May 1717. Eyndight 31 May 1719. Idem op rug. Losse stukken.

No 1329. *Copey-Boeck van Brieven.* Begonst 2 Juny 1719, eyndigt 20 Julij 1721. Idem op rug. Veel losse stukken.

No 1330. *CopieBoeck* van 22 July 1721 tot 24 Meert 1723. Idem op rug. Losse stukken.

No 1331. *Copie Boeck.* 25 mars 1723, tot 27 mars 1724. B. Idem op rug.

No 1332. *Copyen-Boeck van Brieven,* begonst 29 Meert 1724. Tot 10 Meert 1725. Idem op rug. Enkele losse stukken.

No 1333. *Copey-Boeck* begonnen 12 Mart 1725, eyndight 4 Julij 1727. Idem op rug. Op 1. schutblad: Laus Deo Semper. Copie Boeck Begonst 12 Meert 1725.

Nrs 1334-1337. *Van Arnold François de Pret:* de jaren 1717-59.

No 1334. *Copy-Boeck* van 30 Oct. 1717. Geeyndight 12 Junij 1724. Op rug: Copye 1717 à 1724. Losse stukken.

No 1335. *Copy-Boeck.* Anno 1724, beginnende 13 Junij eyndigende 3 Januarij 1726. Op rug: Copye 1724 à 1726.

No 1336. *Copy-Boeck.* Anno 1726 beginnende 4 Junij tot 17 Junij 1728. Op rug: Copye 1726 à 1728.

No 1337. *Copye Boeck* (van 25 Juni 1728 tot 30 Mei 1759). Op rug: Copy boek van Junij 1728. Witte bl. achteraan.

No 1338. *Kopij brieven* 1780-1830 en allerhande zaken uit Weenen. Op 1e schutblad: Vienne Le 9. fevr. L'an 1780 (tot 17 Juni 1780). Aan de keerzijde: *Grootboek* der jaren 1823; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30. Volgende bladen uitgescheurd. In-fol., niet gepag., gekart., rug en hoeken leder, dubbel linnen snoer.

No 1339. *Kopijboek van brieven,* handelszaken. Mei 1779 tot Octobre 1781. In-fol., niet gepag., 2 schrijfboeken, gebroch. bruin papier. Op de voorzijde: Copie de Lettres No 46.

No 1340. *Kopyboek van brieven,* handelszaken. 9 Febr. 1781 tot 9 Maart 1782. In-fol., 172 blz, gepag., gebroch. bruin papier. Op vòòrzijde: Copie de Lettres. A. No 54.

No 1341. *Kopyboek van brieven,* handel. 15 Juli 1783 tot 28 Juli 1802. In-fol., niet gepag., gekart. linnen omslag; op vòòrzijde, etiket met groote A. Dubbel linnen snoer.

No 1342. *Factur-Boeck van Diamanten.* Anno 1671 (tot 1695). F. 1. Laus Deo in Antwerpen ady 25 October 1671. Factuer van de volghende diamanten soo nogh tot dato deser costeren te vercoopen, synde in differente steden en handen berustende volghens het uytwysen van den Buyten Bouck in de steden volghens de specificasie van de letteren....

In-fol., niet gepag., enkele losse stukken. Perk. bd., dubbel led. snoer. Op vòòrzijde titel als hierboven.

No 1343. *Anno 1688. Factuer Boeck van Diamanten* (tot 1710). In-fol., niet gepag., vele bl. wit. Enkele losse stukken. Dito band, snoer, opschrift.

No 1344. *Anno 1671. Sorteer Boeck van Diamanten.*
In-fol., niet gepag., Perk. bd, dito dubbel snoer; op vòòrzijde: Anno 1671. Sorteer Boeck van Diamanten.

No 1345. *Anno 1688. Sorter Boeck van Diamanten* (tot 1698). Idem, idem.

No 1346. *Anno 1671. Verkoop Boeck van Diamanten* (tot 1693). F. 1. Laus Deo in Antwerpen ady 26 Octobris 1671. Rekeninghe van vercoop van diamanten.
In-fol., niet gepag. Perk. bd., dito snoer. Op vòòrzijde: Anno 1671. Verkoop Boeck van Diamanten.

No 1347. *Anno 1679. Verseynt Boeck van Diamanten* (tot 1686). In-fol., 89 bl. en vele losse stukken, alphab. index vooraan. Perk. bd., dito snoer. Op vòòrzijde titel als hierboven. Op rug: idem.

No 1348. *Verseynt Boeck van Diamanten A. 1687 tot 30 July 1703*
In-fol., 136 bl. en losse stukken; index vooraan.

No 1349. *Theehandel,* 1781.
Register in-fol., gedrukt en met de hand ingevuld.
F. 1. : Notte des arrimages des Thés qui se vendront à Anvers le 6 Août 1781. In-fol., 177 blz., gebroch. marmer papier.

No 1350. *Idem 1782.*
In-fol., 182 blz. gedrukt en met de hand ingevuld. Vooraan een paar gedrukte en geschreven notas, los. Gebroch. blauw papier.

No 1351. *Idem 1783.*
Zelfde register, 113 blz. met losse stukken betreffend koop van juweelen, actiën, renten. Achteraan: verkoop van *Cauris* en *Éventails de la Chine.*

No 1352. *Schip Prince de Kaunitz.*
Inventaire d'armement du Vaisseau Le Prince de Kaunitz en 1778 a 1779. Pour une campagne de vingt deux mois, destiné pour la Chine, commandé par Mons. Leep. (Gedrukt:) A l'Orient, 1770. Gedrukt en met de hand ingevuld. In-fol., niet gebonden (gebroch.)

No 1353. *Le Vaisseau Imperial Le Prince de Kaunitz. Vivres* 1779. Lorient. Armement.
Opsomming levensmiddelen, geteekend uit L'Orient, le 20 février 1779. In-fol., niet gepag. noch gebonden.

No 1354. *Expédition du Vaisseau le Prince de Kaunitz Capitaine Angelus Leep* 1779. No 222. In-fol., gebroch.

No 1355. *Le Vaisseau Impérial Le Prince de Kaunitz. Copies des Lettres du Conseil de Canton.* Années 1779 & 1780. No 49.
In-fol., 1 schrijfboek, perk. omslag.

No 1356. *Le Vaisseau Imperial Le Prince de Kaunitz. Première Expédition à Livourne.* No 1. (teruggekomen van China 1779). In-fol., 1 schrijfboek, gebroch.

No 1357. *Le Vaisseau Le Prince de Kaunitz. Table de M.M. les Subrécargues a la Chine.* Année 1779 & 1780, No 6.
In-fol., 1 schrijfboek, gebroch.

No 1358. *Délibérations.* No 48, No 99.
Fol. 1: Registre des délibérations (du Conseil de Direction de la Soc. Imp. Royale et Apostolique de Trieste et Fiumé pour l'expédition du Vaisseau Impérial le Prince de Kaunitz a Canton le 12 Octobre 1779.
In-fol., 16 bl. gepag., de rest wit. Gebroch. blauw linnen. Etiket op vòòrzijde, met titel hierboven.

No 1359. *Instructies voor hetzelfde schip.*
F. 1. Instructions generales regardant l'Expedition du Vaisseau Imperial le Prince Kaunitz partant de Livourne pour la Chine. Inhoudstafel.

In-fol., 51 blz., met losse Italiaansche vrachtbriefjes, vele bl. wit. Gebroch., op vòòrzijde: No 1.

No 1360. *Comptes du Comprador du Hang.* No 114.
Zelfde schip. Rekningen te Canton, van af 1 Oct. 1779 tot 25 Jan. 1780.
In-fol., 78 blz. en vele wit. Gekart. blauw linnen, met etiket, en datum als hiervoor.

No 1361. *Le Vaisseau Le Joseph et Thereze. Journal, 1775-1781.* No 569. Fol. 1. Divers à Pietro Proli.
In-fol., 25 blz. en enkele wit. 2 schrijfboeken zonder omslag.

No 1362. *Répertoire* du Grand Livre de l'Expédition du Vaisseau Le Joseph & Thereze, gestion de Mr Guill. Bolle.
In-fol., 16 blz. en enkele wit, gebroch., zonder omslag. Op vòòrzijde: No 4. No 569.

No 1363. *Index voor Grootboek* van Jacomo de Pret. Gr. in-fol., blauw gekartonn. Zonder jaar.

No 1364. *Cladt Boeck Begonnen 31 Dec. 1726* (tot 9 Dec. 1739). F. 1. Laus Deo In Antwerpen. Ady 31 Dec. 1726.
In-fol., 466 bl. tekst, en wit tot 541.
Perk. bd. Op vòòrzijde, titel hierboven. Op rug: Clad Boeck 1726 tot 1739.

No 1365. *Anno 1703. Wissel boeck tot Februari 1707.*
Kopijen van wisselbrieven. Kl. in-fol., niet gepag. Perk. bd, dubbel led. snoer. Op vòòrzijde titel hierboven.

No 1366. *Chine 1779 à 1780. Société I.I. R.R. et A.A. de Trieste.* Factures et Prix, No 4.
In-fol. schrijfboek van 6 pp. Gebroch.

No 1367. *Chine 1779 a 1780. Société I.I. R.R. et A.A. de Trieste.* No 3. Facture détaillée des diverses marchandises composant la cargaison du Vaisseau le Prince de Kaunitz chargées de Canton.
Gr. in fol., schrijfboek gebroch.

No 1368. *Anno 1705. Factuer-Boeck van Goederen* tot 1723.
Langw. in-fol., 274 blz. gepag. en vele losse stukken. Achteraan: Namen en adressen (van de geinteresseerden in de Compagnie van Oostende) en Notitie van de canten dienstigh in Peru en Lima.
Perk. bd, dubbel led. snoer. Op vòòrzijde en rug titel hierboven.

No 1369. *Compte Courant de la Banque Commerciale d'Anvers* 1842-1868. (de Madame la Douairière I. P. J. Diert de Kerckwerve née De Pret).
In-fol., 13 bl., vele uitgerukt, enkele losse stukken. Gekart., perk. rug; op vòòrzijde, etiket met titel hierboven.

No 1370. *Actien, Fondsen, Lijfrenten & Obligatien Competerende den Heere Philippus Antonius Josephus De Pret.* 1829-41.
In-fol., 42 bl. gepag., de rest wit, enkele losse stukken. Gekart., rug perk., dubbel linnen snoer. Alphab. lijst achteraan.

No 1371. *Particulieren Grootboeck* van Landen, Huijsen & Erven binnen Brabant, Vlaenderen & elders gelegen, aen my Arnoldus Franciscus Josephus Bruno de Pret & mijne Vrouwe Maria Petronella Moretus competerende, begonst Anno 1775.
Alphab. lijst vooraan. Gr. in-fol., 103 bl. gepag., dubbel zooveel wit en vele losse stukken. Perk. bd. met linnen over. Dubbel groen linnen snoer.

1372. *Journael-Boeck ten dienste van Vrouwe Maria Petronella Moretus* weduwe van wijlen Ion. Arnoldus Franciscus Josephus Bruno De Pret. Begonst met den Jaere 1791.
In-fol., de helft wit, niet gepag., enkele losse stukken. Op laatste blad tekst, doodsbericht van de weduwe De Pret op 17 Juni 1798, begraven te Hemixem, bij haar man, 5 Aug. 1789.
Perk. bd. met linnen over; 2 groen dito snoeren.

1373. *Inventaris van Papieren raekende diversche successien.* In 't gemeyn tusschen de Erfgenaemen van den Heer Arnould Franciscus Josephus Bruno De Pret & Syne Compagne vrouwe Maria Petronella Moretus. Gedeposeert by den Heere Philippe A. J. De Pret 1818.
In-fol., niet gepag. (1133 nummers). Enkele losse stukken. Gekart. perk. rug, dubbel linnen snoer.

Nrs 1374-1375. *Ouden Chijns boeck van Terveken* aparent geformeert by brieven van Terrier omtrent den jaere 1653.
Twee schrijfboeken kl. in-fol., het 2e van 't jaar 1696. Niet gebonden.

No 1376. *Chysboeck van Hemissen* (Dobbel 1740, van Fransois Schilder; ridder. Koopacte gepasseerd te Antwerpen op 17 Sept. 1739.
Kl. in-fol., gepag. van 47 tot 96, de rest niet of wit. Perk.

bd; koorden snoer. Op vòòrzijde : No 281. Titel op achterzijde.

No 1377. *Chynsboeck van den Hove van ter Veken.* 20 May 1777.
Kl. in-fol., 73 bl., vele losse stukken. Perk. bd, dubbel koorden snoer. Op vòòrzijde titel als hierboven.

No 1378. *Register van 't Laethof, Terveken onder Schelle.*
F. 1. Nieuw Register competerende Jonker Arnoldus Franciscus Josephus Bruno De Pret, 1785-93.
In-fol., 13 gepag. blz., de rest wit, en losse stukken. Perk. bd, dubbel koord. snoer; op vòòrzijde, titel hierboven.

No 1379. *Den Notiesie Boek van de arbyeders* van het yaer 1775 den 11 September (tot 24 Maart 1777).
In-fol., niet gepag. Perk bd, dubbel koorden snoer.

No 1380. *Idem;* van 1 Januari 1819 tot 29 Dec. 1827.
Langw. in-fol., niet gepag., gekart., perk. rug, dubb. koord. snoer.

No 1381. *Klynen Journael,* begonst prima January 1797.
F. 1 Klynen Journael ofte kladboeck van my Maria Petronella Moretus Weduwe Arnould François Joseph Bruno De Pret. Tot 5 Juny 1789.
In-fol. niet gepag., van achter veel wit uitgerukt. Perk. bd, rug afgerukt, dubbel koord. snoer. Op vòòrzijde titel hierboven, en No 465.

No 1382. *Kasboek* 1798-1834.
F. 1: Cassa Rekening-Boeck voor de vrouwe Weduwe A. F. De Pret, begonst naer 't eyndigen van den laest-voorgaenden Ultima Decembri 1797, dus desen nu beginnende 1 Januarij 1798. Afrekening gesloten door Douairière Gillès geb. de Pret. W. B. G. Van Limburg Stirum.
In-fol., niet gepag., losse stukken o. a.: Het Sterfhuys van Vrouwe Maria Petronella Moretus, weduwe etc. 1800-1809. Gekart., dubbel koord. snoer. Op vòòrzijde : Cas-Boeck.

No 1383. *Nieuwen Coppije-Boeck,* begonst in Januarij 1777.
F. 1 Nieuwen Coppije-Boeck van Brieven begonst door mij Arnoldus Franciscus Josephus Bruno De Pret, in Houwelyck met Maria Petronella Moretus, den 10. Januarii 1777. Godt wilt ons synen zeghen verleenen. Tot 26 Dec. 1797.
In fol., niet gepag., enkele losse stukken. Perk. bd, dubbel koorden snoer. Op rug en vòòrzijde titel als hierboven.

No 1384. *Nieuwen Index van Grootboek,* 18e eeuw.
In-fol., niet gepag., kopij van zelfden index, vooraan. Gekart., perk. rug, dubbel koord. snoer. Op vòòrzijde *Index.*

No 1385. *Idem,* 18e eeuw.
Klein in-fol., niet gepag., gekart.

No 1386. *Notarieele acten* betreffende de familien De Pret, De Vlieghere, de Neuf, Moretus, 1727-1730.
Massa-lotingen, verdeelingen van goederen.
In-fol., niet gepag., perk. bd, dubbel led. snoer, op vòòrzijde: No 11.

No 1387. *Notietie Boek voor de arbyders* van den heer J. J. Moretus tot Stabroeck 1805-1819.
In-fol., niet gepag., perk bd, dubbel koord. snoer; op vòòrzijde, titel als hierboven.

No 1388. *Journaal* 1797-1805.
Gehouden te Bremen, Hamburg en Antwerpen, door Philippe Antoine Joseph De Pret.
Gr. in-fol., niet gepag., met losse Staat en Balance der Goederen & Effecten van d'Heer Ph. A. J. De Pret, getrokken uyt syn Ed. Boecken.... op 26 Aug. 1805. Linnen band.

No 1389. *Journaal 1805-1815,* 8 Febr.
F. 1. Au nom de Dieu. Antwerpen 30 April 1805. De volgende....
Gr. in-fol., niet gepag. Linnen bd met dubbel koord. snoer. Op rug, pap. etiket met titel hierboven.

No 1390. *Journaal 1815-1824.*
F. 1. Au nom de Dieu. Antwerpen 17 February 1815.
Gr. in-fol., niet gepag. Linnen bd met dubbel koorden snoer.

No 1391. *Journaal 1825-1841,* 19 Maart.
F. 1. Au nom de Dieu. Antwerpen 4 January 1825.
Gr. in-fol., niet gepag., achteraan veel wit. Linnen bd met dubbel dito snoer.

No 1392. *Brouillon-Journael* van den Heere Phil. A. J. Baron De Pret. Begonst op 2 January 1833. Geeyndigd op....
Kl. in-fol., niet gepag., veel bl. wit uitgerukt, enkele losse stukken. Gekart., perk. rug, dubbel koorden snoer. Op rug, titel als hierboven.

No 1393. *Journael 1841-1860,* 17 Juli.
F. 1. Doivent Biens Divers, pour ce qui existe à la date

de ce jour d'après le détail ci-après, provenant de la succession de Monsieur le Baron et de Madame la Baronne Depret de Terveken.

Gr. in-fol., niet gepag. Linnen bd.

No 1394. *Index op Grootboek,* 18e-19e eeuw.

In-fol., niet gepag., enkele losse stukken. Gekart., perk. rug.

No 1395. *Index op Groot Grootboek*, 18e eeuw.

In-fol., niet gepag., gekart. Voorop titel als hierboven.

No 1396. *Grootboek onroerende goederen,* 18e eeuw.

F. 1. Casteel, Landen, Goederen &a Hemixem & Aertselaer. Groot Boeck F.

In-fol., slechts 13 bl. beschreven van het lijvige register. Bevat 294 nummers. Perk. bd met linnen over, dubbel linnen snoer.

No 1397. *Registre des propriétés de Mons.* P. A. J. De Pret, situées à Hemixem, Schelle et Aertselaer; begin 19e eeuw.

Kl. in-fol., 21 bl. gepag., de rest wit. Achteraan: Table alphabétique des fermiers de Mons. P. A. J. De Pret contenus dans ce Registre. Gekart., rug perk., dubbel linnen snoer.

No 1398. *Grootboek 1829-1841 onroerende goederen* te Aertselaer, Hemixem, Basel, Borgerweert, Wiesekerke & Beaufort, Hulst, Contich, Edeghem, Eeckeren, Lillo, Muysbroeck, Herenthout, Schelle, Wechelderzande, Stabroeck, Putte. — Huizen, molens, renten.

In-fol., niet gepag., met losse stukken, veel wit uitgerukt. Gekart., rug perk., dubbel koord. snoer.

No 1399. *Kasboek 1798-1807.*

F. 1: Cassa-Boeck voor Jonker Philippe Ant. Jos. De Pret alhier.

In-fol., niet gepag. Gekart., rug perk., dubbel koord. snoer. Op rug: Casboeck.

No 1400. *Cassa Begonst 1 January* 1807. Geeyndigd 4 Mey 1820.

F. 1. Cassa-Boeck van Philippe A. J. De Pret van ontfangh en uytgave sedert 1a Januarij 1807 tot 4 May 1820.

In-fol., niet gepag., vele losse stukken. Perk. bd, dubbel koord. snoer. Op vòòrzijde titel als hierboven. Op rug: Caisse du 1 janv. 1807 au 4 may 1820.

No 1401. *Cassa* begind 4 Mey 1820 geeyndigd (14 Nov. 1827).

In-fol., niet gepag., vele losse stukken. Perk. bd, dubbel

koorden snoer. Op vòòrzijde: titel als hierboven; op rug: Caisse du 4 May 1820 au 13 Nov. 1827.

No 1402. *Kasboek 1825-1828.*
Kl. in-fol., niet gepag., enkele losse stukken. Gekart., rug perk., dubbel koord. snoer. Op rug (modern): Caisse du 18 mars 1825 au 17 avril 1828.

No 1403. *Cas boek 17 April 1828.* (tot 7 Sept. 1833).
In-fol., niet gepag., vele losse stukken, o. a.: Observatien op Cassa Boeck van 31 May 1821 tot 15 Feb. 1826. Perk. bd, dubbel koord. snoer. Op vòòrzijde titel als hierboven. Op rug (modern): Caisse du 17 avril 1824 au 7 sept. 1833.

No 1404. *Kasboek 1833-1839.*
In-fol., niet gepa.g, vele losse stukken (o. a. Notitie van de goederen op het hof van Mynheer den Barron Depret te Stabroeck).
Gekart., dubbel koord. snoer. Op rug (modern): Caisse du 1 sept. 1833 au 25 mars 1839.

No 1405. *Oncost-Boeck 1801.*
F. 1: Oncost-Boeck van diverschen uytgeef in 't huys-houden &a van & voor mij, Philips A. J. De Pret. Begonst met Januarij 1801.
Kl. in-fol., 215 bl. gepag., even veel wit, enkele losse stukken. Vooraan: Index. Perk. bd, dubbel linnen snoer. Op vòòrzijde: Oncost Boeck.

No 1406. *Brouillon (Kasboek)* voor D'Heer Philippe De Pret, begonst primo January 1801, (tot 10 Oct. 1809).
Kl. in-fol., niet gepag. Perk. bd, dubbel linnen snoer. Op vòòrzijde: titel als hierboven.

No 1407. *Brouillon (Kasboek)* van Philippe A. J. De Pret, begonst 10 October 1809 (tot 22 Sept. 1821).
Kl. in-fol., niet gepag., perk. bd, dubbel linnen snoer. Op vòòrzijde, titel als hierboven.

No 1408. *Brouillon (Kasboek)* van D'heer Phil. A. J. De Pret, begonst op 26 September 1821. Geyndigd op 31 December 1832. Zelfde band en snoer.

No 1409. *Copye-Boeck van Brieven 1798* (tot 1840).
Kl. in-fol., niet gepag., met losse stukken. Perk. bd, dubbel linnen snoer. Op vòòrzijde titel als hierboven.

No 1410. *Inventaire Général* des biens fonds, rentes hypothéquées, obligations, effets à ordre, fonds publics... délaissés par Monsieur Jean Gerard Baron Diert de Kerkwerve décé-

dé à Bruxelles le Janvier 1828, et son épouse Dame Marie Barbe Ghislaine Osy, décédée à Bruxelles le 3 Août 1844, ainsi que de quelques biens fonds délaissés par Dame Théodore Thérèse Diert Douairière de Monsieur le Chevalier de Beughem de Cappelle, décédée à Bruxelles le Juin 1835. Gr. in-fol., 200 bl. gepag., en vele wit. Perk. bd met linnen over.

No 1411. *Inventaris van Diversche Papieren* Competerende den Heere Philippus Antonius Josephus De Pret, 1829.
In-fol., 278 blz. gepag. en alphab. index achteraan; met losse stukken. Gekart., rug perk., dubbel linnen snoer.

No 1412. *Fondsen, Actien & Obligatien,* Hoeven, Landen & Renten, Competerende aen Den Wel Edelen Heer Baron Diert de Kerckwerve, 1841-54.
Gr. in-fol., 110 blz. gepag., vele wit en vele losse stukken. Index achteraan. Gekart., rug perk., dubbel linnen snoer.

No 1413. *Grootboek 1844-1862.*
Gr. in-fol., 179 bl. gepag., en bijna even veel wit. Zwart gekart., rug en hoeken zwart leder. Rood marok. etiket op rug: Grand Livre.

No 1414. *Kasboek 1845-1850.*
In-fol., niet gepag., met vele stukken aan baron Diert, burgemeester van Hemixem. Gekart., rug en hoeken perk. Op rug (modern): Caisse du 19 nov. 1845 au 26 août 1850.

No 1415. *Kasboek 1850-1858.*
In-fol., niet gepag., gekart., rug en hoeken groen leder, dubbel linnen snoer. Papieren etiket op rug half afgerukt.

No 1416. *Kasboek 1858-1865.*
In-fol., niet gepag., gekart., rug en hoeken groen leder.

No 1417. *Brievenkopij 1841-54.*
F. 1: Copie de Lettres. 19 Juny 1841. Niet gepag. Aan de keerzijde van het register: Kasboek van het jaar 1784; met losse stukken uit dit jaar. Gepag. 1-45. Dan veel wit. In-fol., perk. bd, dubbel koord. snoer; op achterzijde: No 469.

No 1418. *Kasboek 1809-1825.*
Livre de feu Monsieur C. J. Osy, décédé à Anvers, à partir de 1809.
In-fol., 162 blz. gepag., de rest wit. Vooraan Index. Op volgend blad, korte familieaangelegenheden van af zijn huwelijk op 5 Febr. 1765 met Jouffr. Joanna Barbara

Anthonia Cornelissens. Perk. bd, dubbel groen linnen snoer. Op vòòrzijde: Fransche titel hierboven.

No 1419. *Groot Boeck A. van Emanuel François van Ertborn,* Begonst 29 April 1783 ende geeyndigt 31 December 1801. No 104.

In-fol., 189 bl., enkele losse bl. Perk. bd met linnen over, 2 groen linnen snoeren.

No 1420. *Index* op vorig Grootboeck A. In-fol., gekart.

No 1421. *Groot-Boeck* van Emmanuel Francois de Paul Van Ertborn. Begonst 1. January 1802 & geeyndigt 31 December 1810. No 101.

In-fol., 200 bl. gepag., vele losse stukken. Perk. bd met linnen over, 2 groen linnen snoeren.

No 1422. *Index* van Grootboek B. In-fol., gekart. rug perk.

No 1423. *Groot-boeck C.* van Emanuel Francois de Paul Van Ertborn. Begonst den 1. January 1811 ende geeyndigt den (12 Jan. 1827).

Gr. in-fol., 151 bl. en zeer veel wit, met vele losse stukken. Half led. bd, op rug marok. etiket met: Grootboek.

No 1424. *Index* van Grootboek C. hierboven. In-fol., gekart., perk. rug.

No 1425. *Grooten Boeck van my Jacob Anthoni De Witte,* Begost anno 1655.

De goederen in desen grooten boeck begrepen toegehoort hebbende den bovenstaenden Jon. Jacob Anthoni de Witte Hre van Levergem, Doorne, Terlaken etc. Borghemeester der stadt Antwerpen, ende Vrauwe Anna Catharina Mailliart Vrouwe van Quarebbe etc. syn gescheyden ende gedeylt naer de doodt van de leste afflyvighe van hun Edele voorschreve, tusschen Jouff. Isabella, Jonkers Joannes, Adrianus ende Jacobus Anthonius hunne dry achtergelatene kinderen, alles volgens den staet ende inventaris, cavelinge, schydinge ende deylinge daer van geschiedt op 13 ende 16 July 1699.

In-fol., 212 bl., enkele losse stukken. Perk. bd, led. snoer. Op vòòrzijde: No 13. No 1.

No 1426. *Grootboek Joan Adriaen De Witte,* 1687-1719.

F. 3. Ick Joan Adriaen De Witte moete hebben over hauwelyck goedt aen my van Jonker Jacob Anthoni De Witte ende Vrauwe Anna Catharina Mailliaerts myne Ouders op heden gegunt ende gegeven.... (int Kipdorp).

In-fol., 214 bl., vele losse stukken. Perk. bd, dubbel groen zijden snoer. Op vòòrzijde: No 4.

No 1427. *Grootboeck Guillemus Nicolaus Josephus De Witte. 1719.*

F. 5. Ick Guillemus Nicolaus Josephus De Witte moete hebbe over houwelyckxgoedt aen my van Joannes Adrianus De Witte, ende Vrauwe Maria Catharina Bosschaert myne ouders op heden gegunt...

In-fol., 184 bl., vele losse stukken. Perk. bd. Op vòòrzijde: No 13.

No 1428. *Index* op vorig Grootboek. Langw. kl. in-fol., blauw gekart.

No 1429. *Ontfanck ende Vuytgheefboeck* door my Jan Adriaen De Witte begost Meert 1687 (tot 1707).

Kl. in-fol., niet gepag. Perk. bd, led. snoer. Op achterzijde titel als hierboven en 1e schutblad, en: No 2.

No 1430. *Idem, 1708-1718.*

Kl. in-fol., niet gepag., perk. bd, dubbel groen zijden snoer. Op vòòrzijde: No 10. Op achterzijde: No 5.

No 1431. *Ontfanck ende uytgeef Boeck* Door my Joannes Guiellemus Nicolaus Josephus De Witte Begonst September 1719 (tot 1736).

Is niet gepag., daarachter wel van 1-49, ook over de jaren 1718-1735, en enkele bl. wit. Perk. bd, dubbel koord. snoer. Op vòòrzijde: No 12.

No 1432. *Staet P. F. J. De Witte, 1769.*

F. 1. Staet, Inventaris, Rekeninge, bewys ende Reliqua, die mits desen doende ende overgevende is Vrouwe Maria Magdalena Josepha van Colen Douariere van wylen Jonker Paulus Franciscus Josephus de Witte, overleden 11 Jan. 1767 in synen woonhuyse in 't Kipdorp (opgemaakt door notaris P. J. G. Steenecruys).

Kl. in-fol., niet gepag. Led. bd, versierde rug met groen marok., etiket en titel: Staet P. F. J. D. Witte.

No 1433. *Staat der goederen van Joh. van Campen,* 1757.

F. 1. Staat en Inventaris van de Huyzen en Landen, Lyff en Losrentebrieven soo door onsen Moeder Zal. gedagtenisse Vrouwe Cornelia Ouderogge, op 7 July 1735, als nu laast door onzen vader Johan van Campen op 25 Jan. 1757 metter doot ontruimt....

F. 57v. Actum en in oirconde in 's Gravenhage geteekent huyden 3. Maart 1757.
In-fol., 57 bl., gekart., rug rood marok.

No 1434. *Staat en Massa,* mitsgaders scheydinge, caveling en deeling van sodanige Goederen ende Effecten als onsen Wel Edele Vader Johan van Campen naergelaten heeft, volgens Inventaris in dato 24 Febr. 1757.
In-fol., 118 bl. Op laatste blad, handteekeningen en zegels van de 8 erfgenamen, en van Notaris G. Trouillé. Gekart., rug rood marok.

No 1435. *Idem,* met enkele losse stukken, en zonder handteekeningen en zegels op laatste blad. Ook 118 bl., zelfde band.

No 1436. *Idem als Nr 1433.*
57 bl. in-fol., met: Extract Testament van de WelEd. Geb. heer Johan van Campen en Vrouwe Cornelia Oudergogge. In dato 29 December 1731. Zelfde band.

No 1437. *Reekeningh, bewys en Reliqua....* voor wylen den Wel. Ed.Geb. Heere Willem Cornelis van Campen, overleden 2 Maart 1771. Actum in 's Gravenhage, 3 Juli 1772.
89 bl. in-fol., enkele losse stukken, gekart. kleurpapier.

No 1438. *Idem.* Zelfde kopij en band.

No 1439. *Idem als No 1433.*
57 Bl. in-fol., gekart., rug rood marok.

No 1440. *Maand Index 1778.*
F. 1. Nieuwen maend-index op den ouden Groot-boeck, geformeert in maij 1778.
In-fol., niet gepag., genaaid in een perk. acte van 1618. Op vòòrzijde: Maend index.

No 1441. *Maendindex 1778.*
F. 1. Maendindex op den ouden grootboek geformeert in meij 1778. Enkele blz. slechts beschreven. Gekart., op vòòrzijde: Maendindex.

No 1442. *Straet Boeck,* van St Jacobs wyck genaemt Couwenbergh door Jacomo de Pret gelevert aen frere Cornelis Sallet, daer voor hem Godt den Heere wilt loonen ende laeten volbrengen t'synder eere ende Glorie.
In-fol., niet gepag., maar alfabetische orde. Achteraan: Bussen van de verschillende kerken, jaar 1673. Perk. bd; op vòòrzijde: titel als hierboven in groote goth. letter.

No 1443. *Landtboeck van den Polder van Austruweel.* No 66.
215 blz. in-fol., vooraan index op los bladje. Perk. bd; dito snoer. Op vòòrzijde: titel als hierboven.

No 1444. *Medceyn Boeck van d'Heer De Pret,* 1785-1812.
Kl. in-fol., niet gepag., vele bl. uitgerukt. Lijst van geneeskundige voorschriften. Perk. bd; op vòòrzijde, titel als hierboven.

No 1445. *Bundel in-folio van Campen.*
1) Cavelinge, scheydinge ende deelinge tusschen Mr Pieter van Campen, als getrout hebbende Joff. Maria de Haes, ter eenre, ende Mr Jacob van Varick, doctor Petrus van de Velde, ende Gommarus van Crayenbosch als testamentaire voochden over Joffrouwe Johanna de Haes ter andre syde (1670).
2) Staat van de goederen, de welke Juffr. Johanna Maria de Haes ten huwelyk gaande met den Heer Wilhelmus van Campen, is aanbrengende..... 1672.
3) Staedt ende inventaris.... die by den E. Claes van Campen ons vader z. die overleden is 17 Jan. 1681, naegelaten syn, gemaeckt by ons Willem, Pieter, ende Catharyna van Campen.
4) Liquidatie tusschen Pieter van Campen als gehadt hebbende de administratie van verscheyde goederen toecomende haer exell. Maria Anna Scholastica van den Tijmpel geseyt van Brabant, princesse de Rubempré (1689).
5) Liquidatie tusschen Pieter van Campen als gehadt hebbende de administratie van eenige goederen toebehoorende d'heer Charles François van Boergongien, Grave van Wacken..... 1689.
6) Reeckeninge Pieter van Campen van alsulcken ontfang, Uytgeven ende administratie als hy gehadt heeft van seeckere Vicarie ofte Capellerye goederen daer van Vrouwe Adriana Françoise van Bronckhorst van Vliet in haer leven waerachtige patronesse ende collatrice van was. Leyden, 24 Febr. 1689.
7) Liquidatie van het geene Pieter van Campen voor den heer Barnardy Moens heeft ontfangen ende vuytgegeven. Juny 1700.

No 1446. *Bundel in-fol. van Campen.*
1) Reeckeninge die is doende Mr Pieter van Campen als beneffens d'heer ende Mr Aelbert vande Velde tot executeurs gestelt over den boedel ende goederen naergelaeten by Juffr. Agata van Leeuwen, overleden in Leyden den 18 July 1699.
11 stuks, van 1699 tot 1707.

No 1447. *Staet ende inventaris* van de goederen naergelaeten by Juff. Catharina van Campen, 1702 (overleden te Leyden 13 Mei). 2 stuks.

No 1448. 1) Huercedulle van een huis toebehoorende Harman van Zoelen, burgemeester te Rotterdam, verhuurd aan Mr Johan van Campen, advocaat te Rotterdam, 1703.

2) Inventaris van bovengenoemd huis, 1705, 15 blz.

No 1449. 1) Staet van de goederen de welcke d'heer ende Mr Johan van Campen ten huwelyc aengaende met Juff. Cornelia Ouderogge is aenbrengende, 1710.

2) Rekening, staat en inventaris van de goederen d'heer & Mr Cornelis Ouderogge competerende, 1714.

3) Rekening, bewys ende reliqua die doende is Egidius Box aen de Erfgenaemen van wylen W. C. van Campen en desen aen vrouwe S. M. van Campen Douairiere van Bruninghausen vrouwe van Kerckwerven. 1775.

No 1450. *Bundel van Campen.*

1) Testamentaire dispositien van Mons. Nicolaus Synloust, overleden in 's Gravenhage 20 Juli 1723. Mitsgaders den Staat en Inventaris... Alsmede de Reekeningh van d'Heeren Executeurs.... En laastelyc noch seekere particuliere Liquidatie.... tusschen d'Heeren van Campen en Vincent Ouderogge. 1724.

2) Reekening, bewys en Reliqua die doende zyn Adrianus van Wyck Notaris en Procureur in s'Hage, in qualiteyt als by wylen de WelEd. geb. Heer Willem Cornelis van Campen gevoerd hebbende en op 2 Maart 1771 alhier in den Hage overleden.... 35 blz.

3) Inventaris Willem Corn. van Campen, overl. 2 Maart 1771.

No 1451 *Bundel Johan en Cornelis van Campen.*

Bondel van diversche charters en papieren, oude obligatien en transporten dewelcke om reedenen te alle tyden in de Familie en Boedel bewaert moeten worden, als mede actens van conventien en acquitten van dien. 1672-1732.

No 1452. *Documenten en transporten* Pieter van Campen toebehoorende, 1715. Pak in grauw papier.

No 1453. *Van Campen.* Bondel van de nieuwe personeele en betaalde quotisatien conform het consent van den 100. en 200. penning van dato 20 Febr. 1745 enz., met de placcaaten van dien. Familiegelt 1716, enz.

No 1454. *Bondel* met pampieren, concerneerende de Geschutgietery in s'Hage. 1709-1712.
Copie rekeningen beginnende 1712, boedel Johan Ouderogge, rekeningen van de Oostindische Compagnie ter camer Delft (1717).

No 1455. *Rekeningen* voor Heer Joh. Ger. Diert Heere van Kerkwerve, van Mosselmans 1799-1827, en andere betreffende vrouwe J. F. van Campen Douairiere Diert, 1777.

No 1456. *Rekeningen* voor Vrouwe J. F. van Campen vrouw van Kerkwerven Douariere Diert te Brussel 1780-95. 3 Bundels.

No 1457. *Liquidatie* en afrekeningen tusschen Heer François Adam van Afferden nomine uxoris ende Mr Johan van Campen. 1713-1748. Bundel.

No 1458. *Geslachtslysten* (met documenten).

1) *Genealogia Stirpis van Campen*, beginnende met Jacob van Campen Gysberts soon qui vixit anno 1488... tot op Johan van Campen geb. 19 Dec. 1677 in de rechte neergaande Linie. Met gekl. wapens, zegels, gedrukte certificaten, gedrukte «Listes des titres de Noblesse, Chevalerie, et autres marques d'honneur accordées par l'empereur et roy Charles VI (de 1734 à 1736), fondatiën», etc.

2) *Genealogia Stirpis van Mierop*, beginnende met Cornelis van Mierop overleden in de jaaren 1484... dienende tot bewijs dat de voor-ouders van Johan van Campen geb. 19 Dec. 1677 daaraan getrout en gealieert syn geworden.

3) Dubbels van acten van de twee vorige bundels.

4) *Genealogia Stirpis De Haes* beginnende met Jacob de Haes Cornelis soon die geleeft heeft in de Jaaren 1497... dienende tot bewijs dat de vader en de grootvaders, grootvader van Johan van Campen geb. 17 Dec. 1677 aan die familie getrout en gealieert syn geweest.

5) *Genealogia Stirpis van Adrichem* geseght van Dorp, beginnende met Joncker Albert van Adrichem in huwelyck gehadt hebbende Juff. Elisabeth van Dorp overleden in de jaaren 1555 en 1557.... dienende tot bewys dat de voorouders van Johan van Campen etc.

6) *Genealogia Stirpis van Tetteroede* geseght van Weesp beginnende met Heer Dirck van Tetteroede, ridder, overleden 1332.... dienende tot bewys dat de voor-ouders van Johan van Campen etc.

7) *Genealogia Stirpis Splinter* beginnende met Johan Splinter qui ob. anno 1521.... dienende tot Bewijs dat de voor-ouders van Cornelia Ouderogge gebooren 3 Oct. 1683 aan die Familie getrout en geallieert syn geweest.

8) *Genealogia Stirpis van Weede,* beginnende met Elias van Weede, die geleeft heeft in de Jaaren 1436... tot bewijs dat de voor-ouders van Cornelia Ouderogge geb. 3 Oct. 1683 aan die familie etc.

9) *Genealogia Stirpis Nobel,* beginnende met Willem Nobel.... tot bewys dat de voor-ouders van Cornelia Ouderogge etc.

10) Tien (twaalf) distincte Extracten uyt de doop Boeken, concerneerende myn volgende kinderen (van Campen, van 1701 tot 1728).

Met: Notarieele acte van 't huwelyk van Theodorus Christophorus Josephus Diert en Johanna Florentia van Campen, 23 April 1754, 's Gravenhage.

11) Cort geslaght registerje dienende tot illucidatie van de tegenwoordig noch in den Jaaren 1719 in leevenden lyve synde Erfgenaamen van wylen Juff. Beatrix Splinter; en andere stukken betreffend B. Splinter.

12) Proijecten tot het schrijven soo van het Certificaat als van de Confirmatie van Noblesse.... van de Famillie van van Campen (1736). In-fol., 11 bl.

13) Genealogia ofte geslachte van Jacob Pieter de Haes. Geteyckent opten elfften Maertij 1622 stilo novo. Boekje kl. in-oct. (tot 1687).

14) Arbre Généalogique des héritiers de Pierre Melyn et de Jeanne Matthysens. Anvers, le 20 novembre 1807.

No 1459. *Familiestukken van Campen.*

1) Conditien & Voorwaerden de respectieve kinderen en Ergenamen van wylen de WelEd. Geb. heer Johan van Campen.

2) Extract uyt den Staat en Inventaris der Goederen... van d'Heer Mr Cornelis van Campen Pieters...., 1745.

3) Staat en Inventaris van de Goederen... nagelaeten door wylen d'Heer en Mr Cornelis van Campen, overleden 25 Febr. 1739.

4) Huwelijksche voorwaarden Matthias Jacob de Haen en Catarina Maria van Campen, 22 April 1734.

5) Testamentaire Dispositie van d'Heer Johan van Cam-

pen en Vrouwe Cornelia Ouderogge, 29 Dec. 1731, benevens andere stukken, in zakje.

6) Huwelyksche voorwaarden tusschen Mr Petrus Ivo Versyden van Varick en Juff. Maria Catharina van Campen, 23 Aug. 1742.

7) Idem tusschen Willem Carel van Bruninghausen, heer van Kerkewerve en Isabella Maria van Campen, 6 Juli 1752.

8) Copie van 't testament van d'Heer Vincent Ouderogge, 2 Aug. 1763.

No 1460. *Acten betreffende Petrus van Campen, overleden 1757.*
Liquidatien met Cornelis Ouderogge, 1719-30. Notitie van brieven (bundel), transporten, rekeningen, bondel van Fidei-commissaire goederen die hem nomine uxoris te beurt zijn gevallen (1712), procuraties, borgtochten, requesten, pachtenacten van acquyt, inventarissen, obligatien.

No 1461. *Acten betreffende Johan van Campen*, 's Hage.
Soortgelijke stukken. Gedrukte Accorden en Staten van boedels, o. a. van Mr Balthazar Mandt, 1742; ook afrekeningen met Cornelis Ouderogge, 1743, huurcedulen.

No 1462. *Acten vooral van de dochters van Campen.*
o. a. van de Juffrouwen Johanna Beatrix (1727, kloosterzuster), Agatha (1737), Jacoba (1728-35), Catharina Maria (weduwe Mathias de Haan), Clara Catharina (1735), Cornelia (1741).

No 1463. *Acten vooral betreffende Cornelis van Campen* en de *familie Ouderogge.*

No 1464. *Overige leden van de familie van Campen.*
Vrouwe J. M. van Campen, Douariere W. C. van Bruyninghausen, heer van Kerkewerven; Willem van Campen, Claes van Campen, Willem Cornelis van Campen.

No 1465. *Familie Osy.*

1) Bundel Rekeningen, bewijzen en reliqua betreffende den WelEd. Heere Cornelis Josephus Osy...., 1798-1815.

2) Staet en inventaris generaal van zijne achtergelaten goederen te Antwerpen (overleden 15 November 1814).

3) Documenten specteerende tot de 7e rekening van F. D. van Ertryck aan Vrouwe Maria Barbara Gislena Osy, echtgenoote van Heere Joannes Gerardus Baron Diert, van Kerkwerven, 1815-1818.

4) Tableau des objets formant le lot de Madame la Baronne Devrindts au partage des biens de la succession de

Monsieur C. J. Osy en des biens etc. 1815. — En andere stukken van die jaren.

No 1466. *Familien Osy — Van Ertborn — Cornelissen.*
Schuldbrieven van den Heer Cornelissen aan Osy; officieele acten, rekeningen, obligatien (obligations à terme de Mons. Jacques J. A. J. N. De Cornelissen, sur divers biens sous Wommelghem etc. au profit de Mons. Corneille Joseph Osy, 1816). Bordereau de créances à charge de Mons. De Cornelissen père, cum suis, au profit de Messieurs Van Ertborn et fils. Enz.

No 1467. *Familie Osy.*
1) Titres relatifs à la succession de Mlle Christine Hélène Osy, décédée à Rotterdam en Hollande, le 8 mai 1791.
2) Quitantien van landen en goederen te Gastel en in Zuid-Holland, 1829-34.

No 1468. *Familie Osy.*
Losse stukken, o. a.: Testament van Sr Jan Osy (wijnkoopman te Rotterdam) ende Juffr. Barbara Steendyck, Echtgenooten, 1699. Rekeningen courant betreffend Joan Osy, 1790 en latere jaren (Rotterdam, Brussel, Hamburg, Atnwerpen). Rekeningen over hoeven van Corn. Jos. Osy, in Tholen, 1815-18, enz.

No 1469. *Familien Moretus, Diert.*
1) Rente constitutie van f. 15.000 op d'heer Jean Bt Bauwens Seigneur de Jennevaux tot Ramillies, d'originele acte berust onder Jonker Jean Joseph Moretus, 1788.
2) Rekeningen voor Vrouwe Douariere Diert door Egidius Box, 1775. Scheiding van den boedel van Vrouwe Maria Catharina van Campen Douariere de Haan, 1763, enz.
3) Bundel kleine en groote rekeningen voor Baron van Diert, 1828-9, en vrouwe Maria Barbara Ghislena Osy, Douariere van Joh. Ger. Baron Diert van Kerkwerve.

No 1470. *Familie van der Vorst.*
Pak papieren, rentebrieven, raekende de Familie van van der Vorst, voor de Fondatien, 17e-18e eeuwen, waer van collecteur was Jonker Arnold Francis Josephus Bruno de Pret. Met perk. boek kl. in-oct. Boek der Fondatie van 4 Proven voor geestelyke Dogters binnen de stad Antwerpen gefondeert door wylen Jouff. Anna Ther. van der Vorst, 1744-1797.

No 1471. *Familien de Nobelaer de Kerckwerve.*
Brieven van af 1644. Afgeloste kapitalen, obligatien van Willem Carel van Bruninghausen, heer van Kerckwerve, en vrouw Isabella Maria van Campen.

No 1472. *Familie de Witte.*
Obligatie groot f. 85.000 Brabants wisselgeld ten laste van Cornelis Bles en vrouw Martha Catharina Peneux op 2 Juli 1781, ten behoeve van diversche persoonen (J. H. Borrekens, Marie C. J. Borrekens, Vrouwe Maria Petr. Moretus Douairiere Arn. Fr. J. Bruno de Pret, J. H. Heesmans, etc.) in 10 exempl. Rekwest en vele stukken voor Jouf. Isabella de Witte, 1726, over verkoop van goederen van Jouf. Dymphna Isabella de Raedemaeker. Extracten uit het sterfhuis van F. G. Ullens, 1738.

No 1473. *Varia van andere familieleden.*
Stukken van Baron Jan de Troibreze en zijn wed. Vrouw Magdalena Cobergher, 1645-1663. Lyfrente op de landen van Aalst voor Vrouwe Maria Magdalena van Colen-de Bosschaert-Emtinck, 1753. Rekwesten van Adriaen Stalpert van der Wiele ende Cornelis Jacobs de Haas, 1639.

No 1474. *Briefwisseling met Heer Cloots,* Baron van Schilde, van het jaar 1723: een pak van de wed. Smidts uit Brugge, 1723 (over schepen van Bengalen en China); idem van P. J. Woelaerts, uit Oostende, 1723; idem van Joan Bapt. Soenens, Gent, 1723; Corn. Spiegel, Gent 1723; Joan de Joengh, Oostende 1723; Robert Hewer, Oostende, 1723; L. B. Thysebaert, Gent, 1723; L. Bernaert, Oostende 1723; L. B. Thysebaert, Gent- 1723; L. Bernaert Oostende 1723; Jac. Maelcamp, Gent, 1723; Thom. Hale, Oostende, 1723; Jud. Goethals, Gent, 1723; B. Thuys, Oostende 1723; verder uit Gent: Jean Batt. Grenier (pak), en Duwin (dubbel pak). Antwerpen: Henrico Eeltiens, Jacomo de Pret. Mechelen: de St Vaast Denterghem, Pattyn. Londen: Chauvel et Cocqueel, Alex. Stevansone, A. Lapostre, Pierre Diharce. Venlo: J. L. Baenen. Brussel: Baron Galesi, Wander, de Varick, Guill. van den Blocq. Parijs: Cloots Bombarda. Brugge: A. Browne Junior, Frans Talbou, J. B. Danckaert. Cadix: Gaspar Hué. Port Louis: Voordaagh & Comp. Bilbao: Salvador & J. du Brocq. Papieren over de betaling van f. 50.000 tusschen Cloots en Mayer a Golsteyn, 1718 (levering van buskruit).

No 1475. *Varia Cloots-de Pret-van Ertborn.*
Schrijven van Corn. Cloots S. J. aan paus Benedictus XIII, om aflaatbrieven voor de Filippijnen. — Faillissement Eduard van Ertborn, 1823. Lyste van den coopdag van de heer de Pret op zyne goederen onder Hemixem, 1799-1807-8. Cyns op Huishuren 1774-1783; over goederen in England van Arn. Fr. Jos. Bruno de Pret en Vrouw Maria Petronella Moretus, 1785. Staat en Balance der Goederen ende Effeckten van Vrouwe Joanna de Pret douariere van Mher Paulo Jacomo Baron de Cloots ende de Schilde, 16 Febr. 1728.

No 1476. *Goedenisbrieven* van huizen der familie de Pret.
Origineele schepenbrieven, op perkament met zegels van
1. huizen in het Kipdorp, 1547: 't Schild van Strasborg, later koning David 1534; «Sphera Mundi» (bundel), den Tennenpot, Lammerenberch.
2. huizen in de Keizerstraat: de Witte Lelie 1596.

No 1477. *Familie de Pret-Moretus.* Stukken betreffende de onroerende goederen, huurceelen, enz.
1. Landgoedern onder Aertselaer. 2. Idem onder Contich. 3. Idem onder Hemixem. 4. Idem onder Melsele. 5. Idem onder Schelle. 6. Rekeningen betreffende werken op de landgoederen, 18e eeuw.

No 1478. *Familie de Pret-Moretus.* Renten, erfenissen, testamenten, inventarissen (Sphera Mundi), acten van dateeringen, varia, 18e eeuw.

No 1479. *Familie de Pret-van Ertborn.* Briefwisseling 1789-1835, over allerhande zaken.
1. Finantieele zaken, renten, beurskwoteeringen, in chronologische orde.
2. Onroerende goederen, hypotheken, renten, pachten, van 1812 tot 1835.
3. Particuliere en huishoudelijke zaken, 1789-1835.

No 1850. *Familie Van Campen-Ouderogge.*
Processen te Leiden (H. Roos contra W. Raets, president-schepen der stad Leyden) 1716; testament Johan Ouderogge, acten van conventie en declaratien, rentebrieven 17e 18e eeuwen. Memoriael-boucxken 1617 betreffende ook aanverwante Hollandsche geslachten.

No 1851. *Familien Osy & de Pret.*
Zaken betreffende polders, voor notaris Soeteleer, te Goes, c. 1813.

Onroerende goederen te Hemixem, Aertselaer en Oelegem, 18e eeuw, vervallen aan Vrouwe A. M. I. van Horne, Douariere Jonker Arnoldo De Pret, aan Vrouwe Anna Leerse, Vrouwe van Hemissen.

Inventaris van Papieren raekende diversche successien in t'gemeyn tusschen Erfgenaemen van den heere Arnould Francois Joseph Bruno De Pret & syne Compagne Vrouwe Marie Petronilla Moretus, 1114 nummers.

No 1852-53. *Rekeningen Vaissiere* (s'Hage) jaren c. 1803, voor Mevrouw de Douariere Diert de Kerkwerve, te Brussel (Joanna Florentia van Kampen).

Inkomen van huizen en erven in Holland, met al de rekeningen, een bundeltje per jaar.

No 1854. *Papieren rakende Borgerweert polder*, toebehoorende den heer Diert van Kerkwerve, 17e-18e eeuwen. Erfbrieven, verkavelingen van zaai- en weilanden in den Borgerweert onder Zwyndrecht.

J. DENUCÉ.

Antwerpsche Historische Bibliographie.

VERKORTINGEN.

A. A.	Antwerpsch Archievenblad
B.G.	Bijdragen tot de Geschiedenis.
G. P.	Gulden Passer.
H.B.	Het Boek.
K.N.	Kunst der Nederlanden.
O.G.E.	Ons Geestelijk Erf.

BELGIQUE centenaire (la) — Encyclopédie nationale 1830-1930. 1 d. in-folio. Brussel 1930.

BATTISTINI, M. — Juste Suttermans, artiste anversois établi à Florence (décédé en 1681). G. P. 1930 VIII 189-210.

COOLS, J. — Antwerpsche bibliographie over het jaar 1929. A. A. bl. 318-21.

DENUCÉ, J. — De «Openbaringen» of geestverschijningen aan Zuster Elisabeth Forchoudt in 1640. A. A. 1930 V. 262-73.

DENUCÉ, J. — De Insolvente Boedelskamer (registers van Antwerpsche kooplieden familiën; VIIe eeuw). A. A. 1930 V. bl. 1-32; bl. 81-99; bl. 163-166; bl. 251-261. 1931 VI. bl. 62-73; bl. 146-150; bl. 222-227. (wordt voortgezet).

DENUCÉ, J. — De Beurs van Antwerpen. Oorsprong en eerste ontwikkeling, XVe en XVIe eeuwen. A. A. 1931 VI. bl. 81-145.

DENUCÉ, J. — Het economisch Archief der familie de Pret. A. A. 1931. VI. bl. 246-288.

DENUCÉ, J. — Vlaamsche graveerkunst in de XVIe-XVIIe eeuwen. K. N. 1931. I. bl. 241-48.

DENUCÉ, J. — Bronnen voor de Geschiedenis van de Vlaamsche Kunst. I. Kunstuitvoer in de XVIIe eeuw te Antwerpen. 1 d. Antwerpen; De Sikkel, 1931. — Zelfde uitgave in het Fransch, in het Engelsch en in het Duitsch.

DENUCÉ, J. — The treatise of Gerard Mercator, Literarum Latinarum, quas Italicas, — cursoriasque vocant, scribendarum ratio. Antwerp, 1540. Printed in Italy, Officina Bodoni, Verona. Fac-simile edition with an Introduction by Jan Denucé and a Note by Stanley Morison. Antwerp (De Sikkel), Paris (le Pégase), 1930, in-quarto.

DENUCÉ, J. — Catalogus der Antwerpsche Economisch-Historische Tentoonstelling. Wereldtentoonstelling van Antwerpen. Paviljoen der stad Antwerpen, 1930 (van Dieren), kl. in-quarto. — Ook in het Fransch uitgegeven.

DENUCÉ, J. — Calcoen. Verhaal van de tweede reis van Vasco da Gama naar Indië, 1502-1503. In Fac-Simile uitgegeven, met Inleiding en Nota's (Antwerpsche druk van c. 1504). Antwerpen, De Sikkel, 1931, kl. in-quarto. — Ook te Parijs, in het Fransch uitgegeven.

DE VRIES AUG. — Afrekening van den stadsrentmeester van Antwerpen over de jaren 1340-44. (Economisch-Historisch jaarboek bl. 211-22, den Haag 1930). Zie ook: Snitker Westerman.

DRIES, M. — De openbare weldadigheid te Antwerpen op het einde van het oud regiem. B. G. 1930 XXI. bl. 237-54.

GABRIELS, J. — Artus Quellin, de oude «kunstrijck Belthouwer». 1 d. Antwerpen 1930.

GENARD, P. — De ambtelijke taal van het Antwerpsch magistraat in vroegere tijden. B. G. 1931. XXII. bl. 89-95.

GIELENS, A. — Anwerpen in het twaalfjarig bestand. Oorkonden uit den Breedenraad van Antwerpen. B. G. 1931. XXII. bl. 107-124.

GOETSCHALCKX, P. J. — Oorkondenboek van St Michielsabdij te Antwerpen, 1297-1300. B. G. 1931. XXII. bl. 19-40.

HASSE, G. — Musées et principales collections particulières à Anvers. 1 Broch. in 8. Antwerpen 1930. V. Resseler.

HENDRICKX. — Het fonds der stadsprotocollen (Antwerpen.) A. A. 1930. V. 274-307 (einde).

HILDEBRAND, P. — Een geeselprocessie te Antwerpen in 1586. O. G. E. 1931. V. bl. 5-13.

HILDEBRAND, E. P. — Stichting der Antwerpsche Kapucynen door Farnese (1585-86). 1 Broch. 1931.
Extr. uit «Annales de l'Académie royale d'Archéologie,

KRONENBERG, M. E. — Een onbekende Antwerpsche uitgave van Suster Bertken's werken (1520). H. B. 1930. XIX. bl. 289-300.

NOPPEN, C. — Anvers, reine de l'Escaut. 3 d. Antwerpen Stockmans 1930.
Antwerpen, Koningin der Schelde, 3 d. Zelfde uitgever,

PEETERS, F. — Sint Augustinuskrek te Antwerpen, 1 d. Antwerpen, Veritas, 1930.

PIERRARD, A. — La question de l'Escaut de 1648 à 1930. Brussel, 1930.

PHILIPPEN, L. J. M. — Franciscus van Sterbeeck, Antwerpsche mycoloog, bouwkundige en historicus, 1630-93. G. P. 1930, bl. 27-66.

Van E. H. Philippen verschenen nog volgende bijdragen in de jaarverslagen der Commissie van Openbaren Onderstand sedert 1926:

	Blz.	Jaarverslag
Het goed «De Mick» te Brasschaet	147	1926
Stichting «A Capello»	149	1926
Fondatie «De Fraula»	152	1926
Gemengde stichting Zegerus Van Hontsum	154	1926
Catechismusfondatie (fondatie Wellens)	158	1926
Het St. Julianusgasthuis	162	1926
Het Museum der Commissie van Openbaren Onderstand	151	1927
St. Niklaasgodshuis	154	1927
St. Blasiusgodshuis	156	1927
Godshuis J. B. De Grooff	158	1927
De stichting «Lemmé»	160	1927
Oprichting van het fanfarecorps van het Jongensweeshuis	139	1928
Fondatie Rebecca Ruckers	140	1928
Het archief der Commissie van Openbaren Onderstand	141	1928
Stichting Maria Mertens	157	1929
Stichting Van Gessel	160	1929
Stichting Theresia Bordinckx	167	1929
Bijdragen tot de geschiedenis der voormalige Antwerpsche armenzorg	168	1929

PRIMS, FL. — In memoriam Emiel Dilis (1860-1930). A. A. 1930 V. bl. 242-47.

PRIMS, FL. — Inventaris op het fonds Emiel Dilis (Antwerpen) A. A. 1930, V. bl. 308-12.

PRIMS, FL. — Lijst der dossieren betreffende Antwerpsche goud- en zilversmeden. A. A. 1930, V. bl. 312-17.

PRIMS, FL. — De giftmenger Jacob van Wesenbeke. — Bewijsstukken. B. G. 1930. XXI, bl. 289-360.

PRIMS, FL. — De arbeidersstand te Antwerpen in 1830-31. B. G. 1930, XXI. bl. 158-177.

PRIMS, FL. — Antwerpiensia 1929, 1 d. Antwerpen, De Vlijt, 1930.

1 - De Lange Elst.
2 - Interdict en kerkelijke geboden in de XIIIde eeuw.
3 - De oorsprong der Antwerpsche Beggaarden.
4 - Joden in de Zilversmidstraat.

5, 6, 7 - Antwerpen in 1302.
8 - Het Vette Vlaminkje, Jacobus Prepositus.
9 - De aankoop van Austruweel, Wilmarsdonk en Oorderen in 1559.
10 - De ontwerpers van ons stadhuis.
11 - Cornelis Floris en ons stadhuis.
12 - De financeering van het nieuw stadhuis 1561.
13 - De opbouw van het stadhuis.
14 - Een smulpartij op het stadhuis in 1579.
15 - De familie Rasiers en onze zilversmeden.
16 - Het huis van Peeter Heyns in de Muntstraat.
17 - Alexander van der Goes en de Carmelieten.
18 - Haller von Hallerstein.
19 - Het valsche brandalarm van 29 Augusti 1765.
20 - De pionniers van Eekeren onder den Engelschman.
21 - De asiatische compagnie.
22 - De Antwerpsche polders onder Napoleon.
23, 42 - Studien over "Antwerpen in 1830".
43 - In het Oud Spoor.
44 - De Beddenstraat.
45 - Het Bisschoppenhof te Beerschot.
46 - De zeven "handen" van onze "vrijheid".
47 - De verbreeding der Hespenstraat.
48 - De "Spiegel" op de Oude Beurs.
49 - De gronden van Waarlooshof.
50 - De geschiedenis van de Warande.
51 - De Witzusters der Kammenstraat.

PRIMS, FL. — «De Kapel van Burgondië» van Jan van Immerseel, 1 d. Antwerpen, Veritas, 1930.

PRIMS, FL. — Antwerpsche acten uit den tijd van hertog Jan II (1294-1312). A. A. 1931, VI. bl. 27-62; 146-150.

PRIMS FL. — Het archief van het Brouwershuis. Inventaris. A. A. 1931. VI. bl. 74-77.

PRIMS, FL. — Rechterlijke informatiën uit het wonderjaar 1566. B. G. 1931, XXII, bl. 1-10.

PRIMS, FL. — Brieven van Fr. de Robiano aan Ger. Le Grelle, burgemeester van Antwerpen, 1831-32. B. G. 1931, XXII, bl. 95-106.

PRIMS, FL. — S. Willebrordus en S. Amandus te Antwerpen. (Collectanea Mechliniensia V.) Leuven, 1931.

PRIMS, FL. — Geschiedenis van Antwerpen, d. II: De XIIIe eeuw. 4e boek. — Fastes, regesten, zegels, munten. Brussel. Antwerpen, 1931. — Standaard Boekhandel.

PRIMS, FL. — Antwerpen in 1830. Twee deelen. Antwerpen, Veritas, 1930.

SABBE, M. — Aanvulling van de bibliographie van Ameet Tavernier (1570). G. P. 1930, VIII, bl. 181-82.

SABBE, M. — Teekeningen van Otto Vaenius in het museum Plantin-Moretus. K. N. 1930-31, I. bl. 315-16.

SABBE, M. — Het legaat van Kan. Nic. Oudaert aan Jan Moretus. G. P. 1931, IX, bl. 45-47.

SCHMIDT-SCHARFF, WOLFGANG Dr — Johann Georg Leerse, ein Frankfürter kaufmann inn 18e Jahrhundert, 1 d. 1931, Frankfurt a./M.

SNITKER, W. — Afrekening van den stadsrentmeester van Antwerpen over de jaren 1340-44. (Economisch-Historisch jaarboek, bl. 211-22, den Haag, 1930).
Zie ook: De Vries, Westerman.

STRIEDER, J. — Aus Antwerpener Notariatsarchiven, — Quellen zur Deutschen Wirtschaftsgeschichte des XVI Jht. 1 d. Stuttgart, 1930.

VAN DER STRAELEN, J. B. — De Kronijk van Antwerpen, 3e deel, betreffende de jaren 1789-1790, 1 d. Antwerpen.

VAN GORP, J. — Naamregister op het «Clementynboek» (1288-1414 der stad Antwerpen. A. A .1930, V. bl. 124-159.

VAN GORP, J. — Persoons- en plaatsnaamlijsten op het «Oudt Register met de Berderen». A. A. 1930, V. bl. 167-241.

VAN HEURCK, E. H. — Quatre images populaires anversoises inconnues (XVIIIe-XIXe) G. P. 1930, bl. 1-6.

VAN ROOSBROECK, R. — Het wonderjaar te Antwerpen, 1566-67. Inleiding tot de studie der godsdienst-onlusten te Antwerpen van 1566-85. 1 D. Antwerpen, De Sikkel — Leuven, Uystspruyst, 1930, in-8.

VAN SCHEVENSTEEN, A. F. C. (Dr) — La lèpre dans le Marquisat d'Anvers aux temps passés.
(Extr. du recueil des mém. cour. et autres mém. de l'Académie royale de Médecine de Belgique, t. XXIV). 1930.

WESTERMAN, J. — Afrekening van den stadsrentmeester van Antwerpen over de jaren 1340-44.
(Economisch-Historisch jaarboek, bl. 211-22, den Haag, 1930). Zie ook: De Vries, Snitker.

J. COOLS.

Antwerpsche Teksten uit den tijd van Hertog Jan III.

Met het oog op onze *Geschiedenis van Antwerpen onder Jan III* die we op het getouw hebben, publiceeren we hier een aantal akten en andere bescheiden te Antwerpen of voor Antwerpsche personen of stichtingen geschreven in de jaren 1313-1355, en tot hiertoe onuitgegeven.

I.

10 MAART 1313.

Margriete Finnedine, begijn, geeft al haar goed aan de leproosdij te Antwerpen, mits, als zuster-provende, van dit huis haar nooddruft te ontvangen.

Wi Godevaert bider gedoechnissen ons Heren abdt van sente Mychiels in Antwerpen, provisoer van der lasarien van Antwerpen, Arnaude van der Moelen ende Niclaus Cantman, scepenen der selver stede, maken cont allen den ghenen die dese lettren selen sien ende horen lesen dat vore ons comen es in propre persone joncvrouwe Margriete Finnedine, beghine, met Niclause van Aele, haren monboire, die hare met den rechte ghegheven was, ende hevet upghegheven ende upghedreghen alle dat goet dat si hebbende es ende houdende up desen dach heden, oft in lyftochten, oft in andren goede, ligghende ende ruerende, waer dat es oft in wat steden dat ghelegen es, der meesterssen ende den convente van der voers. laserien, ter laserien behoef, ende up dat voersiide goet hevet vorseide joncvrouwe Margriete ter voers. laserien boef vercregen met haren montbore vorghenoemt in manieren hier nae bescreven staet, dats te wetene, dat dese voers, meestersse ende tconvente gheven ende leveren selen der voers.

joncvrouwen Margrieten alsoe langhe alsi levet ende niet langhere, susterprovende van haren huis dats te verstaene eten, drincken, cleedere ende scoen, ghelyc hem selven. In orcundscape van desen dinghen ende in kennissen van waerheiden hebben wi onse seghele met seghele der vorsiider meesterssen ende tconvents ane dese lettren ghehangen die ghemaect ende ghegheven waren int jaer ons Heren alse men screef 1313 tsaterdaghes vore sente Gregorys dach.

(Oorspronkelijk stuk in Staatsarchief Antwerpen, Fonds Terzieken, Nr 535. Meegedeeld door Dr van Schevensteen uit zijn eerlang te verschijnen werk *La Lèpre dans le marquisat d'Anvers*, aan wie we hierbij onzen dank betuigen).

2.

24 MEI 1313.

Allodiatio sexti manipuli decime de Bergheem empti erga Elisabeth uxorem Johannis de Dorne.

Nos, Johannes, Dei gratia Lothar. Brabantie et Limburgie dux, notum facimus universis presentes litteras inspecturis, quod nos dilecto fideli nostro Arnoldo dicto de Lischt de Antwerpia, plenariam damus et concedimus potestatem, decimam seu partem decime de Bergheem, quam Elisabeth soror dicti Arnoldi, uxor Johannis de Dorne ab eodem Arnoldo hactenus cum aliis bonis tenebat in pheodum, venditam ab eadem Elyzabeth venerabilibus et discretis viris decano et capitulo ecclesiae Antwerpiensis, a jure pheodali absolvat, adhibitis adhibendis, et ipsam allodiet eisdem (qqmpr?) quo quam primam decanus et capitulum eandem decimam in purum allodium teneant in perpetuum, et possideant pacifice et quiete, ab omni iure pheodali absolutam, ratum habentes et firmum, quicquid circa hoc a dicto Arnoldo actum fuerit in premissis. In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus litteris duximus apponendum. Datum Bruxelle 24 die mensis maii anno Domini 1312.

(Stadsarchief Cart. O. L. V. blz. 111).

3.

19 JULI 1313.

Paus Clemens V gelast de abt, deken en officiaal van Laon het conflict tusschen de St. Michielsabdij en Niklaas Tartarin, van Villers, op te lossen.

Clemens, episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis abbati monasterii sancti Vincentii et decano ecclesie Laudunensis, ac officiali Laudunensi, salutem et apostolicam benedictionem. Sua nobis abbas et conventus monasterii sancti Michaelis Antwerpiensis, Premonstratensis ordinis, Cameracensis diocesis, petitione, monstrarunt quod cum Nicholaus dictus Tartarin, rector ecclesie de Villari, dicte diocesis, asserens quod venerabili fratri nostro archiepiscopo Remensi, loci metropolitano, duxeramus per nostras sub certa forma litteras concedendas ut posset suas civitatem et diocesim et provinciam per se vel alium visitare et procurationes moderatas ab ecclesiis, monasteriis et aliis locis ecclesiasticis dictorum civitatis, et diocesis ac provincie, in pecunia recipere numerata, qualibet constitutione contraria non obstante, et quod idem archiepiscopus ipsum Nicholaum ad exercendum hujusmodi procurationis officium duxerat deputandum, ad monasterium sancti Michaelis predictum accedens, dictis abbati et conventui auctoritate litterarum hujusmodi, mandavisset ut quamdam procurationem quam idem Nicholaus eosdem abbatem et conventum predicto archiepiscopo propter hoc debere dicebat, eidem Nicholao nomine ipsius episcopi in pecunia persolverent numerata, idem abbas et conventus de hujusmodi litteris merito hesitantes, ipsarum copiam quam nunquam habuerant sibi ab eodem Nicholao fieri humiliter postularunt, et quia dictus Nicholaus eis hujusmodi copiam facere, contra justitiam, denegavit, dicti abbas et conventus ad sedem apostolicam appellarunt, quocirca discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus vocatis qui fuerint evocandi, et auditis hincinde prepositis, quod justum fuerit appellatione postposita decernatis, facientes quod decreveritis per censuram ecclesiasticam firmiter observari. Testes autem qui fuerunt nominati, si se gratia vel odio vel timore subtraxerint, censura simili, appellatione cessante, cogatis veritati testimonium perhibere. Quod si non omnes hiis exequendis potueritis interesse, duo vestrum ea nihilominus exequantur. Datum Avinioni, xiiij kalendas Augusti pontificatus nostri anno octavo.

(Staatsarchief, Oud cart. S. Michiels, blz. 9).

4.

7 AUGUSTI 1313.

Solutio pecunie de sexto manipulo decime de Bergheem.

Nos Petrus dictus Dane, et Johannes Wilmari dictus Rufus, scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras inspecturis, quod coram nobis personaliter propter hoc constituti, Johannes de Dorne et Elysabeth ejus uxor, recognoverunt se recepisse a venerabilibus viris decano et capitulo ecclesie Antwerpiensis, vigintitres libras et duos solidos grossorum veterum turonensium bonorum et legalium, de moneta domini regis Francie, pro pretio sexti manipuli decime de Bergeem eisdem domino decano et capitulo a conjugibus predictis venditi et per hoc sibi ab eisdem esse plenarie satisfactum. In cujus rei testimonium presentibus litteris sigilla nostra duximus apponenda. Datum anno Domini 1313, feria ante festum beati Laurentii martyris.

(Stadsarchief Cartularium O. L. V. fol. 111).

5.

AUGUSTI 1313.

Census capituli in Antwerpia venditus in emptionem decime de Bergheem.

In nomine Domini Amen. Anno Domini 1313 decanus et capitulum vendiderunt annuos census infrascriptos, et allodia seu hereditaria pignora; et ex pecunia in hujus venditione recepta, emerunt et comparaverunt sextum manipulum decime de Bergheem, erga Johannem de Dorne et Elysabeth ejus uxorem, quos annuos census predictos, hii infrascripti erga eos emerunt:

In primis emit seu redemit Arnoldus Johannis 13 s. et 6 gallinas, quas et quos debuerat annatim de tribus domistadiis in platea dicta Munsterstraete sitis, unde dedit in summa parata pecunie 50 sol. grossorum tur. grosso computato pro uno denario.

Item Johannes Pape 5 sol. census, quos tempore debuit, 2 sol. quos Gherunghus et rolbewaerre (?) et 4 s. ac unam gallinam,

quos relicta et heredes Arnoldi Lucie debuerant pro pretio 25 sol. grossorum tur.

Item Johannes Keiser 5 sol. census quod debuerat de manso suo in Coepoertstrate pro pretio 11 sol. grossorum tur.

Item Elysabeth et Katerina filie quondam Arnoldi dicti Loddre 18 den. census quos debuerat de manso pridem patris earum predicti in Bulgherstraete pro pretio 3 sol. et 6 d; grossor. tur.

Item Nicholaus de Lisa 6 sol. et 2 capones census, quos de manso suo quod quondam tenuerat Johannes de Eedegheem, et 18 sol. et 6 den. census quos de manso domus in quo moratur in platea dicta Selversmitstraete sitis, debuerat, pro precio 4 lib. grossorum tur.

Item magister Matheus medicus 3 s. census, quos de manso suo quondam Johannis de Alneto, sito juxta atrium in orientali parte, et 5 s. census et unum pullum, quos de manso suo sita juxta atrium in meridionali parte, debuerat, pro pretio 22 sol. grossorum tur.

Item Johannes Meyer de Malle 7 s. census et 3 pullos quos de manso suo sito juxta fossatum, inter novam plateam et Mere, debuerat, pro pretio 20 sol. grossorum tur.

Item Johannes de Ordren 10 sol. census et 2 pullos, quos de manso suo in Coeportstraete sito, debuerat pro pretio 27 sol. grossorum tur.

Item dominus Jacobus Merdemetere, presbyter, 20 d. census et unum pullum, quos de manso quod tenet Jacobus filius Henrici, sito in Gasthuustraete, debuerat, pro pretio 7 sol. et 6 d. grossorum tur.

Summa 12 lib. 6 sol. grossorum veterum tur., que pecunia posita fuit in emptionem sexti manipuli decime de Bergheem, computati erga Johannem de Doerne et Elysabeth ejus uxorem, sub taxatione 14 sext. siliginis quolibet sextario 33 sol. grossorum tur. empto. Summa 23 libr. 2 s. grossorum.

Reliqua vero pecunia precii dicti sexti manipuli scilicet 10 lib. 16 sol. grossorum cum quibusdam custibus soluta fuit de pecunia anniversorum (sic), et sic totus ille manipulus sextus spectat ad anniversaria.

Summa totius cum custibus 23 lib. 6 sol. 5 den. grossorum tur.

(Stadsarchief Cart. O. L. V. folio 111-112).

6.

1 MAART 1314.

Bisschop Petrus van Kamerijk trekt de straffen in, waarmede hij de kapelanen van O. L. V. te Antwerpen bedreigd had.

Petrus miseratione divina Cameracensis episcopus, dilectis sibi decano et capitulo ecclesie beate Marie Antwerpiensis salutem in Domino. Pacem quam capellanis ecclesie vestre nuper, visitatibus nobis, fecisse ...... super statuto a nobis edito ibidem, comprobantes, sententias in eodem statuto antartas, (1) et penas quoad capellanos aliam pacis formam observare volentes, presentibus relaxamus, nec mentis nostre extitit capellanos sic obedientes hujusmodi sententiis innodari, honore et jure in omnibus semper salvis. Datum sub sigillo nostro, die veneris ante dominicam qua cantatur Reminiscere, anno Domini 1313.

(Stadsarchief Cartularium O. L. V. fol. 115 Vo).

7.

22 NOVEMBER 1314.

De kanunniken van O. L. V. te Antwerpen stellen een statuut vast voor hun kapelanen dat door dezen plechtig aanvaard wordt.

Universis presentes litteras inspecturis, decanus et capitulum ecclesie beate Marie Antwerpiensis, Cameracensis dyocesis, salutem in Domino sempiternam. Noverint universi quod nos, ad utilitatem ecclesie nostre statuimus, quod omnes et singuli capellani ecclesie nostre horis divinis intersint in choro, ad decantandum et divinum officium adimplendum, et quod distributiones eorum matutinales, et anniversaria, diebus et horis quibus proveniunt, eis distribuantur sicut debent et hactenus est constitutum. Item statuimus quod singulis capellanis, venientibus ad summam missam et ante epistolam, distribuantur signum, unum denarium usualem representans. Item ad vesperas ante *gloria Patri*

(1) Zie bij *Ducange, antartes:* rebellis.

secundi psalmi venientibus similiter signum, hoc salvo quod quandocumque dicti capituli habentur (?) distributiones unius denarii vel supra, ad missam vel vesperas, quod tunc pro tanto relevati erint a distributione hujusmodi, etsi obolum pro tanto debent relevari. Item habebunt dicti capellani communem distributorem fidelem, nobis ab ipsis ad hoc presentandum, qui coram nobis promittat bona fide distributionem hujusmodi fideliter distribuere. Et super hiis debent capellani semel in anno, videlicet semper in crastino nativitatis beati Johannis Baptiste communiter computare, et nos si velimus dicte computationi, poterimus, interesse, et tunc unusquisque suos defectus debet solvere secundum quod per signa hujusmodi in defectum fuerit repertus, nisi qui canonico fuerint impedimento detenti. Et ad hoc obligant predicti capellani bona capellaniarum suarum, usque ad tantam summam, salvo quod negligentes et remissi, per nos coarceantur, predicto.... statuto qui ad distributiones inter eos faciendas volumus deinceps esse contenti. Et nos, capellani predicti, omnes et singuli, predicta omnia promittimus omni dolo et fraude excluso, fideliter observare. In quorum omnium testimonium, presentes litteras per notarios infrascriptos scribi et publicari fecimus, et nostri sigilli appensione muniri. Datum et actum in camera capellani dicte ecclesie, anno Domini 1314, indictione tertia decima, mensis Novembris die vicesima secunda, presentibus venerabilibus viris dominis, magistro Arnulpho dicto Pisscis, persona personatus de Zemse, Johanne plebano dicte ecclesie Antwerpiensis, et Theodorico dicto Bode, clerico Antwerpiensi Camaracensis dyocesis, testibus ad hec vocatis et rogatis

Et ego Johannes dictus Madere de Antwerpia, Cam. dyo., publicus imperiali auctoritate notarius premissis omnibus, anno, mense, die, loco et indictione predictis, una cum suprascriptis testibus, et discreto viro domino Nicholao Johannis de Vico, notario subscripto, interfui, et ea omnia ad preces decani capituli et capellanorum predictorum, scripsi, et publicavi, meoque signo solito signavi.

Et ego, Nicholaus Johannis de Vico, imp. auct. notarius, premissis omnibus una cum discreto viro domino Johanne dicto Madere, notario predicto, et testibus suprascriptis interfui, et in testimonium premissorum hic me subscripsi, et signum meum apposui consuetum.

(Stadsarchief Cartularium O. L. V. fol. 115).

8.

7 DECEMBER 1314.

Godfried, abt van St-Michiels, ontvangt van zijn broeder, meester Jan van Waarloos, plebaan van het begijnhof te Mechelen, een som gelds waarmede een cijns wordt gekocht op het huis van Willem van Hals in de Burcht te Antwerpen.

Universis presentes litteras visuris, Godefridus, Dei patientia abbas, et conventus monasterii sancti Michaelis Antwerpiensis, salutem cum notitia veritatis. Notum sit universitati vestre, nos a viro venerabili et discreto magistro Johanne de Warloes, plebano curtis beghinarum in Machlinia, fratre nostro abbatis predicti, vigintiunum solidos grossorum veterum turonensium regalium, cum quibus duos solidos grossorum veterum turonensium eorumdem annui et perpetui census, super domum cum suis attinentiis Willelmi de Hals sitam in castro Antwerpiensi ad opus nostre pitantie comparavimus in parata pecunia, recepisse, quos quidem duos solidos grossorum turonensium regalium dicto magistro Johanni quamdiu vixerit singulis annis semper in die beati Laurentii martiris solvere et dare promisimus, et promittimus bona fide, post decessum vero ipsius magistri Johannis nos et nostrum monasterium a solutione dictorum duorum solidorum grossorum liberi erimus totaliter et soluti, ceterum ex pie devotionis affectu quem erga nos et nostrum monasterium dictum magistrum Johannem tam in premissis quam in pluribus aliis habere cognovimus vicissitudinem aliqualem eidem impendere volentes, ipsius anniversarium perpetuo in dicto nostro monasterio observare promittimus, atque plenam participationem omnium orationum et spiritualium beneficiorum que nunc fiunt et de cetero fient in dicto nostro monasterio concedendo. In cujus rei testimonium dicto magistro Johanni presentes litteras sigillorum nostrorum munimine contulimus roboratas. Datum anno Domini 1314, in crastino beati Nicholai episcopi.

(Staatsarchief Antwerpen, St-Michiels, Oud Cart. 179)

9.

1 MAART 1315.

Bisschop Petrus van Kamerijk bevestigt het statuut voor de kapelanen, door de kanunniken uitgevaardigd.

Universis presentes litteras inspecturis, Petrus miseratione divina Cameracensis episcopus, salutem in Domino sempiternam. Noveritis quod nos litteras discretorum virorum decani et capituli ecclesie beate Marie Antwerpiensis nostre dyocesis, quibus nostre presentes littere sunt infixe, vidimus et earum tenorem inspeximus diligenter. Quapropter nos considerantes statuta in ipsis contenta litteris, esse et fuisse rite facta et canonice instituta, eadem statuta necnon omnia et singula contenta in litteris antedictis, laudamus, ratificamus, approbamus et nostra auctoritate ordinaria, ex certa scientia confirmamus. In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus duximus apponendum. Actum et datum apud castellum in Cameracesio castrum nostrum, die sabbati ante dominicam qua cantatur Letare Jherusalem, anno Domini 1314.

(Cartularium O. L. V. fol. 115 Vo).

10.

24 MAART 1315.

Statuut der kanunniken van O. L. V. te Antwerpen voor de koordiensten.

Universis presentes litteras inspecturis, decanus et capitulum ecclesie beate Marie Antwerpiensis salutem in Domino. Pro evidenti utilitate, honestate ac reformatione dicte ecclesie et personarum ejusdem necnon ad decorem domus Dei et divini cultus augmentum statuimus, et perpetuo observari volumus et mandamus, quod quilibet canonicus dicte ecclesie a die qua incipiet facere suam primam residentiam, faciat se promoveri infra annum ad illum ordinem quem prebenda quam habet exigit, et requirit. Item statuimus quod quilibet de capitulo canonicus sive capellanus in choro et in altari deserviat prout in carta capituli continebitur, alioquin negligentes et remissi a decano et capitulo prout opus fuerit, corrigantur. In precipuis festivitatibus quilibet de capitulo officium ecclesie sibi deputatum in propria persona faciat, nisi canonico impedimento sit detentus, super quo si requisitus

fuerit decanum et capitulum tenebitur informare; aliis vero diebus, si velit, officium fieri faciat per ydo neum substitutum canonicum sive capellanum. Item quilibet canonicus prout carte inscribitur, missam celebret, Evangelium et Epistolam legat aut celebrari vel legi faciat, alioquin distributiones maiores illius diei perdat is qui fuerit in defectu. Ebdomadarii etiam canonici sollicite ac diligenter operam dent horis canonicis incohandis et dicendis, alioquin super hec prout convenit corrigantur. Item statuimus quod omnes capellani et eorum vices gerentes, teneantur interesse misse et omnibus horis nocturnis et diurnis prout in statuto super hoc a nobis alibi edito continetur nisi canonico impedimento fuerint impediti. Item statuimus et precipimus quod canonici, capellani et vicarii dicte ecclesie, sine capillis calamistratis (1) aut omnino abrasis, tonsuram, habitum, et sotulares deferant congruentes, alioquin ad id constringantur prout de iure fuerit faciendum. Item statuimus quod quilibet canonicus, capellanus sive vicarius stet in parte chori sibi deputata nec ad aliam partem se transferat ibi stando vel moram faciendo, nec aliquid legat in libris quamdiu ibidem divina celebrantur, nisi cum legentibus horas in choro, alioquin corrigantur. Item precipimus cessare in dicto choro confabulationes, murmurationes sive discursus, et si aliquis in hiis notabiliter excesserit, corrigatur. Item precipimus ne aliquis ante chorum seu introitu chori vel alibi ubi in ecclesia possit videri ab illis qui sunt in choro, audeat notabiliter stare confabulari vel aliter murmurari nec cum laicis choro aliqualiter quisquam audeat diu loqui. In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus est appensum. Datum anno Domini 1315, nono kalendas aprilis.

(Cartularium O. L. V. fol. 116).

II.

3 APRIL 1315.

De abt van S. Bernards beveelt zijne onderhoorige rechtsofficieren de heeren der S. Michielsabdij in de door hen verkregen goederen in te stellen.

Universis Christifidelibus et potissime justitiariis nostris universis frater Johannes dictus abbas totusque conventus monas-

(1) Du Cange kent *colamistrum:* esclisse à créper les cheveux.

terii loci sancti Bernardi ordinis Cysterciensis, Cameracensis diocesis, salutem..... Constet universis de nostro consensu et beneplacito procedere quod viri religiosi, amici nostri, in Christo, spirituales, dominus abbas et conventus sancti Michaelis in Antwerpia ordinis Premonstratensis, predicte Cameracensis diocesis, inheredentur et investiantur in bonis que de nobis tenentur que ipsis pervenerunt aut nomine pie donationis aut titulo juste emptionis usque ad summam viginti librarum reddituum annuorum, et hoc vobis nostris justitiariis et vestrum cuilibet qui super hoc a premissis religiosis aut eorum certo nuntio fuerit requisitus firmiter damus in mandatis attestatione presentium litterarum nostrarum sigillo nostro sigillatarum. Datum anno Domini 1315, feria quarta post octavam Pasche.

(Staatsarchief, Oud cart. S. Mich. blz. 224).

12.

16 APRIL 1315.

Bisschop Petrus van Kamerijk keurt het koorstatuut der kanunniken van O. L. V. te Antwerpen goed.

Universis presentes litteras inspecturis, Petrus miseratione divina Cameracensis episcopus salutem in Domino sempiternam. Noveritis quod nos litteras discretorum virorum decani et capituli ecclesie beate Marie Antwerpiensis nostre dyocesis, quibus nostre presentibus littere sunt infixe, vidimus et earum tenorem inspeximus diligenter. Quapropter nos, considerantes statuta in ipsis litteris contenta, esse et fuisse rite facta et canonice instituta, eadem statuta necnon omnia et singula contenta in dictis litteris, laudamus, ratificamus, approbamus et nostra auctoritate ordinaria ex certa scientia confirmamus. In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus duximus apponendum. Actum et datum apud castellum in Cameracesio, castrum nostrum die mercurii post dominicam qua cantatur Jubilate, anno Domini 1315.

(Cartularium O. L. V. fol. 116 Vo).

13.

6 MEI 1315.

De aartsbisschop van Reims trekt de straffen in, die hij wegens den weerstand tegen Niklaas Tartarin. tegen O. L. V. kapittel van Antwerpen en anderen gefulmineerd had.

Universis presentes litteras inspecturis, Johannes permissione divina Chisoniensis monasterii, ordinis sancti Benedicti, Tornacensis dyocesis, abbas, et Johannes, decanus Furnensis, et prepositus Harlebechensis, subdelegati ad infrascripta a religioso viro domino abbate sancti Dyonisii Remensis, judice seu executore a sede apostolica, una cum sanctorum Nichasii Remensis et Petri ad montes Cathalanenses abbatibus, cum illa clausula quod si non omnes, duo aut unus vestrum etc. deputato, salutem in Domino. Pensamus quod non minoris est prudentie, caritatis et unionis inter prelatos et subditos suos integritatem servare quam reparare corruptam, idcirco, ut inter reverendum patrem et dominum, dominum Robertum, Dei gratia Remensem archiepiscopum ex una parte, et viros religiosos et venerabiles abbates et conventus monasterii sancti Michaelis Antwerpiensis, et beate Marie de Tongerloe, Premonstratensis ordinis, necnon decanum et capitulum Antwerpiensis et Lyrensis ecclesiarum, Cameracensis dyocesis, pax vigeat, letetur concordia, et cujusvis dissidii materia sopiatur, nos auctoritate apostolica nobis in hac parte commissa, omnes suspensionis, excommunicationis et interdicti sententias, prolatas ex parte domini abbatis sancti Dyonisii predicti, collegarum suorum, vel eorum alterius si que sint, aut nostra, ac processus super his factos contra prefatos abbates et conventus, decanos et capitula supradicta, conjunctim vel divisim, occasione precationum a dicto reverendo patre ab ipsis petitarum, in pecunia numerata usque in diem hodiernam, pro bono pacis tanquam de facto latas, tollimus, annulamus et revocamus, nullas fuisse et esse nuntiantes, ita quod hiis mediantibus, causa que Lauduni coram decano Laudunensi et ejus collegis, auctoritate apostolica ventilabatur, inter partes predictas et dominum Nicholaum dictum Tartarin, et expense hincinde facte, habeantur pro extinctis et penitus pro infecta (?). In quorum omnium testimonium, sigilla nostra presentibus duximus apponenda. Datum anno Domini 1315, die martis post ascensionem dominicam.

(Stadsarchief, Cartularium O. L. V. fol. 116 Vo).

14.

6 MEI 1315.

Vidimusbrief gegeven door Jan, plebaan van O. L. V. te Antwerpen.

Universis.... Johannes plebanus ecclesie beate Marie Antwerpiensis... Noveritis quos nos litteras illustrissimi principis domini Henrici Dei gratia ducis Lotharingie et Brabantie vero suo sigillo sigillatas.... vidisse....

(Volgt de brief van 9 Juli 1259, gepubliceerd in het Oorkondenboek van S. Michiels, I, blz. 171, Nr 146).

Datum anno Domini 1315, die Martis post inventionem sancte crucis).

(Staatsarchief, Oud cart. S. Mich. blz. 105).

15.

14 MEI 1315.

Brief van aflaat voor de bezoekers der S. Michielskerk op de dagen van S. Michiel en S. Maria Magdalena.

Hermanus, Dei gratia Yenensis (1) episcopus, vices gerens reverendi in Christo patris ac domini domini Adulphi ejusdem gratia Leodiensis episcopi presentes litteras inspecturis, et specialiter venerabili in Christo abbati et dilectis in Christo priori et conventui monasterii sancti Michaelis Antwerpiensis, ordinis Premonstratensis, Cameracensis diocesis, salutem in Domino sempiternam. Licet is de cujus munere venit ut sibi a fidelibus suis digne et laudabiliter serviatur, de habundantia pietatis sue, que merita supplicum excedit, et vota benefacientibus multa maiora retribuat quam valeant promereri, volentes tamen populum reddere Domino acceptabilem, Christifideles ad complacendum ei quibusdam illectivis muneribus, indulgentiis scilicet, remissionibus invitamus, ut ex inde reddantur divine gratie aptiores, cupientes igitur ut ecclesia vestra congruis honoribus frequentetur, omnibus vere penitentibus et confessis, qui ad ipsam ecclesiam in sancti Michaelis et beate Marie Magdalene festivitatibus, singulis annis,

(1) Misschien moeten we *Yepensis* lezen.

causa devotionis, accesserint, XL dies de injuncta sibi penitentia misericorditer relaxamus, presentium quibus nostrum sigillum est appensum, testimonium litterarum. Datum Antwerpie anno Domini 1315, feria quarta, in diebus Pentecostis.

(Staatsarchief, Cart. S. Mich. blz. 191).

16.

23 NOVEMBER 1315.

Tweede «monitio» van bisschop Petrus tegen degenen die het kapittel van O. L. V. niet geven wat het toekomt. (Zie eerste op 7 October 1312).

Petrus miseratione divina Cameracensis episcopus, abbati monasterii sancti Mychaelis in Antwerpiam et plebano ecclesie beate Marie Antwerpiensis, salutem in Domino. Conquesti sunt nobis venerabiles viri decanus et capitulum ecclesie beate Marie Antwerpiensis, quod licet dicti venerabiles viri fuerint et essent in possessione vel quasi habendi, percipiendi et levandi decimas et fructus provenientibus (sic) in ortis Antwerpiensibus a tempore cujus non exstat memoria, nichilominus ortulani seu ortorum dictorum cultores, quamquam singulis annis de ortis predictis fructus perceperint et levaverint, percipiant et levent, a tempore tredecim annorum vel circiter tamen de ipsis ortis decimas predictis decano et capitulo solvere recusarunt et recusant sine causa rationabili et minus iuste, sufficienter requisiti. Quare vobis et vestrum cuilibet, tenore presentium firmiter precipiendo mandamus, quatenus si vobis constiterit aut constare poterit quod predicti decanus et capitulum ut premittitur ab antiquo fuerint in possessione habendi et levandi decimas ortorum predictorum, moneatis omnes et singulos hujus ortorum ortulanos de quibus a latoribus presentium fueritis requisiti, ut infra septem dies post vestram monitionem eis factam, nominatim predictis decano et capitulo de hujus ortorum decimis satisfaciant competenter, et deinceps solvant et deliberent cum effectu, prout fieri consuevit ab antiquo, alioquin, tempore monitionis elapso, ipsos omnes et singulos, nominatim monitos, nominatim excommunicetis, et generaliter monitos, in generali mandaretis, aliud super hoc a nobis minime expectantes, nisi causam pretenderint efficacem, quare ad premissa minime teneantur, quam si pretenderint, citatis ipsos pretendentes Cameraci peremptorie coram officiali nostro Cameracensi, ad diem seu dies competentem vel competentes, ad volun-

tatem latorum presentium contra dictos decanum et capitulum causam suam ostensam, et iuri quibus debuerit pertinere dictisque decano et capitulo seu eorum procuratoribus responsuris, et quid inde feceritis et nomina monitorum et excommunicatorum si qui fuerint diemque sive dies ortarum supradictarum, et alia circa hec rescribenda nobis seu officiali nostro Cameracensi si necesse fuerit rescribatis. Ita quod in hiis exequendis unus vestrum alium seu alios non expectet. Datum sub sigillo nostro anno Domini 1315, in die sancti Clementis.

(Cartularium O. L. V. fol. 130 Vo).

17.

19 DECEMBER 1315.

Verhuring van een huis in de St-Michielsstraat te Antwerpen.

Nos Johannes Pape et Nicholaus Canteman, scabini Antwerpienses, notum facimus universis presentes litteras visuris, quod in nostra propter hoc presentia personaliter constitutus, Johannes dictus de Fine recognovit se recepisse a viris religiosis abbate et conventu monasterii sancti Michaelis Antwerpiensis, domum cum domistadio et suis attinentiis, sitam in plathea sancti Michaelis, inter domum Johannis dicti Stroevic ex uno latere, et domum heredum Nicholai quondam dicti Neut, ex altero, habendam et tenendam ad usum et consuetudinem ville Antwerpiensis, pro quatuor solidis novorum semper in die beate Gertrudis, et viginti solidis usualis monete et communiter pro tempore in bursa cursibilis in nativitate Domini, singulis annis, dictis religiosis a dicto Johanne et suis successoribus persolvendis. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini 1315, feria sexta ante diem beati Thome apostoli.

(Staatsarchief Antwerpen, St-Michiels, Oud Cart. 139).

18.

30 DECEMBER 1315.

Willem Cloetsaert verkoopt een rente op zijn half huis in de Zierikstraat aan Andries Wilmaers.

Wi Arnoud van der Molen ende Willem van der Borch, sce-

penen in Antwerpen, maken cont dat vore ons quam Willem Cloetsaert die Sceerre ende bekende dat hi wettelec vercocht heeft Andriese Wilmare op syn huis . . . . dats te wetene een half huis in de Siericstrate daer dander helft es des vorseids Andries tien scellinghe sjaers erfelike den ouden groten tornoisen van sconings munten van Vranckerike over twee scellinghe gerekent.

Dit was gedaen int jaer ons Heren als men screef 1315, des Dinssendaegs na Kerstdach.

(O. L. V. archief, capsa VI cap. Nr 1).

Floris PRIMS.

Nota's en Mededeelingen.

ARCHIEFSAANWINSTEN.

Gift van den heer De Beer:

Een verzameling van 16 photos van oude stadszichten.

Vier offerbeeldekens afkomstig van Antwerpsche ambachten.

Aangekocht van den heer A. Verbouwe, Brussel:

Bijgewerkte photo van het plan van Antwerpen door Fabius Licinius, naar het exemplaar van het Rijksprentenkabinet.

Photo van het reliefplan van de citadel van Antwerpen 1832 te Parijs bewaard.

Gift van den heer De Beer:

Rekenboek van een Antwerpsch kruidenier over de jaren 1790 en volgende.

Schepenbrief 1713. (Familie Cras, Koepoortbrug-Klapdorp).

Gift der Kalk- en Steennatie:

Bundel archiefstukken voortkomende van de oude Kalk- en Steennatie, loopende over de jaren 1607-1795.

Gift van M. A. van de Werve:

Het archief van het laat- en cijnshof van Lippeloo of Vogelensangh (thans behoorend tot het stedelijk Nachtegaalpark, destijds onder Berchem), bestaande uit:

1) Rolle van den hove van Lippeloo onder Berchem (1672-1692).

2) Chynsboeck van Lippeloo alias Voghelensanck onder Berchem (1763-1813).

3) Register van goedenissen, constitutien ende cassatien van renten, mede alle ander scabinale acten, regarderende de gronden van erven sorterende onder den Laeth- ende Chijnshove van Lippeloo alias Vogelensanck onder de heerlijkheijd van Berchem (1676-1761).

Hierin een copij van den chijnsrolle van Lippeloo van 1444.

4) Processtukken: De meier van het hof van Lippeloo tegen Jan de Haze (rond 1678).

5) Cartarium bevattende 120 oorspronkelijke charters (meest schepenbrieven) uit de jaren 1345-1745.

(Verzameld in pakken naar een oudere inventorieering).

Pak I: Nrs 1 tot 19 (ontbreken Nr 2 en 6) gaat over de jaren 1349-1459.

Pak 2: Nrs 20 tot 39 over de jaren 1475-1546.

Pak 3: Nrs 40 tot 60 over de jaren 1546-1586.

Pak 4: Nrs 61 tot 79 over de jaren 1588-1622.

Pak 5: Nrs 80 tot 99 over de jaren 1623-1645.

Hierbij nog een twintigtal losse stukken uit de XVIIde en XVIIIde eeuw.

(Zie over het kasteel of hof van Lippeloo, Thys, *Bulletin de la propriété*, 1883 blz. 93-98. Ter gelegenheid van den verkoop van dit goed in 1883 heeft de heer Thys dit cartarium in handen gehad).

Gift van M. A. van de Werve:

Verzameling van circa 200 oorspronkelijke stukken uit de XVIde-XVIIIde eeuw betrekking hebbend op de huizen op het vroegere «eynde van het Vlemincxvelt» genaamd het Hoefijzer en Porto de Portugal, latertijd geworden het «hotel de Caters» (Gerardstraat 2).

(Zie Thys, *Bulletin de la propriété*, 1884, blz. 130-135).

Inhoudstafel.

STUDIEN EN TEKSTEN.

NOTA'S EN MEDEDEELINGEN.

HOLTHOF ANTWERPEN
E.V.H
FORSCH HOUT EN ZWIKT

